

Analiza diskursa o migracijama u kolumnama hrvatskih dnevnih novina

Pajnić, Sanja

Doctoral thesis / Disertacija

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:049423>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-27**

FILOZOFSKI FAKULTET

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Analiza diskursa o migracijama u kolumnama hrvatskih dnevnih novina

Pajnić, Sanja

Doctoral thesis / Disertacija

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:049423>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2023-08-30**

FILOZOFSKI FAKULTET

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

FILOZOFSKI FAKULTET

Sanja Pajnić

**Analiza diskursa o migracijama u kolumnama hrvatskih
dnevni novina**

Doktorski rad

Osijek, 2022.

JOSIP JURAJ STROSSMAYER UNIVERSITY
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Sanja Pajnić

**Analysis of Migration Discourse in Croatian Daily Newspaper
Columns**

Doctoral thesis

Osijek, 2022

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

FILOZOFSKI FAKULTET

Sanja Pajnić

**Analiza diskursa o migracijama u kolumnama hrvatskih
dnevni novina**

Doktorski rad

Područje humanističkih znanosti, filologija, kroatistika

Mentor: doc. dr. sc. Goran Milić

Osijek, 2022.

JOSIP JURAJ STROSSMAYER UNIVERSITY
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Sanja Pajnić

**Analysis of Migration Discourse in Croatian Daily Newspaper
Columns**

Doctoral thesis

Scientific field: Philology

Supervisor: Dr. Goran Milić, Assistant Professor

Osijek, 2022

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Izjavljujem s punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno napravio/la te da u njemu nema kopiranih ili prepisanih dijelova teksta tuđih radova, a da nisu označeni kao citati s napisanim izvorom odakle su preneseni. Svojim vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasan/na da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj moj rad u internetskoj bazi doktorskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

Potpis doktoranda:

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Ime i prezime lektora: Renata Sudar
Zvanje: profesorica hrvatskog jezika i književnosti, učitelj mentor
Adresa lektora: Vinka Belobrka 34, Virovitica
E-adresa lektora: renata.sudar@gmail.com
Mobitel lektora: 0989042935

IZJAVA LEKTORA HRVATSKOG JEZIKA
u postupku predaje doktorskog rada na ocjenu

Izjavljujem da je doktorski rad

Analiza diskursa o migracijama u kolumnama hrvatskih dnevnih novina
autora **Sanje Pajnić** lektoriran i usklađen s pravilima hrvatskog standardnog jezika.

Potpis lektora:

Renata Sudar, prof.

Renata Sudar

Osijek, 4. 2. 2022.

azvo

ESG Civilni fakultet
Jugoslavina 10, 10000 Zagreb
Kvalitetne i odgovorne usluge

Posvećeno obitelji.

ZAHVALA

Veliko hvala mojem mentoru doc. dr. sc. Goranu Miliću na stalnoj potpori i poticaju, na dogovorima, sugestijama, strpljivim čitanjima i stručnosti.

Hvala Davidu Dukiću, Janu Šnajderu i Mateju Gjurkoviću iz Laboratorija za analizu teksta i inženjerstvo znanja (TakeLab) na suradnji, novim idejama, prijedlozima i posvećenom vremenu.

SADRŽAJ

POPIS POKRATA	IV
POPIS PRILOGA.....	VII
1. UVOD	1
1.1. Predmet, motivacija i dosadašnja istraživanja	1
1.2. Hipoteza i ciljevi istraživanja	3
1.3. Struktura rada.....	4
2. TEORIJSKI PREGLED	6
2.1. Analiza diskursa	6
2.1.1. Diskurs.....	6
2.1.2. Tekst	8
2.1.3. Kontekst	9
2.1.4. Teorija i analiza diskursa i kritička analiza diskursa.....	10
2.1.5. Začetci i postavke kritičke analize diskursa.....	13
2.1.6. Temeljni pojmovi kritičke analize diskursa: ideologija i moć	14
2.1.6.1. Ideologija.....	14
2.1.6.2. Moć.....	16
2.1.7. Kritička analiza diskursa iz kritičke perspektive	18
2.1.8. Područja istraživanja	20
2.2. Medijski diskurs	22
2.2.1. Mediji – pojmovno određenje	22
2.2.2. Medijski diskurs i društvo	23
2.2.3. Novine kao medij	25
2.2.4. Diskurs mišljenja	29
2.2.5. Argumentacijska teorija	32
2.2.6. Iznošenje stava („stancetaking“) u diskursu	35
3. MIGRACIJE U SUVREMENOM DRUŠTVENOM KONTEKSTU	37
3.1. Terminološka određenja i koncepti	37
3.2. Suvremeni migracijski trendovi.....	41
3.2.1. Zakonske odredbe o migracijama	46
3.2.2. Hrvatska u kontekstu „europske migracijske krize“	47
3.2.3. Emigracija i unutarnja migracija	48
4. METODOLOGIJA RADA	52
4.1. Trodimenzijski pristup Normana Fairclougha.....	52
4.1.1. Društvena teorija diskursa	52
4.1.2. Diskurs kao tekst	55

4.1.3. Diskursna praksa	56
4.1.3.1. Intertekstualnost	57
4.1.3.2. Interdiskurzivnost.....	58
4.1.4. Diskurs kao društvena praksa	59
4.1.5. Kritike upućene Faircloughu	61
4.1.6. Izvorna istraživanja	62
4.2. Metodološka sredstva	63
4.3. Korpus	66
4.3.1. Razdoblje analize prema preliminarnom istraživanju	67
4.3.2. Izvori i način prikupljanja korpusa	70
4.3.2.1. Korpus iz tiskanih dnevnih novina.....	71
4.3.2.2. Korpus na portalima	73
5. ANALIZA	76
5.1. Jezične karakteristike diskursa o migracijama – „diskurs kao tekst“	76
5.1.1. Definicije ključnih riječi	76
5.1.2. Imenovanje i opisivanje subjekata u migracijskome procesu	80
5.1.2.1. „Migrant“, „imigrant“, „izbjeglica“ – različiti nazivi u istom kontekstu	80
5.1.2.2. „Migrant“ kao hiperonim	81
5.1.2.3. „Migrant i izbjeglica“	82
5.1.2.4. Kolokacije izraza „izbjeglica“ i „migrant“	84
5.1.3. Imenovanje procesa migracije	86
5.1.4. Imenovanje prostora migracije	88
5.1.5. Općenito o imenovanju subjekata, mjesta i procesa	90
5.2. Između jezika i društva – „diskursna praksa“	92
5.2.1. Obilježja „žanra“	93
5.2.2. Humanitarni diskurs	101
5.2.2.1. Viktimizacija i religijski motivi.....	101
5.2.2.2. „Priča“ u službi stvaranja humanitarnog diskursa	103
5.2.3. Vizualni diskurs	107
5.2.3.1. Dominantni motivi.....	108
5.2.3.2. Ikonična fotografija	110
5.2.3.3. Načini prikazivanja subjekata.....	112
5.2.3.3.1. Pojedinačno – skupno.....	112
5.2.3.3.2. Odnosi moći	113
5.2.3.4. Posebnost vizualnih prikaza u kolumnama	114
5.2.3.5. Vizualne stilske figure: metonimija i antiteza	115
5.2.4. Konceptualna metafora u diskursu o migraciji	118

5.2.4.1. „Naturalizacija“ metaforičkih izraza	125
5.3. Društvena praksa: kontekstualizacija diskursa o migracijama	127
5.3.1. Politički kontekst migracija	128
5.3.2. Kvantitativni podaci u kontekstualizaciji.....	131
5.3.2.1. Broj članaka u dijakronijskom slijedu	131
5.3.2.2. N-grami	136
5.3.3. Retorika političkih subjekata	139
5.3.3.1. Merkel – Orban.....	139
5.3.3.2. Milanović – Grabar-Kitarović	141
5.3.3.3. „Kontroverzne“ izjave	143
5.3.4. Politička korektnost	145
5.3.5. Koncepti humanosti i humanitarnosti.....	148
5.3.6. Identitet Europe u diskursu o migracijama	150
5.3.7. Kolumne i komentari: završne misli o „proizvodnji“ teksta.....	152
6. ZAKLJUČAK.....	155
6.1. Izazovi za buduća istraživanja	159
LITERATURA	161
SAŽETAK.....	172
SUMMARY.....	174
ŽIVOTOPIS.....	176

POPIS POKRATA

Dnevne novine:

JL – Jutarnji list

VL – Večernji list

SD – Slobodna Dalmacija

GS – Glas Slavonije

Ostalo:

CDA – Critical Discourse Analysis

IOM – International Organisation for Migration

EMN – European Migration Network (Europska migracijska mreža)

UNHCR – United Nations High Commissioner for Refugees

Autori tekstova:

Jutarnji list

RB – Bajruši, Robert: Dnevni komentar

IB – Banac, Ivo: Hrvatska i svijet

SB – Barilar, Suzana: Ekonomski antibarbarus

IBe – Bešker, Inoslav: Rimovanje

IBe – Bešker, Inoslav: Dnevni komentar

JB – Bugajski, Janosz: Washington mail

SD – Drakulić, Slavenka: Usputne zabilješke

GD – Drljača, Gojko: Ekonosfera

MJe – Jergović, Miljenko: Sumnjivo lice

MJe – Jergović, Miljenko: Subotnja matineja

JL – Lovrić, Jelena: Linija života

AM – Mikić, Anto: Antonimije

DM – Milijuš, Dušan: Dnevni komentar

AMu – Muhar, Ana: Boarding pass

AP – Palokaj, Augustin: Dnevni komentar

JP – Pavičić, Jurica: Vijesti iz Liliputa

SP – Pavić, Snježana: Dnevni komentar

VP – Pribičević, Vedrana: Rasprave i rješenja

IT – Toma, Ivanka: Pro et contra

AT – Tomić, Ante: Klasa optimist

ŽT – Trkanjec, Željko: Dnevni komentar

KT – Turčin, Kristina: Dnevni komentar

BV – Vlašić, Boris: Oštri rezovi

U stalnoj rubrici „Komentari“ izmjenjuje se nekoliko autora (Juraj Droba – JD; Josip Novaković – JN; Suzana Barilar – SB; Gordana Jureško – JG i dr.)

Večernji list

SB – Bartulica, Stjepo: Konzervativni kutak

IB – Beti, Ivica: Premišljavanja

RC - Cigler, Ružica: Otvorena vrata

ĐĆ – Ćurić, Dražen: Bez popusta

ZD - Despot, Zvonimir: Bez pardona

HHD – Hassan Haidar Diab

GG – Gerovac, Goran: Nikad robom

IH – Hrstić, Ivan: Ispod crte

DI – Ivanković, Davor: Nediplomatski

MI – Ivkošić, Milan: Tjedna inventura

MI – Ivkošić, Milan: Domoljubna zanovijetanja

MJ – Jajčinović, Milan: Politička šahovnica

TK – Krasnec, Tomislav: U bruxelleskom bunkeru

JP – Pavković, Jozo: BiH, ne BiH

BF – Pofuk, Branimir: Kontrapunkt

NR – Raspudić, Nino: Kratki espresso

BR – Ristić, Borislav: Životinjska farma

MŠ – Šerić, Marina: Svijet u zrnu pijeska

BŠ – Škegro, Borislav: Ekonomija ekonomistima

SV – Veljković, Sandra: Komentar

MR – Račić, Milan: Hrabro naprijed

Slobodna Dalmacija

- TD – Dujmović, Tomislav: Vrijeme apsurda
ZG – Gall, Zlatko: Zona sumraka
LG – Gnjidić, Lidija: Al dente
II – Ivanišević, Ivica: Jučer, danas. Malo sutra
JJ – Jović, Josip: Suprotiva
JJ – Jović, Josip: Ad hoc
DK – Krile, Davor: Špurtalom i ostima
AM – Masle, Antun: Iz eksklave (Mišljenja)
JP – Pavičić, Jurica: De facto de jure
DP – Pilić, Damir: Pile naopako
DPI – Plevnik, Danko: Dan za danom
SP – Pogutz, Sandro: Purgatorij
HP – Prnjak, Hrvoje: Obračun (prilog Spektar)
TR – Rajčić, Tihomir: Hladne glave
VS – Starešina, Višnja: Vijesti i konteksti
IŠ – Šola, Ivica: Agora
AT – Tomić, Ante: Vlaška posla
SU – Uzinić, Silvana: Tjedna doza
IU – Ugrin, Ivan: Ne bojte se
IU – Ugrin, Ivan: Međutim

Glas Slavonije

- MP – Pašiček, Milivoj: Pod reflektorom
ŽP – Plevnik, Žarko: Pogled izvana
ŽP – Plevnik, Žarko: Iz drugog kuta
ŽPr – Primorac, Željko: Pogled iznutra
IŠ – Šola, Ivica: Outsajderske bilješke

POPIS PRILOGA

- Prilog 1. Prijave za azil (izvan EU) u članice EU-28 između 2005. i 2015. godine.
- Prilog 2. Zemlje podrijetla (izvan EU) tražitelja azila u članice EU-28 u 2015. i 2016.
- Prilog 3. Trodimenzijski model Normana Fairclougha.
- Prilog 4. Primjena strategija u analizi.
- Prilog 5. Usporedba interesa pretraživanja pojmova „migrantska kriza“ i „izbjeglička kriza“ na internetu u 2015. godini (područje Hrvatske).
- Prilog 6. Usporedba interesa pretraživanja pojmova „migrantska kriza“ i „izbjeglička kriza“ na internetu u 2016 godini (područje Hrvatske).
- Prilog 7. Usporedba interesa pretraživanja pojmova „migrant“ i „izbjeglica“ na internetu u 2015. godini (područje Hrvatske).
- Prilog 8. Usporedba interesa pretraživanja pojmova „migrant“ i „izbjeglica“ na internetu u 2016. godini (područje Hrvatske).
- Prilog 9. Broj prikupljenih tekstova po mjesecima u tiskanim novinama.
- Prilog 10. Broj tekstova po mjesecima prema pojedinačnim tiskanim novinama.
- Prilog 11. Usporedba definicija ključnih pojmova prema različitim izvorima.
- Slika 12. Grafički prikaz metonimije.
- Slika 13. Grafički prikaz metafore.
- Prilog 14. Primjer usporednih dijagrama na pojedinačnim portalima za ključnu riječ „migrant*“.
- Prilog 15. Broj članaka prema ključnoj riječi migrant* u dijakronijskom slijedu (svi portali).
- Prilog 16. Broj članaka prema ključnoj riječi izbjegli* u dijakronijskom slijedu (svi portali).
- Prilog 17. Broj članaka prema ključnoj riječi migracij* u dijakronijskom slijedu (svi portali).
- Prilog 18. Primjer *n-grama* u člancima za ključne riječi „izbjegli*“ i „migracij*“.

1. UVOD

1.1. Predmet, motivacija i dosadašnja istraživanja

Jedan od najvećih društvenih događaja tijekom 2015. godine velika je migracija ljudi iz bliskoistočnih i afričkih zemalja prema prostoru Europske unije. Kontinuirani migracijski proces izazvao je veliki interes europskih i hrvatskih medija stvarajući u javnoj komunikaciji zaseban diskurs o migracijama. Poslije ulaska Hrvatske u Europsku uniju i otvaranjem njezinih granica, sve je veći trend iseljavanja domicilnog stanovništva iz Hrvatske (Župarić-Iljić 2016). Tako se tijekom 2015. i 2016. godine stvaraju dvije glavne osi migracije stanovništva: migracija koja obuhvaća kretanje stanovništva od Istoka prema Zapadu i Juga prema Sjeveru i koja tzv. „balkanskom rutom“ obuhvaća i područje Republike Hrvatske te emigracija iz Hrvatske.

Migracija označava svaku trajniju promjenu stalnog boravka pojedinaca ili društvenih grupa, odnosno prostornu pokretljivost ljudi koja je uvjetovana geografskim rasporedom stanovništva te raznim društvenim procesima: gospodarskim, političkim, kulturnim, etničkim, vjerskim, ratnim itd. No, neki autori (La Barbera 2015) migraciju tumače i kao proces koji započinje dolaskom i boravljenjem u (stranom) odredištu u kojemu pojedinac i dalje zadržava status stranog državljanina ili tuđinca, pri čemu dolazi i do (trans)formacije i (re)konstrukcije njegova identiteta. Zbog toga se migracija određuje i kao svojevrсно bivanje “na granici”, “između”, “u tranzitu” (ibid.). Takva vrsta egzistencije uvjetuje i stvaranje posebnog diskursa, prije svega u politici i medijima. Predmet istraživanja stoga je upravo diskurs o migracijama na primjeru tekstova u odabranom dnevnom tisku. Pritom se poseban naglasak stavlja na autorske kolumne i komentatorske tekstove kao specifičan žanr budući da se pretpostavlja da su oblikovani slobodnijim autorskim glasom u odnosu na većinu ostalih novinskih vrsta koje zahtijevaju neutralnost i objektivnost. Autorske novinske kolumne definirane su kao redovite rubrike koje list objavljuje na uvijek istome mjestu, pod istim nazivom i koje su uvijek iste dužine i grafičkog oblika (Malović 2005). Njima su pridruženi komentatorski tekstovi koji imaju sve karakteristike sadržane u definiciji kolumne, ali nemaju svoj uvijek isti prepoznatljiv naziv. Novine kao medij imaju moć odražavanja, ali i izgrađivanja mišljenja o društvenim pojavama zbog čega se pretpostavlja da njihov javni jezik može utjecati i na odražavanje dihotomije Mi/Oni. Rad međutim ne polazi od apriornog stava o tekstovima, prvenstveno kolumnama i komentatorskim tekstovima u dnevnim novinama kao ishodištima predrasuda o Drugima, već dopušta i propitivanje mogućnosti da ponekad i sami tekstovi mogu funkcionirati kao kritika

diskursa o migracijama koji u javnoj komunikaciji primjenjuju političke elite. U tom slučaju i sami novinski tekstovi ispunjavaju ulogu svojevrsnog metadiskursa.

Istraživanje je motivirano subjektivnim zapažanjem o učestalom korištenju sintagme „migrantska kriza“ „migracijska kriza“ i „izbjeglička kriza“ u medijima u drugoj polovici 2015. godine što je dovelo do preliminarnog pretraživanja o interesu korisnika za pojmove „migrant“ i „izbjeglica“ na internetskim stranicama. Pokazalo se da je interes korisnika za pojmove naglo porastao u rujnu 2015., a to je, opet, dovelo do pretraživanja znanstvenih radova o migracijama u okvirima lingvistike, posebno analize diskursa. Kako u tom razdoblju nisu pronađena veća istraživanja unutar hrvatskih okvira koja bi obuhvaćala analizu diskursa o migracijama, posebno ona koja uključuju i argumentacijski diskurs svojstven autorskim glasovima u komentarima i kolumnama, odlučeno je provesti istraživanje koje bi obuhvatilo navedenu temu. S druge strane, pronađeno je mnogo većinom socioloških i etnografskih istraživanja o migracijama koja su u ovom radu poslužila kao važni izvori.

U dosadašnjim je istraživanjima javna komunikacija o migracijama i migrantima često interpretirana kroz reprodukciju rasizma, etnocentrizma i nacionalizma u medijima o čemu opsežno izlaže van Dijk (1991) koristeći pritom multidisciplinarni pristup na primjerima većinom britanskih i nizozemskih medija u kojima, upućujući na neravnopravne odnose moći i predrasude, analizira novinske teme, naslove, urednički pristup, stil, retoriku i mnogobrojna druga jezična sredstva. Sličnim se temama bavi i u ranijim radovima (1984, 1987), a kasnije (1993) problem rasizma u medijima dovodi u vezu s tzv. “elitnim” diskursom (primjerice, diskurs vezan uz akademske krugove). Primjenjujući *diskursno-povijesni pristup* koji kombinira lingvističku analizu s tumačenjem povijesnog i sociološkog konteksta, Ruth Wodak u mnogobrojnim radovima (samostalno i u suradnji 1989, 2000, 2001) interpretira problem rasizma u javnoj komunikaciji, najčešće na primjeru austrijskog političkog miljea. Novija istraživanja dovode u vezu analizu diskursa i kognitivnu lingvistiku koja prikazuje konceptualne strukture unutar jezika (leksičke, gramatičke, pragmatičke konstrukcije) i ideološke uloge koje takve strukture mogu sadržavati, a koje su na jezičnoj površini često teško uočljive (Hart 2010). Takav se metodološki pristup također primjenjuje i u kontekstu antimigracijskog diskursa. Istraživanja o migracijama provode se i u okviru narativne analize. Diskursnom konstrukcijom identiteta u narativima prikazuju se načini na koje migranti pripovijedanjem iskazuju svoja iskustva, stavove i vrijednosti (De Fina 2003, De Fina i Tseng 2017, Podboj 2019). Česte su i računalne analize velikih korpusa istraživanih u duljim

razdobljima (Gabrielatos i Baker 2008), a takva su kvantitativna istraživanja nadopunjena kvalitativnim analizama u okviru kritičke analize diskursa.

Analiza diskursa predstavlja široko multidisciplinarno područje istraživanja koje se bavi diskursom kao jezikom u uporabi, pri čemu se ne ograničava samo na analizu teksta, govora, znaka kao njegovih oblika već u obzir uzima i društveni kontekst koji utječe na njegovo razumijevanje. Područja analize pritom su različita – autori su usmjereni na analizu medija (Fowler 1991, Fairclough 1995b), političkog diskursa (Chilton 2004), stereotipizaciju rodova (Cameron 1995, Tannen 1996, Mills 2012), institucijski diskurs i analizu multimodalnog diskursa (Kress i van Leeuwen, 2001, 2006) te posebno na načine na koje ovi diskursi ostvaruju, legitimiraju ili osporavaju odnose moći u društvu. Zbog utjecaja na velik broj recipijenata značajnu ulogu u prikazu društvenih i kulturoloških promjena ima medijski diskurs ostvaren putem televizije, radija, tiska, kao i suvremenih medijskih formi. Stoga su upravo mediji prepoznati kao platforma koja omogućuje oblikovanje specifične vrste diskursa – diskursa o migracijama – koji će se u radu nastojati prikazati prije svega kroz raznovrsna jezična obilježja te kontekst u kojemu je takav diskurs nastao.

1.2. Hipoteza i ciljevi istraživanja

U radu se polazi od hipoteze da je u hrvatskim medijima konstruiran zaseban diskurs o suvremenim migracijama ljudi. Diskurs o migracijama analizira se na korpusu prikupljenih tekstova iz četiriju hrvatskih dnevnih novina (Jutarnji list, Večernji list, Slobodna Dalmacija, Glas Slavonije) u jednogodišnjem razdoblju. Pritom se uzimaju u obzir dvije osnovne osi analize diskursa: jezični prikaz i društveni kontekst unutar kojega se migracija odvija. Također, uvažava se i načelo interdisciplinarnosti budući da (kritička) analiza diskursa u cijelosti ne primjenjuje samo jedan teorijski okvir već se koristi gledištima različitih disciplina, ovisno o temi koja se proučava. Unutar prikupljenog korpusa koji čine različite novinske vrste i fotografije koje su povezane s tekstovima o migracijama, u kvalitativnoj se analizi posebna pozornost posvećuje manjem korpusu autorskih kolumni i komentatorskih tekstova. U skladu s takvim obilježjima korpusa postavljeni su osnovni ciljevi rada:

- utvrditi i opisati jezična sredstva koja se primjenjuju u konstrukciji diskursa o migracijama
- istražiti s kojim se ostalim diskursima diskurs o migracijama dovodi u vezu

- utvrditi je li stav kolumnista antimigrantski
- opisati „vizualnu gramatiku“ diskursa o migracijama analizom pripadajućih fotografija
- diskurs o migracijama povezati s društvenim i političkim kontekstom.

1.3. Struktura rada

Rad je podijeljen u šest poglavlja, uključujući i *Uvod*.

Drugo poglavlje *Teorijski pregled* prikazuje teorijske pravce, škole, definicije i pojmove koji čine temelj za proučavanje diskursa o migracijama. Prvi je dio ovog poglavlja usmjeren na teorijski okvir analize diskursa i pojmova tekst i kontekst. Prikazuje se razvoj kritičke analize diskursa od početaka u radu Normana Fairclougha do mlađih pravaca usmjerenih na različite društvene teme tumačene kroz prizmu zloupotrebe ideologije i moći (rodna nejednakost, rasizam, etnocentrizam, politički diskurs i sl.). Zbog korpusa koji čine odabrani tekstovi iz dnevnih novina, drugi dio ovog poglavlja usmjeren je na teorijske postavke vezane uz medije i medijski diskurs. Također, iznose se posebnosti i problematizira status novinskih kolumni i komentatorskih autorskih tekstova.

Treće poglavlje *Migracije u suvremenom društvenom kontekstu* donosi definiciju migracije kao središnjeg pojma proučavanja te njemu bliskih pojmova. Također, daje se prikaz suvremenih migracijskih trendova, kao i uloga Hrvatske u njima, iznose se statistički podatci o migracijama tijekom 2015. i 2016. godine i daje osnovni prikaz zakonskih odredbi. Opisuju se i čimbenici koji utječu na emigraciju iz Hrvatske te na manje migracije unutar Hrvatske.

U četvrtom dijelu *Metodologija rada* prvo se predstavlja trodimenzijski sustav Normana Fairclougha (tekst – diskurs – društvo, odnosno razine opisa i interpretacije) koji, nadopunjen nekim teorijskim elementima diskursno-povijesnog pristupa, čini okvir metodološkog aparata na temelju kojega će se istražiti korpus. Prikazano je preliminarno istraživanje pojmova „migrant“ i „izbjeglica“ koje je poslužilo kao argument i motivacija za prikupljanje većeg i ciljanog korpusa. Opisan je i prikupljeni korpus: njegovi izvori, razdoblje koje obuhvaća, broj tekstova i zastupljenost po mjesecima.

Peto poglavlje naslovljeno *Analiza korpusa o migracijama* podijeljeno je na nekoliko manjih poglavlja. Prvi dio odnosi se na jezičnu analizu tekstova koji čine korpus (nazivi, opisi, stilske figure, perspektivizacija, kolokacije). Drugi dio analizira dimenziju diskursne prakse i usmjeren

je na posebnosti kolumne i komentara kao posebnog „žanra“ (Fairclough 1992) u analizi diskursa. Istražuju se ostali diskursi koji se isprepliću s diskursom o migracijama, konceptualna metafora te fotografije koje s interpretiranim tekstovima čine cjelinu i stvaraju zaseban manji korpus pogodan za analizu. Treći dio odnosi se na dimenziju društvene prakse te je usmjeren na društveni i politički kontekst unutar kojega se u medijima stvara diskurs o migracijama.

Šesto poglavlje sažima cjelokupno istraživanje i donosi zaključke na temelju prikazanih razina analize. Promišlja se o daljim mogućnostima istraživanja ove tematike. Na kraju rada donosi se popis literature korištene u istraživanju.

2. TEORIJSKI PREGLED

U narednim se poglavljima iznose osnovne teorijske postavke koje kontekstualiziraju istraživanje o jezičnoj refleksiji migracijskog fenomena. Kako se u radu polazi od hipoteze da je u medijima oblikovan zaseban i specifičan diskurs o migracijama, raspravlja se o samom pojmu diskursa i diskursne analize, povijesnom razvoju diskursnih studija i temeljnih škola i pravaca, posebno o kritičkoj analizi diskursa. Naglasak se stavlja i na medijski diskurs, posebno na novinske članke i autorske kolumne te njihovu stilsku heterogenost i specifičan položaj unutar publicistike.

Nadalje se polazi se od interpretacije pojma *migracija* kao središnjega pojma rada i njemu srodnih pojmova (emigracija, imigracija, azil) te se navode statistički podatci iz 2015. i 2016. godine o masovnim migracijama, najčešće iz zemalja Bliskog istoka u zemlje članice Europske unije, ali i oni kojima se prati emigracijski proces iz Republike Hrvatske.

2.1. Analiza diskursa

2.1.1. *Diskurs*

Diskurs je jedan od najzastupljenijih stručnih termina u lingvistici, teoriji književnosti, kulturalnim studijima, psihologiji, sociologiji i filozofiji. Stoga je, ovisno o znanstvenoj disciplini unutar koje se koristi, definicija pojma varijabilna. U svakodnevnoj jezičnoj uporabi, kako navodi Biti (1997: 58), označuje spontani, improvizirani govorni istup neodređene duljine u intersubjektivnoj situaciji. Leví-Strauss pojam uvodi u analizi mitske strukture, kao oznaku treće razine lingvističke analize. Diskurs je ovdje razina na kojoj se kao osnovne jedinice pojavljuju rečenice koje se pretvaraju u još kompleksnije jedinice, miteme (ibid. 59). Iz perspektive književne teorije pojam je predstavio Émile Beneviste (1966) koji razlikuje dvije vrste iskaza: *histoire*, objektivan način koji se bavi naracijom prošlih događaja i *discours*, subjektivan način koji naglašava sadašnjost (Wales 2011: 120).

Multidisciplinarno primijenjivan termin *diskurs* kod većine lingvista koristi se u značenju „jezika u uporabi“:

The term **discourse** (in what is widely called ‘discourse analysis’) signals the particular view of language in use (...) – as an element of social life which is closely interconnected with other

elements. But, again, the term can be used in a particular as well as a general, abstract way (Fairclough 2003: 3-4).

The analysis of discourse is, necessarily, the analysis of language in use (Brown; Yule 1983: 1).

Van Dijk (1997: 1) određuje nekoliko značenja pojma „diskurs“, prije svega također kao jezik u uporabi, no uključuje i značenja od javnih govora do govorenog jezika ili načina govorenja. Upućuje i na njegovu uporabu u medijima i društvenim znanostima u kojima označuje određenu ideju ili filozofiju. Iako unutar same analize diskursa postoji konsenzus o diskursu kao obliku jezične uporabe, pojam je nejasan pa se u koncept uključuju i druge komponente: *tko* upotrebljava jezik, *kako*, *zašto* i *kada*. U tom smislu naglašavaju se funkcionalni aspekti u diskursu kao komunikacijskom događaju. Stoga Van Dijk, osim jezične uporabe kao značajne osobine, diskursu pripisuje još dvije dimenzije – uvjerenje (kogniciju; eng. *communication of beliefs*) i interakciju – a studije o diskursu imaju zadatak dati integrirani opis sve tri dimenzije: kako jezična uporaba utječe na uvjerenja i interakciju i obrnuto, kako interakcija utječe na to kako ljudi govore, ili kako uvjerenja kontroliraju jezičnu uporabu i interakciju.

Dvosmislenost u uporabi pojma očituje se u razlici s obzirom na obuhvatnost i dubinu sadržaja: postoji, upućuje Van Dijk (ibid.: 4), razlika između apstraktne uporabe „diskursa“ kada se referiramo na *tip* društvenog fenomena općenito, i na specifičnu uporabu vezanu uz konkretne primjere teksta ili govora, a posebno već navedeno značenje imaju diskursi u smislu ideja ili ideologija (npr. „diskurs liberalizma“) koji se općenito nazivaju redom diskursa (eng. *order of discourse*). To otvara put novoj komplikaciji u definiranju pojma jer se postavlja pitanje koje su njegove granice, a ta će nejasnoća dovesti do razlikovanja „jednostavnog“ i „složenog“ diskursa, ili između diskursā i diskursnih kompleksa. Da postoji dvosmislenost u određenju pojma potvrđuje i James Paul Gee (2011) koji naglašava da je pojam moguće iščitati kao „Diskurs“ i kao „diskurs“. Već spomenuto određenje „jezika u uporabi“ autor veže uz izraz „diskurs“ naglašavajući ulogu jezika koji stvara događaje i identitete. No, događaji i identiteti nisu stvoreni samo kroz jezik – kada se „jezik u uporabi“, odnosno „diskurs“ pomiješa s onim što ne pripada jeziku, uključuje se „Diskurs“. Pojam „Diskurs“ upućuje na načine na koje ljudi stvaraju i prepoznaju društveno i povijesno značajne identitete, kombinirajući i integrirajući pritom jezik, tehnologiju, vjerovanja, vrijednosti itd. Pojam „Diskurs“ postavlja širi *kontekst* za analizu „diskursa“, odnosno jezika u uporabi. Upravo je *kontekst* ono što razlikuje diskurs i po čemu nadraستا njemu najsirodniiji pojam – tekst. U tom je smislu značajna objedinjujuća definicija diskursa kao *teksta u kontekstu*, zbog čega je nužno odrediti značenje upravo ta dva pojma. Takva pojednostavljena definicija prikazuje kontekst kao element koji čini razliku

između teksta i diskursa. No, i sam se pojam teksta, pokazat će se, mijenja nadilaženjem tradicionalne nadrečenične lingvistike.

2.1.2. *Tekst*

Tradicionalna gramatika koja je bila usmjerena na rečenicu kao na krajnju veličinu lingvističkog opisa sedamdesetih je godina 20. stoljeća doživjela promjenu usmjeravanjem na jedinicu koja ju premašuje. Nadrečenično jedinstvo tako je zajednička oznaka za dva pojma – tekst i diskurs – koja su se razvijala iz zemljopisno udaljenih teorijskih ishodišta: dok se u tradicionalnijoj europskoj lingvističkoj misli razvijala tekstna lingvistika, diskursni su studiji obilježili američku znanost (Badurina 2005: 364). U počecima se formalna lingvistika bavi formalnom organizacijom iskaza unutar teksta, što ne čudi ako se uzme u obzir da se razvila iz tradicionalne sintakse. Iz pozicije (rane) analize diskursa, tekst se svodi samo na zapis komunikacijskoga čina koji nije vezan uz kontekst, kako naglašavaju Brown i Yule (1983: 6):

We shall use **text** as a technical term, to refer to the verbal record of a communicative act.

Isti autori pritom razlikuju i dvije vrste lingvističkih perspektiva od kojih jedna prepoznaje *tekst-kao-produkt*¹, a druga, autorima prihvatljiva, *diskurs-kao-proces*:

„This is clearly an approach which takes the communicative function of language as its primary area of investigation and consequently seeks to describe linguistic form, not as a static object, but as a dynamic means of expressing intended meaning.“ (Brown i Yule 1983: 24)

Razvojem europske funkcionalne lingvistike sve se više uzima u obzir komunikacijska uloga teksta te se poimanje „pasivnosti“ teksta i „aktivnosti“ diskursa s vremenom ipak nadvladava. Beaugrand i Dressler (2010: 14) tekst određuju kao komunikacijski događaj (eng. *occurrence*) koji ispunjava sedam kriterija tekstualnosti. Ako je neki od tih kriterija nezadovoljen, tekst se smatra nekomunikativnim, a nekomunikativni tekstovi smatraju se ne-tekstovima. Među kriterijima koji tekst čine tekstom autori navode koheziju, koherenciju, intencionalnost, prihvatljivost, informativnost, situativnost i intertekstualnost. No samo su prva dva kriterija vezana uz sam tekst, pri čemu se kohezija odnosi na način na koji su povezane sastavnice površinske strukture teksta (riječi), a koherencija na funkcije putem kojih su sastavnice svijeta teksta, tj. konstelacije koncepata (pojmov) i relacija (odnosa), međusobno dostupne i

¹ „...the analysis of the 'product', i.e. the printed text itself, does not involve any consideration of how the product is produced or how it is received. (ibid.: 24)

relevantne (ibid.: 15). Ostali su kriteriji tekstualnosti usmjereni na izvanjezičnu stvarnost – stavove autora i recipijenta teksta, odnos poznatoga i nepoznatoga u tekstu, relevantnost za komunikacijsku situaciju, ovisnost o ranije prihvaćenim tekstovima. Ovi kriteriji funkcioniraju kao konstitutivna načela komunikacije tekstovima, a autori navode i efikasnost, efektnost i primjerenost kao dodatna regulativna načela koja ne definiraju, nego kontroliraju komunikaciju tekstem (ibid.: 24). Većina nabrojanih načela koja pripadaju izvanjezičnoj stvarnosti i nisu strogo vezana uz sam tekst dovode do sumnje u mogućnost izdvajanja teksta iz *konteksta* jer tekst upravo u svome kontekstu (i kotekstu) dobiva pravi smisao. Tako se tekst i njegov jezični, izvanjezični i situacijski kontekst nalaze u stalnome međudjelovanju i prožimanju, što upućuje na misao o neodvojivosti teksta i konteksta, (Badurina 2008: 57–66) ali i na novo propitivanje odnosa između teksta i diskursa među kojima se smanjuje razlika.

2.1.3. Kontekst

Naglašeno je da općenito postoji slaganje oko teze da je diskurs potrebno razumjeti u njegovu „kontekstu“. Ipak, dok su lingvistika, diskursni studiji, konverzacijska analiza, psihologija i druge društvene znanosti desetljećima obraćali pažnju na govor i tekst, kontekst jezične uporabe većinom je ignoriran, podrazumijevan ili proučavan kao izolirana „varijabla“ društvene situacije (Van Dijk 2009:1). Kao i „diskurs“, i „kontekst“ je nejasan i dvosmislen. S jedne se strane odnosi na dio strukture teksta ili govora i podrazumijeva jezične jedinice (npr. riječi, rečenice) koje prethode ili slijede druge jezične jedinice (kotekst), a koristi se i da bi se referiralo na „društvenu situaciju“ jezične uporabe. Ukratko, prvo se značenje odnosi na jezičnu okolinu u kojoj se pojavljuje neka jezična jedinica, a drugo na izvanjezične situacije u okviru kojih se jezik upotrebljava. Ta se razlika predočuje terminima jezičnoga i izvanjezičnog konteksta, a u širem značenju i terminima situacijskog i izvansituacijskog konteksta među kojima je, međutim, teško postaviti jasnu granicu.

Situacijski je kontekst u prvome redu neposredno fizičko, prostorno, vremensko i društveno okruženje u kojemu se jezična komunikacija odvija, ali on obuhvaća – a upravo se time rastvara prema *izvansituacijskom kontekstu* – i sve one izvanjezične okolnosti koje su nužne za pravilno razumijevanje poruke (Badurina 2008: 79).

Van Dijk (2009) se usmjerava na određenje konteksta koje uzima u obzir i neverbalne, društvene i situacijske aspekte komunikacijskih događaja, ali one koji su važni za razumijevanje

diskursa². Također donosi i pomak u tumačenju pojma odbacujući određenje konteksta kao nečeg objektivnog i realnog te pozicioniranog izvan sudionikova doživljaja. Nasuprot tome, autor jasno zaključuje: konteksti nisu objektivni već subjektivni (ibid.: 5) Naime, kontekst je ono što sami sudionici definiraju kao važno u određenoj situaciji, a njihove subjektivne „definicije situacije“ su *kognitivni* objekti, npr. mentalne reprezentacije³. U tim je reprezentacijama, a ne u „objektivnoj“ društvenoj situaciji ono što utječe na kognitivni proces diskursne proizvodnje i razumijevanja. U tom smislu tradicionalni koncepti konteksta ne uspijevaju uzeti u obzir ono najvažnije: način na koji sudionici *razumiju* i *reprezentiraju* društvenu situaciju.

*„...contexts – defined as the relevant properties of social situations - do not influence discourse at all. There is no direct relationship between the aspects of the social situation (...) and discourse. This is a widespread determinist fallacy (...) There is no such direct influence simply because **social** properties of the situation are not directly involved in the **cognitive** processes of the discourse production and understanding (...) Only cognitive phenomena can directly influence cognitive processes (Van Dijk 2009: 4).*

Granice konteksta i teksta teško je odrediti: oni se koncentrično šire, a među njima se više može govoriti o postojanju obrisa, a ne konačnih granica (Badurina 2008: 66). Naime, svaki se zapisani tekst može dekontekstualizirati, odnosno izići iz svog konteksta, dok se u novoj situaciji ponovno kontekstualizira i dobiva nove vrijednosti (ibid.: 81–82). U tom je smislu jedinstvena deterministička definicija konteksta, teksta, a onda i diskursa teško određiva.

2.1.4. Teorija i analiza diskursa i kritička analiza diskursa

Zanimanje za diskurs iz perspektive različitih znanstvenih disciplina započinje šezdesetih godina 20. stoljeća, a samostalno oblikovana teorija diskursa u širem smislu⁴ pojavljuje se kasnih sedamdesetih kao intelektualni odgovor na niz događaja: nered u svibnju 1968.⁵, kritiku kulture i društva, kritiku strukturalističke teorije jezika, krizu marksizma i rast neoliberalne i

² „...we limit the concept of „context“ to those properties of *communicative* situation that are relevant for discourse, and we further stipulate that this is so either for speakers, and hence for the *production* of discourse, and/or for recipients, and hence for the *understanding* the discourse.“ (Van Dijk 2009: 4)

³ Mentalni modeli su subjektivne reprezentacije, a konteksti su također mentalni modeli (Van Dijk 2009: 6).

⁴ Uključujući perspektivu sociologije i politologije, kako to čini Torfing (2005) koristeći općenitiji pojam „teorija diskursa“.

⁵ Tada su započeli protesti studenata u Parizu, kasnije i u drugim francuskim gradovima koji su doveli do općeg štrajka i pada predsjednika Charlesa de Gaulla.

neokonzervativne hegemonije (Torfing 2005: 1). Teorija diskursa pojavila se kao međudisciplinarni pokušaj da se integriraju središnji uviđaji iz lingvistike i hermeneutike s ključnim idejama iz društvenih i političkih znanosti.

Analiza diskursa kao vrsta istraživanja nije usmjerena samo na „jezičnu analizu teksta, nego se koristi raznovrsnim kvantitativnim i kvalitativnim metodama analize (npr. analizom sadržaja), ovisno o problemu istraživanja“ općenito je definirana kao „analiza odnosa između komunikacijske prakse i stvaranja sustava značenja ili znanja u određenome kontekstu i njihova utjecaja na društvene zajednice“ (Struna). Govoreći o utjecajima i prethodnicima *kritičke analize diskursa* čije će karakteristike i metode biti i u fokusu našega rada, općenito je moguće tvrditi da ona ima korijene u kritičko-dijalektičkom i fenomenologijsko-hermeneutičkom pristupu, ali je teško dati dosljedne tvrdnje o njezinim teorijskim osnovama budući da nema jedinstvene, opće teorije koja ju određuje, već postoji nekoliko teorijskih pristupa (Weiss i Wodak 2003: 5–6). Ipak, kritički aspekt diskursa kroz pojam pojam „kritička teorija“ prvi je put uzet u obzir kod Maxa Horkheimera u članku „Tradicionalna i kritička teorija“ (1937). Horkheimer je od 1930. bio voditelj kritičke Frankfurtske škole (osnovane 1923. pri Frankfurtskom Institutu za filozofska istraživanja) koja je općenito imala značajan utjecaj na kritičku analizu diskursa. Horkheimer okuplja suradnike Theodora Adorna, Waltera Benjamina, Ericha Fromma, Jurgena Habermasa, Herberta Marcusea i mnoge druge koji razvijaju kritičku teoriju propitujući Marxove teorije društvene promjene. Therborn (2011: 19) navodi da je kritička teorija zapravo Horkheimerova koncepcija marksizma, u smislu kritike političke ekonomije. Je li određena teorija prema Horkheimeru kritička ili tradicionalna ovisi o tome potpomaže li proces društvene reprodukcije ili je prema njemu subverzivna (ibid.). Naime, tradicionalna teorija ugrađena je u procese specijaliziranog rada kojima se postojeće društvo reproducira i u kojemu su subjekti dio društvenog mehanizma u kojemu postoji samo privid slobode i samostalnih radnih procesa. Nasuprot tome, kritička teorija stvorena je kako bi proturječnosti kapitalističkog društva dovela do svijesti stavljanjem sebe izvan reprodukcijских mehanizama i izvan ograničenja postojeće podjele rada (ibid.: 20). U tom je smislu kritička teorija za Horkheimera kritika postojećeg društva, a kritički je teoretičar onaj čiji je posao ubrzavanje razvoja prema društvu bez eksploatacije (ibid.: 21). Kritička i tradicionalna teorija razlikuju se i u tome što predstavljaju dva različita načina spoznaje: onaj tradicionalne teorije potječe od specijaliziranih znanosti (posebno je primjenjivana u prirodnim znanostima) koje u spoznajnom mehanizmu karakterizira hijerarhiziranje i svrstavanje u rodove, vrste i sl., dok kritička teorija polazi od spoznaje čovjeka kao subjekta i tvorca povijesti.

Pojam „kritički“ koji povezuje današnju kritičku analizu diskursa i kritičku teoriju Frankfurtske škole koja bliže određuje pojam primjenjujući ga u sociologiji, filozofiji, estetici i politici u užem se smislu kasnije upotrebljavao u kritičkoj lingvistici koja se sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća razvijala na Sveučilištu East Anglia s predstavnicima Rogerom Fowlerom, Bobom Hodgeom, Tonyjem Trewom i Guntherom Kressom. Njihova pak teorija nastaje pod utjecajem funkcionalne gramatike odnosno sistemske funkcionalne lingvistike Michaela A.K. Hallidaya koja je utemeljena na de Saussurevoj teoriji jezika kao sustava, ali koja prihvaća i teorijske postavke praške funkcionalne lingvistike. Za Hallidayja je tako jezik funkcionalno organizirani sustav koji nastaje u uporabi i vezan je uz kontekst. Budući da je i sam gramatički opis utemeljen na jezičnoj uporabi, jezik treba proučavati u stvarnoj komunikaciji, a ne na temelju osmišljenih rečenica. Osim uz analizu diskursa, sistemska funkcionalna lingvistika vezana je i uz gramatiku (koja predstavlja niz mogućnosti koje govornik odabire ovisno o društvenim uvjetima) te semantiku, a sam je odnos gramatike i semantike za Hallidaya prirodan, a ne arbitraran (Borucinsky; Tominac Coslovich 2015: 16–19).

Velik utjecaj na razvoj kritičke analize diskursa ostavio je Michel Foucault koji istražuje različite vrste diskurzivnih paradigmi, od diskursa psihijatrije i pojma ludila u zapadnoj civilizaciji, seksualnosti, zatvorskih sustava do diskursa društvenih i humanističkih znanosti. Navedene iskustvene matrice kao što su ludilo, kriminalitet, seksualnost Foucault analizira prema korelaciji s tri osi: os tvorbe znanja, os normativnosti ponašanja i os tvorbe načina bivanja subjekta. Pritom, Foucault naglašava potrebu stvaranja pomaka u teoriji pa se analiza tvorbe znanja treba izvoditi ne samo kao povijest razvitka spoznaja, već treba uzeti u obzir i analizu diskurzivnih praksi i povijesti oblika istinitosti. Drugi potreban teorijski pomak jest istaknuti povijest i analizu postupaka i tehnologija vladavine, izdvojiti što bi bila Opća teorija moći dok treća promjena u teoriji obuhvaća novo na sebe usmjereno propitivanje subjektiviteta. Foucault tako sumira tri potrebne vrste analiza u teoriji: analiza oblika istinitosti; analiza postupaka vladavine; analiza pragmatike subjekta i tehnika sebe (Foucault 2010: 43–44). Vidljivo je da Foucault pridonosi pomaku u poimanju pojma diskurs predstavljajući ga kao sustav reprezentacije a ne kao isključivo lingvistički pojam te uključujući povijesni kontekst u diskursnu analizu. Diskurs povezuje s pojmom znanja i moći, a kroz povijest se pojavljuju različiti obrasci potrage za znanjem. Takve se epohalne transdisciplinarne episteme prikazuje kao povijesne slojeve što će Foucault nazvati „arheologijom znanja“.

2.1.5. Začetci i postavke kritičke analize diskursa

Očito je da su utjecaji različitih prethodećih kritičkih tradicija snažni i da kritička analiza diskursa u tom smislu nema kratku povijest, ipak, kao organizirana mreža znanstvenika pojavljuje se (tek) ranih devedesetih godina kada jezgru čine teoretičari Teun A. van Dijk, Norman Fairclough, Gunther Kress, Theo van Leeuwen i Ruth Wodak (Wodak 2001: 4). U tom je razdoblju značajno pokretanje van Dijkovog časopisa *Discourse and Society* (1990) te nekoliko temeljnih knjiga kritičke analize diskursa.

Posebno se izdvaja utjecaj Normana Fairclougha kojega se smatra osnivačem kritičke analize diskursa. Njegov pristup, kao i kod većine ostalih teoretičara diskursne analize, nastao je pod utjecajem Foucaultove teorije diskursa te učenja Michaela A.K. Hallidaya. Tematski je Fairclough posebno usmjeren na konstruktivistički i posrednički medijski diskurs (1995b), politički diskurs (2012), odnos jezika i moći (1989) te na odnos jezika i globalizacije (2006). Općenito se bavi ciljevima i metodama, daje analitički okvir za istraživanje diskursa u odnosu na moć i ideologiju te je usmjeren i na teorijske elemente kritičke analize diskursa čije je temelje iznio u djelu *Discourse and Social Change* (1992). Bilig (2003: 35) navodi da Fairclough u tom djelu nije upotrebljavao naziv kritička analiza diskursa, već je ovdje naglasio „kritičke pristupe“ analizi diskursa. Ti su kritički pristupi uključivali već navedene „kritičke lingviste“ (Fowlera i dr.) i proučavanje ideologije pod utjecajem djela Louisa Althussera. Važno je napomenuti da je Fairclough također upotrebljavao i druge termine kao što su „Critical Language Awareness“ (CLA) i „Critical Language Studies“ (CLS). Ipak, Fairclough se u knjizi *Critical Language Awareness* koristio terminom „kritička analiza diskursa“ (bez kratice CDA), a važan je terminološki pomak učinjen kada je 1995. objavljena njegova knjiga *Critical Discourse Analysis* (Bilig, ibid.).

Unutar kritičke analize bogat je i značajan opus Teuna van Dijka koji diskurs povezuje s kognitivnim modelima koji utječu na konstrukciju značenja od individualne do društvene razine, a posebno se posvećuje analizi medijskoga diskursa, rasizma i ideologije, dok Kress i Van Leeuwen (2001, 2006) odabiru drukčiji pristup u multimodalnoj analizi diskursa.

Ruth Wodak sa suradnicima razvila je zasebnu austrijsku školu koja prakticira diskursno-povijesni pristup interdisciplinarno povezujući jezičnu analizu s povijesnim i sociološkim konceptima i koja u tom smislu naglašava važnost metodičkog principa triangulacije. Diskursno-povijesni pristup naime nastoji integrirati znanje o povijesnim izvorima i pozadini društvenih i političkih polja u koja su diskurzivni „događaji“ ugrađeni. Nadalje, analizira

povijesnu dimenziju diskurzivnih aktivnosti istražujući načine na koje su specifični diskursni žanrovi izloženi promjeni. Naposljetku, naglašeno je i integriranje socioloških teorija koje će moći objasniti kontekst (Wodak 2001: 65).

Van Dijk (2015: 466) upozorava da je rašireno krivo razumijevanje o kritičkoj analizi diskursa kao posebnoj metodi diskursne analize, no takve metode nema, već sve metode koje se koriste u humanističkim i društvenim znanostima te u međudisciplinama diskursnih studija mogu biti upotrijebljene unutar kritičke analize diskursa. Kako bi se to naglasilo i izbjegao nesporazum, više se preferira općenitiji naziv *critical discourse studies* (CDS). Kao analitička praksa, kritička analiza diskursa nije jedan pravac među mnogima unutar proučavanja diskursa, već je to kritička *perspektiva* koja može biti pronađena u svim područjima diskursnih studija (npr. konverzacijska analiza, diskursna pragmatika, stilistika, retorika, argumentacijska analiza, multimodalna diskursna analiza, narativna analiza itd.) pa Van Dijk zaključuje: „In other words, CDA is discourse study *with an attitude*“ (ibid). Isti autor nadalje (ibid.: 467) izvodi nekoliko općih karakteristika kritičke analize diskursa:

- kritička analiza diskursa usmjerena je na *društvene probleme i politička pitanja* prije nego na proučavanje diskursnih struktura izvan njihova društvenog i političkog konteksta

-takva analiza obično je *multidisciplinarna*

-prije nego što *opiše* diskursne strukture, nastoji ih *objasniti*

-usmjerava se na načine kojima diskursne strukture donose, potvrđuju, legitimiziraju, proizvode i izazivaju odnose *zlouporabe moći (dominacije)* u društvu.

2.1.6. Temeljni pojmovi kritičke analize diskursa: ideologija i moć

2.1.6.1. Ideologija

Pojam „ideologija“ počinje se upotrebljavati u 18. stoljeću kada Destutt de Tracy ideologijom naziva znanost o idejama (*idéologie*), odnosno senzacijama koje imaju značajnu ulogu u mogućnostima ljudske spoznaje. Uobičajeno se u svakodnevnoj uporabi pod ideologijom najčešće podrazumijevaju kriva uvjerenja koja povezujemo s političkim ili društvenim protivnicima.

...uobičajena shvaćanja pojma „ideologija“ zadržavaju u jezgrovitom obliku mnoge postavke klasične tradicije:

- a) ideologije su lažna uvjerenja
- b) ideologije skrivaju stvarne društvene odnose i služe zavaravanju drugih
- c) ideologije su uvjerenja drugih
- d) ideologije pretpostavljaju da su definicije i istinitosti i lažnosti u službi društvenog i političkog. (Van Dijk 2006: 13)

Pojmom ideologija u svojoj se teoriji koristio Karl Marx kako bi uputio na duhovnu proizvodnju, odnosno na duhovne djelatnosti kao što su religija, znanost ili moral. No, pojam je kod Marxa češće upotrebljavan u značenju ideja vladajućih klasa, odnosno u smislu krive, lažne spoznaje koja proizlazi iz klasne uvjetovanosti, a budući da „vladajuća klasa (...) nadzire sredstva za proizvodnju, pa i sredstva (re)produkcije ideja (...) ona je također sposobna učiniti da oni nad kojima vlada manje ili više prihvate njezinu ideologiju kao neprikosnoveno znanje o „prirodnom“ stanju stvari.“ (ibid.)

Antonio Gramsci razvija teoriju hegemonije koja djeluje istančano i ostvaruje se neprisilnim načinima – kulturnim procesima pomoću kojih vladajući upravo ideologijama, vjerovanjima, vrijednostima upravljaju mišljenjem građana i tako održavaju sustav moći. Značajan doprinos teoriji ideologije ostavio je i Karl Manheim koji je razlikovao ideologiju kao lažno mišljenje od ideologije kao društveno uvjetovanog mišljenja⁶.

Zaokret u teoriji ideologije donosi američki sociolog Daniel Bell koji šezdesetih godina 20. stoljeća progovara o kraju ideologije („The End of Ideology“, 1960.) – po njemu je Zapad zbog države blagostanja i miješane ekonomije došao do kraja ideološkog doba, a u postindustrijskom društvu koje karakterizira intenzivnija upotreba informacija i znanja vlast imaju znanstvene elite⁷. No, suvremeni slovenski filozof Slavoj Žižek ne priznaje tezu o kraju ideologije te iznosi da je postideologijsko društvo moguće samo ako sama definicija ideologije ostane klasična, marksistička, u značenju „oni to ne znaju, ali to čine“ (Žižek 2002: 49–50), u smislu lažne svijesti odnosno pogrešne spoznaje društvene realnosti. No, takvo određenje ideologije nije primjereno u današnjem društvu pa autor nadalje navodi teoriju Petera Sloterdijka o cinizmu kao dominantnom načinu djelovanja ideologije u kojoj je cinički subjekt svjestan razlike između društvene realnosti i ideološke krinke pa se definicija ideologije svodi na određenje „oni vrlo dobro znaju što čine, ali to ipak čine i dalje.“ U tom smislu Žižek govori o „ideološkoj fantazmi“ i ideologiji kao konstrukciji koja podržava samu našu stvarnost.

⁶ Odnosno partikularni i totalni pojam ideologije (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=26914>) (pristup 30.9.2016.)

⁷ Francis Fukuyama (1994) također govori o kraju povijesti koja nastupa razvojem onog oblika društva koje će uspjeti zadovoljiti najdublje potrebe čovječanstva. Time nastupa kraj ideološke evolucije čovječanstva, a oblik društva koje prema Fukuyami možda može značiti njegovu krajnju točku je liberalna demokracija.

Cinički um više nije naivan, već predstavlja paradoks prosvijetljene lažne svijesti: čovjek vrlo dobro prepoznaje laž, sasvim je svjestan određenog partikularnog interesa skrivenog iza ideološke univerzalnosti, ali je se ipak ne odriče (ibid.).

Unutar teorije diskursa o konceptu ideologije izlaže Teun van Dijk (2006: 414–419) koji naglašava potrebu da se koncept proučava mutidisciplinarno uvažavajući pritom tri osnovna koncepta: spoznaju-društvo-diskurs. Za Van Dijka ideologije se mogu definirati kao *društvena uvjerenja što ih dijele (specifične) društvene skupine* (za razliku od osobnih uvjerenja) i u osnovi su takva uvjerenja *opća i apstraktna*, odnosno nisu definirana u uobičajenom pejorativnom smislu kao pogrešna, pogrešno usmjerena, lažna ili iskrivljena uvjerenja neke skupine. Naime, kriterij za njihovo vrednovanje nije njihova istinitost već spoznajna i društvena uloga u upravljanju mišljenjem i interakcijom. Ideologije su osnova društvenih predodžbi, a same su predodžbe kako društvene, tako i mentalne. Van Dijk uvodi pojam upravo mentalnog modela kako bi objasnio kako se proširene predodžbe i ideologije mogu povezati s osobnim spoznajama, a onda i s diskursom koji ima posebnu funkciju u istraživanju, ostvarivanju i u reprodukciji ideologija koje se, unatoč tome, ne mogu svesti na diskurs. Modeli u tom smislu za Van Dijka predstavljaju *sučelje* između društvenoga i osobnoga, općega i konkretnog.

2.1.6.2. Moć

Moć u općem smislu označava mogućnost pojedinca ili skupine da svoju volju nametne drugima ili da svojim utjecajem ostvari određeni cilj. Pojam upotrebljava filozof Friedrich Nietzsche kojemu ljudska volja za moći označava volju za ispunjenim životom o kojemu izlaže i kroz lik Zaratustre zastupajući ideju o nadčovjeku koji prihvaća sudbinu cikličkoga kretanja i vječnog vraćanja jednog te istog. Sociolog Max Weber dovodi moć u vezu s vlašću, posebno onom koja je legitimno utemeljena. Weber navodi tri principa legitimiteta vlasti kojima se ona na neki način „samoopravdava“ (Weber 1999: 63–64). Naime, „važenje“ neke moći zapovijedanja može se temeljiti na ozakonjenim racionalnim pravilima (oktroiranim ili sporazumnim), a nositelj moći je legitiman sve dotle dok djeluje u skladu s donesenim pravilima pa u ovom slučaju poslušnost djeluje u odnosu na pravila, a ne na osobe. No, moć zapovijedanja može se temeljiti i na osobnom autoritetu te na svetosti tradicije i običaju, a to uvjetuje poslušnost prema određenim osobama. Također, poslušnost se može razviti i prema onima koji imaju „karizmu“ (spasitelji, proroci, osobe koje imaju dar milosti). Weber nadalje navodi da ovim tipovima odgovaraju određeni tipovi strukture vlasti. Tako „birokracija“ predstavlja

racionalno udruženo zajedničko djelovanje neke tvorevine vlasti, zajedničko djelovanje povezano tradicionalnim odnosima autoriteta pripada „patrijarhalizmu“, dok se "karizmatična" tvorevina vlasti temelji na autoritetu konkretnih osoba, a taj autoritet nije izgrađen ni na racionalnim pravilima niti na tradiciji (ibid.). Weberova i Marxova teorija utjecala je i na francuskog sociologa Pierrea Bourdieua, koji propituje društvene mehanizme moći koju dovodi u vezu s različitim vrstama kapitala koji određuje društveni status. Ekonomski kapital podrazumijeva materijalno bogatstvo, socijalni kapital uključenost u društvene veze, a posebno je naglašena uloga kulturnoga kapitala koji uključuje intelektualne sposobnosti, obrazovanje, sposobnost vladanja jezikom, posjedovanje kulturnih dobara i sl. Simbolički kapital posebna je vrsta kapitala koja objedinjuje ostale vrste kapitala budući da, da bi bile djelotvorne, ostale vrste kapitala moraju steći simboličku težinu, odnosno simboličku moć. Takva moć nastaje uz pomoć onih koji su joj podvrgnuti, a održava se kulturnom transmisijom (manifestira se primjerice kroz imenovanje i kategorizaciju: „nadijevanjem imena, pridavanjem mjesta i funkcija unutar grupe ili institucije može se pojedinac nadati smislu svoje egzistencije“ (Fanuko 2008:11).

Određenje moći još se više proširuje kod Michela Foucaulta koji ju prikazuje kao sastavni dio različitih društvenih praksi, odnosno kroz povezanost s različitim sferama društva kao što su seksualnost, znanost, ekonomija i sl. Kao takva, moć nije vezana uz određene skupine ili subjekte, već je inkorporirana u svim životnim područjima (primjerice u školama, bolnicama, obiteljima itd., odnosno u „lokalnim ognjištima“). Na taj način, ona dolazi „odozdo“, dolazi odasvud pa se ne stvara relacija o onima koji imaju moć i onima nad kojima se ona ispoljava, tim više što ne mora djelovati tako da nad podložnima dominira uz prisilu.

Za Foucaulta moć, odnosno vlast nije „skup institucija i aparata koji jamče podređenost građana u nekoj danoj državi“, nije ni „oblik pokoravanja, koji bi, za razliku od nasilja, bio u obliku pravila“ (moć nije oblik zakona) kao ni „neki opći sustav premoći što ga ostvaruje jedan element ili jedna skupina na drugu (...)“, već pod vlašću treba razumjeti „mnogostrukost odnosa snaga imanentnih području na kojem se oni ostvaruju i sastavni su dio njihove organizacije; igru koja ih putem neprestanih borbi i sukobljavanja mijenja, pojačava, obrće; oslonce što ih ti odnosi snaga nalaze jedni u drugima, tako da stvaraju lanac ili sustav, ili, s druge strane, pomaci, proturječnosti što ih odvajaju jedne od drugih; konačno, strategije u kojima oni stupaju na snagu, i čiji se opći model, ili institucionalna kristalizacija utjelovljuju u državnim aparatima, u utvrđivanju zakona, u društvenim prevlastima (Foucault 2013: 83). Na sličan način Foucault vidi i artikulaciju vlasti/moći i znanja u diskursu naglašavajući da ne postoji podjela na dominantan, prihvaćeni diskurs i isključeni, odnosno onaj kojim se dominira, već se svijet

diskursa treba sagledati kao mnoštvo diskurzivnih elemenata koji se mogu odvijati u različitim strategijama (ibid.: 89).

2.1.7. Kritička analiza diskursa iz kritičke perspektive

Kritička analiza diskursa kao analiza diskursa „sa stavom“ postala je općeprihvaćena u intelektualnim i teorijskim krugovima⁸, izgradila je vlastiti kanon i paradigme zbog čega se postavlja pitanje uzima li ju se ponekad „zdravo za gotovo“, odnosno postaje li takva vrsta analize „intelektualna ortodoksija“. Naime, budući da se izjednačava s ostalim konvencionalnim disciplinama jer je i sama postala dijelom akademske strukture moći (ima jednake običaje i institucijske prakse kakve imaju i druge akademske discipline), postoji mogućnost da se njezin kritički kanon prihvati nekritički pa time dolazi do kontradikcije u odnosu na kritičizam koji joj je u temelju – postavlja se pitanje je li, ironično, upravo kritička analiza diskursa postala „nekritična“ (Billig 2003).

Ipak, mnogo je autora koji nadilaze takav mogući samopodrazumijevajući karakter kritičke analize diskursa te navode nemali broj problema i izazova s kojima se kritička analiza diskursa tijekom svojeg razvoja susretala.

Uz selektivnost, (prvotnoj) kritičkoj analizi diskursa zamjera se i nejasan odnos između jezične uporabe i spoznaje što stvara problem cirkularnosti. Stubbs (u Ryan; Wray 1997) ovdje upućuje na Sapir-Whorfovu hipotezu o utjecaju jezika na misli svojih govornika, pitanje o kojemu se na sličan način problematizira i u kritičkoj analizi diskursa. Naime, tvrdnja kritičke analize diskursa (i whorfijanskih stajališta) jest da jezična uporaba implicitno klasificira naša iskustva te da tako nastale kategorije utječu na viđenje stvarnosti. Za to nema dokaza osim uvjerenja proizišlih samom jezičnom uporabom pa je teorija cirkularna. Također, jedan je od argumenata da su mnoga naša uvjerenja naturalizirana (ne prirodna sama po sebi) zbog čega Stubbs (ibid.) postavlja pitanje o odnosu učestalosti jezične uporabe, odnosno o ulozi ponavljanja jezičnih konstrukcija i naturalizacije. Kritizira i nedostatak komparativnih proučavanja – vrlo malo studija iz područja kritičke analize diskursa uspoređuje individualne tekstove ili uspoređuje karakteristike tekstova s jezičnim normama te dijakronijski uspoređuje tipove tekstova.

⁸ Postojanje i raširenost same kratice CDA sugerira prihvaćenost teorije kao takve (Billig 2003).

Autor nadalje postavlja pitanja i o odnosu teksta, pošiljatelja i primatelja (nedostaju studije o diseminaciji tekstova i recepciji publike) te o načinu izbora i reprezentativnosti podataka. U tome je smislu potrebna standardizacija metode jer je fokus nejasan. Budući da CDA proučava uvjete hegemonije, marginalizacije, nejednakosti itd., trebala bi uvesti i preskriptivnu komponentu, odnosno ne obuhvaćati samo analizu već i protest – mora biti više kritična, mora ojačati dokaze u prezentaciji i argumentaciji i ne smije zazirati od propisivanja korekcije ili reforme određenih hegemonizirajućih diskursa (Toolan 1997: 101). Nejednakost je omogućena i održavana kontroliranim rasporedom doslovnog i simboličkog kapitala, a CDA će otkriti na koji način diskursi predstavljaju simbolički kapital. Također, djelovat će proaktivno, odnosno odredit će kako određeni komunikacijski događaj (npr. odnos liječnika i pacijenta, sadržaj na radiju itd.) može biti promijenjen ili korigiran kako bi se minimalizirala nejednakost, hegemonija, kontrola.

Breeze (2011) sažima stavove različitih kritičara ove teorije. Tako iznosi kritiku da se kritička analiza diskursa temelji na osobnom (političkom) stavu, više nego na znanstvenim principima, a posebno je kritizirana i metoda koja se temelji na deskripciji teksta uz nedostatak svijesti o potrebi za strogošću jer je često impresionistička i usmjerena na jedan predmet⁹. Postoji potreba za većim uzorcima i sistematizacijom podataka iako, tvrdi Breeze (ibid.: 505) kvalitativna analiza malih uzoraka teksta može biti jedini način analiziranja određenih tipova diskursa, npr. diskursa određenog političara ili stranke. Također, nedostatna je teorija o utjecaju diskursa na publiku (recepcija) i njihov odgovor na njega – recepcija publike često je naivno pretpostavljena na temelju istraživačeve interpretacije teksta (ibid.: 520). Posebna se pozornost posvećuje statusu konteksta unutar kritičke analize diskursa te se postavlja pitanje je li on previše ili premalo uključen u analizu. Neki kritičari¹⁰ upućuju na prebrzo prebacivanje s mikro na makro razinu, kao i na problem obuhvata kontekstualnih čimbenika koji mogu biti gotovo bezbrojni pa je teško odabrati onaj koji je analitički važan, zbog čega se treba usmjeriti na ono što je važno za same sudionike i interakciju. S druge strane, kritička analiza diskursa ponekad je kritizirana zbog usmjerenosti na dekontekstualizirane jezične uzorke, ne uzimajući u obzir njihovu proizvodnju, distribuciju i konzumaciju (ibid.: 513–514). Iako i sama kritizira generaliziranje i stereotipiziranje u vladajućim diskursima, kritička analiza diskursa zapada u isti problem. Breeze (2011: 515) navodi Bloomaertovu primjedbu o polaženju od apriornih

⁹ Breeze (ibid.: 503–504) kao glavnog kritičara navodi Henryja Widdowsona koji kritizira nasumičnost odabranih podataka, dok su dijelovi teksta koji sadrže kontradiktorne podatke ignorirani. No Breeze napominje da i sam Widdowson nije uspio znanstveno prikazati da u izboru podataka postoji takva „nasumičnost“.

¹⁰ Breeze upućuje na Widdowsona i Schlegoffa.

ideja kao što su „političari su manipulatori“ ili „mediji proizvode ideologije“ te o stereotipizaciji društveno-teorijskih konstrukata (npr. „institucija“). Osim toga, kritička analiza diskursa uzeta je u obzir kao isključivo negativan pristup društvenim pojavama zbog čega je potreban teorijski pomak od kritičke analize prema produktivnim aktivnostima, a predložena je i nova perspektiva „pozitivne analize diskursa“ koja bi se fokusirala na one primjere koje predstavljaju pozitivne društvene promjene.

Kritička analiza diskursa temelji se na širokom spektru teorija o jeziku i društvu, što neki autori smatraju nedostatkom, a neki prednošću. Koncepti iz različitih intelektualnih tradicija tako mogu činiti eklektičan miks ili *bricolage* (Widdowson u Breeze 2011: 503), no mnogi autori (Weiss, Wodak) upravo takav **multidisciplinarnan** pristup odnosno pluralnost teorije i metodologije ističu kao posebnost diskursne analize. Torfing (2005: 20–21) također navodi nekoliko prigovora teoriji diskursa koje ipak nastoji argumentirati i opravdati. Tako iskazanoj bojazni da teorija diskursa vodi u idealizam te da je relativistička¹¹ autor proturječi težnjom teorije diskursa da razumije i objasni društvene fenomene kroz kontekstualizirana proučavanja povijesnih uvjeta u kojima se diskursi pojavljuju i djeluju. Također, nije potrebno da teorija diskursa odustaje od ambicije da kritizira diskurse koje analizira, što je još jedan od prigovora, kao i onaj da cjelokupna teorija zapada u općepoznati „paradoks lažljivca“ određujući se antiesencijalističkom: tvrdnjom da ne postoji bit ili esencija stvara se upravo esencijalističko određenje. Ipak, pred istraživanjima diskursa ima mnogo izazova kao što su empirijske studije koje odmiču od puke ilustracije argumenata i koncepata, određivanje središnjih tema i područja unutar društvenih i političkih znanosti te promišljanje o metodi i istraživačkoj strategiji (ibid.: 25).

2.1.8. Područja istraživanja

Tematska područja kojima je posvećena kritička analiza diskursa široka su i raznovrsna te dovedena u korelaciju s društvenim manifestacijama moći i ideologije. Istraživanja najčešće obuhvaćaju sljedeće teme (Van Dijk 2015: 475–479):

Rodna nejednakost: dok su se istraživanja diskursa i roda primarno usmjeravala na pretpostavljene rodne razlike u tekstu i govoru (npr. uporaba deminutiva kod žena), kritički pristup usmjereniji je na muški pristup i dominaciju u interakciji dok su novija istraživanja

¹¹ „...since there are no bedrock foundations and everything is discursive, it is impossible to defend any particular set of claims“ (Torfing 2005 : 18)

usmjerena i na druge aspekte društvenog i komunikacijskog konteksta kao što je društvena klasa, status i slično. Suvremeni autori koji se bave tematikom rodne nejednakosti su Deborah Cameron (1995, 2003, 2007), Sara Mills (2012), Jane Sunderland (2004) i dr.

Široki spektar društvenih problema koji obuhvaćaju **nacionalizam, rasizam, etnocentrizam, antisemitizam** neizbježne su i često interpretirane teme unutar kritičke analize diskursa kojom se izlažu primjeri stereotipa, predrasuda i nejednakosti u različitim tipovima diskursa. Niz autora bavi se ovim problemima: Van Dijk (1984, 1987, 1991, 1993), Wodak (1989), Reisigel i Wodak (2001).

Medijski diskurs ima značajno mjesto u kritičkoj analizi još od sedamdesetih godina 20. stoljeća, posebno zbog djela Rogera Fowlera i suradnika, a sama se analiza do danas proširila na niz elementa kao što su leksik, sintaksa, teme, metafore, opisi, žanrovi, presupozicije, multimodalnost itd., nastojeći pritom objasniti suvremene društvene probleme kao što su terorizam, globalizacija, rasizam, seksizam, islamofobija. Neki od autora posvećeni analizi ove vrste diskursa su: Chilton (1988, 2004), Fairclough (1995), O'Keffe (2006), Cotter (2015) i dr.

U središtu proučavanja kritičke analize diskursa često je **politički diskurs** budući da se polazi od pretpostavke da politika afirmira odnose moći, ideologije i dominacije. Značajni autori koji se bave analizom različitih tema (nuklearni rat, antisemitizam, povezanost ekonomije i politike) unutar političkoga diskursa su Chilton (1988, 2004 i dr.), Wodak (1989), Wodak et al. (2009), Fairclough (1989, 2006) i dr.

Institucijski diskurs i diskurs organizacija također su podložni kritičkoj perspektivi budući da se i u njima mogu manifestirati nejednaki odnosi moći. Takve analize obuhvaćaju primjerice birokratski, sudski, medicinski, edukacijski, akademski i znanstveni diskurs i sl. Primjere takvih tematskih analiza daju Rogers (2004), Shuy (2015), Mayr (2015) i dr.

Osim na tekst u tradicionalnom značenju, (kritička) analiza diskursa sve je više usmjerena i na druge komunikacijske oblike kao što je fotografija, slika, zaslona, plakat i sl. te na značenja koja ti oblici svojim specifičnostima (npr. boja, font, kut snimanja) mogu stvoriti. **Multimodalna diskursna analiza** u tom pogledu ujedinjuje primijenjenu lingvistiku, semiotiku i teoriju dizajna i umjetnosti. Značajan doprinos ovom pristupu analizi diskursa dali su Kress i van Leeuwen (2001, 2006) i dr.

2.2. Medijski diskurs

2.2.1. Mediji – pojmovno određenje

U općem značenju mediji predstavljaju bilo koje sredstvo prenošenja informacije i kao takvi posreduju između oglašivača, novinara, djelatnika za odnose s javnošću i drugih komunikatora i njihove publike (Malović 2005: 11). Diseminacija informacija vrši se pritom putem elektroničkih (televizija, radio, internetski portali) ili tiskanih medija (tiskovina) od kojih svaki sadrži vlastite specifičnosti i često, neovisno o sadržaju koji prenose, i sami funkcioniraju kao poruka¹².

Budući da obuhvaćaju velik broj recipijenata, mediji su često nazvani „masovnima“ što neprimjereno podrazumijeva doživljaj recipijenata kao „mase“ zbog čega bi izraz „javna komunikacija“ prema Raymondu Williamsu bio mnogo prihvatljiviji, ali je termin „masovni mediji“ već uvelike raširen i prihvaćen u svakodnevnoj uporabi (Inglis 1997: 67). Pojam „masa“ unutar izraza „masovna komunikacija“ za Michaela Kunczika znači veliki broj recipijenata s njihovim socijalnim vezama, no on nije jasno razgraničen od koncepata kao što su „socijalni agregat“, „kolektiv“, „gomila“, „publika“ i sl. te predstavlja rezidualnu kategoriju smještenu između društva i socijalne skupine (skup dvije ili više osoba koji tijekom određenog razdoblja međusobno interagiraju, koji se po svojim običajima razlikuju od okoline te su svjesni svog članstva u skupini) (Kunczik 1998: 25). Autor nadalje pod pojmom „masovna komunikacija“ podrazumijeva sve komunikacijske oblike kod kojih se izjave javno prenose tehničkim distribucijskim sredstvima (medijima) indirektno (uz prostornu ili vremensku ili prostorno-vremensku distancu između partnera u komunikaciji) i jednostrano (bez promjene uloga između onoga koji daje izjavu i onoga koji je prima) disperziranoj publici (ibid.: 25). Pritom se u procesu masovne komunikacije proizvode (1) sadržaji koji su pretežito predviđeni za kratkoročnu uporabu (npr. vijesti, zabava), (2) u formalnim organizacijama pomoću visoko razvijene tehnologije te se (3) pomoću raznih tehnika (medija) (4) barem potencijalno istovremeno nude velikom broju ljudi (disperzirana publika) koji je anonimna za komunikatora i to (5) javno, tj. bez ograničenja pristupa, na (6) jednostran (komunikator i recipijent ne mogu zamijeniti pozicije, odnos između njih je asimetričan u korist komunikatora) i (7) indirektna način (bez direktne povratne sprege) (8) s određenom periodičnošću proizvodnje, ali (9) kontinuirano (ibid.: 26). Na temelju navedenih kriterija autor u sredstva masovne komunikacije

¹² U informacijskim znanostima i komunikologiji nezaobilazna je teza Marshalla McLuhana iz 1964. o mediju kao poruci i mediju kao čovjekovu „produžetku“, produžetku ljudskih osjetila.

ubraja televiziju, tisak, radio i film, no svjestan je manjkavosti takvog određenja budući da ono nije u svim segmentima primjenjivo na nove medije koji su interaktivni i koje odlikuje interpersonalna komunikacija u kojoj postoji izravna povratna veza, odnosno komunikator može provjeriti potencijalni učinak poruke (očekuje se reakcija na sadržaj komunikacije). U komunikaciji novim medijima više nije važan kriterij jednostranosti, odnosno čvrsto razgraničenje između pošiljatelja i primatelja poruke, a osim sadržaja koje oblikuju masovni mediji postoje i oni koje individualno oblikuju recipijenti. Zbog takve promjene u razvoju medija Kunczik pojednostavljuje njihovu definiciju i određuje ih kao tehnička sredstva koja služe slanju sadržaja nekoj publici, pri čemu izbjegava odrediti slanje sadržaja kao *masovno* i publiku kao *disperzivnu*, budući da današnji mediji omogućuju čak i „komunikaciju na zahtjev“ (*on-demand*) (Kunczik 2006: 24–25). Da su novi mediji utjecali na promjenu cjelokupnoga medijskoga diskursa, kao i na status njegovih recipijenata koji više nisu izolirani i pasivni već sudjeluju putem različitih dostupnih platformi (internetske stranice, društvene mreže, e-pošta putem kojih se izravno mogu komentirati i proslijediti informacije), primjećuje i O’Keeffe¹³ naglašavajući i veći udio intertekstualnosti u komunikaciji te približavanje pisanoga i (raz)govornoga jezika (O’Keeffe 2011: 450). Kao značajnu karakteristiku novih medija Matheson (2005: 157–174) izdvaja interaktivnost iako ju smatra neodređenim i mnogo složenijim pojmom od puke suprotnosti onome što se smatra „starim medijima“ koji su dopuštali samo jednosmjernu komunikaciju. Matheson navodi dvije važne dimenzije interakcije: kontrolu nad navigacijom (npr. aktivan korisnik koji slijedi poveznice na različite stranice) i nad sadržajem. Novi mediji stvaraju mogućnost ne samo lociranja, već i sudjelovanja u stvaranju medijskoga sadržaja pri čemu se razlika između novinara i publike smanjuje. Matheson zaključuje da nije tekst onaj koji je interaktivan, već njegova uporaba u smislu ostvarenih veza i načina razumijevanja svijeta. Tako se interakcija ne ostvaruje samo kao rezultat tehničke ovladanosti internetom – to je nešto što s vremenom ostvaruju sami korisnici (ibid.: 174).

2.2.2. Medijski diskurs i društvo

Budući da je medijski diskurs izložen velikom broju recipijenata, njegov je utjecaj na društvo neosporan, a njegova funkcija dvostruka: nastojeći manje ili više uspješno ispuniti zadaću

¹³ Media discourse is a public, manufactured, on-record, form of interaction. It is not ad hoc or spontaneous (in the same way as casual speaking or writing is); it is neither private nor off the record (O’Keeffe 2011: 441).

reprezentacije realnosti, mediji ju istovremeno konstruiraju¹⁴. Upravo sveobuhvatnost i potencijalan snažan utjecaj medija na društvo uvjetuje velik interes za njihovo proučavanje koje, s obzirom i na samu raznolikost medija i heterogenost sadržaja koje prenose, obilježava multidisciplinarni pristup pa se mediji proučavaju iz perspektive sociologije, kulturologije, politike, lingvistike, filozofije i mnogih drugih znanosti. Diskursna analiza medija koja i sama primjenjuje pristupe različitih disciplina dopušta nam, prema Mathesonu (2005: 1), detaljan opis i procjenu širenja značenja (da je primjerice nešto zanimljivo, lijepo, moćno itd.), analizira kakve reprezentacije društvenog svijeta prevladavaju te koje vrste interakcije postavljaju medijski tekstovi između korisnika i svijeta te moćnih i ostalih. Također analizira različito stvorena značenja u medijskim tekstovima, a time i različite načine viđenja i mišljenja u njima. Matheson raznovrsnim primjerima medijskoga diskursa koji se ostvaruju kroz različite komunikacijske platforme (vijesti u novinama, reklame, časopisi, televizija, intervjui, sportski komentari, novi mediji) govori o primjeni prepoznatljivih postupaka kojima se može utjecati na stvaranje značenja, identiteta i društvenih pojava (npr. rasizma). Pritom, primjerice, naglašava važnost leksičkoga izbora i označavanja koje dovodi do uskog i pojednostavljenog kategoriziranja, kodiranost poruka i intertekstualnost, narativnost, ulogu vizualnih elemenata, konverzijsku analizu, interaktivnost novih medija.

U širem teorijskom kontekstu od onog koji pozicionira diskursnu analizu medija o kojoj govore Matheson i drugi autori, govori se o *teoriji medija* općenito kojom Inglis označuje *teoriju javnog komuniciranja* koja nam omogućuje da unutar njezina okvira opišemo trostruku strukturu međusobno povezanih društvenih praksi (Inglis 1997: 67). U strukturi teorije medija moguće je pritom razlikovati tri *skupine* društvenih vrsta i praksi (primjera):

1. Razredi prakse značenja – sve društvene djelatnosti koje sustavno znače, simboliziraju ili posjeduju *značenje*, od kojih je sam jezik najbjelodaniji primjer.
2. Razredi prakse moći – sve brojne prilike u javnom komuniciranju kad se moć primjenjuje *nad* ljudima i kad se snaga naprosto rađa sama od sebe *u* osobi (primjerice, jezik i slike u novinama i na televiziji usmjeruju recipijente da razmišljaju kao i oni koji predstavljaju proizvodne snage, pri čemu se može govoriti o „manipulaciji“ masovnim medijima). Moć u društvenoj praksi može biti i manje vidljiva, kad se podvrgavamo najuobičajenijim radnjama svakodnevnog života, posebice s obzirom na to da nam one

¹⁴ Takvo određenje društvene funkcije medija svoj temelj pronalazi još u Sapir-Whorfovoj hipotezi kojom se pretpostavlja povezanost između jezičnih kategorija i mišljenja. Pretpostavlja se, naime, da jezik svojom ustrojenošću determinira spoznaju univerzuma.

nameću, a da toga gotovo i nismo svjesni, ideje i vokabular vlastite uopćene slike svijeta.

3. Razredi prakse proizvodnje – u širem smislu sve kreativne djelatnosti koje se odnose na komunikaciju (ibid.: 68–69).

Povezanost moći i medija otvara pitanje društvene odgovornosti samih medija i mogućih negativnih posljedica koje mogu uzrokovati, zbog čega se u sustav njihova funkcioniranja nastoje ugraditi svojevrсни obrambeni mehanizmi, u praksi najčešće sadržani u etičkim kodeksima medijskih kuća. Ovdje je u širem smislu riječ o deontologiji medija (Bertrand 2007) koja podrazumijeva skup načela i pravila unutar određene profesije¹⁵. Ona je sredstvo kojim se osigurava kvalitetna usluga medija i koja najdjelotvornije odgovara na potrebe različitih skupina unutar populacije, a koju ne možemo svrstati ni u domenu prava ni u domenu morala. Deontologija medija u tom smislu poziva na prihvaćanje koncepta o Načinu Osiguravanja Društvene Odgovornosti medija (NODO, prema *MAS - Media Accountability Systems*) koji podrazumijevaju bilo koja sredstva poboljšanja usluge medija prema javnosti, a koja moraju biti neovisna o državi i djelovati samo pod moralnim pritiskom, iako se njihovo djelovanje može pojačati autoritetom upravitelja medija ili postojećih zakonskih odredbi. Bertrand (2007) navodi da je koncept je pomalo općenit i neodređen, a podrazumijeva pojedince ili skupine, redovne sastanke, pisane dokumente, neke posebne pristupe, male medije i sl. (ibid.: 81–82). Načini osiguravanja društvene odgovornosti pritom mogu biti interni, odnosno nastaju unutar svijeta medija, a neki su od njih disciplinsko vijeće, stranica ili emisija o medijima, deontološki kodeks, deontološka revizija, medijator, ispitivanje javnog mnijenja i mnogi drugi. Među eksternim načinima autor navodi kritičke časopise, izvješća ili knjige, opservatorij za medije, neprofitna istraživanja, obrazovanje, udrugu za zaštitu potrošača i udrugu građana i sl., a u kategoriji kooperativnih načina osiguravanja društvene odgovornosti među ostalima nabroja pisma čitatelja, upitnik o točnosti i ravnopravnosti, savjetovanje korisnika, vijeća za medije i dr. (ibid.: 97).

2.2.3. Novine kao medij

Suvremene promjene u razvoju medija posebno su utjecale na tiskane medije zbog čega se sve više govori o njihovoj krizi, no ne i potpunom nestanku, već izglednija postaje njihova modifikacija u obliku elektroničkih izdanja. Bilo da su u tiskanom ili elektroničkom obliku,

¹⁵ „Često neka nepisana tradicija, neki prešutni sporazum određuju 'što se radi', a „što se ne radi.“ (Bertrand 2007: 27)

novine kao medijsko sredstvo i dalje pokazuju usmjerenost na velik broj recipijenata, čime i dalje obnašaju važnu socioekonomsku i svjetonazorsku ulogu. Novine označavaju serijsku publikaciju sa stalnim nazivom koja najčešće izlazi dnevno ili tjedno (rjeđe dvotjedno ili mjesečno) uz označeni datum i redni broj, a karakterizira ih nekoliko osnovnih obilježja: namijenjene su javnosti, objavljuju vijesti o najnovijim događajima u svim područjima ljudske djelatnosti, izlaze redovito, a sadržaj im je univerzalan. S jedne strane predstavljaju intelektualni proizvod (za novinara), s druge strane tržišni proizvod (za nakladnika) koji čitatelj kupuje i konzumira. U takvom odnosu funkcije novina su višestruke i složene, posebno kada postaju prepoznate i kao moguće sredstvo političke borbe. Primarnom funkcijom novina smatra se informiranje, odnosno prijenos, objašnjavanje i komentiranje važnih aktualnih i zanimljivih događaja. Osim navedene informativne funkcije, značajne su i dokumentarna (obavještanje čitatelja o rezultatima razvoja znanosti, tehnike i sl.), instruktivna (rješavanje svakodnevnih praktičnih problema), edukativna (odgajanje čitatelja, dopunjavanje njihova znanja), integrativna (uspostavljanje veza među ljudima i skupinama u društvenoj zajednici), psihoterapijska (pomaganje pojedincima) i ostale funkcije¹⁶.

Navedene funkcije ostvaruju se u pojedinačnim novinskim rodovima čija je podjela heterogena i nerijetko različita od autora do autora. Prema općim karakteristikama razlikuju se monološko informativni novinski rodovi (vijest, proširena vijest, izvještaj, prikaz), komentatorsko analitički rodovi (komentarski izvještaj, analitička bilješka, osvrt, komentar, portret, članak, recenzija, kritika, polemika), jednostavni beletrističko novinski rodove (crtica, glosa, beletristička bilješka), dijaloški novinske rodove (izjava, anketa, intervju, razgovor) i složeni novinski rodove (reportaža, putopis, memoari, feljton, esej, kronika). Novinski tekstovi pisani su publicističkim funkcionalnim stilom koji označava složeni funkcionalni stil koji se dijeli na niz podstilova s obzirom na medij kojim se komunikacija odvija te s obzirom na karakter određenoga teksta ili emisije. Hudaček i Mihaljević (2009: 10) navode da publicistički funkcionalni stil pokazuje živost i aktualnost te da se norma u njemu najbolje ovjerava, ali i najlakše razara. U njemu se također najbolje primjećuje ono što je u normi upitno. Budući da treba prenijeti jasnu i razumljivu obavijest, značajka je publicističkog stila jezična živost i težnja ovjerenosti upotrijebljenih jezičnih elemenata (ibid.).

Silić (2006: 77) klasifikaciju žanrova uspostavlja prema stilskim karakteristikama te publicistički funkcionalni stil dijeli na dva podstila od kojih prvome pripadaju žanrovi u kojima

¹⁶ Novine. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. <http://www.enciklopedija.hr/> (pristup 16.9.2017.)

su dominantna neutralna jezična sredstva i kojima pripadaju informativni, populizatorski, prosvjetiteljski i pedagoški žanrovi (vijest, komentar, kronika, recenzija, intervju, anketa i reportaža), dok drugi podstil karakteriziraju ekspresivna jezična sredstva u propagandnim, agitativnim i zabavnim žanrovima (kratka priča, koserija, humoreska, esej, feljton, nekrolog, panegirik, persiflaža, pamflet, parodija, groteska, lakrdija).

U novinskoj žanrovskoj klasifikaciji posebno se problematizira status **kolumne** koja izvorno označuje stupac u novinama ili knjigama, a čije se značenje u publicistici proširilo na stalnu rubriku jednoga novinara, ali i na poseban oblik novinskoga izražavanja, odnosno zaseban novinski rod¹⁷ (Obradović 2008: 14). Kako bi se utvrdilo ima li kolumna zasebna obilježja prema kojima bi se izdvojila u novi novinski rod, Obradović analizira 220 kolumni u različitim dnevnicima, tjednicima i mjesečnicima uzimajući pritom u obzir sljedeće kategorije analize: struktura napisa (uvrstiti tekstove u postojeće i u literaturi već opisane novinske rodove ili u kategoriju nerazvrstanih koji bi se mogli nazvati kolumnom prema obliku izražavanja, ako bi imali zajedničke značajke), teme, jezični i novinarski stil, oblik i opseg (ibid.: 30). Analizirane kolumne svrstane su u 21 novinski rod (izvještaj, prikaz, zapis (beletristička bilješka), (analitička) bilješka, osvrt, komentar, portret, članak, recenzija, kritika, polemika, dnevnik, pismo, humoreska, izjava, reportaža, putopis, memoari, feljton, esej i kronika) te nisu pronađene zajedničke odlike koje bi kolumnu činile novonastalim oblikom novinskoga izražavanja. Osim toga, ne postoji ni tematska srodnost kolumni, stil kojim su napisane većinom je određen kao „novinarski“ i „razgovorni“, a oblikom i opsegom su različite pa im ni veličina nije relevantna zajednička odlika. Navedeno dovodi do zaključka da kolumne nisu nikakav izniman novinski rod, već prije svega imaju značenje stalne rubrike (ibid.: 31–35).

Zbog stalnog mjesta na kojem je objavljivan u novinama („ispod crte“), a što ga dovodi u vezu sa značenjem kolumne¹⁸, naziv je dobio podlistak ili feljton¹⁹ koji živim i nadahnutim stilom govori o umjetničkim, kulturnim, popularnoznanstvenim i političkim pitanjima. Malović

¹⁷ Obradović (2008: 14) ukazuje na određenje kolumne kao novonastalog novinskog roda na primjeru *Nagrade Marija Jurić Zagorka* Hrvatskog novinarskog društva koja se dodjeljuje u više kategorija, a među navedenim novinskim žanrovima spominje se *komentar/kolumna* čime se navedeni žanrovi svrstavaju u istu srodnu skupinu ili se izjednačavaju. Također, upućuje na knjige Darka Juke (*Priručnik za novinske novinare*) i Maroja Mihovilovića (*Profesionalni novinar*) iz 2007. godine u kojima autori kolumnu prikazuju kao komentatorski oblik novinarskoga izražavanja. (ibid.: 26)

¹⁸ Hrvatska enciklopedija jasno navodi da je feljton „novinska vrsta kojoj se književne značajke u novinama obilježavaju izdvojenom kolumnom (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=19198>, pristup 2.11.2016.)

¹⁹ Među najznačajnije autore feljtona ubrajaju se: August Šenoa, Antun Gustav Matoš, Tin Ujević, Antun Šoljan, Dalibor Cvitan, Veselko Tenžera, Igor Mandić, Tanja Torbarina, Zvonimir Berković i dr.

(2005: 332) navodi da su današnji feljtoni obično dugački novinski oblici, koji se pojavljuju u nastavcima, a autor u njima na publicistički način opisuje sadržaje koji se rjeđe prikazuju u standardnim novinskim oblicima. Također, feljton dovodi u vezu s određenjima kolumne i komentara.

Autor feljtona iznosio je svoja zapažanja o nekom zbivanju, fenomenu ili pak umjetničkom djelu. Komentar je pak bio strog oblik izražavanja vrlo jasnih političkih stavova autora (...) Današnje novinarstvo spojila je ta dva oblika u ono što se naziva kolumna, a pisci takvih tekstova su kolumnisti (...) Negdašnji 'čisti' komentari i feljtoni gube utrku s kolumnama i posve su iščezli sa stranica nekih listova. (Malović 1996: 53-55, u: Obradović 2008: 23).

Ekspresivnim stilskim karakteristikama feljtonu je blizak i esej, kraći prozni tekst u kojem se određenom problemu pristupa sa znanstvenom namjerom, ali se pritom naglašava važnost umjetničke dimenzije samog teksta²⁰. Već navedena terminološka neodređenost koju zamjećuje Obradović (2008: 14) u uporabi naziva kolumna i komentar dolazi do izražaja i u Malovićevoj (2005: 243) zamjedbi kako je mišljenje „...srce komentara, osvrt, kolumne, recenzije...“ kojom kolumnu navodi među ostalim novinskim rodovima i time ne naglašava značenjsku i funkcionalnu razliku među njima, iako u istom djelu kolumne određuje kao redovite rubrike koje list objavljuje uvijek na istome mjestu, pod istim nazivom, a koje su tiskane istim pismom te su jednake dužine i grafičkog oblika, obično ilustrirane autorovom fotografijom ili karikaturom (ibid.: 247). Komentar pritom određuje općenitije, kao mišljenje ili stajalište novinara o nekom događaju, pojavi ili osobi, pri čemu komentator o događaju ne obavještava, već ga prosuđuje (ibid.: 243). Kraći komentar koji se bavi samo jednom temom ili dijelom pojave naziva se osvrtom i ponekad se zamjenjuje s recenzijom u obliku koje su napisane mnoge kolumne usmjerene na interpretaciju i vrednovanje nekog djela (članka, knjige, filma, predstave, koncerta), ne i na analizu opće sociopolitičke situacije (osim posredno u samoj analizi djela).

Udier i Banković-Mandić (2009: 115–117) također vide kolumne kao vrstu nastalu spajanjem feljtona i komentara te daju provizornu podjelu kolumnističkih tekstova s obzirom na njihov habitus, karakter i usmjerenost. Pritom razlikuju:

- kritičarske ili apologetske kolumnističke tekstove kojima je cilj kritizirati postojeće društveno-političke prilike ili osobe koje u njima sudjeluju
- metaforične ili doslovne kolumnističke tekstove koji izražavaju i konotativno i denotativno značenje

²⁰ Esej. <http://proleksis.lzmk.hr/20006/> (pristup 3.11.2016.)

- humoristične i ironične ili ozbiljne kolumnističke tekstove koji imaju ozbiljnu namjeru iako im izraz sadrži humor
- analitične ili sintetične kolumnističke tekstove u kojima se ili razlažu ili povezuju dijelovi u cjelinu, a najčešće su istovremeno i analitični i sintetični
- ideološki obojene ili neutralne kolumnističke tekstove – ponekad se može iščitati stav autora, odnosno dispozicija da se na nešto reagira pozitivno ili negativno
- politički korektne ili nekorektne kolumne.

U okviru novinskih oblika u kojima se iznosi komentar i stajalište američke su i britanske novinske stranice nazvane uvodnicima ili *editorijalima*²¹, a stranice na kojima su mišljenja vanjskih suradnika *Op.Ed.*²² stranicama (Malović 2005: 246) i, budući da se pojavljuju na uvijek istom mjestu, u tom su smislu bliski onome što ovdje uvjetno nazivamo kolumnama.

S obzirom na problematiku određenja značenja pojma „kolumna“ i različite klasifikacije među kojima su one koje pojam ubrajaju u novinske vrste i one u kojima pojam nije naveden, u radu će biti analizirani tekstovi koji se prvenstveno temelje na iskazivanju mišljenja ili stava određenog autora, a nalaze su u određenoj rubrici koja ima tendenciju ponavljanja. Budući da se komentatorsko-analitički rodovi općenito temelje na iznošenju mišljenja o aktualnim događajima, posebna pažnja posvećuje se teorijama koje analiziraju njegovo stvaranje, a to su: diskurs mišljenja (eng. *opinion discourse*), argumentacijska teorija, iznošenje stava (eng. *stancetaking*). Također, radi jasnijeg kontekstualiziranja, diskurs mišljenja kojemu pripadaju i tekstovi u kolumnama ovdje se dovodi u vezu s tradicionalnim i suvremenim teorijama koje olakšavaju njegovu interpretaciju zbog čega se prvo iznose osnovne postavke argumentacijske teorije, a zatim i teorije jezične procjene.

2.2.4. Diskurs mišljenja

Znanstveni radovi o mišljenju²³ često su zastupljeni u okviru socijalne psihologije, studijima o masovnoj komunikaciji i političkoj znanosti (i to većinom o „javnom mnijenju“), no manje ih je usmjereno i na jezičnu manifestaciju mišljenja, odnosno na analizu diskursa mišljenja,

²¹ Editorial 1. article or column in a newspaper or magazine written by the editor or under his or her direction, giving opinions about a subject or event; 2. broadcast expressing the opinion of the announcer, program, station, or network (Danesi 2009: 106).

²² Op ed - article expressing a personal view, published opposite an editorial, that is, on the facing page to that on which the editorial appears (Danesi 2009: 218).

²³ Mišljenje se u ovom kontekstu razumijeva kao *nazor*, *stav* (izvorno *opinion*) prema određenom konceptu ili događaju, a ne kao *um* ili kao kognitivni proces.

primjerice na analizu uvodnika (editorijala) koji, smatra van Dijk (1995), recipijentima pomažu da donesu odluku, izgrade nazor o događajima pa se, s obzirom na tu funkciju, očekuje i mnogo literature o njima. Van Dijkov je pojam mišljenja multidisciplinarni i kao takav je određen kao poseban oblik mentalnih reprezentacija čije su stjecanje, uporaba i funkcije društvene, dok im je izraz diskurzivan. U tom smislu, zadovoljavajuća bi teorija o mišljenju trebala biti smještena unutar trodijelnog odnosa koji čine spoznaja, društvo i diskurs. Naime, na jednoj analitičkoj razini, mišljenja i ideologije (koje nadalje autor posebno analizira) uključuju vjerovanja ili mentalne reprezentacije zbog čega Van Dijkova perspektiva zahtijeva prije svega kognitivan pristup. S druge strane, ideologije i mišljenja iznesena u novinama obično nisu osobna već društvena, institucionalna ili politička zbog čega autor integrira oba pristupa u jednu sociokognitivnu teoriju. Naposljetku, budući da se posebno ispituju suptilni tekstualni izrazi ideološki utemeljenih mišljenja, sociokognitivna orijentacija ugrađuje se u okvir analize diskursa (Van Dijk 1998:22), pri čemu se naglašava važnost svakog od navedenih elemenata nedostatak kojih bi doveo do teorijskog pojednostavljanja (Van Dijk 1995). Primjerice, ponekad je mišljenje reducirano samo na njegovu manifestaciju u tekstu ili govoru što bi impliciralo tezu da ljudi nemaju mišljenje o nečemu prije nego što o njemu počnu pričati. Van Dijk (ibid.) smatra da redukcija mentalnih reprezentacija na njihov diskurzivni izraz ili ekspresiju ne objašnjava:

- da ljudi imaju mišljenje i bez da ga izraze
- mogu imati mišljenje A, a iz različitih razloga (učtivost, društvene norme) izraziti mišljenje B
- mogu se različito izraziti, a da imaju „isto“ mišljenje
- mogu imati isto mišljenje u različitim prilikama
- mogu podijeliti isto mišljenje s drugima.

Diskurs mišljenja Shi-xu (2000: 267) ubraja u jednu od brojnih podkategorija diskursa uma (*discourse of mind*) među kojima još navodi i diskurse emocija, stavova, pamćenja itd. Karakterizira ga subjektivnost koja je suprotna činjeničnim tvrdnjama u argumentima (koje su navodno tvrdnje objektivnih reprezentacija), osobnost i individualnost te određenje koje opisuje kao mentalno svojstvo (u tome smislu postoji sličnost s Van Dijkovom određenjem diskursa mišljenja kao mentalne reprezentacije koju upotpunjuju ostali članovi trodijelnog odnosa). Ipak, Shi-xu naglašava i paradoksalnost takve opće karakterizacije diskursa mišljenja sintetizirane u kategorijama individualnosti, subjektivnosti i uma. Tako upućuje na mogućnost da oni koji iskazuju mišljenje ne moraju biti samo pojedinci, već i skupine i institucije (ibid.: 270). Na primjerima empirijske analize diskursa putovanja, editorijala, komentara, političkih

govora i intervjuja kojim pojedinci nude mišljenje o određenom događaju, autor ukazuje na njihovu prepletenost s institucijama, drugim pojedincima i skupinama zbog čega je granica pogleda pojedinaca (koji govore, pišu) i pogleda društvenih i institucijskih drugih zamagljena. Individualno „ja“ može biti upotrijebljeno i kao kulturološko mjerilo: kroz „našu“ kulturološku percepciju i kroz „moje“ vlastito iskustvo, „moje“ mišljenje postaje kulturološka činjenica (ibid.: 271–273).

Sličan stav zastupa i Van Dijk (1995) navodeći da su uvodnici uz *talk show* i *op.ed.* članke kolumnista i drugih pisaca vjerojatno najtiražnija vrsta diskursa mišljenja, pri čemu je mišljenje izraženo u uvodnicima institucionalno, ne osobno, čak i kad ga piše jedan urednik jer predstavljaju mišljenje koje zastupaju novine općenito. Shi-xu (2000: 273) ukazuje i na paradoks subjektivnosti koja se pripisuje diskursu mišljenja: iako ne postoji obveza objektivnosti u takvoj vrsti diskursa, izraz kojim se izražava mišljenje kontekstualno je organiziran tako da odgovara vanjskoj stvarnosti, stoga je izneseno mišljenje ponuđeno kao činjenica.

Diskurs mišljenja ukazuje i na osobnost samog nositelja mišljenja koji, dajući mišljenje o nečemu, biva svjestan samoga sebe, odnosno vlastitog identiteta (u određenim okolnostima, moguće je dati različito mišljenje o istom objektu, a nositelji mišljenja svjesni su takve varijacije). Diskurs mišljenja izražen u novinama, prije svega u uvodnicima, van Dijk (1998: 25) veže uz širenje ideoloških uvjerenja budući da postoji povezanost ideološkog stava novinara koji naposljetku utječe na diskurzivnu manifestaciju mišljenja u člancima. Teorija ideologije koju autor zastupa u osnovi sadrži slične koncepte kao i njegov teorijski temelj analize diskursa mišljenja te se također sastoji od tri osnovne komponente: socijalne funkcije, kognitivne strukture, diskurzivnog izraza i reprodukcije. Ideologije reflektiraju osnovne kriterije koji konstruiraju društveni identitet i određuju interese skupine, pri čemu se izdvajaju kategorije članstva (tko pripada našoj skupini?), aktivnosti (što radimo?), ciljeva (zašto to radimo?), vrijednosti (kako bismo to trebali postići?), pozicioniranosti (gdje smo? Kakvi su naši odnosi s drugim skupinama?) i izvora (što imamo i što nemamo?)²⁴.

Ono što povezuje društveno i osobno, opće i posebno su mentalni modeli koji u osnovi predstavljaju svakodnevna iskustva kao što su opažanje ili sudjelovanje (u događajima, diskursu itd.) i, iako osobni i subjektivni, vezani su uz kontekst: ističu što pojedinci znaju i

²⁴ Iste ideološke kategorije Van Dijk primjenjuje i u novinarskoj struci postavljajući pitanje tko su novinari (oni koji imaju diplomu), što rade (primjerice, pišu uvodnike i vijesti), određujući njihove ciljeve (informirati javnost, služiti kao „psi čuvari društva“), vrijednosti i norme (npr. istina, pouzdanost, poštenje), njihovu poziciju s obzirom na čitatelje ili vlast i njihov tipičan izvor (informacija) (Van Dijk 1998: 25)

misle o određenim događajima te su odgovorni za činjenicu da su takvi događaji subjektivno interpretirani. Općenito, modeli su poveznica između socijalnih reprezentacija, uključujući ideologije, s jedne strane, i društvene prakse i diskursa s druge strane (ibid.: 27). Budući da modeli reprezentiraju što ljudi znaju i misle o događaju ili situaciji, oni u osnovi kontroliraju „sadržaj“ ili semantiku diskursa.

U određenju mišljenja Van Dijk (1998: 29–30) poseže za odrednicom „vrijednosno vjerovanje“ (eng. *evaluative belief*) koje podrazumijeva svako vjerovanje koje pretpostavlja vrijednost i uključuje procjenu o nekome ili nečemu na temelju vrijednosti skupine ili kulture, npr. „x je dobar“ (loš, prekrasan, ružan). No, postoje i „činjenična vjerovanja“ (eng. *factual beliefs*), npr. vjerovanje da je netko lopov ili terorist. Za takvu bi kategorizaciju morao postojati opći kriterij, u navedenom primjeru sud. Međutim, razliku između evaluacijskih i činjeničnih vjerovanja ponekad nije jednostavno odrediti. Tako je rečenicu „Pušenje je štetno za zdravlje“ moguće interpretirati i kao mišljenje i kao činjenicu. Ono što ju čini mišljenjem tipični je evaluacijski koncept („loše“), dok ju utemeljenost na znanstvenim istraživanjima određuje kao činjenicu, što u osnovi upućuje na važnost kriterija procjene.

Diskurs mišljenja ima svoju određenu strukturu i ne predstavlja samo niz varijabilnih izraza kojima se izražava mišljenje, već svako mišljenje mora biti poduprto nizom argumenata, vjerodostojno i obranjeno, odnosno, postoji zahtjev za objašnjenjem zašto netko ima određeno mišljenje, posebno kod mišljenja koja su kontraverzna ili sukobljena. Tamo gdje se pretpostavlja postojanje istoga mišljenja, nema potrebe za argumentacijom. Van Dijk (1995) je u svojim radovima više usmjeren na analizu diskurzivne formulacije mišljenja, prije nego na analizu argumenata, iako je, kako je istaknuto, formulacija diskurzivnih principa za izražavanje mišljenja prilično obeshrabrujuća budući da je teško precizno utvrditi razliku između mišljenja koje je činjenično i onoga koje se temelji na procjeni. Ipak, isti autor jasno naglašava: diskurs mišljenja je argumentacijski (ibid.). Budući da je uloga argumentacije naglašena u različitim znanostima, posebno u logici i pravu, a proučava se i unutar diskursne analize (posebno u konverzacijskoj analizi), njezin je značaj sumiran u zasebnoj teoriji nazvanoj argumentacijska teorija.

2.2.5. Argumentacijska teorija

Temelji moderne argumentacijske teorije postavljeni su još u antici, povezivanjem logike, klasične dijalektike i retorike. Iz toga je razdoblja značajna Aristotelova teorijska ostavština, posebno u djelima „Retorika“ u kojemu izlaže o govorništvu kao o umijeću javno izgovorene

usmene riječi, i „Organon“ koje predstavlja logičke spise u kojima navodi uvjete koji u svakome mišljenju i govoru moraju biti zadovoljeni da bi se postigla istina.

Prema Škariću (2011:13) argumentacija je „oblikovanje teksta, kojim se pridobiva razumski“, pri čemu „razumsko pridobivanje“ ne znači otkrivanje istine same po sebi već uvjerenje slušatelja da bi izneseno moglo biti istinito²⁵. Pritom treba argumentirati početni sud ili tvrdnju ako je ona publici neprihvatljiva, odnosno ako postoji početni disens koji se retorički poništava tako što se publici predočuje ono što se pretpostavlja kao očito i poznato (ibid.: 21).

U novijoj teoriji argumentacije posebno je značajan model argumentacije u djelu *The Uses of Argument* (2003., prvi put izdano 1958.) Stephena E. Toulmina koji se sastoji od šest ključnih elemenata:

- tvrdnja (eng. *claim*) – zaključak koji želimo utemeljiti našim argumentom
- temelj (eng. *ground, data*) – činjenice, podatci, toposi koji tvrdnji daju oslonac
- kopča (eng. *warrant*) – razlozi, toposi koji povezuju tvrdnju i temelj
- potpora (eng. *backing*) – dodatni razlozi koji pojašnjavaju kopču
- modalno određenje tvrdnje/jakost tvrdnje (eng. *modal qualification*) – modalni kvantifikator kao izraz kojim se određuje stupanj uvjerenosti tvrdnje („moguće“, „vjerojatno“, „sigurno“...)
- pobijanje (eng. *rebuttal*) – razlozi kojima oslabljujemo protivničku tvrdnju.

Ovdje je posebno značajno uvođenje kopče kao suda koji omogućuje da se iz očitog izvede tvrdnja, odnosno ona predstavlja kriterij između temeljnih podataka i tvrdnje. Upravo se analizi kopče, odnosno *toposa* posvećuje pozornost u analitičkom dijelu rada.

Argumentacija se javlja kao odgovor na ili u predviđanju razlike u mišljenju te se primjenjuje kada se pretpostavlja da primatelj još nije uvjeren u prihvatljivost određenog stajališta (Van Emmeren et al. 2014: 2). Označava komunikacijski (verbalni, neverbalni) i interakcijski čin te sa sobom nosi odgovornost i obvezu sudionika u debati te, naposljetku, apelira na adresata kao na racionalnog suca koji sudi razumno, a ne u skladu sa svojim emocijama (ibid.: 5,7). Područje argumentacijske teorije vrlo je široko, od argumentacijskog javnog i profesionalnog diskursa do onoga u privatnoj domeni. Stoga nema jedinstvene teorije argumentacije koja je univerzalno prihvaćena i koja obuhvaća logičke, dijalektičke i retoričke dimenzije argumentacije, već ju karakteriziraju raznolike teorijske perspektive i pristupi koji se međusobno razlikuju u konceptualizaciji. Dijelu teoretičara, posebno onih koji se bave lingvistikom, analizom diskursa i retorikom, cilj argumentacije je deskriptivan te analiziraju načine kojima u argumentacijskom

²⁵ „Retorika općenito ne traga za istinom nego za prihvaćanjem onoga što govornik zastupa.“ (Škarić 2011: 13)

diskursu govornici ili pisci, koristeći se određenim jezičnim sredstvima, utječu na publiku ili čitateljstvo. Drugi teoretičari argumentacije, često inspirirani logikom, filozofijom, pravom naglašavaju normativnu svrhu argumentacije te proučavaju čvrste kriterije koje argumentacija mora zadovoljiti kako bi se kvalificirala kao racionalna ili razumna. Pritom se, primjerice, analizira epistemička funkcija koju argumentacija zadovoljava ili pogreške koje se mogu pojaviti u argumentacijskom diskursu. Bez obzira na različitost pristupa, budući da se argumentacijskim diskursom na razuman način nastoji razriješiti razlika u mišljenju, u teoriji argumentacije obje se dimenzije moraju uzeti u obzir, i normativna – kritička i deskriptivna – empirijska (ibid.: 8; 29–30).

Autori u određenju osnovnih koncepata²⁶ upućuju na njihove sličnosti i razlike s drugim bliskim nazivima i konceptima. Tako se (za ovaj rad važni) termini poput *vjerovanje (belief)*, *mišljenje (opinion)* i *stav (attitude)* referiraju na srodne koncepte koji se u važnim odrednicama razlikuju od *stajališta* kao koncepta pridruženog argumentacijskoj teoriji (ibid.: 14). Ovdje se posebno ukazuje na razliku između „stajališta“ i „mišljenja“ koje Schiffrin (1990: 248, u Van Emereu et al. 2014: 16) opisuje kao tvrdnje u kojima je predstavljen osobni, subjektivni i evaluativni stav. I mišljenja i stajališta nisu neosporna, no mišljenja sa sobom ne nose „teret dokaza“. Također, oni koji izražavaju mišljenje ne obvezuju se na to da budu u pravu, već da budu iskreni, dok se kod stajališta može samo pretpostaviti je li govornik (ili pisac) iskren.

U praktičnoj se primjeni često (nezamijećeno) koriste lažni argumenti koji su svojevrsne parafraze pravih argumenata, ali posjeduju nepravilnost koja ih u tom određenju diskvalificira (Škarić 2011: 85)²⁷, a svoje mjesto u javnom diskursu posebno zauzima eristička dijalektika kao umijeće vođenja prepirke i to tako da govornik, služeći se različitim retoričkim smicalicama (npr. iskorištavanje tuđeg argumenta, obrtanje negativnog u pozitivno, učvršćivanje indukcije i sl.) uvijek bude u pravu. No, opći cilj argumentacijske teorije naposljetku je praktičan: pružiti adekvatne instrumente za analizu, evaluaciju i stvaranje argumentacijskog diskursa.

²⁶ Osnovni koncepti koji se u teoriji argumentacije moraju uzeti u obzir prema van Emereu et al. (2014: 13) su: stajalište (*standpoint*), neizražena pretpostavka (u logičkom nazivlju referira se na entimem), argumentacijska shema, argumentacijska struktura („vanjska organizacija“ argumentacije) i pogreška.

²⁷ Autor navodi primjer cirukularnog silogizma, odnosno entimema u Titovoj retorici: „Naš socijalistički put je ispravan što potvrđuje naša socijalistička praksa koja ide tim putem.“ (Škarić 2011: 85)

2.2.6. Iznošenje stava („*stancetaking*“) u diskursu

Mnoge suvremene teorije bliske ukratko izloženom Van Dijkovom konceptu *mišljenja* (*opinion*) sažete su pod pojmom *stava* (*stance*) i njemu srodnim pojmovima. O iznošenju stava ne zna se mnogo iako, kako izlaže Du Bois (2007: 139), stav ima moć dodijeliti vrijednosti objektima, pozicionirati društvene čimbenike s obzirom na te objekte, podešavati slaganje između onih koji iznose stav te prizvati pretpostavljene sustave društvenokulturnih vrijednosti. Time je iznošenje stava jezični čin koji je ujedno i društveni čin.

Literatura koja se bavi iznošenjem stava u diskursu većinom se, kako zamjećuje Englebretson (2007: 15) referira na kategorije subjektiviteta, evaluacije i interakcije. Interakcija je dijaloška aktivnost (ibid.: 19) koja je vidljiva u konverzaciji, ali i u pisanim tekstovima, a evaluaciju određuje kao subjektivitet s fokusom, odnosno autoekspresiju usmjerenu na uže jezično područje govornika/pisca zbog čega se interpretiraju njegova leksička, gramatička, tekstualna i intertekstualna sredstva. I Du Bois (2007: 142–143) kod različitih teoretičara prepoznaje *evaluaciju* kao jednu od nekoliko vrsta stavova i općenito ju određuje kao proces u kojemu nositelj stava karakterizira objekt na kojemu temelji stav kao onaj koji ima određenu kvalitetu ili vrijednost (*To je strašno!*). Konceptu evaluacije u teoriji su bliski i drugi koncepti procjene. Jedna od novijih teorija koja ima svoju primjenu u analizi medijskoga diskursa jest Teorija (jezične) procjene (eng. *appraisal framework, appraisal discourse analysis, the language of evaluation*) na koju su značajno utjecali autori P.R.R. White i J.R. Martin (2005). Teorija istražuje, opisuje i objašnjava kako se jezikom procjenjuju i prihvaćaju određeni stavovi i osude, na koji su način indirektno implicirani i pretpostavljeni te kako pisci tekstova (npr. novinari) i govornici (voditelji emisija) svojim stilom i retorikom stvaraju različite autoritativne glasove te pretpostavke o vrijednostima i vjerovanjima. Pristup interpretira i komunikacijske strategije prema kojima neki diskursi (medijski, znanstveni) konstruiraju pretpostavljeni „objektivan“ impersonalan oblik tekstualnosti²⁸.

²⁸ Takva vrijednosna uporaba jezika očituje se u određivanju stava (*attitudinal positioning*) kojim komunikatori indiciraju pozitivne ili negativne procjene ljudi, mjesta događaja itd. Značajna odrednica je i dijalogičnost (*dialogistic positioning*) čak i u pisanim tekstovima koji ne funkcioniraju izolirano već su dio komunikacijske interakcije u kojoj rečenice imaju uzvratnu ili anticipirajuću ulogu (uzimaju u obzir prethodne rečenice ili pretpostavljaju sljedeće) i u tom smislu stvaraju određenu vrstu dijaloga. Blisko određenju dijalogičnosti jest očitovanje intertekstualnosti (*intertextual positioning*) u, primjerice, citiranju određene osobe ili referiranju na njezine izjave koje se također mogu iskoristiti za stvaranje vrijednosnog suda, ali pritom komunikator ne preuzima odgovornost izjave već ju dijeli s osobom koju citira.

Uz evaluaciju, Du Bois (2007:143) kao vrstu stava navodi i čin *pozicioniranja* (eng. *positioning*) društvenog čimbenika u odnosu na odgovornost za stav i prizivanje društvenokulturne vrijednosti. Pritom, pozicioniranje može biti afektivno (*Drago mi je.*) i epistemičko (*Znam.*). Čin *slaganja* (eng. *alignment*) implicira usklađivanje s nekim – to je čin „podešavanja“ odnosa između dva stava i njihovih nositelja (najčešći su oblici glagol „slagati se“, potvrda ili negiranje da/ne, kimanje glavom i sl.) Ipak, podjela na vrste stavova nije jednostavna budući da govornici ne izvode opće tipove stavova, već izvode konkretne činove u kojima se iznosi stav koji ima određeni sadržaj i koji je smješten u određeni dijaloški kontekst. Stoga Du Bois predlaže model zauzimanja stava (*stance triangle*) kojim se stav određuje kao čin koji sadrži tri elementa. Iznošenjem stava se: 1) procjenjuje objekt, 2) pozicionira subjekt i 3) izražava slaganje s drugim subjektima:

Stance is a public act by a social actor, achieved dialogically through overt communicative means, of simultaneously evaluating objects, positioning subjects (self and others), and aligning with other subjects, with respect to any salient dimension of the sociocultural field. (ibid.: 163)

Autor zaključno naglašava da iznošenje stava ne može biti svedeno na privatno mišljenje, već je to aktivnost za dvoje ili više sudionika u kojoj postoje elementi općeg i pojedinačnog.

Različite predstavljene teorije kojima je zajedničko analiziranje stava i mišljenja prepoznaju se kao okvir mogućeg tumačenja tekstova koji čine korpus. Buduće da se oni tematski temelje na autorskom ili, posredno, institucionalnom stavu o suvremenim migracijama, nadalje se iznose osnovni pojmovi i društveno-političke prilike migracija.

3. MIGRACIJE U SUVREMENOM DRUŠTVENOM KONTEKSTU

3.1. Terminološka određenja i koncepti

Migracije su kao dio općeg globalizacijskog procesa postale jedan od ključnih čimbenika promjena u europskoj populaciji u posljednjih nekoliko desetljeća. Njihov je utjecaj na demografiju i općenito na oblikovanje društvenih zajednica značajan i dalekosežan. Svijest o utjecaju migracija na društvo posebno je osnažena u hrvatskoj javnoj komunikaciji 2015. godine tijekom koje se Hrvatska i Europa susreću s velikim migracijskim procesom (Istok – Zapad, Sjever – Jug) za koji se još uvijek ne može sa sigurnošću tvrditi u kojem će se smjeru razvijati. Iako su migracijski procesi uvijek prisutni i stalni, takva velika društvena mijena u relativno kratkom vremenskom razdoblju stvara i specifičan javni diskurs. No, na poteškoće i mogućnost međusobnog nerazumijevanja nailazi se već i u određenju same temeljne terminologije te se pokazuje da danas pojmovi vezani uz migracije nisu jednoznačni i jasni. U ovom se poglavlju izlažu opće definicije ključnih pojmova kao uvod u prikaz suvremenih migracija dio kojih je i proces iz 2015. i 2016. godine koji se u radu analizira. Detaljni prikaz terminologije te rasprava o strategijama imenovanja i opisa bit će opisana u poglavlju 5.1.

Migracija kao privremena ili trajna promjena mjesta stalnog boravka u bližu ili dalju okolicu može biti potaknuta gospodarskim, političkim, kulturnim, etničkim, vjerskim, ratnim i drugim uzrocima bilo da se odvija unutar granica jedne države (međumjesne, regionalne i interregionalne migracije) ili izvan nje (međudržavne, kontinentske i međukontinentske migracije). IOM-ova definicija migracije pritom uključuje i migraciju izbjeglica, raseljenih osoba, ekonomskih migranata i osoba koje migriraju iz drugih razloga, uključujući i ponovno priključivanje članova obitelji²⁹. Pritom, svaka migracija nužno uključuje mjesto odakle se migrira, odnosno polazište i područje doseljenja – odredište. S obzirom na trajanje migracijskog procesa razlikuju se trajna preseljenja u tzv. imigracijske zemlje od privremenih migracija koje mogu biti kratki svakodnevni pokreti do mjesta u kojima se obavlja kakva djelatnost (Heršak 1998: 143) pri čemu je riječ o dnevnim migracijama i dnevnim migrantima koji su nazvani još i „komutanti“ ili „pendulari“. Privremene migracije mogu biti obuhvaćene i duljim razdobljem koje može trajati nekoliko mjeseci (sezonske migracije), ali i nekoliko godina ukoliko je to

²⁹ International Organization for Migration: the UN Migration Agency. *Migration*. <https://www.iom.int/key-migration-terms> (prema: IOM, Glossary on Migration, International Migration Law Series No 25, 2011.) (pristup 15.12.2017.)

omogućeno politikom imigracijske zemlje. Na taj način najčešće migriraju tzv. „gostujući radnici“ (*gastarbeiter*).

Uz pojam „migracija“ vezani su podređeni pojmovi „imigracija“ i „emigracija“ od kojih prvi označava useljenje u stranu zemlju i privremeni ili stalni boravak u njoj, a drugi iseljenje iz države, bilo ono prisilno ili dobrovoljno uvjetovano. Pojmovi označavaju i skupne nazive za emigrante ili iseljenike³⁰ i imigrante ili useljenike. Samo određenje pojma (međunarodni) migrant nije jednostavno – budući da nema formalne zakonske definicije pojma, većina se stručnjaka slaže da pojam označava onoga koji mijenja zemlju svog uobičajenog prebivališta, bez obzira na uzrok migracije ili legalni status migranta³¹.

U javnim su raspravama ponekad izjednačeni pojmovi migrant i izbjeglica, no oni nisu zamjenjivi jedan drugim³². Prema 2. točki 1. članka Konvencije o statusu izbjeglica iz 1951. (*Convention Relating to the Status of Refugees*) pojam „izbjeglica“ (*refugee*) upućuje na osobu koja zbog straha od progona na temelju njezine rase, religije, nacionalnosti, pripadnosti određenoj društvenoj skupini ili zbog političkog mišljenja napušta zemlju svog državljanstva te se ne može ili ne želi staviti pod zaštitu te države. Konvencija iz 1951. smatra se temeljnim dokumentom u definiranju pojma, a svoju modifikaciju doživljava u Protokolu iz 1967. (*Protocol Relating to the Status of Refugees*). Konvencija iz 1969. (*OAU Convention governing the specific aspects of refugee problems in Africa*) proširuje postojeće određenje pojma iz 1951. te izbjeglicom naziva osobu koja je primorana napustiti prebivalište kako bi tražila zaklon izvan svoje zemlje podrijetla ili državljanstva zbog agresije, okupacije, strane dominacije ili događaja koji narušavaju javni red u dijelu zemlje ili u cijeloj zemlji njezina podrijetla ili državljanstva (čl.1, točka 2). Slične su postavke iznesene i u Kartaškoj deklaraciji iz 1984. (*Cartagena Declaration on Refugees*). Uži i specifičniji pojam je „izbjeglica *sur place*“ koji označava osobu koja ne može ili se ne želi vratiti u zemlju podrijetla zbog osnovanoga straha od proganjanja odnosno trpljenja ozbiljne nepravde ako se taj strah temelji na događajima koji su nastupili

³⁰ Pojam „emigracija“ u rječniku bivše jugoslavenske policije označavao je i dio iseljeništva koji se bavio protudržavnim i neprijateljskim djelovanjem (Enciklopedija Proleksis. <http://proleksis.lzmk.hr/19627/> (pristup 13.1.2016.).

³¹ <http://refugeesmigrants.un.org/definitions> (pristup 15.12.2017.).

³² www.unhcr.org/en-us/news/latest/2016/3/56e95c676/refugees-migrants-frequently-asked-questions-faqs.html (pristup 15.1.2018.).

nakon što je napustila zemlju podrijetla, odnosno na aktivnostima koje je poduzela nakon što je napustila zemlju podrijetla, a izraz su i nastavak uvjerenja koja je imala u zemlji podrijetla³³. U javnom je diskursu moguća i zamjena pojmova „izbjeglica“ i „tražitelj azila“ budući da su tražitelji azila pojedinci koji traže međunarodnu zaštitu, a čiji zahtjevi za statusom izbjeglice još nisu odobreni³⁴. Zaštita koju pritom država daje državljaninu tuđe države može biti takva da se azilantu pruža mogućnost boravka u državi uz odbijanje njegova izručenja, što se naziva teritorijalnim azilom (političkim ili unutrašnjim). Posebna vrsta azila je i diplomatski azil koji podrazumijeva zaštitu osobe u zgradi diplomatske misije u zemlji koje je azilant državljanin. U slučaju da se azil ne odobri, osobama se nudi supsidijarna zaštita kada se pretpostavlja da bi povratkom u zemlju podrijetla osoba bila izložena trpljenju nepravde i u nemogućnosti je zatražiti zaštitu matične države.

Nasuprot tome, egzil označava prisilan boravak izvan prebivališta ili vlastite države, ali i dobrovoljan odlazak iz domovine iz političkih, moralnih, vjerskih razloga ili zbog kaznenog progona. U tom kontekstu Heršak (1998: 51) upozorava: „...u znanosti se razlikuje egzil od izbjeglištva, jer prva pojava podrazumijeva teorijski izbor u prijašnju ponašanju, dok je izbjeglica prisiljen bez izbora napustiti svoju zemlju ili mjesto gdje živi, no u praksi razlika nije uvijek neupitna.“ U praksi je u odnosu na pojam *izbjeglica* upitna i pravilna uporaba pojma *prognanik* koji od devedesetih godina 20. stoljeća, odnosno od vremena Domovinskog rata, postaje u hrvatskoj praksi naziv za *unutarnje izbjeglice* odnosno one izbjeglice koje odlaze na sigurnije područje unutar svojih država za razliku od *vanjskih* koje odlaze u drugu zemlju³⁵.

Pojednostavljene definicije pojmova vezanih uz migracijske procese u kontekstu modernih migracijskih trendova više nisu dostatne te naglašenija postaje potreba za njihovim propitivanjem i redefiniranjem. To ne začuđuje budući da i uzroci migracija nisu međusobno izolirani već međuovisni i isprepleteni. Posebno se to očituje u *migracijama uvjetovanim promjenama u okolišu* koje općenito sve više zaokupljaju istraživače migracijskih teorija u 21. stoljeću. Naime, promjene u okolišu mogu uvjetovati društveno-ekonomsku nejednakost, a ona nadalje može dovesti i do političkih nestabilnosti. U razdoblju antropocena u kojemu dominira ljudska vrsta, a koje je nastupilo oko 1800. godine s dolaskom industrijalizacije, mehanizacije, uporabom fosilnih goriva, rastom populacije te ekspanzijom ekonomije, migracije postaju način

³³ Izbjeglica 'sur place'. <http://struna.ihjj.hr/naziv/izbjeglica-lt-i-gt-sur-place-lt-i-gt/20580/> (pristup 19.9.2016.)

³⁴ <http://www.unhcr.hr/kome-pomazemo/trazitelji-azila> (pristup 15.2.2016.).

³⁵ Heršak (1998: 91) navodi da je 1992. na području Republike Hrvatske bilo oko 700000 „prognanika“ (iz okupiranih područja zemlje) i „izbjeglica“ (većinom iz Bosne i Hercegovine).

prilagođavanja promjenama u okolišu. U posljednjem se desetljeću migracija koja se pojavljuje u kontekstu klimatske promjene konceptualizira kroz pojam ljudske ranjivosti (*vulnerability*) i prilagodbe (McLeman et al. 2016). Takva konceptualizacija otvara put i novom poimanju u pogledu zaštite onih koji migriraju zbog promjena u okolišu. Naime, najranjivije skupine ljudi zahvaćene ekstremnim promjenama u okolišu (npr. uragan Katrina koji je 2005. godine poharao Meksički zaljev i savezne države Louisianu i Mississippi) nisu nužno i one koje migriraju. Iako su nejednakost, ranjivost i promjene u okolišu povezani, njihov odnos nije jednoznačan te se ne može reći da nejednakost i ranjivost dovode do migracije. Oni koji su na dnu socioekonomske ljestvice i koji su najranjiviji, obično nemaju puno mogućnosti da migriraju – njihova migracijska sposobnost (izvori koji omogućuju migraciju i sloboda izbora) je ograničena te postoji mogućnost da ostanu zatočeni (ibid.) Mayer (2016) također na sličan način upućuje na nelogičnost u poimanju najranjivijih skupina te navodi da ranjivost migranata nije vezana uz uzrok odlaska koliko uz okolnosti putovanja i recepciju u novim društvima. Međutim, među osobama zahvaćenim okolišnim fenomenima, oni koji su u mogućnosti odabrati da migriraju (imaju nužne ekonomske i socijalne izvore) mogu biti u boljem položaju od onih koji nisu u mogućnosti migrirati: u tom smislu, migranti koji migriraju zbog promjena u okolišu nisu nužno ranjiviji od ostalih. Mayer (ibid.) ukazuje da se arbitrarnost koja postoji u inicijativi u zaštiti okolišnih migranata opravdava trima narativima. Prvi među njima je narativ o pravima koji se veže uz širi humanitarni diskurs i međunarodnu solidarnost. Takav bi narativ, međutim, trebao općenito pozivati na zaštitu ljudskih prava svih migranata jer njihova ranjivost nema veze s uzrokom migracije, posebno uzimajući u obzir da sami migranti nisu najranjiviji, već oni koji se ne mogu kretati³⁶. Pojavljuje se i narativ odgovornosti onih država koje više doprinose klimatskim promjenama (npr. na Globalnom Sjeveru veće je emisija plinova nego na Jugu, a s posljedicama se više suočava Jug) te narativ o sigurnosti kojim se tvrdi da bi države trebale prevenirati političku nestabilnost i surađivati kako bi se izbjegla ilegalna migracija, terorizam, nedopušteno trgovanje itd. Zaključuje se da su arbitrarni koncepti, definicije i prakse rezultat kompromisa između različitih nacionalnih interesa i idealističkih argumenata (ibid.; 195).

U tom se kontekstu posebno problematizira status *ekonomskih* migranata o čemu se pronalaze primjeri i unutar korpusa prikazani u analizi.

Za daljnji prikaz suvremenih migracijskih trendova značajni su dostupni statistički podatci te uzroci i opis tijeka migracija prema Europi u posljednjih nekoliko desetljeća.

³⁶ Mayer se kasnije referira i na Lubkemanov (2008) pojam „displaced in place“.

3.2. Suvremeni migracijski trendovi

Migracije stanovništva iz afričkih i azijskih zemalja prema Europi Bardak (2017) promatra kroz posljednjih pedesetak godina unutar kojih navodi nekoliko povijesnih faza.

Šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća migriralo se prema sjeveru Europe prije svega na temelju bilateralnih ugovora između europskih zemalja (Njemačke, Francuske, Belgije, Nizozemske, Švedske) i zemalja sjeverne Afrike (Maroko, Tunis, Alžir) zbog potreba na tržištu rada. Migrantima se često kasnije pridružuju i njihove obitelji. U istom razdoblju Arapsko-izraelski sukob dovodi do velikog broja palestinskih izbjeglica u regiji.

Sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća dolazi i do unutarregionalnih migracija prema arapskim zemljama Perzijskog zaljeva koje proizvode naftu. U tom razdoblju uglavnom dolaze radnici iz Egipta, Jemena, Jordana, Palestine i Libanona. Migracije unutar regije odvijaju se i tijekom devedesetih godina te na prijelazu u 21. stoljeće, a tada su migracije većinom posljedica političkih događanja (Saddamova okupacija Kuvajta, ratovi u zemljama Perzijskog zaljeva). To dovodi do razmještanja arapskih radnika s perzijskog tržišta rada, a umjesto njih dolaze migranti iz Azije.

Između 2000. i 2010. intenziviraju se migracije prema južnoj Europi. U tom razdoblju zemlje sjeverne Europe postaju zasićene nekvalificiranim migrantima, a sve više migranata dolazi iz zemalja istočne Europe, što je posljedica proširenja Europske unije u tom razdoblju. Za niže kvalificirane radnike iz Egipta, Tunisa i Maroka nove destinacije postaju zemlje južne Europe (Španjolska, Portugal, Italija, manje Grčka) u kojima pronalaze poslove u poljoprivredi, građevini, turizmu budući da se domaći radnici više ne zapošljavaju na slabo plaćenim poslovima. Unatoč imigracijskim zabranama, u tom je razdoblju povećana migracija između juga i sjevera – neke zemlje uvode ograničenja za određene kategorije migranata (npr. niže kvalificirani, tražitelji azila), dok je u drugim kategorijama imigracija olakšana (visokokvalificirani, članovi obitelji). To je i razdoblje u kojemu sjevernoafričke zemlje postaju tranzitno područje za subsaharske afričke migrante (posebno Libija do promjena uzrokovanih Arapskim proljećem) (ibid.: 36–41).

Migracije stanovnika većinom afričkih i azijskih zemalja prema europskim državama intenzivirane su tijekom 2015. godine i najvećim dijelom uvjetovane ratnim prilikama u Siriji u kojoj se od 2011. godine vode sukobi između vlade predsjednika Bašara al-Asada i vojno organiziranih pobunjenika koji ga nastoje svrgnuti. Osim dviju sukobljenih strana, utjecajne su postale i radikalne džihadističke skupine (Al Nusra front) i jačanje tzv. *islamske države*. Na sukobe utječu i politički uplivi vanjskih sila, pri čemu pobunjenike podupiru Turska, Saudijska

Arabija, Sjedinjene Američke Države, Francuska, Velika Britanija, a čemu se odupiru Rusija, Iran i Kina.

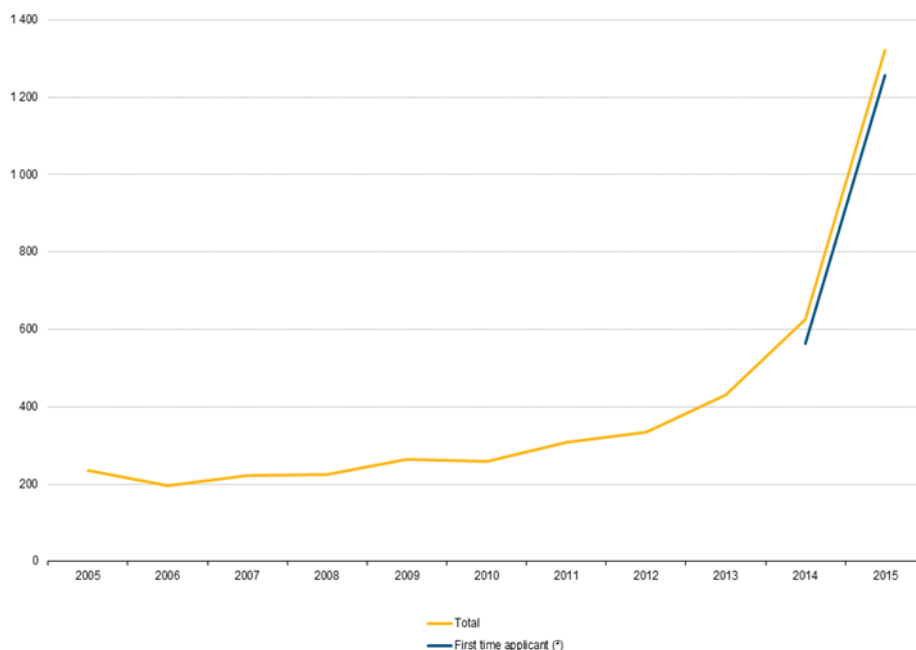
Kako bi se razumjelo masovno migracijsko kretanje prema Europi, nužno ga je smjestiti u širi, svjetski kontekst o kojemu je detaljnije statističke informacije moguće pronaći u izvješću Ujedinjenih naroda o međunarodnoj migraciji za 2015. godinu³⁷ u kojemu se navodi da je u posljednjih 15 godina broj međunarodnih migranata porastao na 244 milijuna u 2015. godini u odnosu na 173 milijuna u 2000. godini. Gotovo dvije trećine svih međunarodnih migranata živi u Europi (76 milijuna) ili Aziji (75 milijuna). U 2015. godini dvije trećine svih međunarodnih migranata živjelo je u samo 20 zemalja – najviše u SAD-u, zatim u Njemačkoj, Rusiji i Saudijskoj Arabiji. Najveću dijasporu u 2015. godini imale su Indija (16 milijuna), Meksiko (12 milijuna) te Rusija (11 milijuna). U razdoblju između 2000. i 2015. u nekim je zemljama posebno povećana dijaspora, a najveći je rast imala Sirija. Migranti koji dolaze iz određene zemlje često se vežu uz isključivo jednu odredišnu zemlju – tako se, primjerice, meksička dijaspora zadržava u SAD-u, alžirska u Francuskoj, novozelandska u Australiji. S druge strane, dijaspora iz Indije najviše je rasprostranjena po različitim zemljama, a slična je situacija i s ukrajinskom dijasporom. Osim što UN-ovo izvješće iznosi statističke podatke te upozorava na zastarjelost određenja pojmova zemlje podrijetla, odredišne i tranzitne zemlje budući da međunarodna migracija danas dotiče sve dijelove svijeta, izvješće govori i o koristi koje migracija kao proces može donijeti i jednima i drugima.

Detaljne statističke podatke Europske unije o međunarodnim migracijama u 2015. i 2016. godini pruža Eurostat, baza podataka koja prikuplja i obrađuje opću i regionalnu statistiku iz različitih domena: ekonomije, financija, stanovništva, industrije, trgovine, poljoprivrede, okoliša, prometa, znanosti, tehnologije. Kada je riječ o migraciji, uzima se u obzir da na nju utječe kombinacija različitih čimbenika (ekonomskih, okolišnih, političkih i društvenih) i u zemlji podrijetla (potisni čimbenici) i u odredišnim zemljama (poticajni čimbenici). Relativan ekonomski napredak i politička stabilnost Europske unije mogu se uzeti u obzir kao čimbenici koji privlače migrante. Statistički podatci govore da je tijekom 2015. godine ukupno oko 4,7 milijuna ljudi imigriralo u jednu od članica EU-28 (među njima je oko 2,4 milijuna imigranata koji nisu iz zemalja članica Europske unije), dok je prijavljeno oko 2,8 onih koji su emigrirali iz Europske unije. Iste je godine Njemačka prijavila najveći broj imigranata (1 543 800), slijede

³⁷ United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. 2016. *International Migration Report 2015: Highlights* (ST/ESA/SER/375) Dostupno na: http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2015_Highlights.pdf (pristup 22.11.2017.).

ju Ujedinjeno Kraljevstvo (631 500) i Francuska (363 900). Ukupno je 17 zemalja članica Europske unije prijavilo veću imigraciju nego emigraciju u 2015., no u velikom broju zemalja³⁸, među kojima je i Hrvatska, broj emigranata u tom je razdoblju veći od broja imigranata (ibid.). Statistika nalaže da je među imigrantima veći udio muških imigranata (56 %), te da su u prosjeku u 2015. bili mlađi od domicilnog stanovništva: 1. siječnja 2016. srednja dob ukupnog stanovništva EU-28 bila je 42,6 godina, dok je u istom razdoblju srednja dob imigranata u EU-28 bila 27,5 godina (ibid.). Oko 727 200 građana zemalja nečlanica Europske unije zatražilo je državljanstvo u 2015. godini. Oni čine oko 86 % svih koji su zatražili državljanstvo u zemljama članicama Europske unije. Većinom su iz Afrike (31 %), Sjeverne i Južne Amerike (14 %), Azije (21 %) i europskih zemalja koje nisu članice Europske unije (20 %). Građani članica Europske unije koji su zatražili državljanstvo u nekoj drugoj zemlji članici čine oko 12 %, među njima su i Hrvati koji najčešće traže državljanstvo u Njemačkoj (3300 građana) (ibid.).

Povećan broj migranata tijekom 2015. godine dovodi se u vezu i s povećanim brojem tražitelja azila (odnosi se na one koji traže azil po prvi put) u zemljama članicama Europske unije kojih je 2015. godine bilo 1 255 640, više nego dvostruko u odnosu na 2014. godinu (562 680)³⁹. (Prilog 1.)

(*) 2005–07: EU-27 and extra-EU-27.
 (*) 2005–2013: not available.
 Source: Eurostat (online data codes: migr_asyctz and migr_asyappctza)

Prilog 1. Prijave za azil (izvan EU-a) u članice EU-28 između 2005. i 2015. godine.

³⁸ Bugarska, Irska, Grčka, Španjolska, Cipar, Poljska, Portugal, Rumunjska, Litva, Latvija.

³⁹ 1992.(EU-15) bilo je 672 000 tražitelja azila, većinom s područja bivše Jugoslavije, gotovo upola manje nego 2015. (EU-28).

Najviše tražitelja azila prijavljuje se u Njemačku (441 800, odnosno 35 % od ukupnog broja u članicama EU-a, a taj je broj porastao u 2016. na 722 000), Mađarsku (174 400 ili 14 %), Švedsku (156 100 ili 12 %), Austriju (85 500 ili 7 %) i Francusku (70 600 ili 6 %)⁴⁰.

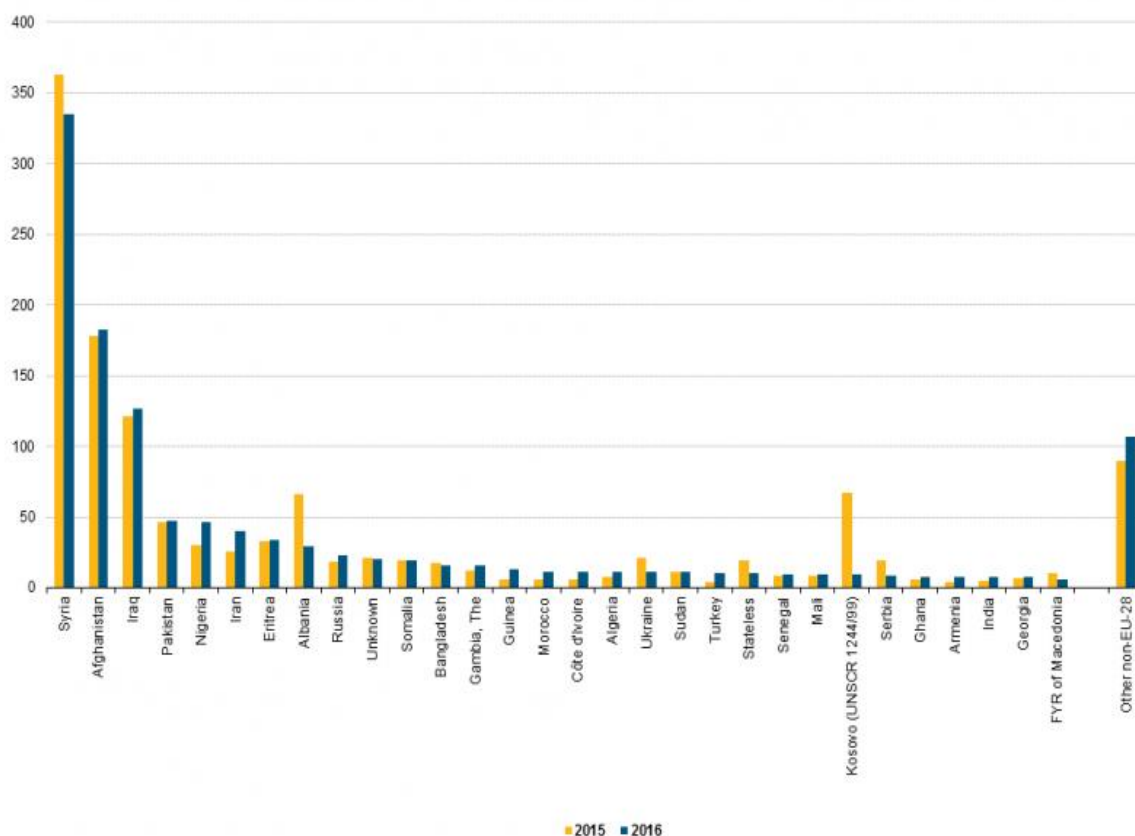
S obzirom na broj stanovnika svake pojedine članice Europske unije, najveći broj registriranih tražitelja azila u 2015. godini zabilježen je u Mađarskoj (17 699 po prvi put prijavljenih na milijun stanovnika), Švedskoj (16 016), Austriji (9 970), Finskoj (5 876) i Njemačkoj (5 441). Nasuprot tome, najmanji broj zabilježen je u Hrvatskoj (34 prijavljena na milijun stanovnika), Slovačkoj (50), Rumunjskoj (62), Portugalu (80) i Litvi (93). Prosjek svih članica Europske unije iznosi 2 470 prijavljenih tražitelja azila na milijun stanovnika⁴¹.

Gotovo 1 od 3 tražitelja azila dolazi iz Sirije: od 362 800 Sirijaca koji su po prvi put zatražili azil u Europskoj uniji, gotovo polovica je registrirana u Njemačkoj. Slijede Afganistanci (14 % od ukupnih prijave) od kojih je većina potražila zaštitu u Mađarskoj i Švedskoj, te Iranci (10 %) koji su tražili azil u Njemačkoj, Finskoj i Švedskoj. Sirijci, Afganistanci i Iranci najveći su tražitelji azila i u 2016. godini. (Prilog 2).

⁴⁰ Izvješće Eurostata za 2015. 44/2016. (4.3.2016.)

<http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7203832/3-04032016-AP-EN.pdf/> (pristup 5.5.2016.) U usporedbi s 2014. godinom broj po prvi put prijavljenih tražitelja azila u 2015. godini najviše je porastao u Finskoj (+822 %), Mađarskoj (+323 %), Austriji (+233 %), Belgiji (+178 %), Španjolskoj (+167%) i Njemačkoj (+155 %) (ibid.)

⁴¹ Ibid. (pristup 5.5.2016.)

Source: Eurostat (online data code: migr_asyappctza)

Prilog 2. Zemlje podrijetla (izvan EU-a) tražitelja azila u članice EU-28 u 2015. i 2016.

U Hrvatskoj je u 2015. godini prijavljeno ukupno 140 tražitelja azila, od toga najviše iz Sirije (18 %), s Kosova (7 %) i iz Afganistana (7 %), a taj broj raste u 2016. godini na 2150 što Hrvatsku čini zemljom s najvećim relativnim rastom, iako je sam njezin udio unutar EU-a malen (0,2 %).⁴² U toj godini u Hrvatskoj dolazi i do promjene prema državljanstvu tražitelja azila pa sad prvo mjesto zauzimaju tražitelji azila iz Afganistana (685), zatim iz Sirije (335) i Iraka (335). Najveći relativni pad podnositelja zahtjeva za azilom zabilježen je kod Albanaca i Kosovara.

Pretpostavke o budućim trendovima migracija teško su odredive, ipak, smatra Bardak (2017), unatoč ratu u Siriji, trendovi na tržištu rada te migracijske politike odredišnih zemalja više od svega oblikuju budućnost migracija. Određivanje samih uzroka migracija također je još uvijek ograničeno te ne može biti svedivo samo na poticajne i potisne čimbenike (*push* i *pull* faktore). Glavne determinante koje će i dalje oblikovati obrasce migracija su makrokontekst,

⁴² Izvješće Eurostata za 2016. 46/2017. <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/7921609/3-16032017-BP-EN.pdf/e5fa98bb-5d9d-4297-9168-d07c67d1c9e1> (pristup16.3.2017).

socioekonomski faktori i osobni motivi (mikrorazina) te njihova kontinuirana interakcija. Makrokontekst najviše čine različite političke turbulencije i ekonomski izazovi. Tako Arapsko proljeće tijekom 2011. i 2012. godine dovodi do promjena režima u Tunisu, Egiptu, Libiji, dok se u Alžiru, Maroku, Jordanu provode preventivne reforme. U Libiji i Siriji dolazi i do nasilja što na kraju dovodi do „izbjegličke krize.“ Socioekonomski čimbenici najviše se odnose na demografsku sliku arapskih zemalja u kojima je visok udio mladog stanovništava. To je demografski trend koji će se nastaviti i do 2050-ih (ibid.: 43). Uzme li se u obzir da mlado stanovništvo znači i veliku radnu populaciju, stvara se demografski pritisak ključan za tržište rada te za obrazovne sustave, a čija je posljedica velika nezaposlenost. Nije zanemariva ni mikrorazina, odnosno individualni motivi i mogućnosti migriranja budući da je među mladim stanovništvom ideja o migraciji privlačna, moguće i zbog same pozitivne percepcije o zapadnjačkoj kulturi i načinu života koji zbog globalne povezanosti uzrokovane digitalnom revolucijom postaje vidljiv.

3.2.1. Zakonske odredbe o migracijama

Veliko povećanje broja osoba koje su u razdoblju tzv. „migracijske krize“ pokušale ući na teritorij Europske unije ili su tražile azil dovelo je do restriktivnijih mjera za upravljanje migracijama, a to u pravnom smislu izaziva i različite zakonske paradokse. Naime, međunarodno, europsko i nacionalno pravo jamči pristup sustavu azila što implicira i pravo pristupa na teritorij određene zemlje. No, pristup teritoriju koji izbjeglicama pruža zaštitu od proganjanja i sustavu azila ograničen je pravom država na kontrolu ulaska, boravka i protjerivanja stranih državljana na svojem teritoriju čime postaje evidentno da je riječ o dva suprotstavljena pravna načela. Pristup teritoriju uključuje i prihvat izbjeglica, pomoć i zadovoljavanje osnovnih životnih potreba te zaštitu od vraćanja, a načelo zabrane vraćanja (*non-refoulement*) temeljno je načelo izbjegličkog prava prema UN-ovoj Konvenciji o statusu izbjeglica iz 1951. (Lalić Novak 2015: 366–367). Države pritom mogu na različite načine onemogućiti pristup svom teritoriju: zatvaranjem granica, postavljanjem fizičkih barijera, restriktivnim viznim režimima, presretanjem na kopnu i moru, sankcioniranjem prijevoznika i pomagača, izvanteritorijalnim migracijskim kontrolama itd. (ibid.: 369).

Na kontradiktorno djelovanje principa *non-refoulement* i istovremenog prava država da štite svoj suverenitet te da reguliraju ulazak i izlazak preko svojih granica upućuje i Hassouri (2017) koji napominje da zbog toga mnoge države nastoje razdvojiti „prave“ izbjeglice od „ostalih“

što opet dovodi do propitivanja utvrđenih kategorija pripadnosti. U tom kontekstu autor aktualizira i migracije u 2015. godini kada većinu izbjeglica koje dolaze s Mediterana i traže zaštitu čine izbjeglice iz Sirije. O sukobima u Siriji često se iznosi u medijima pa se naziv „izbjeglica“ većinom na njih i odnosi. Autor postavlja pitanje o primjeni istog naziva i za one koji dolaze s područja manje poznatih konflikata, ili za one koji ne dolaze s ratnih područja, već s onih u kojima je režim autoritaran i represivan. U najgorem su položaju ekonomski migranti koji su isključeni iz definicije izbjeglice pa „ne zaslužuju“ međunarodnu zaštitu.

3.2.2. Hrvatska u kontekstu „europske migracijske krize“

Ulogu nadgledanja vanjskih granica Europske unije ima Agencija za europsku graničnu i obalnu stražu (dalje u tekstu: Frontex) koja ujedno pomaže i zemljama pridruženima schengenskom prostoru pri upravljanju njihovim granicama. Frontex pritom koordinira pomorskim operacijama i operacijama na vanjskim kopnenim granicama te u brojnim zračnim lukama u Europi, pri čemu djeluje u analizi rizika, operacija, istraživanjima i osposobljavanju graničnih tijela. Tijekom „europske migracijske krize“, Frontex raščlanjuje osam glavnih smjerova (ruta) kojima migranti ulaze u Europu: Zapadnoafrički smjer, Središnji mediteranski smjer, smjer preko Apulije i Kalabrije, smjer preko Albanije i Grčke, Zapadnobalkanski smjer, Istočnomediteranski smjer, Istočni smjer⁴³. Hrvatska se nalazi na području tzv. Balkanske rute koja većinom obuhvaća zemlje bivše Jugoslavije. U razdoblju „europske migracijske krize“ tijekom 2015. i 2016. godine imala je status tranzitne zemlje pri čemu *tranzit* označava vrijeme provedeno u nekoj trećoj zemlji, odnosno prekid na putu od odlaska iz zemlje podrijetla do konačna smještanja u imigracijskoj zemlji (Heršak 1998: 271). Statistika o privremenom boravku u Hrvatskoj na putu prema zapadnim i sjevernim europskim zemljama bila je vidljiva u Obavijestima o prihvatu i smještaju migranata u RH Ministarstva unutarnjih poslova (podatci su naknadno uklonjeni) i upućivala na velik i nagao porast broja migranata od rujna 2015. do siječnja 2016. te je prema datumima i broju ulaska migranata zabilježen porast od 13 300 migranata u rujnu do 607 404 u siječnju.

S obzirom na broj prihvaćenih i evidentiranih migranata u Republici Hrvatskoj, broj tražitelja međunarodne zaštite, odnosno broj zahtjeva za azilom vrlo je nizak što upućuje na to da se tijekom 2015. godine Hrvatska ne može smatrati odredišnom imigracijskom već tranzitnom

⁴³ <https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-map/> (pristup 13.9.2018.)

zemljom. Prema statističkim pokazateljima Ministarstva unutarnjih poslova Republike Hrvatske tijekom 2015. godine⁴⁴ tražitelja međunarodne zaštite u Hrvatskoj bilo je ukupno 152 (135 muškaraca i 17 žena), većinom iz Alžira, Sirije i Nigerije. U 2016. taj broj raste na 2234 tražitelja međunarodne zaštite (1910 muškaraca i 324 žene) među kojima je najveći broj onih iz Afganistana, Sirije i Iraka.

Iako je Hrvatska u javnome diskursu općenito prezentirana kao emigracijska, a ne imigracijska zemlja, a u najintenzivnijem razdoblju migracijske krize naglašavala se njezina tranzitna, a ne odredišna uloga, pojedini autori (Božić, Kuzmanović, Barada 2013) upućuju na trendove mobilnosti radne snage koji sugeriraju da Hrvatska sve više postaje i zemlja radne imigracije, iako zasad nije riječ o velikom broju (registriranih) radnika. Nasuprot tome, trend emigracije iz Hrvatske i demografsko starenje otvaraju pitanje o potencijalnim budućim potrebama na domaćem tržištu rada, a time i pitanje o ulozi imigranata u njemu i hrvatskom gospodarstvu općenito, tim više što pad potražnje na tržištu rada dovodi do toga da se na doseljeno stanovništvo gleda kao na dodatno opterećenje fiskalnog sustava pa se upozorava na nezaposlenost doseljenih u Hrvatsku (Botrić 2016), te se općenito aktualizira pitanje njihovog statusa, socijalne uključenosti i stava domicilnog stanovništva. Istraživanje provedeno nedugo poslije ulaska Hrvatske u Europsku uniju o stavovima prema migrantskim radnicima i tražiteljima azila u istočnoj Slavoniji (ispitanici Osječko-baranjske i Vukovarsko-srijemske županije) ukazuju na percepciju migrantskih radnika u okviru dimenzije kulturne prijatnje, a tražitelji azila doživljavaju se kao sigurnosna i ekonomska prijatnja (Gregurović, Kutli, Župarić-Iljić 2016)⁴⁵.

3.2.3. Emigracija i unutarnja migracija

Ulazak migranata u Republiku Hrvatsku u drugoj polovici 2015. godine i u 2016. godini događao se istodobno sa sve snažnijom emigracijom iz Hrvatske. Dok većinu migranata koji su se u tom razdoblju našli u Hrvatskoj čine izbjeglice iz ratom zahvaćenih područja, hrvatsko domicilno stanovništvo većinom emigrira iz ekonomskih razloga: globalne financijske krize,

⁴⁴ Podatci nisu identični onima iz Eurostatova izvješća, ali ukazuju na sličnu tendenciju u porastu broja u 2016. godini.

⁴⁵ Istraživanje je provedeno u razdoblju u kojemu se nije moglo pretpostaviti naglo povećanje broja migranata u 2015. godini i zato pruža mogućnost daljnje usporedbe općeg stanja i stavova „prije“ i „poslije“, tim više što istraživanje obuhvaća područja u kojemu su bili smješteni prihvatni centri za izbjeglice.

visoke stope nezaposlenosti te lakšeg zapošljavanja u europskim zemljama nakon ulaska Hrvatske u Europsku uniju. Iako je prema navedenim određenjima suvremena hrvatska emigracija ekonomska te prema postojećoj terminologiji pripada neprisilnoj emigraciji, suvremenija literatura problematizira definiranje dobrovoljnih i prisilnih migranata zaključujući da potpuno dobrovoljni migranti ne postoje (Martin et al. 2014).

Emigracijski trend u Hrvatskoj ima dugu povijest, a kao bijeg pred osmanlijskim osvajanjima seže još u 15. stoljeće, dok se masovno iseljavanje izazvano siromaštvom događa i krajem 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća, posebno s područja Dalmacije i otoka u prekomorske zemlje. U vremenu poslijeratne socijalističke Jugoslavije legalno iseljavanje iz Hrvatske nije bilo dopušteno pa je od završetka Drugoga svjetskog rata rastao broj ilegalnih emigranata (većinom mladih ljudi koji emigriraju iz ekonomskih, ali i političkih razloga, zatim zbog avanturizma, izbjegavanja služenja u JNA ili bijega pred zakonom zbog počinjenih kaznenih djela) (Šarić 2015). Sljedeća velika ekonomska migracija događa se poslije 1961. godine, sada liberalizirane zbog početka gospodarske krize i nezaposlenosti. Masovnije iseljavanje radnika započinje 1968. jer nepoljoprivredni gospodarski sektori nisu mogli apsorbirati svu radnu snagu koja je pridošla sa sela, pa je nezaposlenost više rasla te je spasonosni izlaz pronađen u otvaranju granica i dopuštanju zapošljavanju stanovnika u inozemstvu. Pritom, odredišna zemlja postaje SR Njemačka u kojoj je radilo 70,1 % od ukupnoga kontigenta radnika migranata iz Hrvatske 1971. (Nejašmić 2014: 416). Nakon otvaranja granica privremeni rad u inozemstvu dobrim se dijelom preobrazio u trajno iseljenje pa „gostujući radnici“ ili *Gastarbeiteri* nerijetko postaju doživotni inozemni stanovnici. Procjenjuje se da je između 1900. i 2001. s prostora današnje Republike Hrvatske emigriralo ukupno oko 2,3 milijuna osoba (Nejašmić 2014.). Negativne posljedice dugotrajnog iseljavanja ublažilo je doseljavanje Čeha, Mađara, Slovaka, Nijemaca tijekom 19. stoljeća te pripadnika naroda iz zajedničkih država u 20. stoljeću. Kraj 20. stoljeća obilježen je Domovinskim ratom i posljedično teškom ekonomskom situacijom koja se nastavlja i početkom 21. stoljeća (posebno početkom nove globalne krize 2008. godine), što kao potisni čimbenik utječe na novo jačanje vanjskih migracija. Tako se u 2015. godini u Republiku Hrvatsku iz inozemstva doselilo 11 706 osoba (55,4 % hrvatskih državljana i 44,5 % stranaca), a u inozemstvo je odselila 29 651 osoba (95,3 % hrvatskih državljana i 4,6 % stranaca), što čini negativan saldo migracije stanovništva koji je iznosio -17 945. Taj se trend nastavlja i u 2016. godini kada je saldo iznosio -22 451 budući da je u Hrvatsku doselilo 13 985 osoba, a u inozemstvo se odselilo 36 436 osoba. S obzirom na spolnu strukturu, u ukupnom

broju doseljenih osoba iz inozemstva tijekom 2015. i 2016. godine veći je udio muškaraca, kao i u ukupnom broju odseljenih osoba u inozemstvo⁴⁶.

Iako demografska istraživanja naglašavaju iseljavanje u inozemstvo kao bitan čimbenik promjena ukupnog broja stanovnika, u Hrvatskoj su se istovremeno odvijale i intenzivne unutarnje migracije koje nisu bitno utjecale na promjenu ukupnog broja stanovnika, ali su utjecale na geografsku redistribuciju stanovništva, njegovu veličinu i sastav unutar lokalnih jedinica. Procesi unutarnje migracije dovode do demografske polarizacije Hrvatske koja se ogleda u demografskoj progresiji gradskih područja (posebno Zagreba i okolice) i priobalnih županija ojačanih turizmom i istovremeno demografskoj regresiji i depopulaciji ruralnih područja države (Klempić, Bogadi, Lajić 2014). Na redistribuciju stanovništva unutar Hrvatske i na demografske trendove općenito, značajno su utjecale masovne, prisilne migracije prognanika i izbjeglica pokrenute ratnim zbivanjima na prostorima bivše Jugoslavije (ibid.: 446). No, kasnija istraživanja unutarnjih migracija (Čipin, Strmota, Međimurec 2016⁴⁷) ukazuju da je općenito unutarnja mobilnost hrvatskoga stanovništva niska što se može pripisati načinu rješavanja stambenoga pitanja, ekonomskim i društvenim prilikama. Pritom, žene u Hrvatskoj prostorno su pokretljivije od muškaraca, a najveću sklonost unutarnjoj mobilnosti pokazuje, očekivano, mlado odraslo stanovništvo.

U 2015. mjesto stanovanja unutar Republike Hrvatske promijenilo je 75 927 osoba, a 2016. 74 752 osobe. Tijekom 2015. i 2016. godine, od ukupno dvadeset županija te Grada Zagreba međužupanijski pozitivan migracijski saldo (više doseljenih nego odseljenih) najviši je u Gradu Zagrebu, a najveći negativan saldo migracije među županijama u Vukovarsko-srijemskoj i Brodsko-posavskoj županiji. No, ukoliko se u obzir uzme saldo ukupne migracije stanovništva (razlika između ukupnog broja doseljenih iz druge županije i inozemstva i ukupnog broja odseljenih u drugu županiju i inozemstvo) najveći negativan saldo ukupne migracije stanovništva tijekom obje godine imale su Vukovarsko-srijemska i Osječko-baranjska županija⁴⁸.

⁴⁶ Podatci prema Priopćenjima Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske za 2015. (https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2016/07-01-02_01_2016.htm) i 2016. godinu (https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2017/07-01-02_01_2017.htm) (pristup 14. 9. 2018.)

⁴⁷ Istraživanje provedeno od 1. 4. 2010. do 31. 3. 2011.

⁴⁸ Priopćenja Državnog zavoda za statistiku Republike Hrvatske.

S obzirom na dostupne i prikazane statističke podatke o unutarnjim i vanjskim migracijama koje se odnose na Hrvatsku, a koje prije svega obilježava negativan saldo migracije s inozemstvom, analizirat će se ima li u novinama interesa i za temu iseljavanja te na koji je način ona prikazana.

4. METODOLOGIJA RADA

Ovo je poglavlje usmjereno na odabir metodološkog okvira kao osnove za analizu prikupljenog korpusa. Rad se u općoj podjeli temelji na analizi diskursa prema trodimenzijskom modelu Normana Fairclougha (Fairclough 1992), jednoga od utemeljitelja kritičke analize diskursa. Njegov se trodimenzijski model u samoj analizi nadopunjuje diskursnim strategijama primijenjenima u kasnijem diskursno-povijesnom pristupu (Wodak 2001, Reisigl i Wodak 2009). Navode se osnovna načela odabranog pristupa, kao i koncepti i termini koji su uz njega vezani.

Kod Fairclougha je *društveno* određenje diskursa u interakciji s njegovom *lingvistički* usmjerenom analizom, pri čemu Fairclough između te dvije strane uvodi i treći, povezujući element „diskursne prakse“. U tom je smislu njegov koncept trodimenzijski: na svaki se diskursni „događaj“ istovremeno gleda kao na dio teksta, primjer diskursne prakse i primjer društvene prakse. Dimenzija „teksta“ usmjerena je na jezičnu analizu teksta, dimenzija „diskursne prakse“ (interakcija) na procese proizvodnje i interpretacije teksta (primjerice koje su vrste diskursa upotrijebljene i kako su kombinirane), a dimenzija „društvene prakse“ na institucijske i organizacijske okolnosti diskursnih događaja i njihov utjecaj na prirodu diskursne prakse i učinke diskursa.

U poglavlju se nadalje izlaže o karakteristikama prikupljenog korpusa, njegovim izvorima i veličini.

4.1. Trodimenzijski pristup Normana Fairclougha

4.1.1. Društvena teorija diskursa

Iako se kao utemeljitelj kritičke analize diskursa pitanjem jezika i njegovom vezom s društvenim kontekstom bavi već u svojoj prvoj knjizi *Language and Power* (1989), jasan teorijski okvir za kritičku analizu diskursa Norman Fairclough iznosi u knjizi *Discourse and Social Change* iz 1992. godine, a sa sličnim pristupom nastavlja i u budućim djelima (1995a, 2003 i dr.). Kao cilj knjige *Discourse and Social Change*, Fairclough navodi razvijanje pristupa koji će biti koristan za istraživanje promjena u jeziku, a time i društvenih i kulturnih promjena, koristeći se pritom različitim granama lingvistike, pragmatikom te prije svega analizom

diskursa (1992: 1). Pri koncipiranju svog pristupa, autor priznaje da su mu prethodili mnogi drugi koji su objedinjavali proučavanje jezika i društva, no u tim pristupima autor uočava neravnotežu budući da su jedni prenaplaćavali ulogu jezika u analizi (Halliday i kritička lingvistika), a malo pažnje posvećivali teorijama o društvu te konceptima ideologije i moći, dok je kod drugih (npr. kod Pecheuxa) slabije naglašena sama jezična analiza (ibid.: 2). Također, nedostatkom smatra i naglašavanje deskripcije tekstova, dok se premalo pozornosti daje procesima njihove proizvodnje i interpretacije.

Središnji pojam Faircloughove teorije jest diskurs. Govoreći o njemu kao o složenom konceptu, Fairclough posredno naglašava njegovu ulogu u interakciji (između pošiljatelja i primatelja), odnosno njegovu ulogu u procesu proizvodnje i interpretacije, kao i ulogu situacijskog konteksta jezične uporabe (kao što je ranije navedeno u odjeljku 2.1.). „Diskurs“ je pojam često korišten u teorijama i analizama društva, posebno u radu Michela Foucaulta na kojega se Fairclough referira i kod kojega diskurs označava različite načine strukturiranja područja znanja i društvene prakse, pri čemu nije ograničen samo na refleksiju i reprezentaciju društvenih entiteta i odnosa, već i na njihovo stvaranje. Pritom je u proučavanju diskursa naglasak također i na povijesnoj promjeni: kako se različiti diskursi kombiniraju pod specifičnim društvenim uvjetima da bi se stvorio novi, složeni diskurs (npr. diskurs o AIDS-u – kombiniran je diskursima venerologije, invazije, zagađenja).

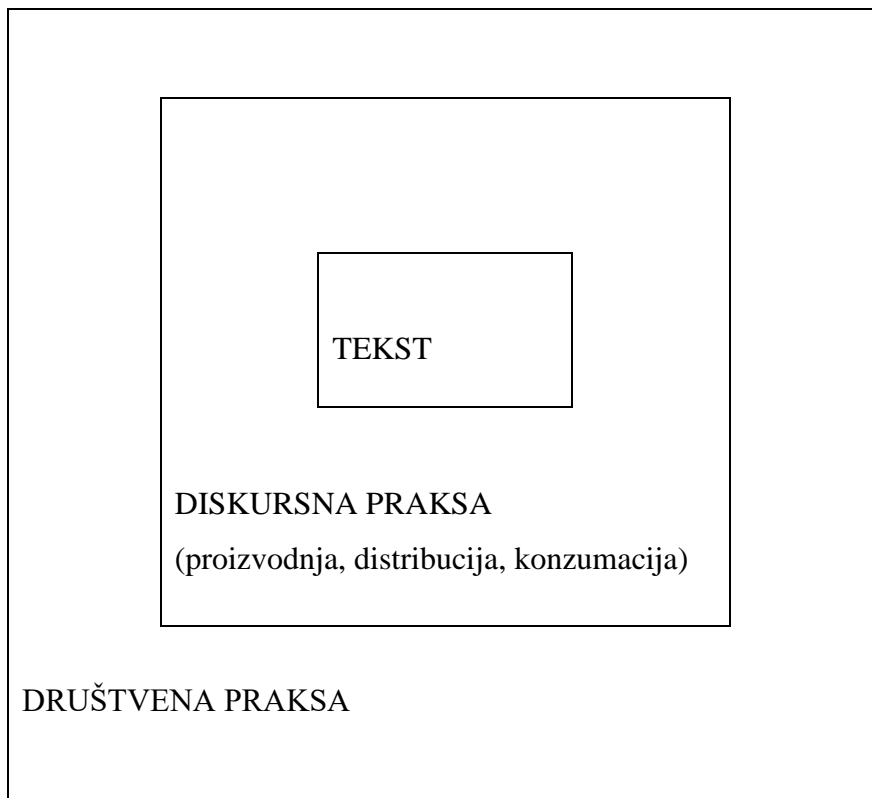
Teorijski put na kojemu autor izgrađuje svoj koncept dug je i složen budući da osim modela Michela Foucaulta prihvaća i u svoj pristup uključuje i radove različitih teoretičara iz područja sociologije: Antonia Gramscija, Louisa Althussera, Jürgena Habermasa i Anthonyja Giddensa. Budući da je u konceptu Faircloughove analize diskursa naglasak na spajanju različitih socioloških perspektiva s jezičnom analizom, naglašava se i utjecaj različitih lingvističkih teorija, a kao najutjecajnije među njima navodi radove Sinclaira i Coultharda, Labova i Fanshela, Pottera i Wethera, Pecheuxa, konverzacijsku analizu te kritičku lingvistiku. Dajući priznanje obama pristupima, i sociološkom i lingvističkom, autor nastoji nadići i njihove manjkavosti u smislu neravnoteže i prenaplaćavanja bilo koncepta društva bilo koncepta jezika, što se reflektira i u njegovu određenju središnjega pojma:

„I use 'discourse' more narrowly than social scientists generally do to refer to spoken or written language use. I shall be using the term 'discourse' where linguists have traditionally written about 'language use', 'parole' or 'performance'.“

„In using the term 'discourse', I am proposing to regard language use as a form of social practice, rather than purely individual activity or a reflex of situational variables.“
(Fairclough 1992: 62-63)

Nadalje navodi da diskurs ima tri osnovna učinka: on doprinosi stvaranju „društvenih identiteta“ i „pozicija subjekta“, stvaranju društvenih veza među ljudima te stvaranju sustava znanja i vjerovanja. Ova tri učinka odgovaraju trima funkcijama jezika i dimenzijama značenja koje supostoje u cijelom diskursu, a to su funkcija „identiteta“, „relacijska“ funkcija i „ideacijska“ funkcija jezika. Pritom se funkcija identiteta odnosi na načine na koje su društveni identiteti postavljeni u diskursu, relacijska na to kako su određene društvene veze među sudionicima diskursa, a idejna na načine na koje tekstovi označavaju svijet, njegove procese, entitete i odnose (ibid.: 64).

Jedna dimenzija diskursnog događaja jest to što je on primjer društvene (političke, ideološke itd.) prakse, a druga je to što on predstavlja tekst (u Hallidayevom smislu govorenog ili pisanog jezika), dakle određen jezični oblik. Te dvije dimenzije same po sebi nisu dovoljne te su posredovane dimenzijom „diskursne prakse“. Ona sama nije u suprotnosti s „društvenom praksom“ već je njezin poseban oblik. Analiza pojedinačnog diskursa kao dijela diskursne prakse usmjerena je na procese proizvodnje, distribucije i konzumacije teksta. Svi su ovi procesi društveni te zahtijevaju upućenost u određene ekonomske, političke i institucijske postavke unutar kojih je diskurs stvoren. Upravo je diskursna praksa karika koja povezuje analizu teksta i društvenu praksu čineći time jedinstven trodimenzijski model:

Prilog 3. Trodimenzijski model Normana Fairclougha (prema Fairclough 1992:73)

4.1.2. Diskurs kao tekst

U Faircloughovu trodimenzijskom konceptu dio koji je usmjeren na analizu tekstova autor naziva „opisom“ (deskripcijom), a dijelove usmjerene na analizu diskursne i društvene prakse „interpretacijom“. No, sama podjela između analize teksta i analize diskursne prakse, odnosno između opisa i interpretacije nije oštra, primjerice kod tekstova koji mogu biti dvosmisleni te se mogu interpretirati na različite načine, pri čemu njegovi interpretatori odabiru određeno značenje smanjujući time njegovu dvosmislenost. (ibid.: 73–75)

Samu analizu teksta Fairclough provodi uzimajući u obzir *vokabular, gramatiku, koheziju i strukturu teksta*. Svi su navedeni elementi povezani: vokabular se odnosi na pojedinačne riječi, gramatika na riječi povezane u rečenice, kohezija na međusobnu povezanost rečenica⁴⁹, a

⁴⁹ Povezivanje se postiže na različite načine: upotrebom rječnika iz uobičajenog sematičkog polja, ponavljanjem riječi, upotrebom bliskoznačnica, zamjenica, veznicima, elipsama itd.

struktura teksta na veće organizacijske jedinice unutar teksta, odnosno na arhitekturu teksta koja otkriva koji su njegovi elementi kombinirani i na koji način. Nadalje autor navodi i tri ostala elementa koji uključuju karakteristike teksta, ali su više vezani za analizu diskursne prakse. To su „*snaga*“ *iskaza* kojom uključuje analizu govornih činova (obećanja, zahtjevi, prijetnje...), *koherentnost* tekstova i *intertekstualnost* tekstova. Ovih sedam elemenata čine okvir za analizu koja pokriva njihovu proizvodnju i interpretaciju, kao i formalne karakteristike teksta.

4.1.3. *Diskursna praksa*

Diskursna praksa kao poveznica između teksta i društvene prakse uključuje procese proizvodnje, distribucije i konzumacije teksta, a sama je priroda tih procesa, ovisno o društvenim čimbenicima, među različitim vrstama diskursa promjenjiva (primjerice, stvaranje novinskog članka uključuje složenu rutinu i više članova koji su u različitim stadijima uključeni u njegovu proizvodnju). Također, i neki su tekstovi podložni promjeni te od njih nastaju novi tekstovi (tako medicinske konzultacije bivaju preoblikovane u medicinski dosje koji se može koristiti za izradu statistike).

Fairclough (1992: 80) ukazuje na to da su procesi proizvodnje i interpretacije društveno ograničeni na dva načina. Prvo se ograničenje odnosi na dostupnost izvora (sudionicima diskursa) koji su dio društvenih struktura, normi i konvencija, a drugo na prirodu društvene prakse koja određuje koji će izvori biti prikazani i kako. Upravo trodimenzijski pristup nastoji istražiti ta ograničenja, posebno ono kojim nastoji objasniti veze između prirode diskursnih procesa i prirode društvene prakse.

U razjašnjavanju te povezanosti upotrebljava tri ključna koncepta koja su ujedno bliska i analizi samog teksta. Koncept *snage iskaza* (eng. *force*) povezan je s pragmatikom i teorijom govornih činova zbog čega jedan govorni čin može imati potpuno različite ciljeve⁵⁰. Naglašava i važnost koncepta *koherentnosti* koji se također često tretira kao svojstvo tekstova, no bolje ju je sagledati kao svojstvo interpretacija. Koherentan je tekst onaj čiji su sastavni dijelovi značenjski povezani tako da cijeli tekst „ima smisla“, iako je u njemu malo formalnih označitelja tih značenjskih veza, odnosno iako je u njemu malo „kohezije“. Tekst ima smisla nekome tko

⁵⁰ Tako iskaz „Možete li ponijeti torbu?“ može biti pitanje, zahtjev ili naredba, žalba itd.

stvara taj smisao, nekome tko uspijeva, kada nema jasnih znakova, zaključiti da postoje te značenjske veze (ibid.: 82–84).

Uz *snagu iskaza i koherentnost* Fairclough posebnu pozornost pridaje konceptu *intertekstualnosti*, svojstvu tekstova koji sadrže odlomke (dijelove) drugih tekstova koji su jasno od njih odvojeni ili su s njima stopljeni (i koji mogu biti asimilirani, kontradiktorni, mogu imati ironičan prizvuk i sl.).

4.1.3.1. *Intertekstualnost*

U okviru proizvodnje, intertekstualnošću se naglašava historicitet tekstova: kako tvore proširenje postojećim „lancima govorne komunikacije“ (Bakhtin) sadržavajući prijašnje tekstove na koje se referiraju. U okviru distribucije, intertekstualnost pomaže u istraživanju relativno stabilnih mreža u kojima se tekstovi kreću prolazeći kroz predvidive transformacije kako se pomiču od jednog tipa teksta prema drugom (npr. politički govori preoblikovani u izvješća). U okviru konzumacije, naglašava se uloga interpretatora tekstova koji i sami u proces interpretacije unose svoje tekstove.

Sam je pojam sročan kod Kristeve kasnih šezdesetih, a naslanja se na rad Bakhtina koji upućuje na relativnu zanemarenost komunikacijskih funkcija jezika u lingvistici, a još više na zanemarenost načina na koji su tekstovi i iskazi oblikovani prijašnjim tekstovima na koje oni „odgovaraju“, i narednim tekstovima koje „anticipiraju“. Iskazi, odnosno tekstovi sami po sebi su intertekstualni, odnosno sastavljeni od elemenata drugih tekstova. U tom kontekstu, intertekstualnost može biti horizontalna pri čemu su veze između tekstova „dijaloške“ u odnosu na tekst koji prethodi ili slijedi tekst u lancu tekstova, ili vertikalna u kojoj su tekstovi povijesno povezani u različitim razdobljima i kroz različite parametre. (ibid.: 101–103)

Fairclough se ipak detaljnije bavi podjelom intertekstualnosti na *manifestnu intertekstualnost* i *konstitutivnu intertekstualnost* (eng. *constitutive intertextuality*) koju još naziva interdiskurzivnošću⁵¹.

⁵¹ „Manifest intertextuality is the case where specific other texts are overtly drawn upon within a text, whereas interdiscursivity is a matter of how a discourse type is constituted through a combination of elements of orders of discourse.“ (ibid.: 117–118)

Kod manifestne je intertekstualnosti pristutnost drugih tekstova unutar teksta eksplicitna, naglašena je jasnim označiteljima kao što su navodnici ili glagoli govorenja. Ovu vrstu intertekstualnosti autor objašnjava u odnosu na sljedeće koncepte (ibid.: 117–123):

- *Prikaz diskursa* (eng. *discourse representation*). Kada netko „predstavlja“ određeni diskurs, on odabire način na koji će ga predstaviti. Ono što se prikazuje nije samo govor, već i pisani oblik, nisu samo gramatička obilježja već i njihovo oblikovanje u diskursu, kao i mnogi drugi čimbenici diskursnih događaja, njegove okolnosti, ton itd.
- *Presupozicija* (pretpostavke koje se shvaćaju kao već utvrđene).
- *Negacija* (negacijske rečenice često su upotrebljavane u polemičke svrhe).
- *Metadiskurs* je vrsta manifestne intertekstualnosti u kojoj postoje različite razine teksta te distanciranje u odnosu na određenu razinu teksta koji se tretira kao drugi, vanjski tekst⁵². Metadiskurs pretpostavlja da je govornik postavljen iznad svojega diskursa te je u poziciji da ga kontrolira ili njime manipulira.
- *Ironija*. Tradicionalno se ironija određuje kao „govoriti jedno, misliti drugo“. U takvom određenju, međutim, nedostaje njezina intertekstualna priroda: činjenica da ironičan izraz odražava izraz nekog drugog. Ironija ovisi o tome hoće li interpretator prepoznati da značenje prizvanog teksta nije značenje koje daje autor teksta.

4.1.3.2. *Interdiskurzivnost*

Koncept interdiskurzivnosti općenito je u teoriji obilježen terminološkom neujednačenošću, ali i neujednačenošću u poimanju širine samog pojma. Tako je kod Fairclougha interdiskurzivnost tek vrsta intertekstualnosti koju još naziva konstitutivnom intertekstualnošću kod koje, za razliku od manifestne intertekstualnosti, prisutnost jednog teksta u drugom nije očigledno naznačena već je on diskretno ugrađen u samu strukturu teksta (tekstovi su integrirani strukturalno, stilistički ili parafraziranjem originala). Ovdje je riječ o konfiguraciji različitih elemenata diskursa koji sudjeluju u proizvodnji teksta, među kojima autor razlikuje žanr, vrstu aktivnosti, stil i diskurs (u užem smislu). Kovačević i Badurina (2001), uz prihvaćeni pojam intertekstualnosti (koja je prepoznatljiva u onim tekstovima koji izravnije upućuju na svoje

⁵² Različiti su načini na koje se ovo postiže, npr. „hedging“ s izrazima kao što su „sort of“, „kind of“ kako bi se neki izraz označio kao moguće neadekvatan („he was sort of paternalistic“) ili izraz može biti označen kao onaj koji pripada nekom drugom tekstu ili određenoj konvenciji („as x might have put it“, „in scientific terms“) ili kao metaforičan („metaforički govoreći“). Drugi način je da se izraz parafrazira ili preoblikuje.

predložke), uvode razlikovanje pojmova „interdiskurzivnost“ i „interdiskursnost“, od kojih prva upućuje na „globalnu pojavu imanentnu polju diskursa, prisutnu u njemu i onda kad su komponente diskursnih tipova pretopljene do neprepoznatljivosti“, a posljednja “izravnije sučeljavanje konkretnih i prepoznatljivih diskursnih tipova”, a u višem stupnju to sučeljavanje postaje citatno, pri čemu se i sam pojam teksta konkretizira. Ryznar (2014: 60–61) iznosi općenitije određenje interdiskurzivnosti kao općeg obilježja „polja diskurza koje upućuje na njegovu pretopljenost, raznorječnost i konfliktnost, tj. na činjenicu da, unutar tog polja, granice između diskurzivnih tipova nipošto nisu statične i zadane, nego su više ili manje propusne i relacijske (...). Iz toga slijedi da se temeljno obilježje diskurzivnoga polja – njegova dinamičnost – ostvaruje upravo zahvaljujući stalnim gibanjima, kruženjima i pretapanjima različitih diskurzivnih tipova. (...) interdiskurzivnost u širem smislu možemo smatrati općim obilježjem jezične proizvodnje, (...) koji omogućuje da se u sinkroniji diskurz kapilarno rasprostire po svim razinama društvene stvarnosti. U užem smislu interdiskurzivnost kao obilježje konkretnog iskaza ili teksta upućuje na njegov diskurzivni sastav: na implicitno ili eksplicitno spajanje različitih diskurzivnih matrica (diskurzivnih tipova i njihovih tvorbi: žanrova, tekstnih tipova, jezičnih i tekstualnih praksa) i njihovu rekontekstualizaciju u novom tekstualnom okolišu.“

U tome smislu diskursi mogu biti različito povezani pri čemu jedan diskurs može uključivati elemente drugih diskursa. Tako npr. medijski diskurs može uključivati elemente političkoga diskursa, a u Faircloughovu primjeru (1992: 209–215) obrazovni je diskurs koloniziran žanrom oglašavanja, odnosno medijskoga diskursa kroz proces komodifikacije (komercijalizacije).

4.1.4. Diskurs kao društvena praksa

Vanjski okvir Faircloughova trodimenzijskog koncepta čini diskurs u društvenom kontekstu unutar kojega se autor posebno bavi određenjima *ideologije* i *hegemonije*. U određenju koncepta ideologije poziva se na francuskog filozofa Louisa Althussera i njegovu tvrdnju da ideološko postojanje u praksama institucija dovodi do diskurzivnih praksi kao materijalnih oblika ideologije. Time ideologija posredno oblikuje subjekt, a ideološki državni aparati (institucije kao što su obrazovanje ili mediji) imaju udjela u klasnoj borbi što upućuje i na borbu kroz diskurs.

Fairclough (1992: 87) ideologije opisuje kao konstrukcije stvarnosti (fizički svijet, društveni odnosi i identiteti), koje su ugrađene u brojne dimenzije oblika diskurzivnih praksi i koje

doprinosu produkciji, reprodukciji i transformaciji odnosa dominacije, a najučinkovitije su kada postanu naturalizirane i kada postignu status „zdravog razuma“. Ovdje važan postaje drugi pojam koji kod Fairclougha utječe na diskurs kroz društvenu praksu, pojam koji preuzima od talijanskog filozofa Antonija Gramscija. Središnje mjesto Gramscijeve analize zapadnjačkog kapitalizma jest hegemonija koja označuje stvaranje savezništva i integriranje putem ustupaka ili ideoloških sredstava prije nego dominiranje podređenim klasama (ibid.: 92). U tom je smislu diskursna praksa (proizvodnja, distribucija, konzumacija tekstova) jedan aspekt hegemonijske borbe koja doprinosi razlikovanju razina reprodukcije ili transformacije ne samo postojećeg reda diskursa (npr. na načine na koje su prijašnji tekstovi i konvencije artikulirani u proizvodnju teksta), već i postojećih društvenih odnosa i odnosa moći.

Bez obzira na to o kojoj je dimenziji Faircloughova sustava riječ, fokus cjelokupne autorove teorije usmjeren je na *diskursnu promjenu* u odnosu na *društvenu* i kulturnu promjenu.

Izvori i motivacije promjene u diskursnom događaju leže u problematizacijama konvencija⁵³ – kada do njih dođe, ljudi bivaju suočeni s dilemama koje nastoje razriješiti tako što postaju inovativni i kreativni, prihvaćanjem postojećih konvencija na nove načine i tako doprinoseći diskursnoj promjeni (ibid.: 96). Promjene prvo ostavljaju trag u samim tekstovima, najčešće pojavom kontradiktornih i nedosljednih elemenata (spojevi formalnih i neformalnih stilova, vokabular, označitelji autoriteta i bliskosti, tipični pisani ili usmeni sintaktički oblici itd.). Postupna diskursna promjena s vremenom postaje naturalizirana, a to će dovesti i do strukturnih promjena u redovima diskursa. Novi način kombiniranja diskursnih konvencija, kodova i elementa dovodi do toga da se postojeći redovi diskursa rastaču i stvaraju nove diskursne hegemonije. Autor je pritom usmjeren na dvije diskursne promjene. *Demokratizacija* diskursa podrazumijeva smanjivanje očitih označitelja asimetrije moći (npr. između učitelja i učenika, upravitelja i radnika, roditelja i djece, liječnika i pacijenata), a *sintetička personalizacija* je svojevrsna simulacija privatnog diskursa, odnosno diskursa *licem-u-lice* unutar javnih diskursa s masovnom publikom (tisak, radio, televizija) (ibid.: 98). Primjer individualnog pristupa (jedan na jedan) jest savjetovanje (*counselling*) koje u komunikaciji s ljudima pretpostavlja pristup koji nije naredbodavan, već empatičan. Kao takvo, savjetovanje ima svoje temelje u terapiji, ali se kao tehnika pojavljuje u različitim institucijskim domenama, što može biti

⁵³ npr. interakcija muškaraca i žena – problematizacija se temelji na kontradikcijama u ovom slučaju između tradicionalnih rodničkih pozicija subjekata i novih rodničkih odnosa.

pokazatelj restrukturiranja reda diskursa. Budući da se na većinu savjetnika gleda kao na one koji ljude smatraju pojedincima u svijetu koji ih sve više doživljava kao brojeve, savjetovanje izgleda kao praksa koja se protivi hegemoniji, a njegova primjena u institucijama oslobađajućom promjenom.

(Kritička) analiza diskursa nije ograničena na jedinstvenu metodu, ali naglašava važnost povezanosti lingvističkog predloška s društveno-političkim i kulturološkim kontekstom, što spajanjem mikro i makro razine (od teksta do društvene prakse) poštuje i Faircloughov trodimenzijski pristup. Sve tri opisane dimenzije nisu strogo odijeljene već je razgraničenje među njima fleksibilno pa cjelokupna analitička procedura, naglašava autor, služi kao opći vodič⁵⁴.

4.1.5. Kritike upućene Faircloughu

Kritike koje se odnose na određene teze kritičke analize diskursa (navedeno u poglavlju 2.1.7.) prvo su povezane s kritikama upućenima teoriji samoga Normana Fairclougha, što ne iznenađuje budući da je, bez obzira na dugu povijest različitih prethodnih kritičkih smjerova u lingvistici, Faircloughova teorija prva usustavljena struktura koja predstavlja početak kritičke analize diskursa kao zasebne teorije. Kao teorija u zaćecima, izložena je propitivanju i vrednovanju prije svega u radu Henryja G. Widdowsona s kojim Fairclough polemizira u nekoliko objavljenih članaka tijekom devedesetih godina (Seidlhofer 2003). Widdowson u članku „Discourse analysis: a critical view“ (1995) iznosi da se u analizi diskursa ne postavlja jasna granica između „teksta“ i „diskursa“, te se dovodi u pitanje i odnos između analize i interpretacije. Za njega kritička analiza diskursa ne predstavlja analizu već djelomičnu interpretaciju teksta pri čemu se odabiru one karakteristike teksta koje podupiru pogodniju interpretaciju. Analiza bi trebala uključiti demonstraciju različitih interpretacija, a jezični bi podaci u tim slučajevima trebali poslužiti kao dokaz. Trebalo bi se pokazati kako su različiti diskursi izvedeni iz istog teksta, odnosno kako postoji pluralnost. Sama je kritička analiza diskursa vrlo uvjerljiva budući da je sama po sebi kritički diskurs i kao takva nije analiza, već

⁵⁴ „What follows is not to be regarded as a blueprint, as there is no set procedure for doing discourse analysis; people approach it in different ways according to the specific nature of the project, as well as their own views of discourse. The points below, therefore, should be treated as general guidelines (...)“ (Fairclough 1992: 225)
“Let me stress that the procedure should not be treated as holy writ - it is a guide and not a blueprint.“
(Fairclough 1989: 110)

interpretacija (Widdowson u: Seidlhofer 2003: 143) koja pruža mogućnost tumačenja teksta kako iz perspektive njegova stvaratelja, tako i njegova čitatelja. U tom se smislu Widdowson na kraju svog teksta obraća i samom čitatelju kojemu ukazuje da je iz njegovog teksta mogao izvesti neki drugi diskurs, nešto što samom autoru nije bila namjera, no nesavršena je komunikacija jednostavno pragmatična životna činjenica (ibid.: 144). Faircloughov odgovor Widdowsonu (1996) usmjeren je na njegovu primjedbu da je kritička analiza diskursa kontradiktorna u svojem nazivu budući da je, po njemu, to interpretacija, ne analiza. No, Fairclough dalje navodi da se većina članka odnosi na navođenje onih autora koji nisu uspjeli razgraničiti tekst od diskursa, a nadalje se poziva na određenje u svojoj knjizi u kojoj priznaje mogućnost različitih interpretacija teksta, ovisno o kontekstu i onome koji interpretira, što je slično Widdowsonovom određenju. Njemu ipak zamjera redukciju diskursnih procesa na procese pragmatičke interpretacije, odnosno na lingvističku pragmatiku budući da se time onemogućuje interdisciplinarnost. Ovim člankom polemika dvaju teoretičara ne završava jer se Widdowson svojim odgovorom „Discourse and interpretation: conjectures and refutations“ (1996), osim daljnje analize pragmatičke uloge, usmjerava i na Faircloughovu teoriju o povezanosti društva i diskursa i iznoseći različito razmišljanje⁵⁵. Također se osvrće i na analizu primjera u Faircloughovoj knjizi „Discourse and Social Change“ zamjerajući autoru selektivno prikazivanje dijelova teksta koji mu služi kao primjer.

Kako bi se nadišli nedostaci koji se pripisuju analizi diskursa, rad osim kvalitativne, uključuje i kvantitativnu analizu te novije strategije nekih kasnijih diskursnih teorija u temelju povezanih s pristupom Normana Fairclougha.

4.1.6. Izvorna istraživanja

Budući da kombinira kvalitativni i kvantitativni pristup, za rad važan primjer istraživanja o srodnoj temi, ali i o metodama izučavanja korpusa, veliko je istraživanje o diskursnim konstrukcijama koje se odnose na izbjeglice, tražitelje azila, migrante i imigrante („RASIM Project“) provedeno analizom tiska u Ujedinjenom Kraljevstvu u razdoblju od 1996. do 2005. godine (Gabrielatos i Baker 2008). Istraživanjem je prikupljen korpus od oko 140 milijuna

⁵⁵ „For me, discourse is individual engagement. It is individual, not social, subject who interact with each other. Of course, I do not mean to suggest that they are free agents to do what they will. They are constrained by established conventions and regulations, and restrictions are set on their initiative. But they are not absolutely *controlled* by them: there is always room for manoeuvre. That is our salvation (Widdowson u Seidlhofer, 2003: 153).

riječi. Korpusno istraživanje obuhvaća sinkronijsku (analizira ključne riječi koje se pojavljuju u tabloidima i novinama) i dijakronijsku dimenziju (analizirajući tzv. *constant collocates* i frekvenciju određenih izraza kroz vrijeme). Primjena metode korpusne lingvistike u istraživanju omogućuje uočavanje obrazaca (npr. u ključnim riječima, kolokacijama), a analiza ključnih riječi može izlučiti statistički češće termine u različitim vrstama novina, unutar pojedinih novina ili tipova tekstova i žanrova u novinama. Uzorkovanje nadalje upućuje i na obrasce značenja, uporabe, stava. Osim velikog korpusa, posebnost ovog istraživanja jest da se korpusna analiza u zasebnom radu (KhosraviNik 2010) kombinira s kritičkom analizom diskursa koja se koristi diskursnim strategijama koje uključuju označavanje društvenih sudionika, oblike argumentacije, strategije intenzifikacije ili ublažavanja, perspektivizacije, predikacije i sl. Budući da je prikupljeni korpus u ovom istraživanju vrlo velik i kao takav primjeren za kvantitativnu, ali ne i za kvalitativnu analizu, autor (ibid.) za kvalitativnu analizu smanjuje broj ukupnih tekstova na reprezentativan uzorak od 439 članaka za cijelo desetogodišnje razdoblje. Redukcija je provedena tako da su se u obzir uzeli oni tekstovi iz onih razdoblja u kojima je pitanje RASIM-a bilo visoko zastupljeno u javnoj komunikaciji (to je pet razdoblja, odnosno dijagramskih „vrhova“). Članci su nadalje uzorkovani i prema kriterijima ideoloških stavova koje novine zastupaju (konzervativne, liberalne), a u obzir je uzet i format tabloida. Po uzoru na navedeno istraživanje, i u ovome je radu fokus na suženom korpusu komentatorskih tekstova prije svega u kvalitativnoj analizi unutar koje se interpretira i specifičnost samoga žanra u odnosu na ostale tekstove kojima je pretpostavljena neutralnost.

4.2. Metodološka sredstva

Da bi, prema Faircloughu (1992: 8–9), analiza diskursa mogla zadovoljiti kao metoda, ona mora biti:

1. metoda multidimenzijske analize (u Faircloughovu slučaju ona je trodimenzijska)
2. metoda za multifunkcionalnu analizu
(mijenjanje diskursnih praksi utječe na promjenu znanja, društvenih odnosa i identiteta zbog čega je potrebna metoda za analizu koja utječe na njihovo međusobno djelovanje)
3. metoda za povijesnu analizu
4. kritička metoda.

Teorijski pristup Normana Fairclougha smatra se temeljem kritičke analize diskursa i kao takav je s vremenom nadopunjavan te raščlanjen na tematski različite smjerove. Jedan je od njih

diskursno-povijesni pristup koji je nastao krajem 20. stoljeća u okviru bečke škole diskursne analize okupljen oko Ruth Wodak i suradnika. Diskursno-povijesni pristup je interdisciplinaran te problemski orijentiran i kao takav jezičnu dimenziju u istraživanjima nadopunjuje povijesnom, odnosno sociološkom, političkom i psihološkom dimenzijom. Ovaj pristup primjenjuje neke od pojmova koje je prethodno primjenjivao i Fairclough: *diskurs, tekst, intertekstualnost, interdiskurzivnost, žanr, ideologija, moć* (Fairclough 1992). Kao i pristup Normana Fairclougha, i diskursno-povijesni pristup je trodimenzijski: analiziraju se sadržaji i teme nekog diskursa (1), istražuju se primijenjene diskursne strategije (2), a zatim jezična sredstva i jezična ostvarenja (3). Prvo istraživanje koje primjenjuje diskursno-povijesni pristup je analiza predsjedničke kampanje Kurta Waldheima, a analiza istražuje njegove antisemitske izjave (Wodak et al. 2009). Istom metodom istražuje se i diskriminacijski diskurs protiv imigranata iz Rumunjske, a za ovaj je rad posebno značajna analiza diskursa o migracijama u istraživanju peticije usmjerene protiv stranaca „Prvo Austrija“ (Wodak 2001a) kojom se kroz nekoliko konkretnih zahtjeva, odnosno „točaka“ želi ograničiti imigracijska politika u Austriji. Studija se temelji prvenstveno na analizi argumentacije pomoću *toposa*, odnosno jezičnih sredstava dokazivanja kojima se propituje istinitost tvrdnji iznesenih zahtjevima peticije. Poštujući teoriju Normana Fairclougha, u ovom se radu općenito primjenjuje njegov trodimenzijski pristup koji se nadopunjuje nekim elementima diskursno-povijesne analize koja mnoge termine već primijenjene kod Fairclougha nadopunjuje novima sistematizirajući ih u primjenjiv metodološki alat. To se prvenstveno odnosi na mikrostrategije analize koje uključuju *imenovanje, opisivanje, argumentaciju, perspektivizaciju* te strategije *intenzifikacije ili ublažavanja*. U radu se poštuje induktivno načelo od pojedinačnog prema općem, od mikro do makro razine, odnosno od teksta, preko diskursa do društvene prakse.

Prvi dio analizira *tekst* u užem smislu, odnosno istražuju se odabrane jezične mikrostrategije koje su u njemu primijenjene:

Strategije	Način ostvarivanja u tekstu
Načini imenovanja (referiranje, nominacija)	<ul style="list-style-type: none"> - kategorizacija pojmova - metafora i metonimija u užem smislu - imenice i glagoli koji označavaju procese i aktivnosti
Predikacija (opisivanje)	<ul style="list-style-type: none"> - stereotipni atributi negativnih i pozitivnih karakteristika - kolokacije, usporedbe - retoričke figure - implikature
Argumentacija	<ul style="list-style-type: none"> - topos - pogreške
Perspektivizacija, <i>framing</i> ili diskursna reprezentacija	<ul style="list-style-type: none"> - upravni, neupravni i slobodni neupravni govor - citati - deiksa - prozodija
Intenzifikacija, ublažavanje	<ul style="list-style-type: none"> - umanjenice, uvećanice - glagoli govorenja, osjećanja, mišljenja, nejasni izrazi - hiperbole, litote

Prilog 4. Primjena strategija u analizi (prilagodba i sinteza pojmova u tablici prema: Reisi gl i Wodak 2009: 94 u Wodak; Meyer 2009).

Prvi dio posebno se odnosi na strategije imenovanja odnosno jezičnog izbora za osobe koje migriraju i strategije predikacije, odnosno načina na koji su osobe opisane odabirom atributa, pridavanjem karakteristika i osobina. Ostale strategije posredno se spominju i u drugim poglavljima.

Drugi dio analize usmjeren je na dimenziju diskursa, odnosno *diskursne prakse*. Ovdje će se analizirati specifičnost *žanra* odabranog za analizu, odnosno tekstovi koji obuhvaćaju komentatorske tekstove u kolumnama. Budući da je specifičnost ovog žanra iznošenje vlastitog stava autora teksta, ovdje se kao važna strategija izdvaja strategija *argumentiranja*, koja se iz tog razloga zasebno analizira u ovom dijelu, umjesto u prvom zajedno s ostalim jezičnim mikrostrategijama. Posebnost ove strategije čini prepoznavanje mogućih pogrešaka u argumentaciji i prepoznavanje *toposa*. Pojam *topos* Wodak (2001a) uspoređuje s pojmom *topics* odnosno teme, u ovom radu vezane uz migracije kao središnji pojam analize. Također, u ovom se dijelu interpretira metafora i metonimija. Za razliku od pjesničke metafore i metonimije kao stilske figure, konceptualna metafora nadilazi jezičnu te obuhvaća kognitivnu

razinu i kao takva će se analizirati u okviru diskursne prakse. Prema Faircloughovu pristupu, na analizu prikupljenih tekstova primjenjuju se i pojmovi intertekstualnosti i interdiskurzivnosti. Posebna se pozornost posvećuje vizualnom diskursu u interakciji s diskursom o migracijama, odnosno analiziraju se reprezentativne fotografije koje prate izvještavanje o migracijama prikazanim u različitim novinskim vrstama. Posebno se interpretiraju fotografije koje prate kolumne i komentare i koje korespondiraju s autorovim stavom iznesenim u tekstu, čime zajedno tvore određenu vrstu dijaloga.

Treći i najopćenitiji dio trodimenzijskog sustava je dimenzija *društvene prakse* unutar koje će se prikazati politički i društveni kontekst vezan uz migracije tijekom 2015. i 2016. godine. Posebno će se analizirati teme u razdobljima u kojima je u korpusu bilo najviše tekstova usmjerenih na migracije. Ovdje se u aplikaciji Retriever interpretira i kvantitativni prikaz članaka u vremenskim dijagramima povezanim uz ključne riječi koje se odnose na migracije te *n-grami*. Prikazuju se i opći idejni koncepti prepoznati kod autora kolumni kao reprezentativnih glasova novina koji tekstem mogu iznijeti određenu vrstu *ideologije*. Upravo taj pojam (kao i pojam *hegemonija*) Fairclough analizira u okviru dimenzije društvene prakse. Važno je naglasiti da elementi analize u sve tri dimenzije nisu strogo odijeljene te da se pri interpretaciji jedne mogu spominjati elementi načelno navedeni u drugim dimenzijama, što je u skladu s kriterijima analize diskursa koja je problemski orijentirana, zbog čega dopušta interakciju različitih pristupa i metoda.

U radu se općenito primjenjuje kvalitativna analiza na odabranim primjerima koja je upotpunjena kvantitativnim pristupom posebno u dijelu rada koji se odnosi na završnu kontekstualizaciju diskursa o migracijama.

4.3. Korpus

Korpus obuhvaća jednogodišnje razdoblje od srpnja 2015. do kraja lipnja 2016. godine u četirima dnevnim novinama: Jutarnji list (JL), Večernji list (VL), Slobodna Dalmacija (SD) i Glas Slavonije (GS).

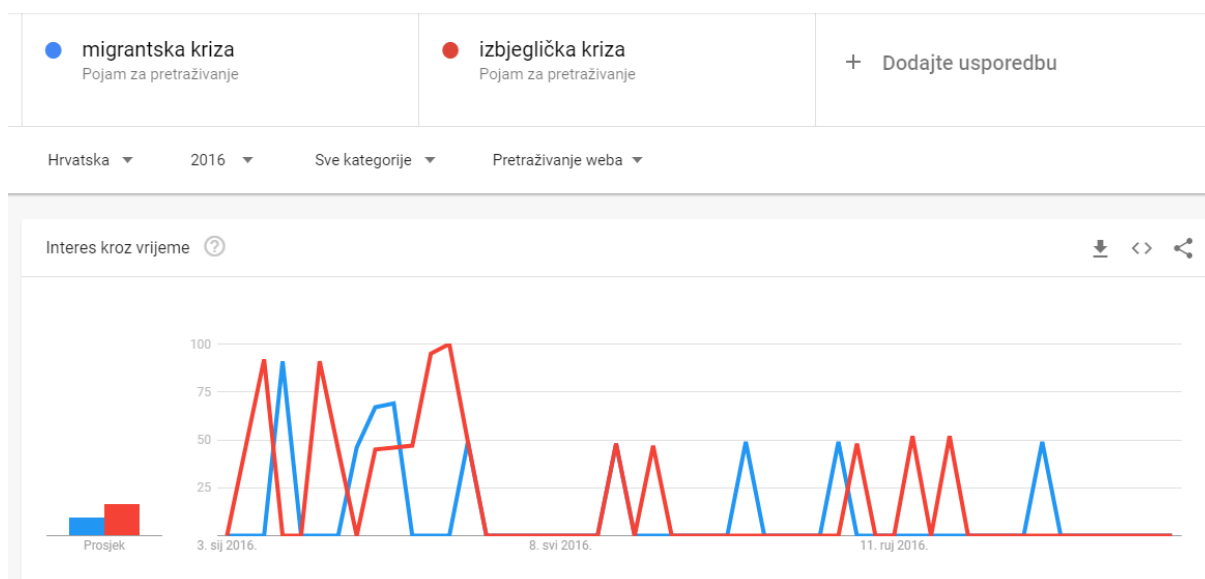
4.3.1. Razdoblje analize prema preliminarnom istraživanju

Jednogodišnje razdoblje koje obuhvaća dijelove 2015. i 2016. godine odabrano je na temelju hipoteze o intenzivnijoj prezentaciji u medijima o „migrantskoj krizi“ koja se događa u tom razdoblju. Navedena pretpostavka istražuje se preliminarnom analizom interesa korisnika internetskih usluga za pojmove „migrantska kriza“ i „izbjeglička kriza“ te „migrant“ i „izbjeglica“. Pretraživanje i usporedba navedenih pojmova vrši se na internetskoj stranici Google trendovi⁵⁶. Pojmovi se pretražuju za cijelu 2015. i 2016. godinu kako bi se mogao pratiti slijed interesa za pojmove kroz duži period. Pokazuje se da je interes korisnika internetskih usluga za pojam „izbjeglička kriza“ naglo porastao u rujnu 2015. godine, dok u razdoblju prije toga gotovo nije bilo interesa za navedeni pojam. Tijekom 2016. godine pokazuje se nekoliko uzastopnih razdoblja povećanog interesa za oba pojma. Na prikazanim dijagramima brojevi predstavljaju interes za pretraživanje u odnosu na najvišu točku na grafikonu za određenu regiju i vrijeme. Vrijednost 100 predstavlja najveću popularnost za izraz, vrijednost 50 znači da je popularnost izraza upola manja, a rezultat 0 znači da nije bilo dovoljno podataka za taj izraz.

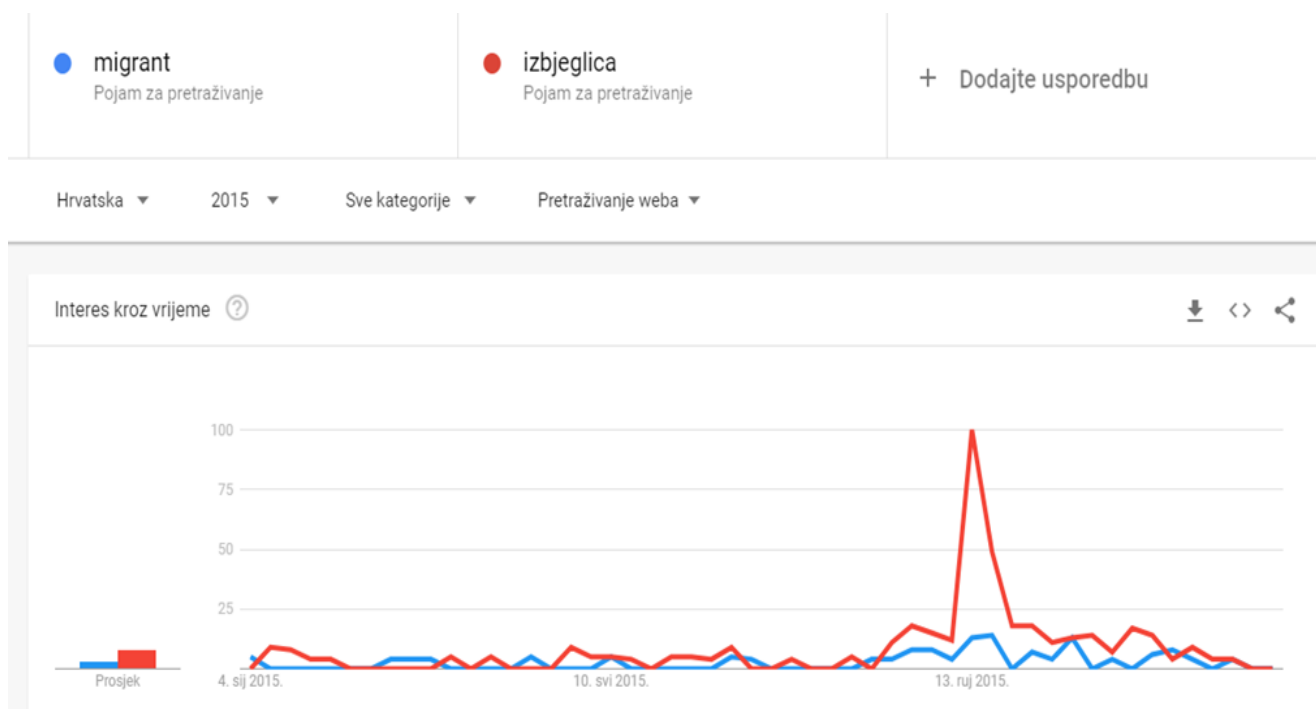
Prilog 5. Usporedba interesa pretraživanja pojmova „migrantska kriza“ i „izbjeglička kriza“ na internetu u 2015. godini (područje Hrvatske)

⁵⁶ Google Trends je internetska stranica koja analizira popularnost upita za pretraživanje u različitim regijama i na različitim jezicima. Na stranici se dijagramski prikazuju rezultati upita u određenim vremenskim razdobljima. Omogućena je i usporedba dvaju ili više pojmova.

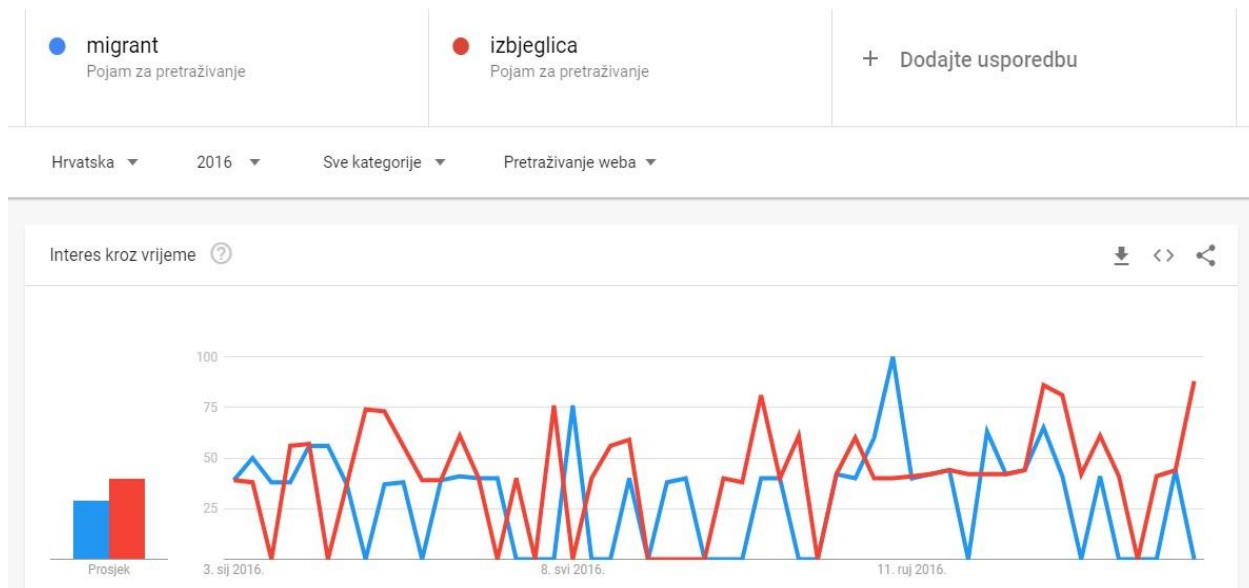

Prilog 6. Usporedba interesa pretraživanja pojmova „migrantska kriza“ i „izbjeglička kriza“ na internetu u 2016 godini (područje Hrvatske)

Slično kao i kod pojma „izbjeglička kriza“, u rujnu 2015. pokazuje se i značajniji porast u pretraživanju pojma „izbjeglica“, dok se tijekom 2016. uočava nekoliko uzlaznih putanja i za pojam „izbjeglica“ i za pojam „migrant“. Dijagrami pokazuju da korisnici interneta u rujnu 2015. godine više pokazuju interes za izraz „izbjeglička kriza“ (crveno) nego „migrantska kriza“ (plavo), dok je tijekom 2016. godine razlika u pretraživanju istih izraza manja. Sličan je odnos i kod pojmova „migrant“ i „izbjeglica“, s iznimkom porasta pretraživanja izraza „migrant“ oko rujna 2016. godine.

Prilog 7. Usporedba interesa pretraživanja pojmova „migrant“ i „izbjeglica“ na internetu u 2015. godini (područje Hrvatske)

Prilog 8. Usporedba interesa pretraživanja pojmova „migrant“ i „izbjeglica“ na internetu u 2016. godini (područje Hrvatske)

Na temelju pretraživanja interesa korisnika za navedene pojmove, pretpostavlja se da je interes medija za temu migracija sličan, te da u istim razdobljima rezultira povećanom frekvencijom

istih pojmova u različitim vrstama tekstova. Prema povećanom interesu za pojmove vezane uz migraciju stanovništva koji rezultira „vrhovima“ u prikazanim dijagramima, ograničeno je razdoblje u kojemu nastaju tekstovi koji čine korpus i koje obuhvaća raspon od 1. srpnja 2015. godine do 30. lipnja 2016. godine.

4.3.2. Izvori i način prikupljanja korpusa

Svi odabrani naslovi dnevnih novina Jutarnji list (JL), Večernji list (VL), Slobodna Dalmacija (SD) i Glas Slavonije (GS), osim u tiskanom, postoje i u mrežnom izdanju te se i korpus prikuplja na dva načina: fotografiranjem članaka iz tiskanih novina i prikupljanjem tekstova s internetskih portala istih novina.

Jutarnji list i Večernji list odabrani su kao dnevne novine visoke naklade i široke rasprostranjenosti⁵⁷. Slobodna Dalmacija i Glas Slavonije, kako im i sami nazivi sugeriraju, tematski su više usmjereni na regije Dalmacije i Slavonije, odnosno na sjeverni kontinentalni i južni jadranski dio Hrvatske. Time je pretpostavljeno da je korpus sveobuhvatan te da može uključivati i različite stavove vezane uz temu istraživanja.

Jutarnji list počeo je pod istim imenom izlaziti u Zagrebu od 1998. godine u vlasništvu Europapress holdinga (EPH) i ubrzo je prema visini naklade postao jedan od vodećih dnevnika. Od 2016. godine Europapress holding nosi ime Hanza media kao medijska tvrtka većinom zastupljena u jugoistočnoj Europi. Jutarnji list za čitatelje je predstavljen kao „moderne, individualistički orijentirane novine“ koje „svakoga dana kroz niz članaka, reportaža i kolumni promovira najvažnije društvene vrijednosti, razbija predrasude, ruši mitove i potiče kritičko razmišljanje o procesima u društvu. Čitatelji su prepoznali Jutarnji list kao novine koje im pružaju kvalitetnu informaciju i objektivnu analizu te daju drugačiji pogled na ključne događaje i procese.“⁵⁸

Slobodna Dalmacija kao dnevne novine izlaze od 1943. godine, a krajem 1980-ih i početkom 1990-ih naklada pojedinih brojeva doseže i do 150 000 primjeraka. Od 2006. u sastavu je

⁵⁷ Prema istraživanju Agencije za zaštitu tržišnog natjecanja najveću prodanu nakladu u 2016. godini, kao i u prethodne četiri godine, ostvario je dnevnik „24sata“ (Styria grupa Hrvatska). Iako ima najveću nakladu, nije uključen u korpus na temelju procjene o manjoj količini teksta, više fotografija i ilustracija te pojednostavljenog sadržaja što ga svrstava u rang tabloida. Slijedi ga „Jutarnji list“ (Hanza Media Grupa) s tržišnim udjelom između 20 i 30 posto, dok je treći tržišni takmac po prodajnoj nakladi „Večernji list“ (Styria grupa Hrvatska) čiji se tržišni udio kreće između 10 i 20 posto. Značajnu prodanu nakladu ostvarili su i nakladnici općeinformativnih dnevnika „Slobodna Dalmacija“ (Hanza media Grupa) i „Novi list“ (Glas Istre). <http://www.aztn.hr/8041/> (pristup 29.6.2019.)

⁵⁸ <http://pretplata.hanzamedia.hr/kategorija/dnevne-novine/> (pristup 29.6.2020.)

medijskoga koncerna EPH, odnosno medijske tvrtke Hanza Media. Na stranici nakladnika novine su predstavljene kao „Najutjecajnije i najčitanije dnevno izdanje za područje Dalmacije. Kroz vijesti, komentare i reportaže promovira najvažnije društvene vrijednosti, potiče kritičko razmišljanje o procesima u društvu i odražava interese svoga grada i regije. Vjerni čitatelji je prepoznaju kao objektivne, nezavisne novine koje nepokolebljivo brane dvije riječi koje čine njezinu bit – slobodu i Dalmaciju.“⁵⁹

Večernji list hrvatski je informativni dnevni list koji je nastao udruživanjem Narodnoga lista (izlazio od 1945) i popodnevnoga dnevnika Večernji vjesnik (izlazio od 1957), a počeo je izlaziti 1959. godine. S nakladom od približno 370 000 primjeraka, 1987. postao je dnevnik s najvišom nakladom u Jugoslaviji. Od 2000. u sastavu je austrijskoga novinskoga koncerna Styria, medijske tvrtke sa sjedištem u Grazu koja je, osim u Austriji, prisutna i u Hrvatskoj, Sloveniji i u nekoliko drugih zemalja. Uz izdavanje različitih dnevnih novina, tjednika, časopisa, mrežnih i audiovizualnih medija, na hrvatskom su tržištu poznati i po izdavanju dnevnih novina 24 sata.

Glas Slavonije je dnevni list koji izlazi u Osijeku i obuhvaća područje većinom istočne Slavonije. Iako je dnevnik s manjom nakladom od ostalih odabranih novina, uzima se u obzir kao značajan regionalni dnevnik u kontinentalnom dijelu Hrvatske, nasuprot Slobodnoj Dalmaciji koja je zastupljena u priobalnom području.

4.3.2.1. *Korpus iz tiskanih dnevnih novina*

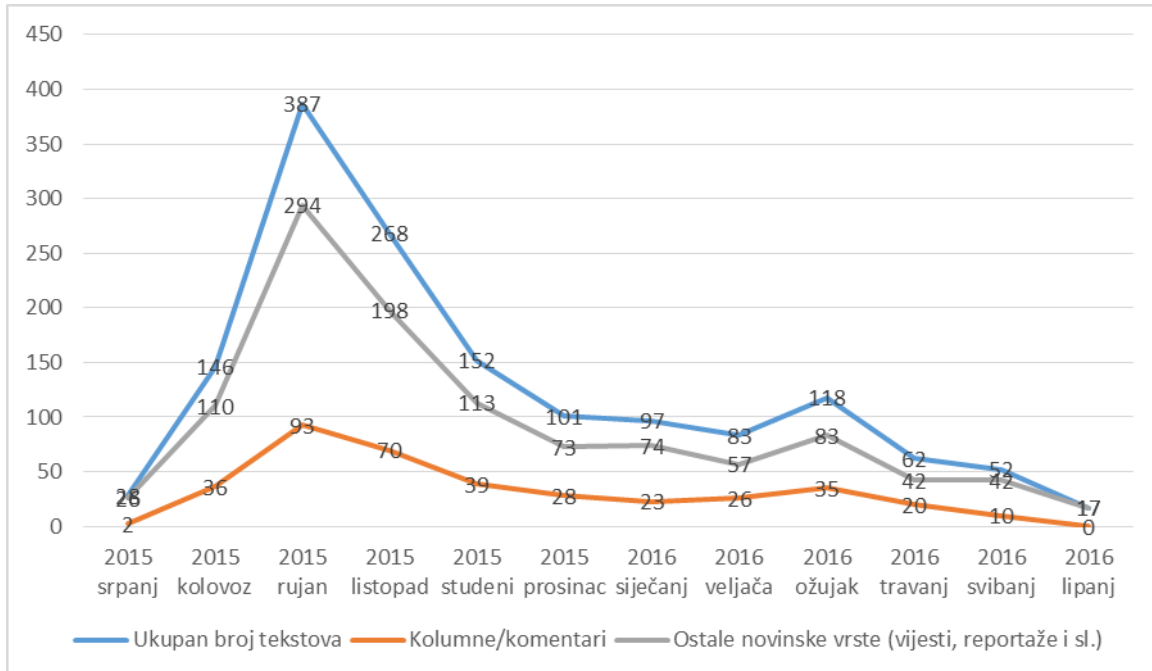
S jedne strane, odabran je tradicionalan način fotografiranja članaka tiskanih izdanja pohranjenih u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu i dobivenih na uvid unutar Čitaonice periodike. Iako digitalna izdanja omogućuju analizu velikog korpusa, kao poteškoća u analizi pretpostavljena je nestalnost internetskih sadržaja kojima se ponekad naknadno ne može pristupiti. To se posebno odnosi na manje tekstove koji su procijenjeni kao sadržajno važni za analizu i kao takvi postoje u tiskanom obliku, ali ih se ne može pronaći u digitalnom obliku. Također, u manjim je slučajevima zamijećena razlika između tiskanog sadržaja i sadržaja na mreži (primjerice uz tekst objavljen u tiskanom obliku i na portalu ponekad su objavljene različite fotografije). Iz toga je razloga, posebno za potrebe kvalitativne analize, tiskani korpus procijenjen kao pouzdan. Također, ručno prikupljanje članaka omogućuje razdvajanje tekstova na komentatorsko-analitičke, odnosno na kolumne na koje se u radu stavlja

⁵⁹ Ibid.

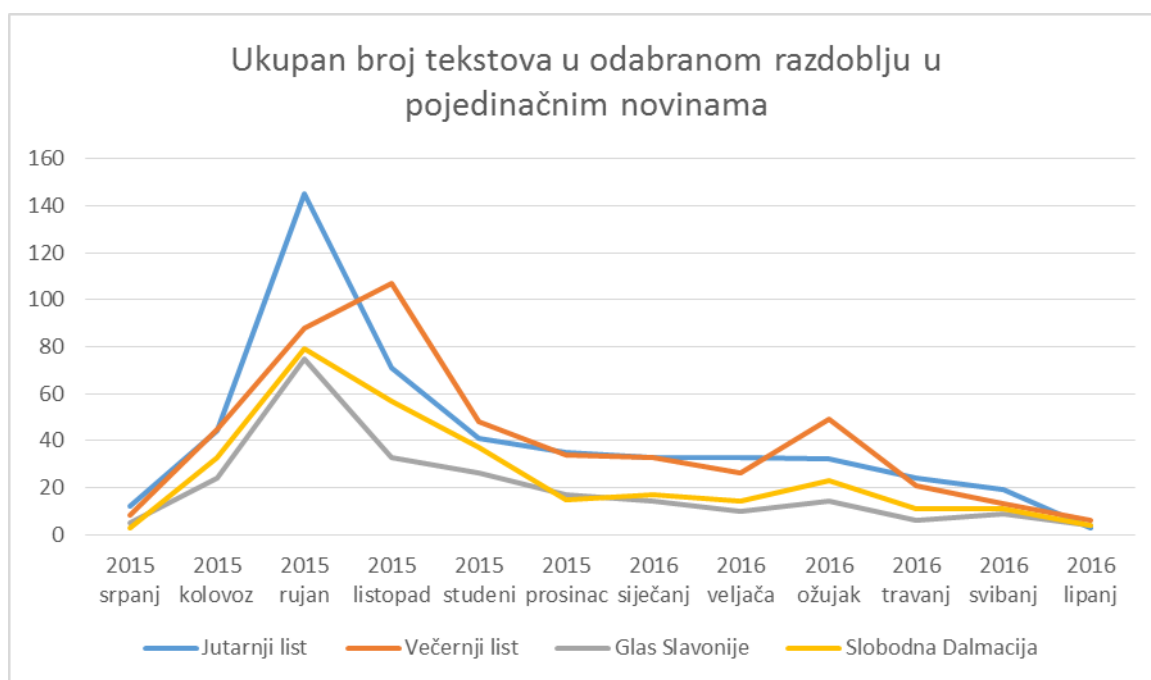
naglasak i na ostale vrste tekstova koji čine potkorpus važan za općenito praćenje društvenog okvira unutar kojega se migracija odvaja, ali i za primjere iz tekstova za koje se pretpostavlja da su, za razliku od kolumni, stilski neutralni. No, da bi se dobili statistički važniji podatci i pouzdanija kvantitativna analiza, potreban je puno veći korpus. Stoga su prikupljeni i tekstovi s internetskih portala odabranih novina u istom odabranom razdoblju.

Budući da je riječ o dnevnom tisku, i uzimajući u obzir povremene dvobroje u vrijeme blagdana ili vikenda, ukupno je pregledano oko 1400 primjeraka dnevnih novina u jednogodišnjem razdoblju.

Tekstovi odabranih dnevnih novina koji su procijenjeni relevantnima za analizu fotografirani su i razvrstani u dva potkorpusa: tekstovi koji obuhvaćaju kolumne i komentare i ostali tekstovi koji obuhvaćaju različite novinske vrste (vijesti, reportaže, intervjui, članci i sl.). Ukupno je prikupljeno 1511 tekstova, od kojih potkorpus kolumni i komentara čini 382 teksta, a potkorpus ostalih novinskih vrsta 1129 tekstova. Prvi je potkorpus žanrovski specifičan i time, očekivano, manji za razliku od drugog potkorpusa koji obuhvaća različite novinske vrste i koji ima značajniji utjecaj u analizi konteksta. Većina tekstova popraćena je fotografijama koje također čine manji korpus primjeren za analizu.

Prilog 9. Broj prikupljenih tekstova po mjesecima u tiskanim novinama

Prilog 10. Broj tekstova po mjesecima prema pojedinačnim tiskanim novinama

Tekstovi ubrojani u korpus su oni koji tematiziraju migraciju u užem ili širem smislu. Prema usmjerenosti na odabranu temu u korpus su uključeni:

- a) tekstovi kojima je glavna tema migracija
- b) tekstovi koji temu migracija obrađuju uz neku drugu političku ili društvenu temu i dovode ih u vezu
- c) tekstovi u kojima se tema migracije iznosi posredno.

4.3.2.2. Korpus na portalima

Kvantitativni pristup analizi nedostatan je na manjem uzorku ručno prikupljenog korpusa zbog čega se provodi prikupljanje većeg korpusa tekstova s internetskih portala navedenih novina za isto razdoblje. Prikupljanje podataka omogućuje *Laboratorij za analizu teksta i inženjerstvo znanja* (TakeLab)⁶⁰, kreativna istraživačka grupa u području obrade prirodnog jezika na Fakultetu elektrotehnike i računarstva u Zagrebu. Pronalaženje tematskih članaka o migraciji na četiri novinska portala temeljilo se na ključnim riječima za koje se pretpostavilo da se odnose na „migracijsku krizu“ te njihovom lematiziranom poklapanju s lematiziranim naslovom i

⁶⁰ Text Analysis and Knowledge Engineering Lab (TakeLab) <https://takelab.fer.hr/> (pristup 11.10.2021.)

tekstom članka.⁶¹ Pregledavanjem uzorka članaka utvrdilo se da se pojavljuju „lažni pozitivni“, odnosno tekstovi u kojima se spominju migracije, ali nisu vezane uz konkretan migracijski proces tijekom 2015. i 2016. godine (primjerice, „migracija“ člana iz jednog nogometnog kluba u drugi, „migracija“ ptica i sl.)⁶² Kako bi se smanjio broj lažnih pozitivna i povećao broj članaka koji se odnose na „migracijsku krizu“ pokrenut je postupak označavanja članaka na platformi Alanno.⁶³ Članci su označavani koristeći metodu aktivnog učenja (sustav u pozadini ima interni klasifikator koji može definirati sigurnost predviđanja nad svakim člankom). Teži primjeri za klasifikaciju šalju se anotatoru⁶⁴ na označavanje koji potvrđuje ili negira odnosi li se određeni tekst na migracijski proces, dok jednostavne primjere klasifikator svrstava samostalno. Pritom je moguća pogreška klasifikatora i ponovno pojavljivanje lažnih pozitivna, ali su ovim postupkom svedeni na minimum. Ukupan broj članaka za dani period iznosio je 118 888, dok je broj članaka koje je pronašao klasifikator 6693⁶⁵. Raspored broja tekstova prema portalima je sljedeći:

Jutarnji list	Večernji list	Glas Slavonije	Slobodna Dalmacija
3881	1387	1119	306

Dakle, 5.63% članaka na portalima iz definiranog perioda odnosi se na „migracijsku krizu“. S obzirom na ukupan broj članaka različitih veličina i tema na portalima (od kojih mnoge nisu iz područja politike) te s obzirom na duži vremenski period koji obuhvaća i vrijeme prije i poslije intenzivne migracije, broj članaka je zadovoljavajući. Dobiveni podatci nadalje se analiziraju uzimajući u obzir broj članaka prema odabiru ključnih riječi prikazanih dijakronijski kroz cijelo odabrano razdoblje te u obliku *n-grama*.

U dijelovima ovoga rada koji se odnose na općenita autoričina zapažanja ili teorijske prikaze, koristi se izraz „migrant/i“ u najopćenitijem značenju kao „onaj koji migrira“ odnosno kreće se od mjesta do mjesta bez obzira na razlog migracije, a izvedenom prema osnovnom pojmu

⁶¹ Za lematizaciju je korišten MOLEX, standardni lematizator za hrvatski jezik. (<https://takelab.fer.hr/molex/>, pristup 11.10.2021.)

⁶² To se ne odnosi na primjer *satire* u kojoj se autor služi paralelom između „migracije ptica“, migriranja iz jedne u drugu političku stranku i stvarne tada aktualne migracije. (primjer teksta Ante Tomića, JL, 26.9.2015., 73)

⁶³ Alanno je platforma za označavanje podataka koja u pozadini koristi "aktivno učenje" kako bi se uz što manje anotacijskog posla (ljudskog truda) označilo što više podataka.

⁶⁴ Anotator ubraja i one tekstove čija središnja tema nije migracija, ali ju autor spominje posredno ili povezuje s drugim temama u članku.

⁶⁵ Podatke prikupio i obradio David Dukić, TakeLab.

istraživanja „migracija“. Time se nastoje izbjeći bilo kakve konotacije koje se pronalaze u primjerima iz korpusa koji potencijalno naglašavaju razliku između pojmova „migrant“, „izbjeglica“, „ekonomski migrant“, „imigrant“, „tražitelj azila“.

Primjeri pronađeni u korpusu bit će navedeni uz pokratu koja se odnosi na naziv dnevnih novina, oznaku vremena (datum i godina izdanja novina) te, ukoliko je riječ o primjeru iz autorske kolumne, s inicijalima autora⁶⁶. Kurzivom su ponekad u primjerima označeni dijelovi kojima se ukazuje na primjenu određene iznesene tvrdnje.

(1) Dolaze nam ljudi, a ne neki *migranti* (JL, 25. 8. 2015., MJe).

Pri interpretaciji fotografija u zagradi će biti navedeni samo podatci o novinama i vremenu izdavanja (npr. VL, 11. 9. 2015.).

⁶⁶ U slučaju istih inicijala kod imena i prezimena autora, unosi se razlikovna oznaka (npr. MJ i MJe).

5. ANALIZA

5.1. Jezične karakteristike diskursa o migracijama – „diskurs kao tekst“

U trodimenzijskome Faircloughovu sustavu prvu razinu čini usmjerenost na „tekst kao diskurs“, odnosno na okvirnu analizu četiri tekstualna elementa: rječnik, gramatiku, koheziju i strukturu teksta. Dok je ova razina za Fairclougha razina deskripcije, sljedeće dvije razine analize diskursa, diskursna praksa i kontekst, podložne su interpretaciji. U ovom će dijelu rad biti posebno usmjeren na razinu rječnika, odnosno na mikrostrategiju koju Reisigel i Wodak (2009: 93) nazivaju strategijom imenovanja ili nominacijom i koja nastoji objasniti kako se imenuju društveni čimbenici, objekti, fenomeni, događaji i procesi te koja se jezična sredstva pritom koriste. Strategiji imenovanja bliska je i strategija opisivanja odnosno predikacije koja se temelji najviše na deskripciji atributa i apozicija koji subjekte mogu okarakterizirati u pozitivnom ili negativnom svjetlu. Razina rječnika strategijama imenovanja i opisa povezana je s određenom perspektivom iz koje se strategije primjenjuju, bilo da je sadržaj o kojemu je riječ pritom naglašen ili ublažen.

5.1.1. Definicije ključnih riječi

Kako bi se što objektivnije interpretirala primjena odabranih pojmova u medijskome diskursu, navode se njihove definicije prema nekoliko odabranih izvora koji obuhvaćaju i jednostavnije definicije za širi krug korisnika, ali i složenije definicije usklađene s određenjima struke i nadležnih institucija. Tablično se prikazuju definicije pojmova „migracija“, „migrant“ i njima srodnih „imigrant“ i „emigrant“ te definicija pojma „izbjeglica“ kako bi se utvrdilo postoji li razlika među njima koja bi mogla utjecati i na različito razumijevanje u medijima. Nisu navedene one definicije koje se ne odnose na migraciju i srodne pojmove u sociološkom smislu, već primjerice u području biologije, građevinarstva i sl. (npr. migracija gena, migracija ptica, migracija klorida).

Kao najširi, općeniti i svima pristupačan izvor (a tako, pretpostavlja se, i autorima tekstova u novinama) navodi se Hrvatski jezični portal⁶⁷, internetska rječnička baza hrvatskoga jezika koja se sastoji od preko 116 000 osnovnih riječi (natuknica) preuzetih iz različitih rječnika. Kriterij

⁶⁷ <http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (pristup 5. 4. 2019.)

za odabir ovog izvora bila je prvenstveno pristupačnost i jednostavnost. Složeniji izvor definicija predstavlja terminološka baza Hrvatskoga strukovnog nazivlja (Struna⁶⁸) u kojoj se sustavno prikuplja, stvara, obrađuje i tumači nazivlje različitih struka radi izgrađivanja i usklađivanja nazivlja na hrvatskome jeziku. „Leksikon migracijskoga i etničkog nazivlja“ datira iz 1998. godine zbog čega se može pretpostaviti da su neke definicije zastarjele ili da one novije nisu uvedene. Ovdje se ipak navodi kao vrijedan izvor jer je sa svojih 600 natuknica usmjeren prvenstveno na područje etničkih i migracijskih istraživanja, a istovremeno poštuje princip interdisciplinarnosti (zastupljena su znanja iz psihologije, sociologije, ekonomije, politologije, prava, etnologije, demografije, jezikoslovlja i orijentalistike). Kao važan izvor kojim se nadilazi mogući problem zastarjelosti definicija izdvaja se rječnik također dostupan na internetu „Asylum and Migration Glossary 6.0.“⁶⁹ Europske migracijske mreže (EMN) kojom koordinira Europska komisija. Sama Europska migracijska mreža omogućuje donositeljima odluka i javnosti pravovremene, objektivne, pouzdane i usporedive informacije o svim aspektima migracije i azila, a jedan od načina ispunjenja takve svrhe upravo je šesta verzija višejezičnog multidisciplinarnog rječnika koji je dostupan na internetu te se stalno nadopunjuje i ažurira. Posljednja, šesta verzija rječnika sadrži 468 pojmova i usklađena je s dokumentom „European Agenda on Migration of May 2015“. Rječnik sadrži najnovije informacije, natuknice i koncepte koji su važni u području migracije i azila, pruža mogućnost usporedbe te uključuje definicije različitih europskih i međunarodnih institucija i organizacija koje imaju ključnu ulogu u provođenju europske migracijske politike. Kako definicije iz područja azila i migracija mogu biti nejasne, kontraverzne i kontradiktorne i kako za mnoge pojmove ne postoje općeprihvaćene definicije (Asylum and Migration Glossary: 7), Rječnik poštuje i svojevrsnu hijerarhiju izvora iz kojih preuzima definicije, a na vrhu koje su direktive, propisi i odluke Europske unije, zatim druge organizacije Europske unije (npr. Eurostat i dr.), europske i međunarodne konvencije i protokoli, zatim rječnici drugih organizacija (npr. UNHCR-a, IOM-a i sl.). Iako je prvenstveno usmjeren na zakonske koncepte koji proizlaze iz europskih pravnih stečevina, u isto vrijeme u obzir se uzimaju različita shvaćanja termina u više globalnom ili nacionalnom kontekstu, ili u različitim disciplinama (demografiji, sociologiji, ekonomiji).

⁶⁸ <http://struna.ihjj.hr/> (pristup 5. 4. 2019.)

⁶⁹ https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/default/files/what-we-do/networks/european_migration_network/docs/interactive_glossary_6.0_final_version.pdf (pristup 23. 11. 2020.)

Pojam	Struna	Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja	Hrvatski jezični portal	Asylum and Migration Glossary 6.0
migracija	napuštanje jedne države ili regije i nastanjivanje u drugoj (pravo); trajna ili polutrajna promjena prebivališta pojedinaca ili skupina (interdisciplinarnе društvene znanosti) /prisilna migracija/ prisilno ili nužno iseljavanje ljudi s nekoga područja/	...odnosi se na promjenu mjesta u kojemu se živi – općenito na SELJENJE ili na opću pojavu PROSTORNE POKRETLJIVOSTI, premda neki znanstvenici od migracije razlikuju povratno kružno kretanje u prostoru, označeno kao CIRKULACIJA; u DEMOGRAFIJI, migracija je isto što i MEHANIČKO KRETANJE STANOVNIŠTVA; no već je izv. lat migratio imalo osobito društ. značenje; pod tim imenom podrazumijevalo se pravo slobodna seljenja (...) Vrste migracija razlučuju se prema smjeru kretanja, vrsti granice, broju sudionika, vremenu trajanja, načinu te razlogu što pokreću seljenje.	1. sociol. seoba velikih grupa stanovništva s jednog područja na drugo ili iz jedne zemlje u drugu 2. biol. izvanredna ili periodička seoba mnogih životinjskih vrsta zbog osiguranja hrane ili života potomstva	In the global context, movement of a person either across an international border (international migration), or within a state (internal migration) for more than one year irrespective of the causes, voluntary or involuntary, and the means, regular or irregular, used to migrate. In the EU context, the action by which a person either: (i) establishes their usual residence in the territory of an EU Member State for a period that is, or is expected to be, of at least 12 months, having previously been usually resident in another EU Member State or a third country; or (ii) having previously been usually resident in the territory of an EU Member State, ceases to have their usual residence in that EU Member State for a period that is, or is expected to be, of at least 12 months.
migrant	*	Osoba koja se seli, odlazi, vraća se; sudionik u procesu prostorne pokretljivosti stanovništva.	onaj koji je obuhvaćen migracijom, onaj koji migrira	In the global context, a person who is outside the territory of the State of which they are nationals or citizens and who has resided in a foreign country for more than one year irrespective of the causes, voluntary or involuntary, and the means, regular or irregular, used to migrate. (nadalje opis kao kod pojma „migracija“).
imigrant	*	Hrv. „dospeljenik“ ili „useljenik“ u kakvu zemlju da bi u njoj ostao; u pravnome pogledu točno određenje tko je imigrant bilo je različito u raznim zemljama; kriterij je obično bila nakana i formalno dopuštenje da se strani državljanin trajno ondje nastani; ponekad je ZEMLJA USELJAVANJA tvrdila za se da nije IMIGRACIJSKA ZEMLJA (primjerice, Njemačka posljednjih desetljeća), ali je dopuštala useljavanje stranih radnika i članova njihovih obitelji	onaj koji se naselio u stranoj zemlji radi dugotrajnog ili stalnog boravka; useljenik, opr. emigrant	In the global context, a non-resident (both national or alien) arriving in a State with the intention to remain for a period exceeding a year. In the EU context, a person who establishes their usual residence in the territory of an EU Member State for a period that is, or is expected to be, of at least 12 months, having previously been usually resident in another EU Member State or a third country.
emigrant	*	Čovjek koji se nalazi u EMIGRACIJI, ISELJENIK (u političko-policijskom rječniku bivše Jugoslavije riječ emigrant označavala je osobu s tzv. „neprijateljskom emigracijom“).	onaj koji jest ili je bio u emigraciji, koji je emigrirao ili emigrira; iseljenik	In the global context, a resident (national or alien) departing or exiting from one State intending to remain abroad for a period exceeding one year. In the EU context, a person who, having previously been usually resident in the territory of an EU Member State, ceases to have their usual residence in that EU Member State for a period that is, or is expected to be, of at least 12 months.

izbjeglica	osoba koja je izbjegla iz svoje domovine ili prebivališta;razlozi prisilnoga napuštanja doma mogu biti rat, politički progon, prirodna katastrofa ili nepovoljne ekonomske okolnosti.	Osobe koje zbog ratnih opasnosti, polit. nasilja i inih nevolja „bježe“ iz zemlje ili kraja i traže zaklon u drugome kraju ili zemlji.	1. onaj koji je izbjegao iz svoje domovine ili iz stalnog prebivališta 2.neol. u Domovinskom ratu osoba izbjegla iz drugih republika bivše Jugoslavije u Republiku Hrvatsku, usp. prognanik (2)	In the global context, either a person who, owing to a well-founded fear of persecution for reasons of race, religion, nationality, political opinion or membership of a particular social group, is outside the country of nationality and is unable or, owing to such fear, is unwilling to avail themselves of the protection of that country, or a stateless person, who, being outside of the country of former habitual residence for the same reasons as mentioned before, is unable or, owing to such fear, unwilling to return to it.
------------	---	--	--	--

Prilog 11. Usporedba definicija ključnih pojmova prema različitim izvorima

5.1.2. Imenovanje i opisivanje subjekata u migracijskome procesu

5.1.2.1. „Migrant“, „imigrant“, „izbjeglica“ – različiti nazivi u istom kontekstu

Primjeri tekstova u korpusu u kojima se jedan pojam koristi od početka do kraja nisu česti. U njima se autor odlučuje za jednu mogućnost imenovanja i dosljedno ju provodi kroz cijeli tekst. Češći su primjeri u kojima autori koriste oba izraza, ponekad i u istoj rečenici, ali ne dajući do znanja da (za njega) među njima postoji bitna značenjska razlika. U tom slučaju autor ponekad upotrebljava pojam „migrant“ (imigrant, emigrant) i pripadajuće izvedenice, a ponekad „izbjeglica“. Iščitavanjem konteksta, čitatelj stječe dojam da autor, koristeći se različitim izrazima u istom tekstu, zapravo misli na iste skupine subjekata i da na razini semantike ne pretpostavlja razliku. Nejasno je postoji li uopće kod autora svijest o nesustavnoj upotrebi izraza koji se u tekstu stalno izmjenjuju i jesu li različiti izrazi korišteni više u stilističkoj, a manje u strogo jezičnoj funkciji. Tako se u sljedećem primjeru autor odlučuje za izraz „izbjeglice“, ali već u istoj rečenici govori o „imigrantskom“, a ne o „izbjegličkom“ valu (nesustavna uporaba pojmova nastavlja se i u ostatku teksta):

(2) Kao lokacije na koje će biti prebacivani *izbjeglice* ako dođe do *imigrantskog vala*, određeni su bivši vojni objekti i industrijska postrojenja u Vukovarsko-srijemskoj županiji (SD, 30. 8. 2015., 8).

(3) Otprilike svaki sat je šest-sedam policijskih kombija *izbjeglice* ujutro i prijepodne odvozilo prema Čepinu. *Migranti* su bili stacionirani s lijeve strane graničnog prijelaza (gledajući prema Srbiji), gdje im je bilo ponuđeno osvježenje (GS, 18. 9. 2015., 5).

Navedeni primjeri datiraju s početaka intenzivnijih migracijskih procesa u 2015. godini (kolovoz i rujna) te se pretpostavlja da u tom razdoblju u javnom diskursu još uvijek nije osviješten način imenovanja subjekata zbog čega se u istim tekstovima koriste različiti izrazi, ali u istom značenjskom okviru. Slični nesrazmjerni primjeri pronađeni su u naslovima i nadnaslovima članaka.

(4) Predsjednik EK predstavio plan za *imigrante*.(nadaslov) Od Hrvatske se traži da hitno primi 1811 *izbjeglica* (naslov) (JL, 10. 9. 2015., 5).

(5) Njemačka traži rješenje za smještaj sirijskih *izbjeglica*. (nadaslov) München je pred humanitarnim kolapsom zbog priljeva *imigranata* (naslov) (JL, 14. 9. 2015., 12).

U korpusu kolumni u tekstovima Višnje Starešine pronađeni su primjeri zajedničkog korištenja naziva u obliku „izbjeglica/migrant“ pri čemu kosa crta između pojmova označava veznik „ili“. Time se značenje pojmova izjednačava i čitatelju na neki način sugerira da sam odabere preferirani izraz, što dovodi do određene razine relativiziranja pojmova.

(6) „Kancelarka Merkel se može preko noći preobratiti, iz humanitarke koja selfijima s *izbjeglicama/migrantima* potiče njihov dolazak, u najodlučniju braniteljicu europskih schengenskih granica (SD, 26. 9. 2015, 11, VS).

(7) Pred *izbjegličko/migrantskim valom* s Bliskog istoka na koji EU i dalje nema odgovor, svi ostali unutarnji europski problemi i nesuglasja u drugom su planu (SD, 20. 2. 2016., 15, VS).

(8) Da samo malo podsjetim na kronologiju previda i promašaja: u pola godine deklarirane politike „otvorenih vrata“ kancelarke Merkel prema *bliskoistočnim izbjeglicama/migrantima* Njemačka, kao glavni cilj *migrantskog vala*, postala je sigurnosno ugrožena i politički podijeljena zemlja (SD, 12. 3. 2016., 16, VS).

5.1.2.2. „Migrant“ kao hiperonim

Iako analizirani tekstovi ukazuju na nesustavnu uporabu pojmova pa se „izbjeglica“, „migrant“, „imigrant“ mogu pronaći u istim tekstovima bez naznake značenjske razlike, svijest o značenju pojmova u medijskom diskursu raste usporedno s povećanjem broja osoba koje ulaze na teritorij Republike Hrvatske. Tako komentator Inoslav Bešker u prilogu „Riječ dana“ iznosi značenje i etimologiju pojedinačnih pojmova („migrant“, „izbjeglica“, „prognanik“, „azilant“) te pojam „izbjeglica“ određuje kao hiponim riječi migrant:

(9) Izbjeglica je podvrsta migranta, osoba koja je pred prijetnjom, izravnom ili neizravnom utekla iz svog prebivališta ili čak domovine (...) Podvrsta izbjeglice je prognanik, koga je netko gonio i prognao, izгнаo pa je izgnanik. Kolokvijalno brkamo ta dva termina, a nije ni čudno: tek je tehnička razlika je li mu netko rekao: „Bježi da te ne ubijem!“ ili je sam utekao (JL, 23. 8. 2015., 2).

U slučaju primjene naziva „migrant“ kao hiperonima, u tekstovima se koristi samo izraz „migrant“ u općenitom i najčešćem određenju prema prethodno navedenim definicijama, a koji podrazumijeva sudionika u procesu prostorne pokretljivosti, bez obzira na uzrok njegova

kretanja, odnosno je li ono voljno ili prisilno, a upravo prisilno napuštanje vlastite zemlje definicijom je vezano uz – izbjeglice.

5.1.2.3. „Migrant i izbjeglica“

U korpusu se pronalaze i primjeri izraza „migrant i izbjeglica“ (odnosno svih flektivnih oblika) ili „izbjeglica i migrant“ gdje se oba pojma uvijek pojavljuju zajedno, u obliku svojevrzne sintagme. Zajedničkim navođenjem pojmova uz veznik „i“⁷⁰, nasuprot prethodnoj tezi, pojam izbjeglica ne interpretira se kao hiponim općenitijega pojma migrant.

(10) *Izbjeglice i migranti* nisu prijetnja zdravlju Europljana (GS, 29. 9. 2015., 2).

(11) Da dvojica atentatora u Parizu nisu bili *tzv. migranti i izbjeglice* koji su prošli balkanskom rutom, u Hrvatskoj bi se još uvijek o *migrantskom* valu govorilo ideologijski. I dalje bi oni kojima je to bilo humanitarno pitanje bili ljevičari, a oni koji su upozoravali da je to sigurnosno pitanje bili bi smatrani desničarima (VL, 22. 11. 2015., DI).

Upravo sintagmatska uporaba dvaju pojmova stvara značenjsku razliku među njima te se time pojmu migrant sužava temeljno općenito i neutralno značenje koje pretpostavlja sve uzroke kretanja, a upravo u sintagmatskoj uporabi izraz migrant može primiti negativnu konotaciju koja se povezuje s ekonomskim kontekstom kretanja ljudi, čime se otvara prostor za stvaranje razlike između „zaslužene“ i „opravdane“ nasuprot „nezasluženoj“ i „neopravdanoj“ migraciji.

Da se u načelu stilski i značenjski neutralan i općenit pojam „migrant“ (i „imigrant“) u javnom diskursu počinje koristiti suzdržano, pokazuje i primjer članka u kojemu se predstavlja njemački model za rješavanje „izbjegličke krize“, odnosno njemačka inicijativa o izbjegličkom pitanju koju potpisuju ministar vanjskih poslova i ministar gospodarstva. Autorica članka pritom ističe: „Zanimljivo je da Njemačka u ovom planu koristi izraz izbjeglice, a ne imigranti – simbolični je to pomak značenja od ksenofobične i stereotipne slike useljenika koji 'žele doći i uzeti posao' prema 'ljudima koji bježe od rata, progona i neimaštine'“ (VL, 27. 8. 2015., 8). To potvrđuju i neki primjeri iz korpusa:

⁷⁰ Za razliku od navedenih primjera u tekstovima Višnje Starešine u kojima se koristi kosa crta u značenju veznika „ili“.

(12) 'Zadržite i razdvojite *izbjeglice* od *migranata*' (citiranje Angele Merkel u naslovu; VL, 22. 20. 2015., 2–3).

(13) Govorim o *migrantima*, a ne *izbjeglicama* jer je *izbjeglica* po definiciji netko tko želi napustiti svoju zemlju, a ne netko tko se želi useliti u konkretnu zemlju, u ovom slučaju Njemačku, Švedsku ili neku treću (VL, 26. 9. 2015.,30, SB).

(14) Moralne obveze koje ima Europa velikim dijelom ovise o tome je li riječ o *izbjeglicama* ili *migrantima* (VL, 24. 9. 2015.).

Intenziviranjem migracijskih kretanja, pojavljuje se i sve više uputa medijima (novinarima) o načinima izvještavanja o migracijama. Na primjeru priručnika „Izvještavanje o migracijama i izbjeglicama: preporuke za novinare“ bosanskohercegovačkog IOM-a, navodi se da postoji razlika između termina „migrant“ i „izbjeglica“ te da ona nije zanemariva⁷¹, iako se pod definicijom „migranta“ navodi osoba koja se kreće bez obzira na njezin pravni status, je li kretanje dobrovoljno ili *prisilno*, *uzroke* pokreta i duljinu boravka.

I u tablično prikazanom pojmu migrant iz rječnika *Asylum and Migration Glossary 6.0* navodi se sveobuhvatna definicija budući da prihvaća kretanje ljudi bez obzira na razloge koji su ih izazvali. Ipak, dodatna objašnjenja navedena uz definiciju čine ju semantički složenijom, budući da se jasno uključuje vremenski period kretanja (12 mjeseci), kao i „uobičajeno“ percipiranje pojma kojim se pretpostavlja sloboda u donošenju odluke za migracijom⁷² te poboljšanje materijalnih uvjeta. To upućuje na svojevrsno ograđivanje od osnovnog značenja koje pretpostavlja sve uzroke mobilnosti. Ipak, u obzir treba uzeti i uži općeprihvaćeni pojam „prisilni migrant“ (eng. *forced migrant*) koji se odnosi na osobu čiji je život u opasnosti bez

⁷¹ <https://bih.iom.int/sites/default/files/Reporting%20on%20Refugees%20BHS%20print.pdf> (pristup: 4.10.2020.) I na području Hrvatske izdan je sličan priručnik za novinare koji, međutim, više nije dostupan na mreži.

⁷² Migrant – notes: 1. At international level, no universally accepted definition for 'migrant' exists, but the UN recommendations for statistics on international migration and on population censuses specifies at least one year as the criterion for change of country of usual residence to define this change as 'migration'. 2. Under the UN definition, those travelling for shorter periods (...) would not be considered migrants. However, common usage includes certain kinds of shorter-term migrants such as seasonal workers. 3. The term 'migrant' is usually understood to cover all cases where the decision to migrate is taken freely by the individual concerned for reasons of 'personal convenience' and without intervention of an external compelling factor; it therefore applies to persons, and family members, moving to another country or region **to better their material or social conditions and improve the prospect for themselves or their family**. 4. This definition does not include intra-EU mobility of citizens or residents, even though national concepts of international migration may include mobility, as will national statistics on international migration. (<https://emn.ie/publications/european-migration-network-asylum-and-migration-glossary-6-0/> , pristup 4. 10. 2020.)

obzira na to jesu li pritom uzrok čovjek ili priroda, a uključuje kretanje *izbjeglica* i interno raseljenih osoba (prognanika).

5.1.2.4. Kolokacije izraza „izbjeglica“ i „migrant“

Pregledavanjem korpusa izdvajaju se kolokacije kao ustaljene sveze riječi s riječima „migrant“ i „izbjeglica“. Navode se primjeri kod kojih je uočeno ponavljanje u tekstovima, ali se pritom ne određuje njihova statistička relevantnost. Izrazi se u tekstu nalaze u različitim oblicima, ali upućuju na zajednički tematski temelj, zbog čega se ovdje grupiraju u nekoliko osnovnih prepoznatih kategorija.

Bilo da je riječ o komentarima ili drugim žanrovima, te o naslovima ili člancima, istaknuta je povezanost riječi „izbjeglica“ (u svim flektivnim oblicima) s kategorijom broja koji je izravno ili neizravno iskazan („stotine tisuća izbjeglica“, „400 tisuća izbjeglica“, „broj izbjeglica raste“, „milijuni izbjeglica“, „masa izbjeglica“, „kvote za izbjeglice“, „primile sedam puta više izbjeglica“, „vojska izbjeglih“).

Očekivano se pojavljuju i atributi koji upućuju na porijeklo izbjeglica, odnosno na zemlje iz kojih dolaze („deseci tisuća sirijskih i bliskoistočnih izbjeglica“, „afričkih i arapskih izbjeglica“). Njihov dolazak i ulazak u zemlju iskazan je kao primanje i daljnje zbrinjavanje („primiti dio izbjeglica“, „prima izbjeglice“, „zbrinjavanje izbjeglica“, „zbrinuti velik broj izbjeglica“, „pomognemo izbjeglicama“, „prihvat izbjeglica“, „uzimati izbjeglice“). Atributima se ukazuje na njihov nezavidan položaj i time izaziva empatija i poziv u pomoć („nesretnih izbjeglica“, „umorni i očajni izbjeglice“). Česti su i izrazi koji upućuju na to da je njihov boravak u zemlji privremen („prosljeđivanje“, „transferiranje“, „preseljenje“, „deportacija“, „pretakanje“).

Uz izraze „izbjeglica“ i „migrant“ ponavljaju se riječi koje ukazuju na akutnu situaciju koja zahtijeva određeno rješenje („problem izbjeglica“, „pitanju migranata“), te metaforički izrazi vezani uz domenu vode („val izbjeglica“, „rijeka izbjeglica“, „poplava migranata“). Povezivanje pojma „migrant“ s ilegalnim kretanjem analizirano je već u nekim radovima (Gabrielatos i Baker 2008), a isti se primjeri pronalaze i u korpusu novina, npr.:

(15) 90000 izbjeglica, procjenjuje se, trenutačno je u Srbiji. Svaki dan dođe i do 2000 novih. 120000 *ilegalnih* migranata ušlo je u Mađarsku samo ove godine (GS, 20. 8. 2015., podnaslov).

(16) To znači da *ilegalci* iz Hrvatske u druge zemlje EU-a moraju preko još jedne granice dok iz Mađarske dalje putuju bez posebnih graničnih kontrola (GS, 9. 7. 2015.).

(17) Objekt prihvatnog centra za strance u Tovarniku, u kojem će biti smješteni *nezakoniti migranti*, tik uz granični prijelaz Tovarnik-Šid, iz dana u dan raste (VL, 13. 7. 2015., 4).

Gabrielatos i Baker (2008) u svom istraživanju predstavljaju i primjere „besmislenih“ izraza pronađenih u korpusu, odnosno izraza koji nemaju pravnu ni logičku utemeljenost (*illegal refugee/asylum seeker, bogus/genuine immigrant* i sl.). U korpusu novina također je pronađen sličan izraz, no takvi izrazi nisu česti i nije utvrđen obrazac njihove upotrebe.

(18) Mađarski ministar vanjskih poslova Sandor Pinter jučer je kazao „da datum još nije određen“, ali da će sve ovisiti kako će se Mađarska nositi s velikim brojem *ilegalnih izbjeglica* koje dolaze iz Hrvatske (JL, 29. 9. 2015., 3).

U poglavlju su već naglašene nedoumice i konotacije koje se vežu uz izraz „migrant“, posebno kada se pritom naglašava kretanje koje uključuje odluku i volju te je povezano s materijalnom sigurnošću. Neki autori tada naglašavaju da je riječ o „ekonomskim migrantima“, iako je i u ovim slučajevima klasifikacija pojmova složena. Tako Župarić-Iljić (VL, 4. 12. 2015.) ističe: „Migracijski su tokovi po svojoj prirodi mješoviti i stoga je danas neodrživa jasna distinkcija između tzv. političkih izbjeglica i ekonomskih migranata.“

(19) Upućeniji su upozoravali da nije osnovno pitanje je li netko *ekonomski migrant* (poput npr. Pakistanaca koji traži veću materijalnu sreću u Europi) ili *izbjeglica* (Sirijac ili Iračanin koji odlazi jer bi u svome kraju bio ubijen) jer se u Siriji bore brojne džihadističke frakcije (VL, 26. 3. 2016., 33, NR).

(20) *Prisilni* migranti, upozoravaju stručnjaci, teže se integriraju od onih *ekonomskih* (nadaslov). Očekuju med i mlijeko, ali u EU neće se snaći (naslov, VL, 3. 9. 2015.).

5.1.3. Imenovanje procesa migracije

Primjeri iz oba korpusa ukazuju na to da se o procesu kretanja ljudi tijekom 2015. i 2016. godine u javnom diskursu govori kao o „izbjegličkoj krizi“, „migracijskoj krizi“ ili „migrantskoj krizi“.

(21) Europska komisija pokušava uskladiti zajedničko djelovanje Europske unije u suočavanju s velikim izazovom *izbjegličke krize*. (JL, 28. 9. 2015., 4)

(22) U naporima za rješenje *izbjegličke krize* Europska je unija kao prioritete postavila ujednačavanje kriterija za priznavanje azila (...) (JL, 3. 9. 2015., 8)

(23) *Migrantska kriza* u Europi mogla bi brzo izbljedjeti u usporedbi s migracijama koje će izazvati promjene klime, a koje bi do sredine stoljeća mogle zahvatiti preko 200 milijuna ljudi. (SD, 1. 9. 2015., 10)

Općenito se u medijskom diskursu, ali i u stručnim tekstovima mogu pronaći primjeri u kojima pojedini autori izraz „izbjeglička“, „migracijska“ i „migrantska kriza“ stavljaju u navodnike (npr. Shada 2020) ili ispred njega upotrebljavaju modifikator „takozvana“ (npr. Selim et al. 2018; Klatt 2020; Medlobi i Čepo 2018) čime se upućuje na to da izraz može biti sugestivan zbog čega dolazi do ograđivanja od njegova korištenja, budući da autori ne pronalaze adekvatni alternativni izraz. Ipak, izraz pronalazimo i u službenim i lingvističkim izvorima što dokazuje da je postao općeprihvaćen⁷³.

Dok je s jedne strane u medijima prigrljen izraz „migracijska“, „migrantska“ „izbjeglička kriza“, stručni izvori iznose i noviji, značenjski različit koncept „krizne migracije“ (eng. *crisis migration*) (Martin et al. 2014). Pojam označava različite vrste prisilnog premještanja stanovništva uzrokovano bilo kakvom situacijom koja za stanovništvo predstavlja opasnost za život, zdravlje i sigurnost, pri čemu se pojedinci ili skupine ljudi ne mogu sami nositi s prijetnjom. Ovaj je koncept važan posebno kada je riječ o migracijama koje su uvjetovane sve učestalijim prirodnim nepogodama. Naime, donedavno je fokus bio na zaštiti osoba raseljenih zbog sukoba, unatoč rastućem i većem broju osoba raseljenih zbog prirodnih nepogoda (McAdam 2013). Stoga se predlaže korištenje pojma „krizni migrant“ koji bi obuhvatio obje

⁷³ Kao natuknicu izraz „European migration crisis (from 2014)“ pronalazimo u 5. izdanju Oxfordova rječnika „Dictionary of Contemporary World History“ (Christopher Riches i Jan Palmowski, 2019.). Također, u višejezičnoj rječničkoj bazi Europske unije IATE „European Union Terminology“ pronalazi se izraz „refugee crisis“ s definicijom: „sudden rise in the number of people who are forced to flee their homes to escape violence and seek refuge, in their own countries or abroad“ (pristup: 7. 4. 2020.)

kategorije i kako bi se olakšalo upravljanje krizama za koje je važna i prevencija i naknadna sanacija. U tom smislu treba pažljivo koristiti i sam pojam „kriza“ zbog čega se postavlja pitanje obuhvaća li ona samo jedan događaj ili cijeli proces destabilizacije jer prihvaćanje jednog ili drugog značenja utječe na političke odluke koje se donose. Iako se pojam krize možda više povezuje s dramatičnim, iznenadnim, akutnim trenutkom koji odstupa od uobičajenog, prirodne nepogode su ponavljajuće pa je i pojam krize preoblikovan i označava (dulji) proces gubitka, ranjivosti, nemoći, prije nego jedan događaj. Nazivanje koncepta kriznom migracijom tako može potaknuti na djelovanje i donošenje pravovremenih odluka, ali treba biti oprezan jer pojam može asociirati na patologizaciju umjesto na pozitivnu ulogu koju migracija ima u nekim kontekstima kada se na nju gleda kao na oblik otpornosti. Također, spajanje pojma kriza i migracija može upućivati na to da je kretanje samo po sebi kriza, umjesto da se shvati kao dio okolnosti zbog kojih se ljudi kreću. Zato se, kako bi se postigla konstruktivnija politika u upravljanju migracijama, fokus treba usmjeriti na migraciju kao na normalni oblik prilagodbe promjenama, što je puno pozitivnije i produktivnije gledište nego promatranje tog procesa kao na humanitarnu katastrofu.

In this way, the displaced are viewed as capable agents instead of helpless victims, which resonates with their own desires and capabilities as well. (McAdam 2013: 20)

U korpusu se često pronalaze primjeri kojima se migracija imenuje gotovo mitologiziranim izrazom „seoba naroda“ koji izvorno predstavlja naziv za razdoblje od druge polovice 4. do sredine 7. stoljeća u kojem je došlo do velikih izmještanja naroda na prednjoazijskom, europskom i afričkom prostoru. Seobu je pokrenuo prodor Huna koji su potisnuli Ostrogote iz Rusije što je izazvalo lančanu reakciju migracija (Vizigota, Vandala, slavenskih plemena, Angla, Sasa i mnogih drugih plemena)⁷⁴.

(24) *Nova seoba naroda* (GS, 29., 30. 8. 2015., nadnaslov).

(25) Govori se o *velikoj seobi naroda*, a dio te seobe će zakačiti i nas (SD, 21. 8. 2015., 9).

(26) *Započeta seoba naroda* nije nekakav dnevnopolitički događaj, nego je civilizacijska posljedica nezasitnosti europskoga kapitalizma u neprestanom ratu za naftu (JL, 7. 7. 2015., 25, MJe).

⁷⁴ Objašnjenje natuknice prema enciklopediji Proleksis (pristup 7. 4. 2020.)

Za proces iseljavanja iz Hrvatske pronađeno je nekoliko primjera koji oživljavaju biblijsku simboliku egzodusa (izlaska iz egipatskog ropstva) kroz poopćeno značenje „dobrovoljnog ili prisilnog odlaska/odlaženja velikog broja ljudi iz kojega kraja ili iz zajednice“⁷⁵. Govoreći o katastrofama i migracijama kroz kritičko-hermeneutički pristup, Katunarić (2014) naglašava da se egzodus kao motiv pojavljuje u gotovo svim kulturama zajedno s mitom o „seobi duša“.

(27) *Egzodus hrvatskih građana*. Samo u zadnje dvije godine nestao je grad veličine Osijeka (JL, 10. 5. 2015.).

(28) Hoće li se ikad vratiti kući. *Egzodus se nastavlja* (GS, 13. 4. 2016., naslovnica).

(29) Jesmo li spremni, naročito u kontekstu tragičnog *eksodusa* mladih i sposobnih Hrvata u *smjeru Irske, Kanade i Švedske* te negativnih demografskih trendova, na radikalnu islamizaciju Hrvatske? (GS; 29.i 30. 8. 2015., Magazin, 13)

Migracija općenito, odnosno kretanje ljudi kao proces, osim navedenim primjerima izraženo je i brojnim primjerima konceptualne metafore koja najčešće uključuje domenu vode o čemu će biti više riječi u poglavlju 5.2.4.

5.1.4. Imenovanje prostora migracije

Migracija koja se prati u odabranom razdoblju obuhvaća kretanje subjekata velikim područjima, prolazak kroz različite države i kulture te uzastopno prelaženje granica, što rezultira navođenjem različitih službenih toponima u javnoj komunikaciji. Oni obuhvaćaju ishodišna mjesta kretanja („Sirija“, „Afganistan“, „Irak“, „zemlje Bliskog istoka“ i sl.), toponime u tranzitu („Grčka“, „Lezbos“, „Hrvatska“, „Tovarnik“, „Gevgelija“ i sl.) te toponime koji označavaju destinaciju („Njemačka“, „zemlje Zapada“, „Europska unija“ itd.). Smjerovi migracija različiti su te se označavaju kao „rute“ prolaska među kojima „balkanska ruta“ obuhvaća područje i Republike Hrvatske zbog čega je, očekivano, interes medija za nju naglašeniji od ostalih smjerova kretanja.

(30) Merkel mora reći kakva je budućnost „*balkanske rute*“ (JL, 23. 10. 2015., AP, 2).

⁷⁵ Egzodus. <https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (pristup 10.2.2021.)

(31) *Sicilijanska ruta*: Broj ilegalnih ulazaka u Italiju rekordno visok, stotine umrlih (JL, 30. 5. 2016.).

Kako bi se naglasio nesrazmjer prolaženja određenim smjerom i velikog broja ljudi koji njime prolaze čime se nadilazi prostorni kapacitet prostora, u nekim se primjerima koristi izraz „koridor“.

(32) Apel ministra Ranka Ostojića europskim zemljama: Nemojte da se ovi ljudi pate, otvorite *humanitarni koridor* (GS, 24. 9. 2015.).

Sprije kretanje na određenoj ruti ili koridoru pretpostavlja i potpuno zaustavljanje kretanja ponekad prikazano metaforičkim izrazima.

(33) *Čep* u Hrvatskoj. Slovenci sporo *gutaju*. (naslov). *Protočni bojler*. Izbjeglice zapinju na putu zbog usporenog prihvata (SD, 19. 10. 2015., 8).

Osim službenih toponima, na mikrorazini opisivanja i imenovanja prostora ishodišta, prolaska, privremenog boravka i destinacije, koriste se i izrazi bliži drugim vrstama diskursa, a neki nazivi sugeriraju da je mjesto boravljenja trenutačno i prolazno.

(34) *Hot-spot* je naziv u cool novogovoru za ono što sam u ranijim kolumnama nazivao *sabirni centar ili konc-logor*. Silom ćemo držati ljude tu gdje ne žele biti, a bogate će zemlje probirati i uzimati koliko im treba. Teret *hot-spot*a nosit će hrvatsko društvo, a novac iz europskih fondova sisat će uska skupina lokalnih kompradora koji upravljaju *hot-spotom* (VL, 25. 9. 2015., NR, 30).

(35) Grčka je *prihvatilište*, a mi *privremeno utočište* (SD, 31. 10., 1. 11. 2015.).

(36) Za sada, Europa je ponudila samo jedan model zaustavljanja te seobe: izgradnja *sabirnih centara iliti koncentracijskih kampova*, izvan Europske unije: u Libiji, na Kosovu ili u Srbiji, to je zapravo svejedno (JL, 7. 7. 2015., MJe).

(37) *Tranzitni prihvatni centar* za ilegalne imigrante koji se gradi u Vedrinama kod Trilja za siromašni grad prije svega znači otvaranje novih radnih mjesta (VL, 13. 7. 2015., 4).

Ponekad se uočava dualističko imenovanje Europske unije kao Zapada nasuprot simboličkom Istoku pri čemu podjela sa sobom nosi različite kulturološke i vrijednosne konotacije. Željena destinacija nerijetko je idealizirana i zamijenjena sintagmama „obećana zemlja“, „bolji život“, „novi život“ posebno u tekstovima koji govore o iseljavanju iz Hrvatske.

(38) Za to vrijeme, rijeke imigranata i dalje će prelaziti granicu u potrazi za *boljim životom* (GS, 7. 8. 2015., 3).

(39) Masovni odlazak u *bolji život*. 250 ljudi svaki tjedan odlazi iz Osijeka na rad u *Njemačku* (GS, 17. 8. 2015., naslovnica).

Kretanje prostorom prikazanim dionicama putovanja je različito pa subjekti od ishodišne do završne točke prolaze vlakovima, taksijima, čamcima, pješice, a prikazana mjesta kretanja ili trenutnog mirovanja su kolodvori, obale, gradski parkovi, polja. Tako tekstualni ili vizualni prikaz (fotografija koja prati tekst) jednog mjesta koje čini dio putovanja funkcionira kao svojevrsna metonimija cjelokupnog puta prema konceptu DIO ZA CJELINU.

5.1.5. Općenito o imenovanju subjekata, mjesta i procesa

Fairclough (1992: 76) navodi da se razina „rječnika“ unutar analize teksta može istražiti na mnogo načina, ali daje naslutiti i da samo definiranje pojmova u rječnicima treba prihvatiti sudržano:

One point that needs to be made is that it is of limited value to think of a language as having a vocabulary which is documented in 'the' dictionary, because there are a great many overlapping and competing vocabularies corresponding to different domains, institutions, practices, values and perspectives.

U tom smislu, izrazi „način izražavanja“ (*wording*), „leksikalizacija“ (*lexicalization*) i „označavanje“ (*signification*) bolje izražavaju ovaj proces od „rječnika“ (*vocabulary*) budući da uključuju formuliranje s obzirom na kontekst: različita mjesta, vrijeme i različite skupine ljudi. Stoga je kod Fairclougha jedan od načina analize usmjerenost na politički i ideološki značaj formuliranja (kao primjer navodi parafraziranje izraza „terorist“ kao „borac za slobodu“ i obrnuto) (ibid. 77). *Wording* odnosno način izražavanja u tom se smislu može povezati s perspektivizacijom kao uključivanjem autorova stajališta, bilo da ono sugerira njegovu distancu ili prihvaćanje određenog izraza. Reisigl i Wodak (2009) perspektivizaciju uz *framing*⁷⁶ i diskursnu reprezentaciju navode kao diskursnu mikrostrategiju. Upravo na primjeru korištenja

⁷⁶ „Frame“ predstavlja interpretativni okvir, kognitivni ustroj u svijesti novinara, koji olakšava odabir i obradu informacija. Ranija se iskustva pohranjuju te koriste kao okvir, putem kojeg se tumače kasnija iskustva.(...) Postupkom se framinga ističu određeni dijelovi zbilje, dok se drugima smanjuje ili zanemaruje vrijednost. (Kunczick, Zipfel 1998: 103)

pojmovima vezanih uz migracijske procese uočava se povezanost strategije imenovanja i perspektivizacije koja se na primjerima iz korpusa jezično konkretizira stavljanjem izraza u navodnike, a moguća je i realizacija korištenjem deiktičkih sredstava, izravnog, neizravnog i slobodnog govora, čestica i sl. Prethodno su navedeni primjeri iz javnog diskursa u imenovanju i perspektivizaciji pojma migracija u obliku „migracijske“, „migrantske“ i „izbjegličke krize“ stavljanjem izraza u navodnike ili upotrebom diskursnog obilježavača „takozvana“.

U korpusu kolumni i komentara autor teksta upravo stavljanjem u navodnike izražava kritiku prema nazivu „migrant“.

(40) ...histerija ugroženosti širi se kontinentom, europska fireres Angela Merkel izjavljuje kako najezda „migranata“ u narednom kratkoročnom razdoblju za nas predstavlja veći izazov od „grčkog slučaja“ i krize eura (JL, 25. 8. 2015. MJe).

(41) Pedesetak godina kasnije stižu novi ljudi. Naziva ih se „migrantima“ baš kao da su se od svoje volje pokrenuli, kao da su Cigani čergari pa im je u kulturnom kodu da „migriraju“. Iza toga naziva stoji ista ona rasistička i šovinistička predrasuda zbog koje je devedesetih na Zapadu iskovan termin „etničko čišćenje“, budući da se nekako već i nije željelo postojeći termin genocida (koji po svom sadržaju nije ništa drugo nego etničko čišćenje) trošiti na one koji su ga, valjda, nedostojni (JL, 25. 8. 2015. MJe).

(42) A sada jedno ozbiljno pitanje. Što to zapravo znači biti liberal? Danas, 2015. dok valovi „migranata“ oplakuju Europu i pristižu s istoka i juga, a ona ima odgovara, uglavnom, strahom i gnjevom, otresa ih sa sebe nervozno, kao gladna kuja buhe, s tek jedva nešto malo prigodarske i zuboboljne sućuti, u trenucima kada se sjeti, ona Europa, iz čega je i od čega je nastala. Što znači biti liberal u Europi dopuštene i preporučene mržnje, u Europi kojoj su njezine banke ostale jedinom brigom? (JL, 1. 9. 2015. MJe)

Naziv „izbjeglica“ prema primjerima u korpusu ne izaziva kontroverze, a definicije pojma navedene prema različitim izvorima ukazuju na to da je naziv u načelu usklađen s Konvencijom Ujedinjenih naroda o statusu izbjeglica iz 1951. godine⁷⁷. U tom je određenju stavljen naglasak na zaštitu osoba od političkog ili drugih oblika proganjanja, a izbjeglicom se smatra osoba koja se zbog osnovanog straha od proganjanja zbog svoje rase, vjere, nacionalnosti, pripadnosti

⁷⁷ Ipak, neki izvori osim glavnog određenja („osoba koja je izbjegla iz svoje domovine ili prebivališta) u napomeni navode da razlozi prisilnoga napuštanja doma mogu biti rat, politički progon, prirodna katastrofa ili nepovoljne ekonomske okolnosti, a upravo su ekonomski uzroci ono što se često veže uz pojam „migrant“ („ekonomski migrant“) (<http://struna.ihjj.hr/naziv/izbjeglica/25405/#naziv> 14. 4. 2020.)

određenoj društvenoj skupini ili političkog mišljenja, ne može ili ne želi vratiti u svoju državu podrijetla⁷⁸. Ipak, da i ovaj naziv otvara lingvističke rasprave, ukazuje istraživanje Stefanowitscha (2019) koji iznosi da je u javnosti, posebno u aktivističkim krugovima, otvoreno pitanje o semantičkoj neutralnosti njemačkog naziva za izbjeglicu *Flüchtling*.⁷⁹ Iako je sam sufiks tvorbeno povezan s pejorativnim značenjem i u drugim imenicama, autor ne smatra da sam naziv *Flüchtling* treba povezati s negativnim značenjem, tim više što većina istraženih kolokacija uz ovu imenicu nemaju negativna semantička obilježja. Ipak, upozorava autor, s upotrebom riječi treba biti oprezan, posebno kada se ona povezuje s legalnim i administrativnim statusom određene skupine ljudi. Zadatak kognitivnog lingvиста bio bi izložiti izbore riječi i njihove konceptualne posljedice, ne i učiniti sam izbor (ibid.: 196). Stoga je važno svoje argumente temeljiti na lingvističkim dokazima, ne na temelju naših političkih stajališta.

5.2. Između jezika i društva – „diskursna praksa“

Prvi dio analize bio je posvećen većinom jezičnim karakteristikama korpusa čime su se nastojali primijeniti odabrani koncepti Faircloughove prve dimenzije „diskursa kao teksta“. Govoreći o „diskursu kao tekstu“ i njegovim elementima analize (rječnik, gramatika, kohezija, struktura teksta), Fairclough (1992: 73) već i ovdje naglašava međusobnu povezanost i neodvojivost dimenzija sustava analize diskursa te njihovo međusobno preklapanje. Tako naglašava da se ne može govoriti o karakteristikama teksta, a da se pritom ne referira na njegovu proizvodnju, distribuciju i konzumaciju kao procese koji obilježavaju drugi dio sustava – diskursnu praksu o kojoj će biti riječi u ovom dijelu analize. Zbog toga preklapanja, granica između analize teksta i diskursne prakse nije oštra te se teorijski pojmovi spomenuti u prvoj dimenziji mogu spominjati i u drugoj. Fairclough iznosi da je svaki proces unutar diskursne prakse specifičan. Tako primjerice proizvodnju teksta u novinama može predstavljati jedan autor, a zapravo može biti uključeno više osoba (npr. urednik ili osoba koja daje izjavu). Kao proizvodnja, i

⁷⁸ https://www.unhcr.org/hr/wp-content/uploads/sites/19/2018/11/konvencija_1951.pdf (pristup 10.12.2020.)

⁷⁹ The three aspects of the structure and meaning of *Flüchtling* that were referenced most often in public discussions of the word were the following:

1. a supposedly negative connotation (attributed to the suffix -ling);
 2. a supposed semantic focus on the activity of fleeing, which encourages a conceptualization of the flight as an ongoing situation (attributed to the word stem flee);
 3. a supposed inherently male semantics (attributed to the fact that it is grammatically masculine).
- (Stefanowitsch 2019: 180)

konzumacija teksta može biti individualna ili kolektivna (što primjerice uključuje razliku između osobnih poruka ili administrativnih obrazaca), a distribucija jednostavna (uobičajeni razgovor) ili složena (tekstovi političara koji se dalje distribuiraju u različitim institucijama i domenama). Autor proizvodnju teksta veže i uz pojmove interdiskurzivnosti i manifestne intertekstualnosti, a cilj joj je odrediti koji su diskursni tipovi⁸⁰ prikazani u uzorku diskursa koji se analizira i kako. Uz distribuciju veže i koncept „intertekstualnih lanaca“ kojima se pretpostavlja da unutar diskursa može doći do različitih vrsta transformacija. Pojam distribucije povezuje s ulogom koherencije koja se smatra svojstvom teksta, ali se treba promatrati i kao svojstvo interpretacije. Koherentan je tekst onaj čiji su dijelovi povezani tako da cijeli tekst „ima smisla“ bez obzira na to što u njemu nema formalnih označitelja te povezanosti, odnosno nema eksplicitne kohezije. Tekst ima smisla onomu koji od njega stvara smisao, nekome tko u nedostatku eksplicitnih označitelja može zaključiti da postoji povezanost, čime autor u procesu konzumacije stavlja naglasak na subjekt kojemu je tekst upućen (čitatelj, slušatelj, gledatelj i sl.) (ibid.: 83–84).

5.2.1. Obilježja „žanra“

Da bi se odredile karakteristike diskursne prakse s obzirom na odabrani korpus, važno je odrediti i karakteristike samoga žanra na koji se u ovom radu stavlja naglasak – argumentacijske tekstove u obliku autorskih kolumni i komentara, ipak ne ignorirajući pritom i ostale, neutralne vrste važne posebno za kontekstualizaciju diskursa. Fairclough pojam žanra⁸¹ određuje kao prihvaćenu jezičnu konvenciju povezanu s određenom vrstom društvene aktivnosti:

I shall use the term 'genre' for a relatively stable set of conventions that is associated with, and partly enacts, a socially ratified type of activity, such as informal chat, buying goods in a shop, job interview, a television documentary, a poem, or an article. A genre implies not only a particular text type, but also particular processes of producing, distributing and consuming texts. (Fairclough 1992: 126)

⁸⁰ Važno je naglasiti da autor preporučuje da se slobodno koristi općeniti izraz „diskursni tip“ ako nije dovoljno jasno je li nešto žanr, tip aktivnosti, stil ili diskurs (Fairclough 1992: 232).

⁸¹ I Wodak (2001) se poziva na Faircloughovu definiciju žanra, dajući i konkretne primjere žanrova kao što su izborni programi, slogani, govori, poster, brošure i sl. u, primjerice, polju aktivnosti (*field of action*) koje se odnosi na političko oglašavanje, marketing i propagandu.

Uz žanr autorskih kolumni i komentara kao važnu karakteristiku izdvajamo autorovu vještinu argumentacije i iznošenja stava. Tekstovi kojima je cilj uvjeravanje pretpostavljaju komunikaciju između autora i publike. Osim što se u takvim tekstovima predstavlja autorovo mišljenje o određenoj temi ili događaju, tekst također publiku uključuje u argument i tako omogućuje dijalog s njom. Analizu argumentacije moguće je promatrati i kao poveznicu između kritičke analize diskursa i kritičke društvene znanosti (Fairclough I. i Fairclough N. 2012) koja se razlikuje od ostalih oblika društvenih znanosti u tome što nastoji ne samo opisati društva i sustave, institucije i organizacije koje su njihov dio, već ih i vrednovati u okviru ideja kakva bi društva trebala biti (eng. *'the good society'*).

Analiza argumentacije pomaže analizi diskursa da proširi kritički fokus na analizu teksta time što postavlja kritička pitanja koja doprinose analizi odnosa moći, dominacije i sl. Traže se uzročna objašnjenja normalizacije, institucionalizacije, uvjerljivosti i trajanja određenih vjerovanja u populaciji pa se postavljaju pitanja poput: zašto takva uvjerenja dugo traju, zašto su toliko važna mnogim ljudima, zašto se malo propituju, kakav efekt imaju na promjene u društvenom životu i sl. (ibid.: 80).

Izlažući o najvažnijim karakteristikama diskursno-povijesnog pristupa, i Wodak (2001) navodi ulogu argumentacije sažetu u pojmu *toposa*. Slično kao i kod Fairclougha, navodi da se u diskursno-povijesnom pristupu proučavaju različiti žanrovi i različite javne sfere, kao i intertekstualne i interdiskurzivne poveznice. U povezivanju tih žanrova najvažniji je proces rekontekstualizacije, kao i određivanje tema (*topics*) te argumenata (*topoi*) (ibid. 70). Pri analizi se uz ostala pitanja, postavlja i pitanje: sredstvom kojih argumenata i argumentacijskih shema određene osobe ili društvene skupine pokušavaju opravdati i legitimizirati isključivanje, diskriminaciju, supresiju i eksploataciju drugih? (ibid.: 73). U određenju pojma navodi Kienpointnerovu definiciju (Kienpointner 1992: 194, u Wodak 2001: 74):

Within argumentation theory, 'topoi' or 'loci' can be described as parts of argumentation which belong to the obligatory, either explicit or inferable premises. They are the content-related warrants or 'conclusion rules' which connect the argument or arguments with the conclusion, the claim. As such, they justify the transition from the argument or arguments to the conclusion.

Autorica nadalje detektira i opisuje 15 vrsta argumenata – *toposa* koji se pojavljuju u različitim vrstama diskursa (ibid.: 74–77):

1. *topos* koristi, prednosti (ako je neki postupak koristan, treba se provoditi)

2. topos beskorisnosti, nedostatka (ako se može predvidjeti da se posljedice odluke neće dogoditi, odluku treba otkloniti)
3. topos definicije ili interpretacije naziva (ako je postupak, predmet ili osoba označena kao X, tada nosi ili treba nositi karakteristike u (doslovnom) značenju X-a)
4. topos opasnosti i prijetnje (ako politički postupak ili odluka donosi opasne, prijeteće posljedice, ne treba se provoditi)
5. topos humanitarnosti (ako politički postupak ili odluka jest ili nije u skladu s ljudskim pravima ili humanitarnim uvjerenjima i vrijednostima, treba ga se ili ne treba provoditi)
6. topos pravde (ako su osobe, postupci, situacije jednake, tako trebaju biti i tretirane)
7. topos odgovornosti (budući da su država ili skupina osoba odgovorne za pojavu određenih problema, trebaju djelovati tako da se pronađu rješenja tih problema)
8. topos tereta, težine (ako je osoba, institucija ili država opterećena određenim problemima, treba djelovati kako bi se tereti umanjili)
9. topos financija (ako je određena situacija ili postupak preskup, treba izvršiti postupke koji umanjuju troškove ili pomažu da se izbjegne gubitak)
10. topos realnosti (tautološka argumentacija: budući da je realnost takva kakva jest, trebaju se provesti određeni postupci i donijeti odluke)
11. topos brojeva (ako brojevi dokazuju određeni topos, treba se provesti određeni postupak)
12. topos zakona i prava (ako zakon ili druga norma propisuje ili zabranjuje određeni političko-administrativni postupak, postupak se treba provesti ili izostaviti)
13. topos povijesti (budući da povijest uči da određeni postupci imaju posljedice, određeni postupci se trebaju provesti ili izostaviti u situacijama usporedivima s povijesnim primjerom na koji se referiraju)
14. topos kulture (budući da je kultura određene grupe ljudi takva kakva jest, pojavljuju se problemi u određenim situacijama)
15. topos zlouporabe (ako je pravo ili ponuda pomoći zlouporabljena, pravo treba biti promijenjeno, pomoć treba biti povučena, mjere protiv zlouporabe trebaju biti poduzete).

Primjenjujući definicije pojedinačnih toposa, vidljivo je da se mnogi od njih kao argumentacijske premise mogu pronaći u komentatorskim tekstovima korpusa o migracijama. Ponekad premise nisu izražene implikaturama koje čitatelj treba protumačiti, već izravnim referiranjem ili imenovanjem. Tako izravno imenovan topos tereta u sljedećem primjeru evocira zaključak koji pretpostavlja nužnost „rasterećenja“ ili rješavanja problematične situacije.

(43) Sebastian Kurz: Balkan ne smije sam *nositi teret* izbjeglica. (JL, 26. 8. 2015., naslov)

Slično je i u primjeru u kojemu je vidljiv topos definicije ili naziva, a u kojemu se azilanti izravno određuju kao problem koji onda pretpostavlja i nužnost njegova rješavanja.

(44) Azilanti su veći problem EU nego dugovi koje ima Grčka (JL, 19. 8. 2015., naslov)

Topos brojeva pronalazi se kao jedan od tipičnih primjera toposa u općem korpusu (često u naslovima i podnaslovima) i u korpusu komentara te se mogu povezati s procesom objektivizacije subjekata u metaforičkom izričaju „ljudi su brojevi“, a topos velikog, nedefiniranog broja izražen je i u konceptualnim metaforama koje uključuju domenu nadiruće tekućine⁸².

(45) Mi ne smijemo pitati zašto kamere pokazuju samo žene i djecu, premda statistika za prvi dan govori da je od 1200 izbjeglica tamo bilo 818 muškaraca! Ima li od 44 tisuće izbjeglica samo jedan jedini isilovac, to je zabranjena tema! (SD, 18. 9. 2015., 12, TD)

(46) Što kad krene *jedanaesti milijun*? Hoće li se onda svi orbanizirati? Hoće li se svaka nacionalna država pojedinačno ograditi ili će se dogovoriti pa podići zajednički veliki zid na schengenskoj granici? (VL, 25. 9. 2015., 30, NR)

Primijećeno je da se isti topos u pojedinim primjerima ponekad koristi i za zaključak koji nosi negativne konotacije, ali i pozitivne. U tom je okviru topos financija ponekad kombiniran s toposom koristi, a ponekad dovodi do zaključka o potrebi umanjenja troškova. Tako jedan od autora (GS, 9. 12. 2015., 6, IŠ) kritizira politiku dobrodošlice Angele Merkel koja premašuje granice ekonomske održivosti, a Merkel u tom kontekstu naziva „dobrotvorom samoubojicom“. Tekst se temelji na popularnom vicu u kojemu izbjeglica zahvaljuje ljudima koje susreće što su ih primili u zemlju. Međutim, nijedan prolaznik nije Nijemac budući da oni rade (dakle, ostali su na socijalnoj pomoći, odnosno predstavljaju trošak). Nekoliko je primjera u kojima se topos financija navodi u pozitivnom kontekstu i povezuje s toposom ekonomske koristi, posebno u zapadnoeuropskim zemljama u kojima stanovništvo stari. Iznosi se argument da migranti više doprinose uplatom poreza nego što državi predstavljaju trošak kroz socijalno osiguranje te da imaju i pozitivan utjecaj na zemlju u koju su došli i na zemlju iz koje su došli zbog doznaka koje šalju obiteljima (JL, 14. 9. 2015., 21, VP).

⁸² Konceptualnoj metafori u diskursu o migracijama posvećeno je poglavlje 5.2.4.

(47) Svi imigranti Slovačkoj daju puno više nego što od nje primaju (JL, 31. 8. 2015., JD).

Sličan se argument primjenjuje i u okvirima Hrvatske te se migranti predstavljaju kao ubrizgavanje nove mladosti i energije u deprimiranu Hrvatsku kojoj se smanjuje broj stanovnika.(JL, 28.9.2015., 24, JN). S druge strane, topos financija u primjeru mogućeg narušavanja turističke sezone ukoliko se otvori migracijska ruta preko Dalmacije usmjeren je na prikaz negativnih socioekonomskih posljedica migracija čime se neizravno sugerira da se one izbjegnu.

(48) Krenu li migranti prema jugu Hrvatske, za pretpostaviti je da će i reakcije stanovništva postati drukčije no dosad. Čaša će biti prelivena (...) Župan polazi od logične pretpostavke da će se, postane li jug Dalmacije izbjegličkom trasom, moći oprostiti od turizma (VL, 27. 9. 2015., 9, DI).

Pronađen je i primjer u kojemu se topos financija kombinira s načelno priznatim toposom koristi, ali uz iznesen topos realnosti kojim se diskretno sugerira izbjegavanje prihvatanja migranata.

(49) Zaključno, jasno je da je Hrvatska populacijski gledano starica. Trebaju nam mladost, novi stanovnici. Mogu li izbjeglice i migranti biti rješenje? Svakako, no Njemačka će za prilagodbu migranata svojem tržištu rada vjerojatno potrošiti 10-ak milijardi eura. Mi za tako nešto nemamo novca niti imamo tržište rada koje može prihvatiti nove nezaposlene. Točka. The End. Mi izbjeglicama ne možemo ponuditi ono što ni sami nemamo: radna mjesta i visoki standard. Tek trebamo stvoriti državu koja ima tu moć (JL, 24. 9. 2015., GD).

Topos realnosti ponekad služi kao dodatni argument u raspravama o društveno osjetljivim temama kao što su terorizam ili ideja solidarnosti.

(50) Uzvišena indignacija ne ukida sama po sebi realne probleme, bili povezani s izbjeglištvom ili ne. Terorizam je, danas, realan problem (JL, 26. 8. 2015., IB).

(51) Zajedničke vrijednosti i solidarnost fraze su europskih političara, a ne stvarni život (VL, 7. 11. 2015., SB).

Kod dijela komentatora pronalazi se topos prijetnje ili opasnosti sadržan u ideji postojanja plana naseljavanja Europe migrantima.

(52) Jer, naravno da ako u priči o izbjeglicama narodu na objasnite razmjere cijelog plana i ako zumirate kadar na petogodišnjeg dječaka kako plače držeći se s dvije ruke na žici, da je to definicija konclogora Međutim, ako uzmete u obzir sve silnice i političke planove koji se tek ocrtavaju, onda je ograda u najmanju ruku legitiman pokušaj da se milijuni zaustave i da se parira precizno osmišljenom političkom planu (SD, 9. 10. 2015., TD).

(53) Svima ostalima manje-više nije jasno zašto se na europski kontinent skoro posve nekontrolirano pušta invaziji barem dva milijuna ljudi, dosad (...) (ISIL je) pješadija sunitskih zemalja Turske, Saudijske Arabije i Katara. Njihov scenarij je jednostavan, a odigrao se prije koji dan u Afganistanu: Potiho se okupljaju, a onda određeni teritorij proglaše svojim. Pitanje je jesu li izbjegličkim valom i u našem susjedstvu već stvoreni preduvjeti? (SD, 10. 12. 2015.,13, AM)

Komentatori prepoznaju moguću promjenu stava prema migrantima poslije događaja u njemačkim gradovima u novogodišnjoj noći u kojoj se odvijalo nekoliko napada na žene, a posebno se raspravlja o pitanju održivosti Schengena poslije terorističkih napada u Parizu – veće su kontrole granica što dovodi u opasnost cijeli schengenski projekt te se više naglašavaju elementi sekuritizacije.

(54) Kao i svaka kriza tako će i ova izbjeglička imati jednu jedinu posljedicu, a to je globalna militarizacija društva. Jer ne zaboravite, pred vašim očima upravo vojska i policija puzajući zauzimaju položaje na granicama, a uskoro će i na ulicama. Recept je iskušan; ljudi će se uvijek dobrovoljno odreći konkretnih sloboda u zamjenu za imaginarnu sigurnost (VL, 24. 10. 2015., GG).

(55) Pokolj u Parizu poziv je na razmišljanje. / Možda smo ipak trebali biti pažljivi dok smo svoje smeće odlagali u tuđe dvorište umjesto da apeliramo na hitnost kada nam se ono vraća s bunjišta s još žešćim navikama (VL, 21. 11. 2015., 31, BR).

Komentatori često propituju uzroke migracija što dovodi do izlaganja toposa odgovornosti koji se temelji na premisi da država ili skupine osoba koje su odgovorne za pojavu određenih problema, trebaju djelovati tako da se pronađu rješenja. Tako jedan od autora odgovornost vidi u vojnim i političkim akcijama SAD-a i Europe koje su natjerale ljude da napuštaju svoje domove te da njihovo kretanje nema fizičkih, metafizičkih, političkih ni duhovnih prepreka (JL, 7. 7. 2015., 25, MJe). Slično se navodi i u sljedećem primjeru:

(56) Dogodila se, naime, pandemijska izbjeglička kriza na istočnom Mediteranu. Dogodila se humanitarna kriza koja – da se po stoti put prisjetimo – nije stvorena po duhu svetom, nego kao izravna posljedica pogrešne euroatlantske procjene da treba oružjem rušiti sekularne arapske velmože (...) U tom poraznom poigravanju tuđim sudbinama krivnju snosi čitav Zapad, a naročito nose oni koji su poput vjernih pionira u ideološkoj ognjici prvi hitali “širiti demokraciju“ (JL, 12. 9. 2015, 32–33, JP).

I u ostalim primjerima vidljivo je navođenje odgovornosti zapadnih zemalja što implicira zaključak da one trebaju dati i rješenje izbjegličke krize koja je, prema jednom autoru koji se vodi papinom izjavom, samo vrh ledene sante koju čini nepravedan ekonomski sustav zbog čega krizu treba rješavati na izvoru. Autor se nadalje vodi izrekom „mesti pred svojim vratima“, nastavljajući da se u Uniji ima što mesti pred vratima budući da su saveznice NATO-a uzrokovale katastrofe u Iraku i Libiji „uvalivši medicinu pogubniju od bolesti“ (JL, 16. 9. 2015., IBe). Drugi autor topos odgovornosti kombinira s argumentom sekuritizacije kao posljedicom loše politike zapada.

(57) Mađarska i UK podižu zidove za zaštitu od imigranata koji u EU bježe od ratova koje je potaknuo ili amenovao SAD (SD, 7. 8. 2015., DPI).

Topos povijesti u pronađenim se primjerima koristi na temelju usporedbe ili paralelizma političke situacije koja se komentira (migracije) i sličnog događaja ili procesa koji se odvio u prošlosti. U primjerima se ova vrsta argumentacije koristi dvojako. Pronalaze se primjeri u kojima autori podsjećaju na povijesnu epizodu rata devedesetih godina 20. stoljeća te empatiju koju ona evocira zbog sličnog proživljenog iskustva ratovanja i izbjegništva, čime se poziva na humanitarno djelovanje. Ipak, argument bliskog povijesnog iskustva služi i kao temelj za suzdržanu reakciju ili neizravnu kritiku uz koju se posredno navodi i topos kulture.

(58) Imamo velikog iskustva u zbrinjavanju izbjeglica tijekom Domovinskog rata (...). No, ovdje je riječ o drugim narodima, kulturama s kojima RH nema većeg iskustva (VL, 16. 8. 2015., 9, DI).

(59) Hrvatska je možda očekivala izbjeglice, iz vlastitoga iskustva, koje su s vremenom pretvorene u stereotip izbjegličke sirotinje. Umjesto toga već klišeiziranoga sjećanja, u Hrvatsku su počeli dolaziti dobro odjeveni arapski došljaci s rejbanicama i mobitelima! (VL, 23. 9. 2015., 29, MJ)

U nekoliko je priloga obrađena i tema migracije Dalmatinaca u kompleks izbjegličkih logora u egipatskom El Shattu tijekom četrdesetih godina 20. stoljeća. Povijesni se događaji koriste kao dio argumentacije i kada je riječ o drugim zemljama koje provode određenu migracijsku politiku. Tako jedan od autora iznosi komentar o mađarskoj vlasti koja se protivi izbjeglicama paralelno s interpretacijom povijesne epizode kada su Mađari bili izbjeglice (JL, 2. 9. 2015, 8, IBe) dok drugi autor uspoređuje njemačke i austrijske Židove iz 1938. sa sirijskim izbjeglicama 2015. (JL, 6. 10. 2015., 25, MJe).

Slično, Pohl i Wodak (2012. u Messer et al.) kritički analiziraju izjavu nizozemskog političara Geerta Wildersa kojom iznosi povijesni argument o postupnoj invaziji barbara koji su izazvali pad Rimskog Carstva budući da sami Rimljani nisu u njihovoj migraciji vidjeli opasnost dok nije bilo prekasno. Motiv pada Zapadnog Rimskog Carstva kao povijesne usporedbe sa suvremenim migracijama pojavljuje se u jednoj od kolumni u kojoj autorica interpretira članak drugog autora (Alexandar Demandt „Kraj starog poretka“) navodeći da se njime sugerira „opasna“ teorija o kraju današnje zapadnoeuropske demokracije zbog čega je tekst imao problema s objavljivanjem u, kako navodi autorica, „popeglanim“ njemačkim medijima. Interpretacijom članka, autorica zapravo iznosi i vlastiti stav i zaključak da Carstvo nisu srušili „pohodi i seobe inferiornih barbara koji su nadirali izvana, već političko sljepilo i korupcija, loša vladavina i raspad temeljnih kohezivnih vrijednosti superiornih Rimljana, koji su ga razorili iznutra.“ (SD, 30. 1. 2016., 14, VS). Autorica poentira da takav stav današnja europska politika ignorira pa u tom smislu govori o današnjim „rimljanima“ (s malim „r“) koji su zaslijepljeni vlastitom superiornošću, a tada i naslov članka „Drugi pad Zapadnog Rimskog Carstva“ dobiva smisao.

U korpusu je pronađen i primjer toposa zlouporabe, ali nije uočena učestalost takvih primjera da bi se smatrao reprezentativnim argumentom.

(60) No, kako pomoći nekome tko pomoć traži, ali pod svojim vrlo decidiranim uvjetima? (...) Jednostavno rečeno, ma koliko to nekome okrutno zvučalo: imaju pravo na pomoć, ali nemaju pravo izvolijevati. Dužnost nam je ljudski postupati s izbjeglicama, ali uz strogu kontrolu i ne tako da ih pustimo srljati na njihovu putu do Obećane zemlje na Zapadu (SD, 19. 9. 2015., SP).

Ipak, i ovom se toposu može pronaći protuargument⁸³ koji opravdava moguće postojanje nezadovoljstva, a time i svojevrsne zloporabe ukazane pomoći, što je samo jedan od primjera raznovrsnosti stavova u komentatorskim tekstovima.

5.2.2. Humanitarni diskurs

Među toposima u argumentacijskim tekstovima nalaze se i toposi humanitarnosti koji sugeriraju provođenje ili neprovođenje određene političke odluke ili postupka koji jest ili nije usklađen s humanitarnim vrijednostima i ljudskim pravima. Ipak, ideja humanitarnosti nadilazi kategoriju argumentacijske premise te se pojavljuje kao sastavni dio različitih žanrova koji govore o migracijama – osim u kolumnama i komentarima, pronalazimo ju u člancima, reportažama i njihovim popratnim fotografijama, stvarajući zaseban diskurs koji ulazi u interdiskurzivan odnos s diskursom o migracijama. Sam pojam „humanitaran“ odnosi se na onoga koji promiče činjenje dobroga i koji nastoji dobročinstvima olakšati život drugoga te se u tom smislu koristi u sintagmama kao što su humanitarna organizacija ili humanitarna pomoć. To su aktivnosti koje se poduzimaju u kriznim situacijama kako bi se pružila najčešće organizacijska ili materijalna pomoć te ih kao konkretne radnje ne treba zamijeniti s općim filozofskim konceptima humanizma i humanosti.

5.2.2.1. Viktimizacija i religijski motivi

U mnogim je radovima humanitarni diskurs povezan s konceptom viktimizacije migranata kako bi se djelovalo na emociju javnosti i time potaknule različite humanitarne aktivnosti. Nekoliko primjera pronađenih u općem korpusu prikazuje portrete migranata, njihova zanimanja, tijek i cilj putovanja. Ponekad se u takvim primjerima naglašava njihova visoka razina obrazovanja što također može upućivati na određenu razinu stvaranja okvira (*framing*), u ovakvom pristupu u stvaranju pozitivne slike i pobuđivanja empatije.

(61) Doktori znanosti, arhitekti, inženjeri...a svi izbjeglice (SD, 6. 9. 2015., 4, naslov).

⁸³ Pojavljuje se tekst pod naslovom „Imaju li izbjeglice pravo na razočaranje?“ koji govori o testu milosrđa i solidarnosti te postavlja pitanje imaju li izbjeglice na sjeveru pravo na nezadovoljstvo: „Istinska solidarnost ne zahtijeva zahvalnost drugoga.“ (JL, 9. 10. 2015., SD)

(62) U vlaku bez voznog reda reporteri Jutarnjeg na putu s izbjeglicama: Želimo naučiti jezik, naći posao i nikome ne biti na teret (JL, 26. 8. 2015.naslov).

(63) „Tu je među nama puno obrazovanih ljudi, liječnika, odvjetnika, mi nismo neki šljam koji se dovukao na vaše obale“, kaže mi (JL, 12. 7. 2015., 15).

Osim stvaranja okvira pri predstavljanju migranata, humanitarni diskurs uključuje i prikazivanje uloge ostalih sudionika koji sudjeluju u koordinaciji migracijom: iznose se iskustva volontera, policajaca, medicinskih djelatnika te poznatih ličnosti koje su se uključile u konkretne aktivnosti.

(64) Čuje se i dječji plač... Proplakali su i policajci (SD, 22. 8. 2015., 5).

Čest oblik viktimizacije jest i izravno imenovanje migranata žrtvama i patnicima čime se implicira njihova pasivnost i ovisnost o vanjskoj pomoći bez obzira na to što je ton samog teksta pozitivan, a takav prikaz kod nekih autora izaziva kritiku (npr. kod Choluliaraki 2012).

(65) Svakoga dana uz Balkanski se poluotok kreću kolone *nevoljnika* (JL, 7. 7. 2015., 28, MJ).

(66) Nema te pustinje, toga mora ili podmorskoga tunela koji *očajni migranti* ne mogu prijeći (VL, 31. 7. 2016., 16).

(67) *Očajni* pred vratima Europe (JL, 29. 8. 2015., naslov).

Ista autorica (2013) općenito govori o humanitarnosti iz kritičke perspektive⁸⁴, analizirajući pritom različite primjere humanitarne prakse (apele, koncerte, slavne osobe, vijesti) te naglašavajući da se nalazimo u razdoblju posthumanitarnosti u kojemu dolazi do porasta ironičnog oblika solidarnosti usmjerene na vlastito „ja“ umjesto na patnje drugih. Različite kampanje kritizirane su zbog pretvaranja patnje u tržišni proizvod pa se umjesto političke vizije slijedi logika tržišta. Osnaživanje narcizma i uzdizanje „ironičnog promatrača“ (eng. *ironic spectator*) koji patnju promatra iz daljine tako je više povezano s kulturom slavnih i elementima neoliberalizma nego s etikom i humanitarnošću.

Prikaz žrtve, posebno u liku žene i djeteta u humanitarnom se i migracijskom diskursu povezuje s religijskom, kršćanskom ikonografijom „madone i djeteta“ (Wright 2010). Religijski motivi i

⁸⁴ Sličan kritički pristup ponekad se pronalazi i u argumentima komentatora: „Je li dovoljno uplatiti mjesečno 30 eura fondu Save the Children i tako se iskupiti za sve što smo na Sjeveru oduzeli onima s Juga do te mjere da hrle amo kao lemuri, makar se podavili u Mediteranu?“ (JL, 7. i 8. 10. 2015., 30, IBe)

teme nisu ograničeni samo na vizualne prikaze u medijima, već se mogu pronaći i u tekstovima. Primjeri iz korpusa upućuju na to da je korištenje religijskih motiva ograničeno na tekstove samo pojedinih kolumnista te da se ono može okarakterizirati i kao dio njihova stila i tematskih interesa. Jedan autor u nekoliko svojih kolumni prikazuje određeni religijski motiv koji uklapa u konkretnu političku situaciju vezanu uz migracije. Takav pristup istovremeno zadovoljava kriterije *intertekstualnosti* koju Fairclough često naglašava kao dio diskursne analize budući da se prepoznatljivi biblijski citati ili referiranje na njih revitaliziraju u novom kontekstu, ali i kriterij *kohezije* budući da čitatelj može razumjeti vezu i ulogu takve vrste povezivanja tekstova. U jednom tekstu autor spaja biblijske motive sa slikom migranata koji prelaze Sutlu (događaj obrađen u nekoliko članaka različitih novina) objašnjavajući pritom značenje pojma „pijeta“ (prem lat. *pietas* – sućut, sažaljenje) koji svoju ulogu ispunjava u naknadnoj kritici kardinala zbog njegove „predizborne poslanice vjernicima“ u kojoj se pijeta gubi (VL, 31. 10. 2015., 27, BF). U drugom primjeru koji je posvećen prikazu simbolike Božića u samo jednom i poetirajućem dijelu aludira na otvorenost prema migrantima koji, kao i Josip i Marija, kucaju na vrata. Ponekad je kršćanska simbolika naglašena već i u samim naslovima.

(68) Kršćani, ljudi, zagledajte se na Veliki petak u mrtve oči riba na svom tanjuru i sjetite se tisuća utopljenih izbjeglica (VL, 19. 3. 2016., 27., BF).

(69) Stale majke pod raspelom, arapske majke, sve kao bogorodice (VL, 26. 9. 2015., BF, kršćanska simbolika *stabat mater*).

Kod nekoliko ostalih autora nije dominantna religijska simbolika, ali se ideja kršćanstva postavlja u argumentacijski okvir u odnosu na islam ili pitanje europskog identiteta.

(70) Izbjeglice su prijetnja kršćanskog tradiciji Europe?! Pa, u redu je. / Ako se kršćanstvo mora braniti žicom, pendrekom, već živimo u postkršćanskoj eri (...) Kršćanstvo je danas u opasnosti ne zbog izbjeglih, nego zato što je umorno od sebe (...) (VL, 26. 9. 2015., GG).

5.2.2.2. „Priča“ u službi stvaranja humanitarnog diskursa

Humanitarni diskurs osnažen je pojavom *narativa* kao osobnih priča migranata o njihovom iskustvu putovanja i preprekama koje su im se našle na putu. Samo određenje narativa kao teorijskog pojma vrlo je široko i može se promatrati iz društvene, jezične i kulturološke

perspektive. Iako nema jednoznačnu definiciju, osnovna asocijacija koja se veže uz pojam narativa i naracije jest priča, odnosno način oblikovanja i iskazivanja iskustava, misli, događaja, vrijednosti pojedinca ili zajednice. Kao takav, narativ je prisutan u različitim dimenzijama ljudskih iskustava pa se njime bave i različite discipline, prije svega književna teorija, ali i lingvistika, sociologija, antropologija i druge. Strukturalistička lingvistička perspektiva fokusirana je na narativ kao na određenu tekstnu vrstu koja sadrži reprezentativne strukturne jedinice i formalne osobine koje se mogu analizirati. Narativom kao tekstom koji se formalnim odrednicama razlikuje od drugih tekstova bavio se u okviru književne teorije i ruski formalizam (primjerice u radovima Vladimira Proppa), a šezdesetih godina razvila se i naratologija kao „znanost o pripovjednom tekstu“ (Biti 1997: 237). S vremenom dolazi do odmicanja od strogih strukturalističkih postavki pa se u koncept narativa kao tekstnog oblika uključuje i njegova komunikacija s čitateljem, a pojam narativa proširuje se i na različite medije. Narativ sve više postaje sredstvom pri analizi različitih kulturnih i društvenih koncepata, ne samo teorije književnosti i lingvistike. Tako dolazi do svojevrsnog preokreta u društvenim znanostima koje narativ, osim kao način reprezentacije stvarnosti, vide i kao mogućnost njezina stvaranja pa se sve više u tom kontekstu počinje proučavati diskurs. Također, umjesto književnih tekstova, narativna analiza sve se više usmjerava i na pripovijedanje pojedinaca i njihovih svjedočanstava. Narativ se veže i uz kritičku analizu diskursa pa ga primjerice Fairclough povezuje s vrstama diskursnog žanra, a samu naraciju s društvenom praksom koja se veže uz pojmove ideologije, moći, identiteta.

Niz je analiza u kojima se povezuju pojam narativa i migracija⁸⁵. Govoreći o migraciji u kontekstu diskursno-povijesnog pristupa, Wodak (2013: 6) ističe da joj se može pristupiti iz unutrašnje i vanjske perspektive. Prva se odnosi na primjerice intervjuiranje ili promatranje interakcije migranata, a druga na različite žanrove kao što su medijska izvješća, zakonski akti, stranački programi o migracijama i sl. U općem korpusu kao zanimljiv žanr za interpretaciju narativa pronalazimo reportaže. Iako bi po prethodnom određenju reportaže pripadale tekstovima koje o migracijama izlažu iz vanjske perspektive, one ipak uspijevaju prenijeti i dio osobne priče „iznutra“. S jedne strane sam novinar iznosi svoju osobnu priču o susretima s migrantima koje prati jedan dio puta i s kojima razgovara kako bi dobio uvid u cjelokupnu situaciju „iz prve ruke“. Prenosi svoje iskustvo u prvom licu jednine ili množine, izlažući najčešće kronološki svaki segment putovanja ili boravka sa sugovornicima. Izlaganje vlastitog narativa, odnosno vlastitog iskustva dopušta subjektivnost, odabir vizure promatrača, a onda

⁸⁵ Npr. De Fina 2003; Petrovic 2003.; Podboj 2019., Soto-Almela 2019; Greussing Boomgaarden 2017.

ponekad evaluacijski (najčešće pozitivan) pristup osobama s kojima razgovara. Pritom je tekst stilski obogaćen atributima i usporedbama koji ga povremeno čine sličnim pripovjednom tekstu.

(71) Upoznali smo se u utorak, točno u 11 sati, sa zviždukom prometnika koji je otpravljaio jedini europski vlak bez voznog reda, u makedonskoj Gevgeliji, a rastali smo se kao što se rastaju prijatelji 813 kilometara kasnije u Horošu, mjestu na srbijanskoj granici u kojem nitko ne razumije nijedan jezik osim mađarskog. Prvi put sam tada u Muhandanovu glasu osjetio strah (JL, 29. 8. 2015., 31).

(72) Aziz već drugi dan stoji pred vratima bodljikavom žicom i žičanom ogradom zaštićene zgrade u improviziranoj policijskoj postaji u Moriji na grčkom otoku Lezbosu. Ime Moria ionako ima taj sablasni prizvuk koliko god da je to možda drukčije zamišljao J.R.R. Tolkien kada ju je smjestio u Međuzemlje kao podzemni splet tunela i rudnika, a dok cestom prilazimo izbjegličkom centru u stvarnoj Moriji, strava postaje vidljiva na površini (JL, 12. 7. 2015., 14).

(73) Hani ima 27 godina i propješačio je Saharu. Put kroz pustinju trajao je 26 dana. Neki su umirali no Hani je preživio. Od Eritreje, svoje domovine, putovao je ukupno tri mjeseca do ovog šumarka izvan francuskog lučkog grada Calaisa. Šumarak tone u noć dok društvo od šest-sedam muškaraca sjedi oko male vatre, a Hani ih promatra, slušajući njihove priče i pričajući svoju (VL, 2. 8. 2015., 5).

(74) Ponešto sam naučio i o tim ljudima i njihovim navikama, hodajući među njima i kad policajaca nije bilo ni na kilometar, slušajući iz prve ruke njihove planove, male radosti, ali i tugu i očaj (SD, 24. 9. 2015., 6).

Osim vlastitog iskustva i glasa, autori reportaža predstavljaju i glasove svojih sugovornika, odnosno njihove osobne priče izravno ih citirajući ili se koristeći neupravnim govorom.

(75) Imam otprilike 23 godine. Ne znam točno. U životu sam malo toga do sada vidio lijepoga i dobroga. Zato sam kao i mnogi drugi odlučio krenuti u Europu. Ne želim ja ništa posebno. Samo da mogu normalno raditi i od toga rada živjeti (VL, 5. 7. 2015., 13).

(76) „Put je težak i opasan, a a stare ljude je teško pomaknti s njihova ognjišta. Ma radije će poginuti. Ja neću.“, objašnjava mi Alla, Sirijac koji je vidio da me kao

novinara zaštitari puštaju u sve dijelove kampa pa mi se priheftao i lunja, čini mi se više iz dosade nego iz potrebe (JL, 5. 9. 2015., 26).

Kolumne i argumentacijski tekstovi nisu prepoznati kao oni koji iznose specifičan narativ u općem smislu pripovijedanja ili priče, ali se zato u njima prepoznaju i komentiraju narativi prisutni u medijima. Argumentacijski tekstovi tako postaju svojevrsni filter postojećih narativa oko kojih se stvara metadiskurs. Primjer se pronalazi u nizu novinskih članaka o pronađenoj trogodišnjoj djevojčici za koju se pretpostavljalo da je izbjeglica koja ne razumije hrvatski jezik i kojoj se, pomoću prevoditelja različitih jezika, pokušavaju pronaći roditelji. Autor jedne kolumne predstavlja cijeli slučaj govoreći o njezinim manirama i dobrom odgoju, stvarajući čak romantičnu sliku opisujući je kao „malu plemkinju“, „malu urdu princezu“, „djevojčicu s manirima bengalske dvorske dame i burmanske gospođice“. U trenutku dovodi do opreke otkrivši da je izgubljena djevojčica Romkinja iz Sesveta, rođena u švicarskom zatvoru. Dramaturški obrat kao u velikim bajkama dovodi se u vezu s izbjegličkom krizom u kontekstu koje se stvorila priča, „mašta nukana planetarnom izbjegličkom naracijom“. (JL, 10. 11. 2015., MJe). Isti se slučaj pod naslovom „Izgubljena djevojčica i druge bajke“ predstavlja i u drugoj kolumni u kojoj je naglašeno stvaranje narativa o izgubljenoj djevojčici kao simbolu drame koju proživljavaju izbjeglice. Ovaj narativ poprima karakteristike bajke: „U surovom svijetu ratova i siromaštva, izgubljena djevojčica pronađena u dalekoj zemlji, napokon nalazi svoju sreću.“ (JL, 14. 11. 2015., SD). U takvoj bajci, nadalje iznosi autorica uvodeći u svoj komentar kritiku i ironiju, mi bismo ispali heroji, dobri ljudi iz dobrih bajki. No, stvarnost je uništila bajku: nikad se ne bi pokrenula takva akcija da se znalo da se radi o Romkinji, a ne izbjeglici. „Izbjeglica, naime, ni u Hrvatskoj ni bilo gdje drugdje u Europi, nije isto što i Romkinja.“ (ibid.). Narativ stvoren u medijima tako je poslužio kao poticaj onome što čini bit argumentacijskog teksta: stvaranje mišljenja, oblikovanje kritike, pridobivanje publike.

Snažni narativi vidljivi su i u sasvim drukčijoj vrsti diskursa, odnosno u drukčijoj vrsti žanra koji se temelji na vlastitoj semantici i mogućnostima interpretacije. Riječ je o fotografijama koje prate tekstove o migracijama i koje stvaraju pravila zasebnog vizualnog diskursa istovremeno se nalazeći u interdiskurzivnom odnosu s drugim vrstama diskursa, prvenstveno s diskursom o migracijama kao zajedničkom temom (*topic*).

5.2.3. Vizualni diskurs

Medijski diskurs često je upotpunjen vizualnim prikazom koji uokviruje i poentira sadržaj pisanoga teksta. Međusobno se upotpunjujući, tekst i vizualni prikaz zajedno stvaraju do kraja uobličenu poruku usmjerenu primatelju. Različite vrste novinskih tekstova obično su nadopunjene dokumentarističkim fotografijama koje su tematski bliske samom tekstu. Kao što je tekst izložen analizi njegova jezika i konteksta, tako je i vizualni prikaz moguće iščitati kroz mehanizme „vizualne gramatike“ (Kress i van Leeuwen 2006). Naime, dok jezična gramatika opisuje na koji su način riječi složene u rečenice i tekstove, vizualna „gramatika“ opisuje način na koji su odabrani elementi (ljudi, mjesta, stvari) spojeni u određene tvrdnje (ibid.). Upravo zbog naglašene interakcije teksta i pripadajućeg vizualnog prikaza u medijskom diskursu, čini se nužnim u analizu korpusa uključiti upravo i vizualnost. Također, sami teorijski temelji analize diskursa zagovaraju interdisciplinarnost te mogućnost prikazivanja društvenih fenomena iz različitih perspektiva, što doprinosi odluci da se analiza rada upotpuni iščitavanjem „vizualne gramatike“. Ipak, budući da multimodalni pristup nije osnovni odabrani metodološki aparat rada, namjera je prikazati samo one elemente vizualnog koji se pokazuju kao reprezentativni i kao takvi nadopunjuju ostale elemente (tekstualne) analize. Time se nastoji dobiti što cjelovitija slika diskursa koji se analizira.

Koristeći se elementima vizualne analize Kressa i van Leeuwena (ibid.), ukratko će se prikazati dominantni motivi i načini prikazivanja fotografija općeg korpusa i korpusa kolumni i komentara. Interpretacija vizualnoga Kressa i van Leeuwena temelji se na teorijskim okvirima semiotike pri čemu se ispituje na koji način označitelji kao što su primjerice boja, perspektiva ili linija utječu na ostvarenje značenja pri kreiranju znaka. Motivacija za njihovo korištenje trebala bi biti oblikovana u odnosu na onoga koji ga stvara i konteksta, zbog čega ne čudi da bi analiziranje vizualne komunikacije prema autorima trebalo biti dijelom „kritičkih“ disciplina. Autori teoriju grade na temelju tri metafunkcije preuzete od Hallidaya i prilagođene vizualnoj interpretaciji. Prema ideacijskoj metafunkciji, objekti u interakciji mogu biti vizualno prikazani vektorski, ali i u nekom klasifikacijskom obliku, kao stablo. Interpersonalna funkcija usmjerena je na odnos između onoga koji stvara znak i onoga koji ga prima (primjerice, subjekt može gledati u kameru, ali osoba može biti i okrenuta od promatrača pa interakcije nema). Tekstualna je metafunkcija usmjerena na odnos slike i teksta (npr. je li postavljen s lijeve ili desne strane).

Pregledavanjem velikog broja fotografija koje prate tekst, za analizu su iz korpusa uzete u obzir one koje zadovoljavaju sljedeće kriterije:

- *motiv* koji predstavlja fotografija je ponavljajući i kao takav reprezentativan u interpretiranom diskursu
- fotografija nosi potencijal „*ikonične* fotografije“
- prepoznaje se ponavljajući uzorak u načinu prikazivanja *subjekata*.

U analizi fotografija u kolumnama više je naglasak na komunikaciji samoga teksta i fotografije. Pri analizi ovoga dijela prebrojene su sve fotografije vezane uz tekstove i, ako ih ima, zabilježeni su autorski opisi koji bi mogli doprinijeti kvalitativnoj analizi fotografija.

Fotografije se kratko opisuju uz naznaku izvora – mjesta i vremena iz korpusa u kojemu su pronađene. One same nisu izravno prikazane u radu zbog nejasnog statusa autorstva: uz neke od analiziranih fotografija u tiskanom korpusu nije vidljivo ime autora, a daljnjim istraživanjem uviđa se da su djelomično preuzete iz drugih većinom stranih izvora (The Independent, The Guardian i sl.).

5.2.3.1. *Dominantni motivi*

Pregledavanjem fotografija koje stoje uz različite vrste tekstova u oba korpusa uočen je značajan broj onih koje prikazuju *žicu* („žilet-žicu“, kolutove bodljikave žice) kao granicu prema simboličnom i doslovnom prostoru slobode. Žičana ograda na fotografiji dijeli prostor, a upravo takva vizualna podjela sugerira postojanje kontrasta između onoga što je s jedne i s druge strane žice. Tako na primjeru jedne fotografije (SD, 16. 9. 2015.) uočavamo malobrojnu policiju s jedne strane, a s druge strane mnoštvo izbjeglica. Kontrastiranje kroz postavljanje dvije različite perspektive vidljivo je na fotografiji priloženoj uz tekst Miljenka Jergovića (naslov: „Nijemci znaju čemu služi bodljikava žica“, JL, 22. 9. 2015.). Na fotografiji je prikazana žica iza koje se nalaze većinom djeca i žene uz opis: „Izbjeglice ispred mađarske bodljikave žice: jesu li u koncentracijskom logoru oni izvan žice, ili je u koncentracijskom logoru Europa unutar žice. Netko jest.“ Ponekad je u fokusu fotografa pogled u krug koji čine namotaji žice (primjer fotografije kruga žice unutar kojega čuču čovjek, VL, 15. 1. 2015.). Tek čitanjem tekstova ili opisima ispod fotografija postaje jasno je li riječ o postavljanju ili skidanju žice pokraj koje se često nalaze vojnici. Ona također ponekad simbolizira napete političke

odnose između dvije zemlje i njihovo neslaganje oko takve vrste ograđivanja⁸⁶. U tom smislu žica, ovisno o perspektivi, kao vizualno ostvarenje konceptualne metafore može predstavljati mjeru sigurnosti, ali i svojevrsan čin agresije. Žica služi i kao simbol ne samo dokumentarističkoga već i umjetničkoga izražavanja. Slobodna Dalmacija (veljača 2016.) tako prenosi prikaz „fotografije godine“ sa svjetskog natječaja „World press photo“. Fotografija je nazvana „Nada u bolji život“ i prikazuje muškarca koji provlači malo dijete kroz bodljikavu žicu na granici Srbije i Mađarske. Drugi primjer je metonimijski prikaz okrvavljene ruke snimljene u krupnom planu koja prolazi kroz niti „žilet-žice“ (GS, 9. i 10. 4. 2016.).

Bodljikava žica je ekstremni oblik granice koji zamjenjuje uobičajene simbole koji se nalaze na prijelazu iz jedne u drugu državu kao što su *natpisi državne granice* ili *ograde* na državnim granicama. Tako naslovnica Slobodne Dalmacije (8. 1. 2016.) naglašava desnu polovicu fotografije na kojoj se nalazi granični znak sa simbolima Republike Hrvatske i Europske unije, dok se na lijevoj strani, opet u svojevrsnom kontrastu nalaze izbjeglice. Na drugom primjeru promatrač gleda u policajca okrenutog leđima, a usmjerenog prema ogradi na mađarskoj granici (GS, 5. 2. 2016.). Sličan način prikazivanja pronalazimo i na fotografiji priloženoj uz tekst Miljenka Jergovića (naslov: „Uzalud Orbanu zid, izbjeglice s istoka lako prolaze kroz zidove“, JL, 7. 7. 2015., 25) na kojoj su u nizu prikazani policajci promatraču okrenuti leđima, a ograda predstavlja strogu granicu. Uz fotografiju stoji opis: „Mađarski interventni policajci stoje ispred metalne ograde koja okružuje stotinu izbjeglica nakon nereda koji su izbili u izbjegličkom logoru u Debrecenu.“ (ibid.) Na drugom primjeru promatrač kroz naglašenu teksturu ograde vidi djecu, među njima se jedan dječak drži za ogradu čime se opet stvara dihotomija svijeta ispred i iza ograde i time apelira na promatrača (JL, 1. 10. 2015., 24, BV).

Drugi dominantan motiv su ljudi u pokretu, *kolona* migranata koji se kreću u nizu, jedni za drugima. Ponekad je ona snimljena iz perspektive fotografa prema kojemu se kolona kreće, čime su naglašeni pojedinci na njezinu čelu. Da bi se stavio naglasak na duljinu kolone, u nekim je slučajevima ona snimljena pod manjim kutom, a u nekoliko primjera kolone su prikazane bočno i iz daljine čime se obuhvaća njihova potpuna duljina. Kolona je uklopljena u pejzaž kojim se kreće, vide se polja, brazde, šumarci. I kod prikaza ovoga motiva može se uočiti kontrastiranje. Tako je na naslovnici Večernjega lista (21. 10. 2015.) prikazana kolona na cesti koja prolazi kroz polje, na čelu kolone je konjanik, iza njega pješaci još nekoliko policajaca (opis fotografije: „Slovenska policija vodi izbjeglice u prihvatne centre.“) Sličan koncept pronalazimo na fotografiji (VL, 30. 4. 2016.) s fokusom na kolonu prikazanu cijelom duljinom

⁸⁶ Tekst i fotografija iz JL, 14. 11. 2015. simboliziraju napete odnose Hrvatske i Slovenije koja postavlja žicu na obali Sutle.

koju predvodi policijski kombi (opis fotografije: „Stanovnici regije Bergsicher nadaju se da će izbjeglice preuzeti poslove koje Nijemci više ne žele raditi.“). Zanimljive su i sporadične povijesne fotografije prijašnjih migracija čija je svrha stvaranje usporedbe, paralelizma s današnjim migracijskim procesima. Crno-bijela fotografija uz tekst Miljenka Jergovića (naslov: Kratka povijest hrvatske solidarnosti) prikazuje ljude u koloni s prtljagom uz komentar: „Mađarske izbjeglice iz 1956. Ljudi kao mi, ljudi kao sirijski izbjeglice iz 2015. Razlika nastupa s našom empatijom ili antipatijom prema njima.“ (JL, 15. 9. 2015.). Sličnu povijesnu fotografiju kolone u kojoj se većinom nalaze žene i djeca s prtljagom i koja tematizira unutrašnje migracije nalazimo u kolumni Joze Pavokovića (VL, 13. 10. 2015., naslov teksta: „Hercegovina svoje gladne spašavala u Slavoniji, sada svi bježe prema Zapadu“).

Fotografije prate topografiju kretanja ljudi pa je jedan od češćih motiva i *pruga* ili dijelovi *vlaka* kojima migranti putuju. Same tračnice simboliziraju dio puta, rute kojom ljudi prolaze, a koje mogu biti poprištem dramatičnih prikaza⁸⁷. U fokusu se ponekad nalaze i prozori vlakova čiji rubovi služe i kao okviri same fotografije koja takvim uokviravanjem pruža intimniji pogled prema subjektima koji se nalaze u vagonu (JL, 9. 1. 2016.; SD, 3. 10. 2015.).

5.2.3.2. *Ikonična fotografija*

Pojedine fotografije tijekom povijesti stekle su status tzv. „ikonične“ fotografije, postale su prepoznatljive širokoj publici te reprezentativne za vrijeme u kojemu su nastale budući da su uspjele predstaviti dominantne društvene vrijednosti i ideje te ostati aktualne i u kasnijim razdobljima. Stević i Car (2017) analiziraju 5 fotografija koje određuju kao ikonične, a tematski vezane uz suvremene migracije. Među njima se nalazi i fotografija prikazana i u odabranim hrvatskim dnevnim novinama, a koja prikazuje mrtvo tijelo dječaka Aylana Kurdija koje leži na obali (izvorno autorice Nilüfer Demir, AFP - AgenceFrance-Presse). Fotografija se brzo širila putem interneta i postala simbolom i ikoničnom fotografijom humanitarne krize (ibid.). Novine prikazuju verziju u kojoj policajac prilazi tijelu i nosi tijelo. (JL, 4. 9. 2015., naslovnica i str. 8; VL, 4. 9. 2015., 18 i prilog Obzor, 8–9). Da su fotografije dječaka izazvale snažnu emocionalnu reakciju javnosti pokazuje i činjenica da su s vremenom oblikovale nova umjetnička djela⁸⁸.

⁸⁷ Primjer fotografije muškarca, žene i bebe na podu između dviju tračnica, prema muškarcu ruku pruža policajac, a prema ekspresijama lica nije jasno želi li mu pomoći ili povući na silu (VL 5. 9. 2015.).

⁸⁸ Primjer skulpture dječakova tijela prikazana u SD, 7. 3. 2016., ali i velik broj internetskih primjera različitih dekonstrukcija fotografije u obliku crteža, grafika, murala i sl.

Fotografija prvotno uza se nije vezala određen kontekst, ali je utjecala na mjerodavne institucije o donošenju mjera za sigurnije putovanje izbjeglica (Stević i Car 2017: 33).

Na naslovnici Jutarnjeg lista (JL, 4. 9. 2015.) prikazana je manja fotografija smrti Aylana al Kurdija, a u istom broju tekst naslova „Smrt Ajlana al Kurdija neće nam biti oprostena“ usmjeren je na opći značaj fotografije koja ima potencijal prenošenja snažne poruke i utjecaja na gledatelja. Autor tako opisuje učinak fotografije na savjest čitatelja koji, gledajući ju, „osjeti snažan poriv da uđe u fotografiju i dječaka okrene na leđa.“ (ibid.). Fotografiju uspoređuje s druge dvije fotografije⁸⁹, a njihovu ulogu i utjecaj naglašava argumentacijom: „Smrt Ajlana al Kurdija neće nam biti oprostena. Tomu služe fotografije. Fotografski objektiv oko je čovjekove savjesti. Zato se ovakve slike moraju objavljivati u novinama. Zato bi ih trebalo biti na billboardima. One su nepodnošljive svakome tko ima dušu (...) Samo nepodnošljivost tih fotografija, i svih budućih još strašnijih i bolnijih fotografija, mogla bi navesti svijet na zbiljsku solidarnost.“ (ibid.: 9). I u ovom tekstu, autor se referira na praksu imenovanja „ljudi koji se kreću“. Spominjući stradalog dječaka i njegovu obitelj i ovdje je aktualizirano pitanje o imenovanju subjekata pa autor ističe kako oni, kao i svi ostali koji stižu u Europu, „nisu niti mogu biti migranti. Samo ih rasisti i fašisti mogu tako nazvati. Prema definiciji Ujedinjenih naroda migranti su ljudi koji se iz ekonomskih ili privatnih razloga pokušavaju preseliti s jednoga na drugo mjesto. Za razliku od izbjeglica koji bježe pred ratom, progonom ili pogromom. Svi oni.“ (ibid.: 8).

Izloženost dječaka Aylana Kurdija kao ikonične figure općenito otvara pitanje o objavljivanju fotografija djece u medijima. Motiv djeteta u oba korpusa često se pojavljuje, bilo da je fokus isključivo na djetetu koje je fotografirano samo ili u društvu druge djece, bilo da se nalazi u kadru s ostalim (odraslim) subjektima. Djeca kao subjekti na fotografijama pokazuju neposrednost i spontanost, često izravno gledajući u fotografa, a time i u publiku, što izaziva njezinu emocionalnu reakciju i suosjećanje⁹⁰, posebno ako je riječ o fotografijama u krupnom planu. Subjekti koji izravno gledaju u gledatelje („demand image“), u kombinaciji s frontalnim kutom i intimnom blizinom, zapravo od njih nešto zahtijevaju i pozivaju gledatelja da sudjeluje u njihovom zamišljenom odnosu (Kress i van Leeuwen 2006: 118). Fotografije s prikazima

⁸⁹ Muška pietá: turski policajac uzima dječakovo mrtvo tijelo u naručje; Aylan sa starijim bratom i plišanim medvjedićem. Na bratovoj majici piše „Life“.

⁹⁰ Primjer fotografije na kojoj muškarac za vratom nosi malo dijete koje gleda u kameru, SD 25. 10. 2015.

djece također se ponekad temelje na kontradiktornosti nesretnih okolnosti u kojima se ona nalaze (kampovi, kukuružišta, pruga, blato) i osmijeha koji upućuju fotografu⁹¹.

5.2.3.3. Načini prikazivanja subjekata

5.2.3.3.1. Pojedinačno – skupno

Osim u spontanijama situacijama u kojima je moguće da su subjekti nesvjesni da ih se fotografira, u nekoliko je primjera zabilježeno prikazivanja subjekata (odraslih i djece) u nizu *portreta* koji pretpostavljaju svjesno poziranje fotografu. Među primjerima izdvajamo fotografiju koja prikazuje portrete tri muškarca, tri žene i dvoje djece o kojima su dalje u tekstu predstavljene njihove osobne priče, zanimanje, uvjeti u kojima su krenuli na put, prepreke na koje su na putu nailazili i sl. (VL, 30. 8. 2015., 17). U takvom su portretiranju⁹² i intervjuiranju za sugovornike odabrani visokoobrazovani ljudi (učiteljica, inženjer, student...) što također može upućivati na određenu razinu *framinga*. Uz portretiranje i iznošenje osobnih priča, na drugim je fotografijama naglasak na prikazivanju masovnosti, anonimnosti i kaosa. Nasuprot prikazima individua, prikazi skupina (npr. kolona) stvaraju emocionalnu distancu između subjekata i gledatelja, posebno u prikazima snimljenima iz ptičje perspektive (*high angle*) budući da takva vertikalnost u gledanju odozgo sugerira hijerarhiju i moć gledatelja (Kress i Van Leeuwen 2006: 140). Ipak, kada je u prikazivanju dijela kolone fokus na djeci, kod čitatelja se evocira empatija i solidarnost, dok se usmjeravanjem na skupine muškaraca priziva osjećaj prijetnje i nesigurnosti. Tako uz tekst jednog kolumnista stoji fotografija koja prikazuje dio kolone koju čine muškarci, uz komentar: „Uz floskule o napaćenim ženama i djeci, pojavila se i slika muškaraca u najboljim godinama.“ (VL, 23. 9. 2015., MJ).

⁹¹ Npr. fotografija dvoje nasmijane djece na prozoru vlaka, SD, 24. 8. 2015. Ipak, ponekad izlaganje fotografija djece kod autora izaziva i indirektnu kritiku: „Otkad su novine pune ganutljivih slika izbjeglica i njihove uplakane djece, premijerovo se izbjeglo srce vratilo.“ Fotografija prikazuje muškarca koji nosi jedno dijete za vratom, drugo drži na prsima. (VL, 29. 8. 2015., MI, naslov: Hrvatska proplakala nad izbjeglicama dok se u izbjeglice pretvara njezin narod).

⁹² Ponekad su primjeri portretiranja neuspjeli. Tako je na primjeru niza portreta žena nevjesto iznesen intertekstualni komentar „Lijepe žene prolaze kroz jad.“ (SD, 24. 9. 2015.). Također, otvorenoj javnoj kritici (<http://www.h-alter.org/vijesti/ekskluzivno-jutarnji-list-opet-pobijedio>) bila je izložena i naslovnica Jutarnjeg lista (1. 9. 2015.) naslova „Kako je tek bilo njima“ (nadnaslov: „Rekonstrukcija tragedije u Austriji“) vezana uz vijest o smrti 71 izbjeglice u kamionu pronađenom u Austriji. Fotografija većeg formata na naslovnici prikazuje stražnji dio kamiona u kojemu se guraju novinari i reporteri Jutarnjeg lista koji gledaju u kameru i na taj se način izravno obraćaju čitatelju. Na frontalno snimljenoj fotografiji bočnim stranicama kamiona oblikovan je pravokutni okvir koji je ujedno i okvir fotografije unutar kojeg se nalaze nagurani subjekti.

5.2.3.3.2. Odnosi moći

Policijски službenici i vojne osobe već su svojom službenom ulogom predstavljeni iz pozicije moći i vlasti i kao takvi su različitim načinima kontrastiranja prikazani u nekima od prethodnih primjera. U još je jednom primjeru naglašena vizualna podijeljenost fotografije na lijevu i desnu stranu – lijevu stranu zauzima veliko mnoštvo izbjeglica, prostor je odijeljen manjim razmakom, dok su na drugoj strani vidljivi rubovi vojničkih vozila i vojnik u hodu (JL, 4. 10. 2015.). Kontrast je naglašen i na fotografiji koja prikazuje skupinu policajaca s medicinskim maskama pokraj koje se kreće kolona izbjeglica, bez maski, u mnoštvu. (JL, 17. 10. 2015.). Manji prostorni odmak, odstojanje, crta razgraničenja često je vidljiva na fotografijama većih skupina izbjeglica i manjih skupina službenika. No, upravo predstavnici službene vlasti kao subjekti koji služe kao osnova za kontrastiranje u odnosu na mnoštvo anonimnih izbjeglica, ujedno postaju i dominantan motiv u stvaranju pozitivne humanitarne slike. U korpusu je pronađeno nekoliko upečatljivih primjera koji doprinose izgrađivanju humanitarnog diskursa⁹³. Uz tekst kolumne Miljenka Jergovića (JL, 8. 9. 2015., 23, naslov: Europa u uniformi njemačkog policajca) priložena je fotografija njemačkog policajca i sirijskog dječaka koji su pogledima usmjereni jedan prema drugom i nasmijani, dok se u pozadini nalazi stariji muškarac. Policajac čući kako bi bio u ravnini s dječakom koji nosi njegovu policijsku kapu. Pozicije moći u ovom se slučaju izjednačavaju te je time prikazana humanitarna i ljudska strana migracijske krize. Uz fotografiju se ne nalazi ime autora, već opis: „Tjedan dana nakon Ajlana al Kurdija evo još jednog dječaka. Uz malo dobrote i solidarnosti sve bi, u svijetu oslobođenom straha, moglo sretnije biti.“ Prema analizi iste fotografije u Stević i Car (2017: 33), ona je izvorno objavljena u The Guardianu (autor Christof Stache, 3.9.2015.) a njezino „konotativno značenje koje proizlazi iz viđenog jest reprezentacija sve tri generacije muškaraca koja simbolizira razine života u smislu prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.“ (ibid.: 34).

Izvan sustava moći i društvene hijerarhije prikazan je motiv obitelji kao univerzalne zajednice, neovisno je li društvo iz kojeg dolazi „istočno“ ili „zapadno“. Uz više pronađenih fotografija s motivom obitelji (snimljenih u pokretu, u trenutku predaha u polju i sl.), ističe se i fotografija uz tekst Miljenka Jergovića uz koju stoji opis: „Pogledajte dobro sliku snimljenu na europskoj granici kod Gevgelije. Nije li ovaj par s djetetom upisan u ono što nazivate kršćanskim identitetom Europe?“ (JL, 25. 8. 2015., 21, MJe, naslov: Dolaze nam ljudi, a ne neki migranti).

⁹³ Policajac daje vodu djetetu (SD, 24. 8. 2015), policajac u naručju drži bebu (naslov: Hrvatski policajci izbjeglicama: ne bojte se, sve će biti u redu; GS, 17. 9. 2015) ili primjer s policajcem (snimljen s leđa, nije u fokusu) koji maše djeci iza prozora vlaka, dok se uz djecu nalazi i stariji muškarac zabrinuta lica (JL, 24., 25., 26.12.2015.).

5.2.3.4. Posebnost vizualnih prikaza u kolumnama

U korpusu komentatorskih tekstova u kolumnama vizualni prikazi nisu prisutni uz sve tekstove. Također, uz dio tekstova nalaze se portreti samih autora, ali ne i fotografija koja idejno komunicira sa samim tekstom i na taj ga način upotpunjuje. Format priloženih fotografija uglavnom je manji jer je veličina kolumne unaprijed zadana i uvijek ista. Ukoliko se iz korpusa isključe tekstovi bez vizualnih prikaza i oni kojima su priloženi samo portreti autora, tekstova s priloženim fotografijama u korpusu kolumni i komentara ima oko 56,8 %. U tom se dijelu korpusa pronalaze isti dominantni motivi kao i u općem korpusu, od kojih su pojedinačni primjeri navedeni i u prethodnom poglavlju (žica, znak državne granice, dijete, policajac, skupina–pojedinaac i sl.). Ipak, u vizualnim prikazima priloženima uz autorske tekstove pronalaze se i neke specifičnosti. Komentatori su svojevrsni kritičari društvenih događaja i daju osvrt na aktualne političke događaje i političke odluke centara moći zbog čega su političari kao donositelji tih odluka česti predmet komentara. Priložene fotografije nadopunjuju takav komentar, bio on pozitivan ili negativan. U vizualnom prikazu političara koji se nalazi uz tekstove ne pronalazimo njihove službene portrete, primjerice one koji stoje uz njihove životopise ili opise na stranačkim službenim stranicama. Takvi portreti mogu sugerirati profesionalnost, formalnost, neutralnost, ozbiljnost, ali i pristupačnost. Iako fotografije priložene uz tekstove prikazuju formalne događaje (sastanci, „summiti“, pojedinaac za govornicom, pojedinaac na terenu okružen novinarima i sl.), figura političara prikazana je manje formalno. To sugeriraju njihove „uhvaćene“ neformalne geste⁹⁴, tijelo u određenom pokretu, lice u specifičnoj grimasi, usmjeravanje ruke i sl. Tako jedna od fotografija prikazuje turskog predsjednika Erdogana za govornicom kako nešto pokazuje ili upire prstom. Autorova poruka jasna je upravo u interakciji odabrane fotografije i komentara „U Bruxellesu danas dočekuju Recepta Tayyipa Erdogana, i možda će, samo reda radi, netko od domaćina spomenuti i pritisak na medije.“ (JL, 5. 10. 2015, 22; AP, naslov: Erdoganu svečan doček u Bruxellesu jer EU treba njegovu pomoć“). Također, uz fotografiju Marijane Petir s čašom u ruci i komentar⁹⁵ Ante Tomića, vidljivo je da fotografija služi i za stvaranje ironijskog okvira u tumačenju teksta (Ante Tomić u članku naslova: „Ranjena i ponižena Europa, složit ćemo se, mora ustati i žestoko se osvetiti za svaku žrtvu.“)

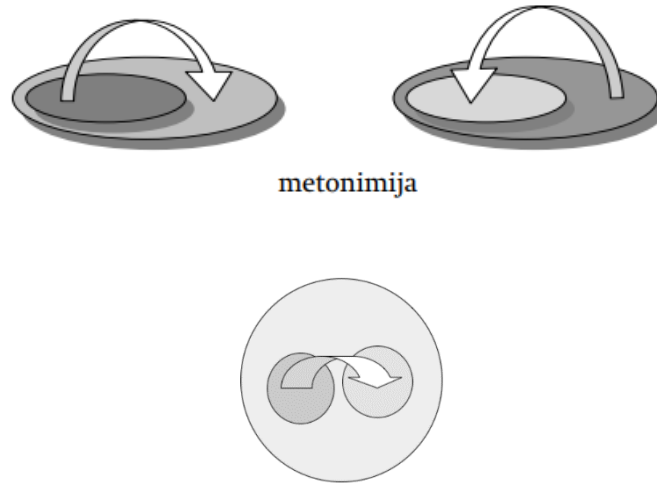
⁹⁴ Fotografija Viktora Orbana u krupnom planu, ruke podignute do uha, kao da osluškuje (VL, 23. 9. 2015., 28, TK) ili kako rukom dotiče kravatu (VL, 25. 9. 2015., MI). Također, neformalna interakcija Angele Merkel koja kao da upire prstom u Putina i blago se smije. (VL, 26. 9. 2015., BR)

⁹⁵ „U svojem uredu u Europskom parlamentu hrvatska poslanica je teško uzdahnula i spustila pismo osuđenog srpskog ratnog zločinca razmišljajući kako su stvari kojiput zamršene i složene, kako je 'istina voda duboka'“ (JL, 26., 27., 28.3.2016., 106, AT, naslov: „Ranjena i ponižena Europa, složit ćemo se, mora ustati i žestoko se osvetiti za svaku žrtvu.“)

predstavljaju centre moći i same preuzimaju ulogu komentara upravo zbog diskretno prikazanog raskoraka između čitateljeve pretpostavke o ozbiljnosti i odgovornosti političkog svijeta te demitologizacije tog istog svijeta u prikazima nositelja političkih odluka kao ljudi „od krvi i mesa“.

5.2.3.5. Vizualne stilske figure: metonimija i antiteza

U analizi tekstualnog dijela korpusa naglasak će biti stavljen na prikaz reprezentativnih metafora, dok se u analizi vizualnih prikaza naglasak stavlja na *metonimiju*. Razlog za odvojenu interpretaciju metonimije u okviru vizualnih prikaza nameće sam korpus – već preliminarnim pregledavanjem primjeraka, zamijećen je ponavljajući uzorak vizualne metonimije, a potvrdu za dominacijom vizualne metonimije pronalazimo i u teoriji. Tako Vezovnik i Šarić (2020) uz simbole i metafore, analiziraju metonimiju u „besubjektnim prikazima“ (*subjectless images*), prikazima koji vizualno predstavljaju migrante i migraciju, ali, paradoksalno, upravo izbjegavanjem prikazivanja migranata kao subjekata. Umjesto toga, na fotografijama analiziranim na primjeru slovenskog i hrvatskog korpusa dominiraju metonimijski, metaforički i simbolički prikazi te zamjenjuju subjekte koje se želi prikazati. Tako metonimija u službi desubjektivizacije i anonimizacije može poprimiti ideološki potencijal. U metonimiji kao kognitivnom mehanizmu koncepti se povezuju na temelju međusobnoga preklapanja izvorne i ciljne domene prema oblicima preslikavanja: cjelina za dio, dio za cjelinu i dio za dio (v. sliku 12 te odjeljak 5.2.4. za više o konceptualnoj metafori).

Slika 12. Grafički prikaz metonimije. Preuzeto iz Brdar 2019: 57–58.

U tekstualnom dijelu korpusa pronalaze se većinom konvencionalni primjeri. Tako sljedeći primjer kombinira personifikaciju s metonimijom MJESTO za INSTITUCIJU i metonimijom u kojemu semantički šira oznaka „jug“ zamjenjuje konkretan toponim.

(76) London i Pariz mirno su gledali kako se nesretnici utapaju na jugu. (VL, 31.7.2015., 16)

Također, pronađeno je nekoliko primjera u kojima izraz „Sirijci“ stoji općenito za sve osobe u migracijskom procesu.

Metonimije se na fotografijama u korpusu mogu uočiti u prikazima nekih već prikazanih dominantnih motiva. Tako žica ili dijelovi žice kroz preslikavanje DIO-ZA-CJELINU predstavljaju općenitije domene: granicu općenito, prostor slobode i neslobode, a prikaz uginule životinje na žici rezultat je metonimije REZULTAT-ZA-UZROK te ujedno funkcionira i kao kritika sigurnosnih mjera, kao već spomenuti primjer okrvavljene ruke koja prolazi kroz žicu.

Fotografije tračnica pruge ili vagona vlaka metonimijski stoje za cjelokupan put kojim prolaze migranti i koji može uključivati više etapa. Vezovnik i Šarić (2020: 180) iznose primjer fotografije na kojoj su prikazane noge u blatu koje metonimijski stoje za osobu i sugeriraju prolazak rute hodanjem u različitim vremenskim uvjetima. U korpusu pronalazimo fotografije čamaca nakrcanih migrantima koji također predstavljaju dio puta koji obuhvaća Sredozemlje metaforički prikazano u korpusu i kao „more smrti“. (VL, 20. 4. 2016., naslov: Afrika seli u

Europu⁹⁶). Dio ukupnoga puta čine i izbjeglički kampovi koji se nalaze na rutama i predstavljaju privremeno zaustavljanje, a metonimijski su prikazani primjerice jednim šatorom. Nije zamijećen velik broj fotografija koje prikazuju smeće (primjerice pruga puna smeća u SD, 23. 9. 2015.), no u korpusu koji analiziraju Vezovnik i Šarić, isti motiv na fotografiji prepoznat je kao snažan izraz u „besubjektnim prikazima“ jer upravo prikaz smeća zamjenjuje prave subjekte.

Waste appears to be out of place (thrown onto railroad tracks). This makes the meaning of waste grow through a simple metonymy: it becomes more of a symbol for migrants as disturbing, polluting, and dirty elements unwanted in an (ethnically) clean environment (Vezovnik; Šarić 2020: 177).

Već je na interpretaciji nekoliko prethodnih primjera fotografija jasno prikazivanje dihotomije na temelju stilske figure *antiteze* koja kao figura misli općenito izražava suprotnosti u iskazu (u tekstovima se to ostvaruje povezivanjem dviju riječi, sintagmi ili rečenica suprotnog značenja, a može zahvatiti dijelove teksta pa i cijele tekstove). Antiteza služi kao sredstvo naglašavanja sukoba ideja, dramatisiranja situacije, polemike, ponekad i humora. Bagić (2012: 51–54) naglašava da se na antitetičkom kodu nerijetko temelje artefakti prostornih (slika, fotografija, karikatura) i vremenskih (film, video) medija. U primjerima iz korpusa to je jasno iz prikazivanja prostora podijeljenih žicom i subjekata koji se nalaze s jedne ili druge strane (a gledatelj-fotograf-čitatelj tako biva i sam sudionikom prikazane opreke Oni-Mi), zatim u naglašavanju razlike između velikog broja anonimnih migranata i nekolicine policajaca na fotografijama koje su i vizualno podijeljene na dva dijela (što evocira i pomisao o kaotičnom istoku i uređenom zapadu u simbolu uniforme koju nosi službena osoba). Antiteza je naglašena i na fotografijama koje prikazuju nasmijanu djecu koja izravno gledaju u fotografa, a istovremeno su pozicionirana u kaotičnom okruženju. Značenjska opozicija u ovim primjerima proizlazi iz svojevrsne vizualne usporedbe, odnosno *paralele* koja se kao figura diskursa općenito temelji na tehnici kontrasta te, u tekstovima, na obilatoj upotrebi epiteta i poredbi, a u posebnom se obliku pojavljuje i u polemici.

Daljnje proučavanje vizualne metonimije, antiteze (i paralele) moguće je ostvariti i na primjerima karikatura⁹⁷ koje se pokazuju potencijalom i za proučavanje konceptualne

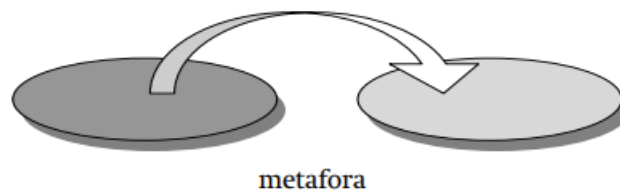
⁹⁶ I sam naslov izražen je metonimijski.

⁹⁷ U korpusu je zabilježeno nekoliko primjera karikature s temom migracija, no broj nije dostatan za analizu.

integracije (*blending*, Fauconnier i Turner 2002) , a moguće i za analizu figure ironije koja se može pojavljivati u različitim medijima (slikarstvu, fotografiji, filmu i glazbi).

5.2.4. Konceptualna metafora u diskursu o migraciji

Uz prikazane primjere metonimije, analiza diskursa o migracijama neizostavno uključuje istraživanje primjera i uloge konceptualne metafore. Budući da su primjeri konceptualne metafore specifične za diskurs o migracijama uočene u mnogim primjerima u korpusu, obrađuju se u zasebnom poglavlju. Primjeri konceptualne metafore bit će analizirani u okviru tekstualnog dijela korpusa, dok je metonimija ukratko analizirana u okviru vizualnih priloga uz tekstove. Pri analizi primjera primjenjuju se načela temeljne teorije konceptualne metafore Lakoffa i Johnsona (2003) koja se temelji na povezivanju sličnih elemenata preslikavanjem dvije različite domene (izvorne i ciljne)⁹⁸.

Slika 13. Grafički prikaz metafore. Preuzeto iz Brdar 2019: 57.

Sama definicija odmiče se od teze o metafori kao pjesničkom sredstvu, već ju prikazuje kao umni mehanizam koji omogućuje razumijevanje i spoznavanje na temelju naših iskustava koji se onda reflektiraju u svakidašnjem jeziku. Znanstveni interes za konceptualnu metaforu u suvremenim je lingvističkim teorijama velik bilo da je, kao kod Lakoffa i Johnsona, riječ o

⁹⁸ Kao i kod prikaza metonimije, i ovdje su prikazana jednostavna domenska preslikavanja. Međutim, treba uzeti u obzir da ona mogu biti kompleksna te da i sam odnos metafore i metonimije nije strogo razgraničen, odnosno da metafora i metonimija mogu biti u interakciji. Upravo je taj odnos predmet različitih stajališta u okvirima kognitivne lingvistike (npr. Kövecses 2013).

općim pristupima ili je teorija konceptualne metafore primijenjena u analizama različitih vrsta diskursa⁹⁹.

Istraživanja koja povezuju metaforu i diskurs o migracijama također su mnogobrojna¹⁰⁰, a slični primjeri konceptualnih metafora iz navedenih istraživanja pojavljuju se i u pretraženom hrvatskom korpusu kolumni i komentara te općem korpusu s ostalim novinskim vrstama. Tako se kao najučestalija pokazala metafora koja prikazuje proces migracije kao prirodnu nepogodu, najčešće kroz domenu vode.

MIGRACIJA JE PRIRODNA NEPOGODA/MIGRACIJA JE KRETANJE VODE/MIGRANTI SU VODA

(77) Što kada Slavoniju *preplave* tisuću izbjeglica? (GS, 20. 8. 2015., naslov)

(78) Izbjeglice će uskoro *zapljusnuti* Slavoniju (SD, 20. 8. 2015., naslov).

(79) Moskva potiče *priljev izbjeglica* (JL, 25. 2. 2016., JB).

(80) *Izbjeglički tsunami*. Dvije tisuće kilometara je iza njih, još tisuću je pred njima. Smilujte se, Hrvati! (SD, 17. 9. 2015., nadnaslov i naslov).

(81) Mađarska, koja je najizloženija *emigrantskom tsunami*, odlučila je podići četiri metra visok zid no svi ovdje izbjegavaju riječ zid, rabeći radije izraz ograda (JL, 15. 7. 2015., 8).

(82) *Rijeka ljudi* i dalje *teče* kroz Hrvatsku (SD, 21. 9. 2015., 5).

(83) Tako će Mađari *zaštititi* svoj dio schengenske granice i, nadaju se, *zaustaviti val afričke i azijske sirotinje* koja ih, bježeći pred ratovima i bijedom, *preplavljuje* zadnjih mjeseci (JL, 15. 7. 2015., 8).

(84) Policajac s kojim razgovaramo na mjestu gdje vojska podiže ogradu kaže da mu se čini kako je sama vijest da će oграда biti podignuta *nabujala rijeku emigranata* (JL, 15. 7. 2015., 8).

(85) *Val se valja* prema Hrvatskoj. (GS, 29., 30. 8. 2015., 8)

⁹⁹ Primjerice, u obrazovnom (Cameron 2003), političkom (Musolff 2004), akademskom (Hermann 2013), medicinskom (van Rijn-van Tongeren, 1997) diskursu. Opće teorijske postavke o konceptualnoj metafori iznose Kövecses 2002, 2010; Gibbs 2017 i dr.

¹⁰⁰ Neka od njih u: Hart 2010, Musolff 2015.

(86) Prema projekcijama UNHCR-a, ako se *odljev* Sirijaca nastavi ovim tempom, u okolnim će državama do kraja ove godine živjeti njih 4,27 milijuna. (JL, 10. 7. 2015.)

(87) Nakon Turske *tokovi migranata*, u potrazi za boljim životom, kreću se prema prvoj članici EU – Grčkoj. Teška ekonomska kriza koja potresa Grčku uvjetuje da Grčka teško može *apsorbirati* velik broj migranata (...) (GS, 14., 15., 16. 8. 2015., ŽPr,13).

Konceptualna metafora koja uključuje domenu vode koja se kreće različitim intenzitetom i time predstavlja različite stupnjeve opasnosti najreprezentativnija je metafora i u diskursima drugih jezika¹⁰¹. No, osim metafore, u korpusu se ponekad pronalaze i primjeri izravnog povezivanja vode i ljudi u obliku usporedbe.

(88) To je *kao kada voda buja*, a *stiže je sve više i više* pa se stavljaju *ustave i brane*, koje *pokušava razbiti*. I oni će, iz očajja – zbog egzistencijalnih razloga, *kao i voda*, pronaći svoj put. Jer oni nemaju kamo – ističe Anđelko Milardović (GS, 20. 8. 2015.,7).

Konceptualiziranjem migranata kroz domenu vode živa se bića prikazuju kao neživa. Takvo svojevrsno opredmećivanje pronalazi se i u općenitijoj metafori MIGRANTI SU OBJEKTI koja ne prikazuje ljude u kretanju kao one koji imaju aktivnu ulogu (kao subjekti) već kao pasivnu skupinu kojom se upravlja (*preusmjerava, prihvaća, relocira, odvozi, registrira* i sl.)

(89) Hrvatska po ovom nacrtu treba *primiti* 0,89 posto od broja izbjeglica u tri zemlje koje su suočene s najvećim *izbjegličkim teretom* (...) Komisija je koristila četiri kriterija za *raspodjelu* izbjeglica (...) (SD, 8. 9. 2015.,7).

U korpusu su pronađeni i mnogobrojni primjeri koji kretanje ljudi prikazuju kroz domenu rata (MIGRACIJA JE RATOVANJE).

(90) Europa *pod opsadom*: Jesmo li spremni na sirizaciju Hrvatske? (GS, 29. i 30. 8. 2015.)

(91) *Okupacija. Ugrožena sigurnost*. (naslovnica priloga Magazin) *Invazija izbjeglica*: RH zatvorila granicu, u Belom Manastir kritično... (podnaslov) (GS, 19., 20. 9. 2015.)

¹⁰¹ Pronalazimo analize kod KhosraviNika 2009., 2010, Charteris-Blacka 2006, Otto 2002., Peterson i Kainz 2017. i dr.

(92) *Udar na Slavoniju: Europa bez granica pala na prvom jačem testu!* (GS, 19., 20. 9. 2015.)

(93) Bosanskohercegovačke vlasti ističu spremnost za *borbu protiv ilegalnih useljenika* (SD, 18. 8. 2015., 5).

(94) Ono što Srbija proživljava danas, mi ćemo vrlo brzo: *vojska migranata* pokušat će se Zapada dokopati preko Hrvatske (SD, 20. 8.2015., 2).

Sama migracija obuhvaća kretanje ljudi prema zemljama Europske unije kao glavnog odredišta zbog čega je Europska unija važan čimbenik političkog konteksta u kojemu se migracije odvijaju, a time i neizostavan dio diskursa o migracijama. Stoga su očekivani i primjeri metaforizacije Europske unije ili pojedinih nacija koje su njezin dio (NACIJA JE GRAĐEVINA), i to kroz domenu građevine, iako su osim metafora česta i izravna referiranja na „tvrđavu Europu“, a na istočnoeuropske zemlje kao na „predziđe“.

(95) Europska unija trudi se zaštititi od nepoželjnih. Stvara se *tvrđava Europa* (JL, 22. 8. 2015., 22).

(96) Europska komisija u Bruxelessu – ta vlada bezosjećajnih hulja, koja je Europu iz zajednice svjetonazora pretvorila u surovi bankarski kartel – od zemalja kandidatkinja i predkandidatkinja, Srbije i Makedonije, očekuje da igraju ulogu *europskoga predziđa* i da surovom fizičkom silom i različitim oblicima odvratanja sprečavaju ljude koji bi da nasele Europu (JL, 25.8.2015. MJe).

Konceptualna metafora izražena domenom građevine (utvrde, kuće) pretpostavlja postojanje različitih dijelova koji čine takav ograničeni prostor: zidova, vrata, različitih prolaza.

(97) Tu će im se *otvoriti vrata* Europe (JL, 12. 7. 2015.,14).

(98) Suspenzija Schengena. Europska unija *se počinje zatvarati*. Tresu li se *temelji* Europe? (GS, 18.1.2015.)

(99) Na *pragu* Hrvatske, 120 km od Osijeka, kod Subotice, brojni imigranti svakodnevno *opsjedaju* granice Srbije i Mađarske (GS, 7. 8. 2015., 2).

(100) Na našem *pragu*. Sramota je ne pomoći (SD, 22. 8. 2015., 3).

Konceptualizacija građevine donosi različite konotacije ovisno o tome predstavlja li građevina obrambeni objekt („tvrđavu“ u navedenim primjerima) ili „dom“ (kuću). U prvom slučaju svrha je objekta nepropuštanje i obrana, dok koncept kuće može uključiti i lošeg i dobrog „domaćina“ koji odbija ili prima „goste“. Metaforičko izražavanje dobrodošlice izraženo je u posljednjem navedenom primjeru.

Blizak metafori NACIJA JE GRAĐEVINA općenitiji je i apstraktniji prikaz EUROPA JE OBJEKT.

(101) Europa se *razlama* (JL, 3. 3. 2016., JB).

(102) A nama koji sve to gledamo, i stojimo pa se kamenimo, u pamet stiže jedno isto pitanje: je li nam se to Europa pred očima *raspada*? (JL, 12. 1. 2016., MJe)

Objektivizacija u metafori obuhvaća još apstraktnije pojmove pa su i IDEJE ponekad prikazane kroz domenu PREDMETA.

(103) Mislim da je *humanost* u ovom slučaju doživjela jedan veliki *sлом*, ponajprije od vlada onih država koje su u najvećoj 'opasnosti' od migranata (SD, 20. 8. 2015.,2).

(104) Val imigranata za Hrvatsku veliki je *test solidarnosti* (JL, 20. 8. 2015.,2, AP).

(105) Ako se *sruši načelo solidarnosti*, postojanje EU više neće imati smisla (JL, 10. 9. 2015, AP).

(106) „*Krah EU ideje* o kvotama za izbjegle“ (SD, 25. 8. 2015, 9).

Osim kao objekt, najčešće građevina, politički prostor je i personificiran, odnosno prikazan metaforom EUROPA/REGIJA/NACIJA JE ŽIVO BIĆE. Personifikacija političkog (gospodarskog) prostora uključuje prikaz osobe koju čini fizičko tijelo sa svim svojim dijelovima (organima, ekstremitetima), ali i elementima unutarnjega života – psihom i emocijama. Većina pronađenih primjera je konvencionalna.

(107) Destabilizacija Europe: Balkan je postao *meki trbuh* starog kontinenta – dramatično stanje na granici Srbije i Mađarske (GS, 29. i 30. 8. 2015., 8).

(108) Njihov cilj je *srce Europe*: Njemačka, Francuska, Danska, Velika Britanija (JL, 7. 7. 2015., 25, MJe).

(109) Gledajući iz ove pozicije, izgleda da je Europa još uvijek „*mamurna*“ i *nesvjesna* situacije u kojoj se nalazi (GS, 14.,15. 11. 2015., ŽP).

(110) Europa još uvijek *sanja* u dubokom snu. Vrijeme je da se *probudi* (GS, 14., 15. 11. 2015., ŽP).

(111) Europa potpuno *izgubljena* pred dolaskom mnoštva izbjeglica (SD, 21.8.2015., 8)
Stara dama osta sama. *EU* samo *broji* mrtve i izbjeglice (SD, 17. 11. 2015.).

Pronađeni su i slični primjeri koji upućuju na političku nemoć Europe: „stara dama zalupila vrata“, „stara dama rumeni se od srama“, „impotentna Europa“, nemoćna Europa koja se raspada“.

Često je istovremeno korištenje nekoliko više konceptualnih metafora u istim rečenicama. Tako sljedeći primjer objedinjuje prikaz nacije kao objekta (posude), migranata kao vode i nacije kao njezinog korita, a sve objedinjeno u stilskoj figuri ironije, čestoj u tekstovima kolumnista.

(112) Srbija *se već napunila* očajnicima, a kako su se Mađari na sjeveru sebično odlučili ograditi zidom, jedini put u spas te *goleme rijeke* ljudske nesreće vodi – avaj! – preko našega *svetoga korita* (SD, 21. 8. 2015.,12, DK).

Primjeri konceptualnih metafora izlučenih iz novinskog korpusa pokazuju sličnost s mnogobrojnim primjerima i istraživanjima u korpusima drugih jezika i kao takvi u istraživanju ne predstavljaju novitet. No, osim u teoriji o dvodomenskom konceptualnom preslikavanju Lakoffa i Johnsona, metafora je kasnije istražena i u novijim teorijama¹⁰² među kojima ovdje ističemo Steenov trodimenzijski metaforički model¹⁰³ koji, osim jezične i konceptualne razine, uključuje i komunikacijsku dimenziju. Upravo komunikacijsku dimenziju prepoznavamo kao važnu, posebno u medijskom diskursu koji se analizira jer u obzir uzima publiku kojoj je poruka namijenjena i kojoj je prilagođena. Na jezičnoj razini Steenova trodimenzijskoga sustava

¹⁰² U okviru razvoja teorije o metafori važno je spomenuti i utjecaj teorije konceptualne integracije Fauconniera i Turnera (1998, 2002) koja, za razliku od Lakoffova i Johnsonova dvodomenskog pristupa, uključuje više mentalnih prostora (generički prostor, dva ili više ulaznih prostora te projekcijski ili integracijski prostor – *blend*). Ovaj je pristup primjereniji za analizu složenih i specifičnih primjera, no za potrebe rada koristi se klasični pristup.

¹⁰³ Steen je sa suradnicima (tzv. Pragglezaj skupina) osmislio sustavnu metodu za identifikaciju metaforički upotrijebljenih riječi. Metoda je nazvana MIP (Metaphor Identification Procedure), a modificirana kasnija verzija MIPVU (Metaphor Identification Procedure Universiteit Vrije Amsterdam). Metodom se indukcijom polazi od pretraživanja samog diskursa, pri čemu postoji razlika između identificiranja metaforičkih izraza na jezičnoj i na konceptualnoj razini. Procedura uključuje: čitanje cijelog teksta, određivanje značenja leksičkim jedinicama te utvrđivanje je li ono doslovno ili postoji razlika s obzirom na ono koje je upotrijebljeno u tekstu ili diskursu. Ako postoji odstupanje od doslovnog (rječničkog) značenja, izraz se označava kao metaforičan ili slikovit. Na taj se način pronalaze jezični metaforični oblici, ali ne i konceptualni. Ipak, oni mogu poslužiti kao temelj za izdvajanje konceptualnih oblika.

metafore mogu biti direktne, indirektne i implicitne, a na konceptualnoj razini konvencionalne i nove. Na komunikacijskoj razini kojoj Steen posvećuje posebnu pažnju metafore se dijele na namjerne i nenamjerne.

„Deliberate metaphors differ from non-deliberate metaphors in that they involve mandatory attention to the fact that they are metaphorical. This is not meant to imply that addressees have to be able to label a metaphor as a metaphor for it to count as deliberate, though. That is a metalinguistic skill that is irrelevant. In my view, a metaphor is deliberate when addressees must pay attention to the source domain as an independent conceptual domain (or space or category) that they are instructed to use to think about the target of the metaphor. Deliberate metaphors are constructed in such a way that the sender invites or sometimes even instructs the addressee to in fact set up a cross-domain mapping in their mental representation of the discourse in order to view one thing in terms of something else (Steen, 2011a: 84).

Metafora je namjerno upotrijebljena kada postoji namjera promjene primateljeve perspektive prema temi koja je cilj metafore tako da se primatelja usmjeri na promatranje iz druge konceptualne domene ili prostora koji djeluje kao konceptualni izvor (Steen navodi primjer prikaza Shakespearove Julije kao sunca). Dio Steenova trodimenzijskoga sustava koji je izazvao najviše rasprava¹⁰⁴ u znanstvenim krugovima upravo je ovaj koji uključuje namjerne metafore¹⁰⁵. Naime, namjerne metafore ne trebaju se miješati sa svjesno upotrijebljenim metaforama.

1. non-deliberate metaphor does not involve conscious metaphor processing (and perhaps not a lot of unconscious cross-domain mapping either);
2. deliberate metaphor is not necessarily conscious but can lead to conscious processing, and this *would* be based in cross-domain mapping, even though those processes and effects are also supported by unconscious processes, as is only natural.

Deliberate metaphor is not identical with conscious metaphorical cognition, as has been aptly clarified by the contribution by Gibbs, but I believe that it does have the crucial function of

¹⁰⁴ Posebno u raspravi s Raymondom W. Gibbsom (2011b).

¹⁰⁵ Steen izlaže da postoji i tzv. metaforički paradoks kojim se tvrdi da većina metafora u jeziku nisu uopće metaforički procesuirane, odnosno nema mapiranja između domena (nekom vrstom usporedbe). Ta se kontradikcija rješava postavljanjem pitanja je li neka metafora namjerna ili nije: većina namjernih metafora jest procesuirano metaforički (komparacijom), pa se pretpostavlja da nenamjerne metafore nisu procesuirane metaforički (kategorizacijom) (Steen 2008: 214).

affording conscious metaphorical cognition, which does not hold for non-deliberate metaphor (Steen 2011b: 55).

Također, namjerna se metafora ne treba poistovjetiti s „novom“ metaforom, a nenamjerna metafora s konvencionalnom: konvencionalna metafora može biti namjerno upotrijebljena (npr. privlačenje pozornosti čitatelja takvim metaforama u novinskim naslovima) (Steen 2011a: 85).

5.2.4.1. „Naturalizacija“ metaforičkih izraza

Na temelju Steenove podjele umjesno je postaviti pitanje o svjesnoj ili nesvjesnoj uporabi metafora u diskursu o migracijama. Tako Musolff (2015) u svom razmatranju o dehumanizirajućim metaforama o imigraciji u medijskom diskursu, posebno u metaforama koje uključuju biološku domenu različitih parazita, napominje da se dehumanizirajuće metafore koriste namjerno, ali je teško odrediti stupanj svijesti (ibid: 51) te općenito izražava sumnju u potpunu nenamjernost i nesvjesnost¹⁰⁶. S druge strane, analizom vrlo česte metafore o opasnim vodama u medijskom diskursu o izbjeglicama Mujagić zaključuje da je metafora MIGRACIJA JE OPASNA VODA indirektna, konvencionalna i nenamjerna (Mujagić 2018: 106). Kao takva, ona je često neprimijećena zbog čega može poslužiti kao alat u izgradnji određene ideologije i negativnog prikaza migracije.

Prikazivanje procesa migracije, migranata i izbjeglica najčešće kroz domene nadiruće vode, rata i depersonaliziranog objekta stvara negativne konotacije koje rezultiraju strahom i odbojnošću zbog čega se može pretpostaviti da se takva vrsta negativnih metafora pojavljuje isključivo u antimigrantskim tekstovima. Ipak, tek kontekstualiziranjem izdvojenih primjera unutar prikupljenog korpusa, odnosno pažljivim iščitavanjem cijelih tekstova, u mnogim je primjerima vidljivo da se negativno obilježene metafore pojavljuju i u tekstovima koji izražavaju izrazito humane i solidarne stavove, i to i u općem korpusu i u korpusu kolumni i komentatorskih tekstova. Upravo se zbog toga otvara rasprava o svjesnoj ili nesvjesnoj upotrebi negativno konotiranih metafora u prikupljenim tekstovima. Negativno konotirane metafore u pozitivnom kontekstu mogu također upućivati na konvencionalnost, nesvjesnost i

¹⁰⁶ „The paper concludes that while it is unlikely that present-day users have detailed knowledge of the etymological and conceptual histories of such metaphors, it is also improbable to assume a wholly “unconscious” or “automatic” use or reception in the respective community of practice, and that instead it is more likely that they are used with a high degree of “deliberateness” and a modicum of discourse-historical awareness.“ (Musolff 2015: 41)

naturaliziranost. Konvencionalnost Kövecses (2002) upotrebljava u smislu onoga što je dobro utvrđeno ili ukorijenjeno, a same se metafore mogu razlikovati po različitim stupnjevima konvencionalnosti. U počecima inventivne i nove, metafore su s vremenom često korištene te su u jeziku postale uobičajene.

(...) they are simply “dead” metaphors – metaphors that may have been alive and vigorous at some point but have become so conventional and commonplace with constant use that by now they have lost their vigor and have ceased to be metaphors at all (...).

The “dead metaphor” account misses an important point; namely, that what is deeply entrenched, hardly noticed, and thus effortlessly used is most active in our thought. The metaphors above may be highly conventional and effortlessly used, but this does not mean that they have lost their vigor in thought and that they are dead. On the contrary, they are “alive” in the most important sense—they govern our thought—they are “metaphors we live by.”

(Kövecses 2002: ix).

U smislu činjenja određenih izraza uobičajenim, pojmu konvencionalnosti blizak je pojam naturalizacije koju Fairclough (1995a) kritički interpretira u tumačenju ideologije i hegemonije. Naime, naturalizacija određenim ideološkim prikazima omogućuje stvaranje stanja zdravog razuma te ih na taj način čini netransparentnima. (ibid.: 42) Promjene koje se događaju u diskursu i koje s vremenom postaju naturalizirane utječu i na promjenu u redovima diskursa. Budući da su naturalizirane diskursne konvencije najučinkovitiji mehanizam za održavanje i reproduciranje kulturoloških i ideoloških dimenzija hegemonije, cilj je kritičke analize diskursa „denaturalizacija“ postojećih konvencija i njihova zamjena drugima (ibid.: 36, 94).

Konvencionaliziranost i naturaliziranost pojedinih metaforičkih izraza očituje se i u tome što se nalaze i u službenom strukovnom nazivlju o migracijama. Tako su primjerice izrazi „mass influx“¹⁰⁷ u značenju „masovnog priljeva“ i „migration flow“¹⁰⁸ u značenju „migracijskog toka“ rječničke natuknice koje se nalaze u rječniku „Asylum and Migration Glossary“ Europske

¹⁰⁷ „Mass influx -Arrival in the Community of a large number of displaced persons, who come from a specific country or geographical area, whether their arrival in the Community was spontaneous or aided, for example through an evacuation programme“ (Asylum and Migration Glossary 6.0, 2018: 250).

¹⁰⁸ Migration flow - The number of migrants crossing a boundary, within a specific time period, for the purpose of establishing residence. Source Developed by EMN. Notes: Notes 1. The boundary can range from within national borders, within the EU and international boundaries, and can range from international migration flows (crossing national borders) and internal migration flows (within the same national border). 2. UN statistics in particular also refer to ‘inflows’ (flow of migrants entering into a particular boundary) and ‘outflows’ (flow of migrants leaving a particular boundary) (Asylum and Migration Glossary 6.0, 2018: 256).

migracijske mreže (EMN) koji objedinjuje definicije prikupljene iz različitih europskih direktiva i dokumenata. „Leksikon migracijskoga i etničkoga nazivlja“ (1998) uvodi i rječničke natuknice „invazija“ i „naježda“ u značenju „masovni prodor stranih naroda prema kakvu prostoru, u pravilu uz osvajanje novih zemalja“ (ibid: 162) koja se kao metaforički izraz često spominje u različitim analizama diskursa o migracijama povezujući migraciju s domenom rata ili zoološkom domenom („naježda kukaca“). Leksikon daje kritički osvrt prema navedenoj natuknici navodeći da se pojam u prenesenom značenju „katkad (se) rabi za suvremene migracijske tokove, osobito kad se želi istaknuti opasnost od prodora velikog broja stranaca („barbara) što može biti izraz ksenofobijskih osjećaja.“ (ibid.). Indikativno je da su navedeni metaforički izrazi, uz upućivanje u ksenofobno značenje, uvedeni u sam Leksikon što upućuje na činjenicu da autori prepoznaju povezanost navedenih pojmova i njihovu uporabu u migracijskom diskursu. Ipak, struka apelira na korištenje blažih, neutralnijih i politički korektnijih metaforičkih izraza. Tako se primjerice preferira izraz „migracijski tok“ (Gradečak-Erdeljić, Milić, Župarić-Iljić 2016) uz ostale metaforičke izraze vezane uz domenu (opasne) vode¹⁰⁹ (valovi izbjeglica, poplava migranata, izbjeglički tsunami) koji, iako se odnosi na istu zajedničku metaforu MIGRACIJA JE KRETANJE VODE, upućuje na kretanje koje ne sugerira potencijalno destruktivnu moć kakva je pripisana drugim izrazima. Također, pretpostavlja se da je upravo stručno mišljenje utjecalo na nestručnu javnost (npr. novinska izvješća o izbjeglicama), odnosno da su izrazi prvo korišteni većinom u akademskom diskursu (člancima o sociologiji migracija) ili u službenoj dokumentaciji i prijevodima europskih direktiva, a zatim u javnom prostoru. Autori (ibid.) predlažu umjesto izraza „migration flow“ odnosno migracijski tok još neutralniji izraz „kretanje izbjeglica“ ili „kretanje migranata“.

5.3. Društvena praksa: kontekstualizacija diskursa o migracijama

Treći dio trodimenzijskoga sustava Normana Fairclougha kojim se upotpunjuje analiza diskursa jest društvena praksa koja se zajedno s diskursnom praksom temelji na interpretaciji. Budući da

¹⁰⁹Drago Župarić Iljić, Institut za migracije i narodnosti: „Prije svega, istraživački i metodološki neprecizno je i neopravdano, a dijelom čak i politički opasno govoriti o ovoj humanitarnoj krizi u terminima koji podsjećaju na koncepte koji se koriste kod izvještavanja o primjerice prirodnim katastrofama i elementarnim nepogodama poput „priljeva“, „plima“, „udara“ (kao da je posrijedi poplava ili udar meteora), ili u terminima koji podsjećaju na biološke metafore i opasnosti od recimo „naježdi“, „invazija“ i slično (kao da je riječ o biblijskim pošastima kukaca i parazita). Stoga bi bilo uputnije govoriti i izvještavati o „dolasku“ izbjeglica, ili izbjegličkom toku.“ (Glas Slavonije 24.8.2015.; navedeno u: Gradečak-Erdeljić; Milić; Župarić- Iljić 2016)

je usmjerena na kontekst unutar kojega se ostvaruje neki diskurs, a kontekst izrasta iz složenih uzročno-posljedičnih relacija, analizu društvene prakse, ističe Fairclough (1992: 237) teško je svesti na „kontrolni popis“ (*checklist*) i nema detaljnog vodiča za analizu. Zato je pri analizi ove dimenzije opći cilj odrediti prirodu društvene prakse kojoj pripada i sama diskursna praksa, što je temelj objašnjenja zašto je neka diskursna praksa upravo takva kakva jest. Cilj je i odrediti društvenu matricu diskursa te red diskursa i njihovu reprodukciju i preoblikovanje (ibid.). Dimenzija „društvene prakse“ usmjerena je na institucijske i organizacijske okolnosti diskursnih događaja i njihov utjecaj na prirodu diskursne prakse te na konstruktivne učinke diskursa. Stoga je pri analizi društvene prakse Fairclough posebno usmjeren i na pojam „ideologije“ kao konstrukcije ugrađene u brojne dimenzije diskursne prakse te na ideju „hegemonije“.

Kako bi se dosadašnja analiza mogla sagledati iz objektivnije perspektive, u ovom će se dijelu razina društvene prakse prikazati kontekstualizacijom diskursa o migracijama, potkrijepljenom kako kvalitativnom tako i kvantitativnom analizom. Kontekst se izgrađuje na temelju nekoliko elemenata: prikaz političkih događaja u razdoblju od početka srpnja 2015. do kraja lipnja 2016. u Hrvatskoj i svijetu te prikaz političkih figura čije su izjave, odluke ili općenito političko djelovanje u promatranom razdoblju vezane uz migracije. Kako bi se prema Faircloughu zadovoljio kriterij interpretacije, na temelju prikaza konteksta te uzimajući u obzir i analizu prethodnih poglavlja, ovdje će se nastojati povezati svi navedeni elementi i predstaviti reprezentativni idejni koncepti prepoznati u korpusu.

5.3.1. Politički kontekst migracija

Medijskom izvještavanju o migracijama prethode¹¹⁰ ili se djelomično preklapaju s izvješćima o grčkom referendumu o provođenju mjera štednje kojima se većina u Grčkoj protivi zbog čega se otvara pitanje grčkog izlaska iz eurozone¹¹¹. Pojedini komentatori odabranih novina kritiziraju politiku tadašnjega grčkog premijera Alexisa Tsiprasa naglašavajući nužnost reformi, dok su neki suprotnog stajališta.

¹¹⁰ Razdoblje koje je za istraživanje uzeto kao reprezentativno prethodilo je još nekoliko značajnih događaja: u siječnju 2015. izvršen je oružani napad na središnji ured Charlie Hebdo u Parizu te je održan drugi krug hrvatskih predsjedničkih izbora kojima je novom predsjednicom proglašena Kolinda Grabar-Kitarović.

¹¹¹ Zanimljivo je da se mogu pronaći primjeri koji govore o „grčkoj krizi“ ili „Grexitu“, jezičnoj inačici koja će kasnije zaživjeti u izrazu „Brexit“.

(113) Grci možda ne znaju što hoće, ali znaju što neće: neće da kreditori Grčku pretvore u ekonomsku oazu u kojoj ne važe demokracija i ljudska prava (JL, 14.7.2015., 23, MJe).

Političko stanje Grčke važno je za kontekst migracija budući da se u sljedećim mjesecima upravo Grčka suočavala s dolaskom velikog broja migranata. Tako se već u srpnju 2015. izvještava o velikom broju migranata na otoku Lezbosu, a počinju se spominjati i kvote kojima se svaka zemlja obvezuje na primanje izbjeglica (u tom trenutku ona za Hrvatsku iznosi 550). Intenziviraju se sukobi u Siriji (uništenje kulturnih dobara u Palmiri), a novine prenose i vijest o otmici hrvatskog državljanina u Kairu. Povećava se broj izbjeglica u Srbiji te sve češćima postaju rasprave o mogućnosti ukidanja Schengena,¹¹² kao i najava da će se azilanti s Balkana vraćati u svoje zemlje jer više nisu nesigurne. Rujan 2015. obilježen je tzv. „kamionskim ratom“ ili „trgovinskim ratom“ između Hrvatske i Srbije zatvaranjem granice na Bajakovu koje se argumentira prekomjernim brojem migranata koji dolaze iz Srbije. Izvještava se o sve većem angažmanu Rusije u Siriji. Sporadično se pojavljuju članci o sve većem iseljavanju iz Hrvatske. U listopadu se izvještava o mogućem provođenju tzv. „plana C“ kojim bi se migranti upućivali u Sloveniju, a u europskom kontekstu najavljuju se i izbori u Turskoj, što za EU ima velik značaj zbog njezine uloge u koordinaciji migracija. Studeni je obilježen terorističkim napadima u Parizu, a zatim i većim kontrolama na prelascima granica, što kao odgovor ima članke naslova kao u sljedećim primjerima:

(114) Nova era terorizma (nadnaslov). Rat u Europi (naslov). Jedna od 129 žrtava masakra u Parizu je i Milko Jozić, Hrvat iz Belgije. Terorist samoubojica imao putovnicu koja pokazuje da je registriran u Opatovcu kao izbjeglica iz Sirije (JL, 15. 11. 2015.).

(115) Političari poručuju da neće dopustiti da teroristi podijele Europu, ali pariški masakr potiče članice da inzistiraju na vraćanju kontrole nacionalnih vlasti nad azilantskom politikom i tako ubrzaju rastakanje Europske unije. (nadnaslov) Poljska inzistira na ponovnoj kontroli vlastitih granica (naslov) (VL, 15. 11. 2015., 4).

Sve je više negativnih reakcija na postavljanje žice na slovensko-hrvatskoj granici, a češća su i izvještavanja o rastu desnice u Europi. Paralelno s političkim događajima o kojima izvještavaju,

¹¹² Zbog terorizma i izbjegličkog vala EU sve bliže suspenziji ili čak ukidanju Schengena (JL, 25. 8. 2015, 3)

novine i same stvaraju kontekst upravo tih političkih događaja.¹¹³ Na samom kraju godine¹¹⁴ i početkom 2016. u novinama se pronalaze sinteze najvažnijih događaja među kojima se, osim migracija, spominju terorizam, emigracija iz Hrvatske, ideološke podjele u zemlji, slučaj sa švicarskim frankom, izlazak Hrvatske iz arbitraže sa Slovenijom, obnova Posavine poslije poplava, slučaj branitelja u Savskoj ulici u Zagrebu, a počinje se spominjati i Brexit kao mogući budući izazov EU. Iste je godine u Parizu konferencija o klimi (COP21), a bivši premijer Ivo Sanader pušten je da se od optužbi brani sa slobode. U siječnju 2016. novim hrvatskim premijerom izglasan je Tihomir Orešković te je sazvana nova Vlada. Prvi mjeseci 2016. godine kroz nekoliko članaka naglašavaju lošu demografsku sliku u Hrvatskoj:

(116) Hrvatska umire! Šokantno: nikad manje rođenih, ostat ćemo bez tisuću školskih razreda (VL, 29.2.2016., naslov).

(117) Hrvatska 9. u svijetu po prijatnji od izumiranja (GS, 19., 20. 3. 2016., 8).

Također, oprezniji stavovi o migracijama postaju javni i u političkom prostoru:

(118) Na granicama trebamo uvesti red, a to uključuje i naše Oružane snage (VL, 16. 1. 2016, naslovnica – citat predsjednice).

Paralelno s tekstovima u kojima se raspravlja o upravljanju migracijama, aktualne postaju i rasprave o transatlantskom trgovinskom partnerstvu (TTIP). Ožujak je obilježen terorističkim napadom u Bruxellesu te u Istanbulu (kojemu je prethodio napad u Ankari oko mjesec dana ranije), a česti su i članci o pregovorima s Turskom o zadržavanju izbjeglica te o uvjetima koje Turska pritom postavlja. Tijekom ožujka pregovara se o vraćanju migranata u Tursku te o uvjetima koji pritom moraju biti zadovoljeni.

(119) EU će za svakoga koga Turska primi natrag preseliti jednog sirijskog izbjeglicu iz Turske u EU (JL 19. 3. 2016., 6).

U travnju se zatvara „tranzitni centar“ u Slavonskom Brodu te se ponovno otvara pitanje kvota za primanje izbjeglica u pojedinim zemljama. U posljednjem dijelu promatranoga razdoblja izvještava se o napadu na zračnu luku u Istanbulu te o pripremama za referendum u Velikoj Britaniji koji je naposljetku rezultirao euroskepticizmom.

¹¹³ Ne čini se slučajnim uredničkim izborom predstaviti, primjerice, niz feljtona o velikim migracijama u povijesti (VL) ili članke kojima se predstavlja islam kao religija (Laži zapadne propagande: islam nije religija nasilja; naslov, SD 6.12.2015., 2-3), kao i reportaže o vehabijama u Bosni i odlaženju u Siriju (VL – srpanj, SD-prosinac 2015.)

¹¹⁴ Najteža godina u povijesti EU-a (GS, 31. 12. 2015.,7, naslov); Godina koju smo teško preživjeli (GS, 2. i 3. 1. 2016, 8, prilog Magazin).

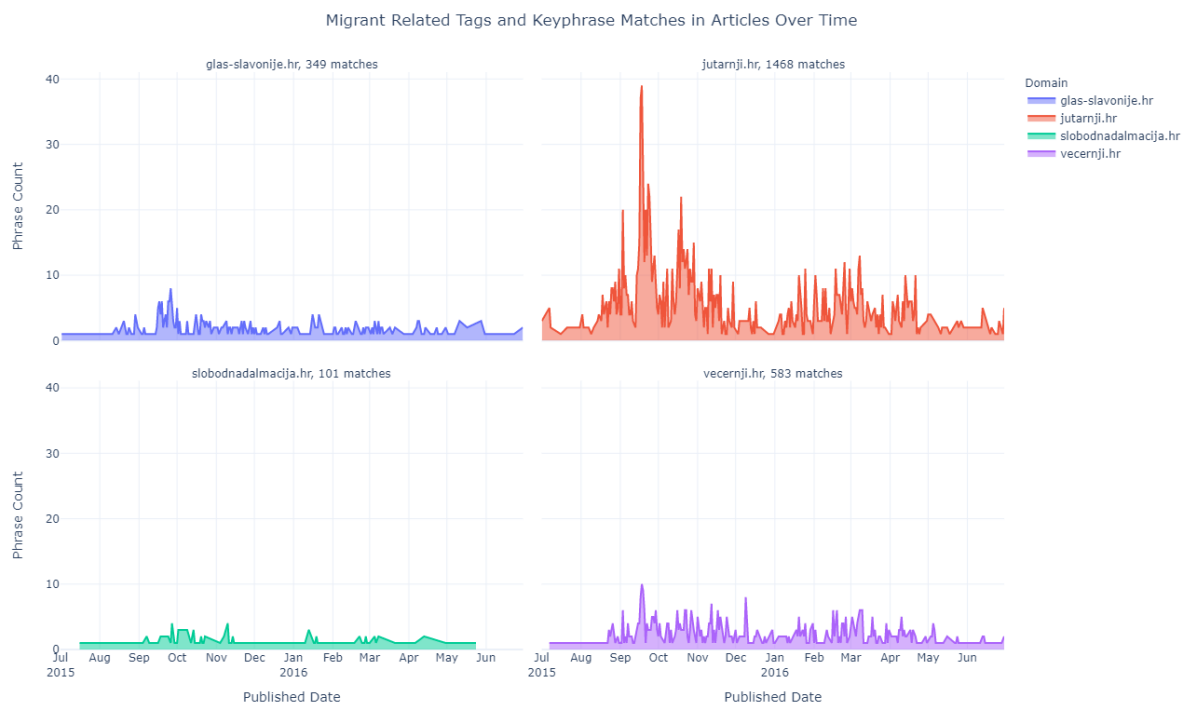
5.3.2. *Kvantitativni podatci u kontekstualizaciji*

5.3.2.1. *Broj članaka u dijakronijskom slijedu*

Kako bi se dobio potpun uvid u kontekst, osim prikazanog slijeda sociopolitičkih događaja koji uokviruju migracijski proces, korpus se, uz kvalitativni pristup, obrađuje i kvantitativno. Da bi se pritom dobili statistički značajniji podatci, izlučen je veliki korpus tekstova o migracijama s internetskih portala odabranih novina s ciljem prikazivanja frekvencije članaka prema odabranim ključnim pojmovima u dijakronijskom slijedu od srpnja 2015. do kraja lipnja 2016. Korpus je pritom zajednički te ne odvaja komentatorsko-analitičke tekstove od ostalih tekstova. Ključne riječi odabrane su prema pretpostavci o općoj semantičkoj povezanosti uz tada aktualni migracijski proces, kao i pretpostavci o najvažnijim političkim figurama koje njime upravljaju¹¹⁵. Prema odabranim ključnim riječima pretražuje se broj članaka u odabranom razdoblju prikazanom u obliku dijagrama u aplikaciji Retriever¹¹⁶ (osim u vremenskim dijagramima, podatci su u istoj aplikaciji prikazani i u obliku *n-grama* u odjeljku 5.3.2.2.). Retriever je platforma koja skuplja članke i njihove metapodatke s hrvatskih novinskih portala u stvarnom vremenu i nad skupljenim podacima radi analize uz pomoć statistike i strojnog učenja. Dijagrami na x-osi prikazuju vrijeme (prema danima), a na y-osi prikazuju broj članaka koji su tematski vezani uz „migracijsku krizu“ i pritom sadrže odabranu ključnu riječ, bilo da se ona nalazi u naslovu članka, tekstu članka ili tagovima. Pritom se broj članaka za svaku pojedinačnu ključnu riječ može izlučiti za svaki portal zasebno, a moguć je i dijakronijski pregled u dijagramima koji obuhvaćaju sve portale odjednom. Takav pristup omogućuje usporedbu korištenih pojmova u vremenu među samim portalima i uvid u moguću preferenciju određenih pojmova.

¹¹⁵ *Migrant*, migracij*, izbjegli*, kriza, humanitarna, teror*, Merkel, Orban, Grabar-Kitarović, Milanović, Erdogan, Ostojić.*

¹¹⁶ <https://retriever.takelab.fer.hr/migrant-counts/> (pristup 16.9.2021.)

Prilog 14. Primjer usporednih dijagrama na pojedinačnim portalima za ključnu riječ „migrant*“.

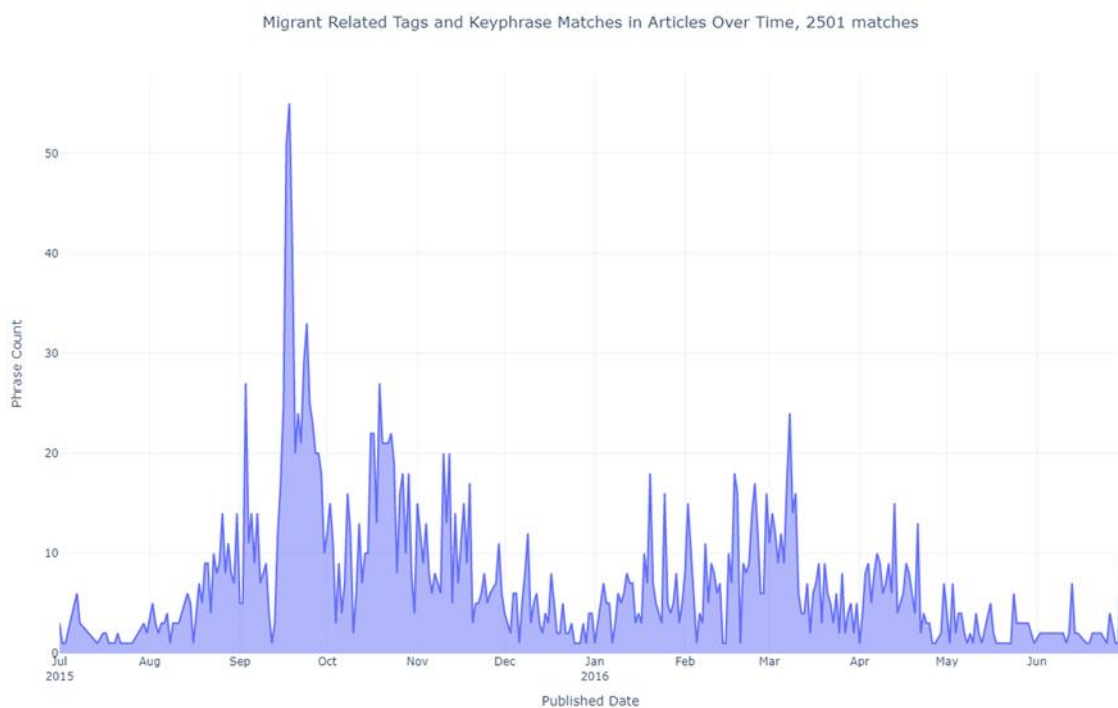
Pri usporedbi broja članaka za pojedinačne pojmove, treba uzeti u obzir i različitu količinu tekstova koja postoji na portalima (što se pokazuje i u tiskanom obliku novina). Po uzoru na Gabrielatosu i Bakera (2008) i KhosraviNika (2010) ovdje se analizira povezanost najviših frekvencija (*spikes*) članaka prema pojedinoj ključnoj riječi i sociopolitičkog konteksta u kojemu se ona pojavljuje. Ukupan broj za cjelokupno razdoblje za svaku pojedinačnu ključnu riječ¹¹⁷ za sve portale je sljedeća: migrant* – 2501, migracij* – 891, izbjegli* – 3943, kriza – 2688, humanitarna – 645, teror* – 467, Merkel – 712, Orban – 365, Grabar-Kitarović – 209, Milanović – 280, Erdogan – 244, Ostojić – 144.

S obzirom na vremensku os, pokazuje se da je broj članaka koji se odnose na „migracijsku krizu“ kod izbora gotovo svih ključnih riječi (osim „Erdogan“ i „teror*“) najviša u rujnu 2015. godine što se poklapa i s preliminarnim istraživanjem o popularnosti upita koje korisnici postavljaju na internetu za pojmove „migrant“ i „izbjeglica“ te „migracijska kriza“ i „izbjeglička kriza“ na mrežnoj usluzi „Google Trends“. Također, usporedi li se broj ručno prikupljenih tekstova za koje je procijenjeno da su vezane uz temu migracija (prilozi 5., 6., 7.,

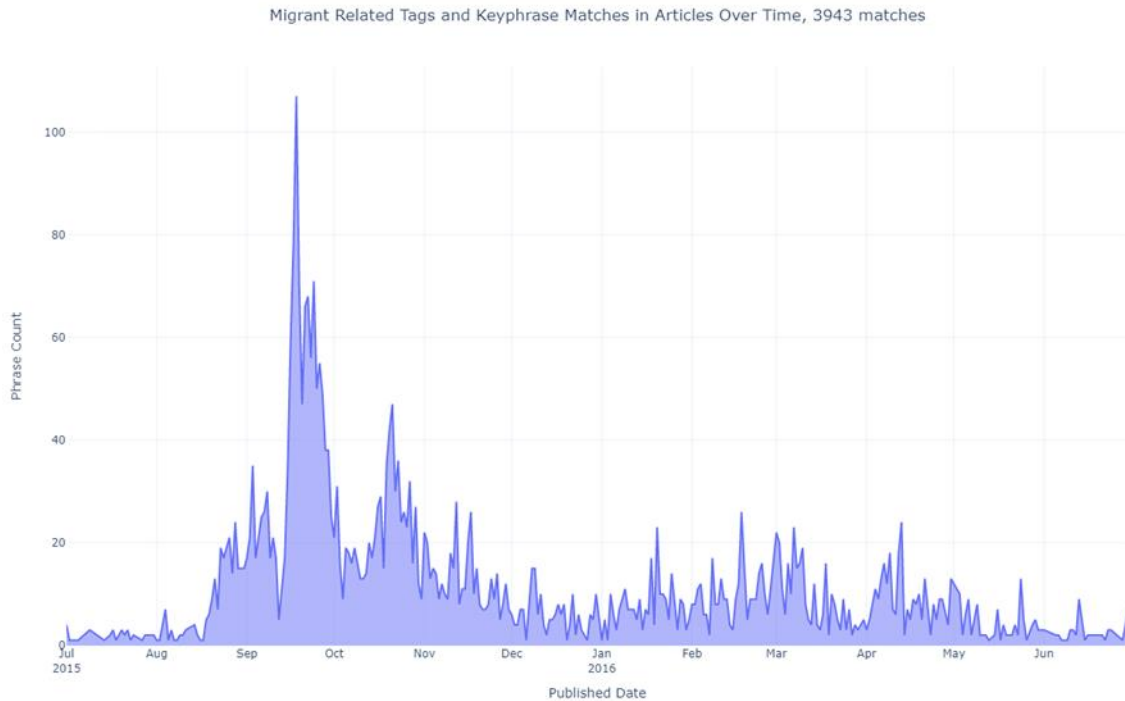
¹¹⁷ Ovdje se slikovno prikazuju dijagrami samo za pojedine ključne riječi budući da bi prikazivanje svih dijagrama po pojedinačnim portalima i ukupno za svaku pojedinačnu riječ opteretilo rad, a moguće je i samostalno pretraživanje u aplikaciji.

8.) s rezultatima dobivenima na portalima, razdoblje koje pokazuje najveći skok je isto (rujan 2015). Takva dvostruka provjera pokazala je da su rezultati tradicionalnog pristupa manjem korpusu i kvantitativne obrade na portalima vrlo slični.

Ukoliko se detaljnije pregledaju članci iz tog razdoblja, vidljivo je da mediji izvještavaju o sve većem broju ljudi koji dolaze na granice, o poteškoćama u stvaranju reda, organizaciji humanitarne pomoći. Sve se više raspravlja o opravdanosti dolaska te se iznose argumenti jesu li pristigli „migranti“ ili „izbjeglice“. U tom trenutku nije sasvim izgledno hoće li Hrvatska biti „tranzitna“ zemlja ili odredište te se ne može pretpostaviti da će ubuduće broj pristiglih i dalje rasti.

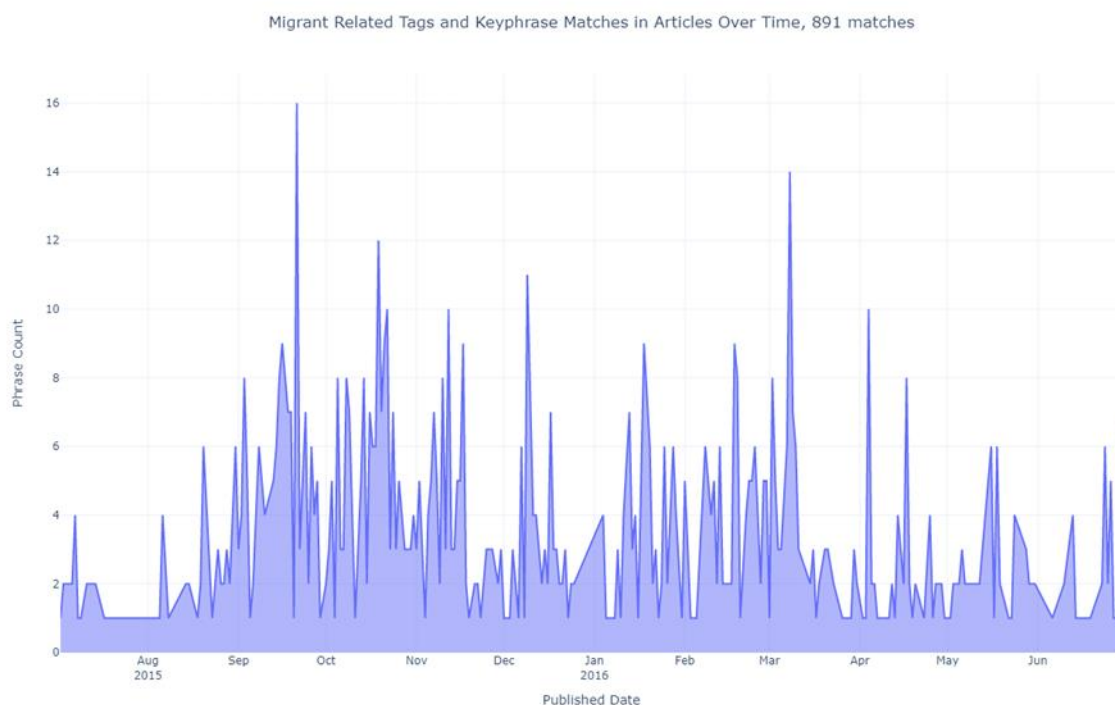

Prilog 15. Broj članaka prema ključnoj riječi *migrant** u dijakronijskom slijedu (svi portali)

Prilog 16. Broj članaka prema ključnoj riječi izbjegli* u dijakronijskom slijedu (svi portali)

Osim u rujnu, frekvencija je kod nekih ključnih riječi (npr. migracij*, Merkel) izražena i u ostatku razdoblja (naglašeno je nekoliko vrhova dijagrama). Takav je primjerice izraz migracij* kao riječ općeg značenja koja je konstantna i neutralna tijekom cjelokupnog procesa (za razliku od migrant* koja je u usporedbi s izbjegli* u nekim tekstovima počela dobivati pejorativno značenje). Slično je i kod izraza „Merkel“ koja upućuje na stalnu uključenost njemačke političarke u tada aktualne događaje.

Prilog 17. Broj članaka prema ključnoj riječi migracij* u dijakronijskom slijedu (svi portali)

Ključna riječ *Erdogan* odabrana je zbog uzorka članaka u kojima se naglašava uloga Turske i predsjednika Recepta Tayyipa Erdogana u koordiniranju migracijama i propuštanju ili zadržavanju migranata, odnosno o mogućnosti reguliranja „vala“. Ukupna učestalost članaka prema ključnoj riječi nije visoka (244), ali ukazuje na izraženiju pojavnost ne u rujnu 2015., već krajem travnja 2016. kada turski predsjednik dolazi u posjet Hrvatskoj na proslavu 100. obljetnice proglašenja islama ravnopravnom religijom. To je i prilika za tematiziranje gospodarske suradnje s Turskom i upravljanje migracijom budući da se pregovori s Turskom o vraćanju migranata provode od ožujka. Kvalitativnim pregledom članaka, primjećuje se da njegov dolazak kod nekih komentatora uvjetuje stvaranje izrazito figurativnog jezika.

Ukupna pojavnost članaka vezanih uz ključnu riječi *teror** iznosi 467, od čega je najveća pojavnost u studenom 2015. kada se dogodio teroristički napad u Parizu te u ožujku kada su se dogodili teroristički napadi u Bruxellesu i Istanbulu. U tom je kontekstu pojavnost očekivana. U istom razdoblju članci uz izraze *migrant** i *izbjegli** ne pokazuju vrlo visok broj. Također, u vremenu izrazite naglašenosti izraza *migrant** i *izbjegli** sredinom rujna 2015., broj članaka prema riječi *teror** nije visoka. Ručnim pregledom pronalaze se primjeri, od kojih su neki navedeni u prethodnim poglavljima, koji povezuju oba pojma, posebno u manjem korpusu kolumni u kojima je rasprava o terorizmu u okviru migracija dio argumentacijskog diskursa

autora, posebno kao argument sekuritizacije. Time se može zaključiti da takvih tekstova ima, ali njihov udio u ukupnom broju svih tekstova nije vrlo visok.

5.3.2.2. *N-grami*

Prema Reisigl i Wodak (2009) interdiskursna i intertekstualna povezanost ostvaruje se između diskursa, žanrova, tekstova i diskursnih tema (eng. *topic*). Izdvajanje osnovnih diskursnih tema omogućuje interpretaciju konteksta i ima značajnu ulogu kao i *toposi* u argumentacijskom diskursu. Kako bi se izdvojile teme vezane uz pretpostavljene ključne riječi, u obliku *n-grama* se izdvajaju pojmovi koji su s ključnom riječi najviše povezani. Izdvojeni ključni pojmovi iz velikog korpusa tekstova prikupljenih s odabranih portala povezani su s *n-gramima* grafički prikazanim u obliku „oblaka riječi“ (eng. *wordclouds*)¹¹⁸. *N-grami* su lingvističke jedinice (unigrami, bigrami, trigrami) iz uzorka, u ovom slučaju korpusa tekstova, čija frekvencija varira ovisno o zadanom pojmu. Grafička naglašenost u „oblaku riječi“ označava izraze (u flektivnom obliku) koji se u izvorima (korpusu) pojavljuju češće i u tom smislu mogu biti indikativni u analizi. Aplikacija omogućuje generiranje *n-grama* ovisno o odabiru jednog od 12 ključnih pojmova kao i odabir jednog od četiri portala kao izvora tekstova, uz mogućnost određivanja vremenskog raspona unutar kojega se žele prikazati najfrekventniji izrazi. Također, broj generiranih *n-grama* može prema izboru biti prikazan u rasponu od 10 do 500 u grafički različitim oblicima („oblak“, krug, kvadrat). *N-grami* se generiraju zasebno u naslovu i u tekstu samog članka. Postavljeni parametri mogu se kombinirati što omogućuje usporedbu različitih rezultata.

¹¹⁸ <https://retriever.takelab.fer.hr/migrant-ngrams/> (pristup 16.9.2021.)

Article Text

Keyphrase-Ngram Article Text Match 1

Keyphrase-Ngram Article Text Match 2

Prilog 18. Primjer *n-grama* u člancima za ključne riječi „izbjegli*“ i „migracij*“

Za potrebe rada provjereni su *n-grami* za sve ponuđene ključne riječi u cjelokupnom razdoblju od početka srpnja 2015., do kraja lipnja 2016., a za pojedine ključne riječi i za manja razdoblja u kojima u vremenskom dijagramu postoji izraženija frekvencija za određeni pojam.

Ključne riječi mogu se podijeliti u skupinu općih pojmova vezanih uz migracijski proces (migracija, migrant, izbjeglica, kriza) i njihove izvedene oblike te u skupinu pojmova koji se odnose na subjekte za koje se pretpostavilo da imaju politički utjecaj na proces (Grabar-Kitarović, Milanović, Ostojić, Merkel, Orban, Erdogan). Provjeravaju se i *n-grami* za pojmove koji uključuju humanitarno i terorističko djelovanje te njihovu povezanost s migracijom.

Iako grafičkim shemama nisu prikazani decidirani broječni podatci, naglašeniji izrazi koji se pojavljuju odabiranjem ključne riječi (koja nije prikazana u „oblaku riječi“) upućuju na njihovu veću učestalost što može implicirati na određenu vrstu *framinga* ili jednostavno olakšati iščitavanje cjelokupnog konteksta te pretpostaviti važnost određene teme ili aspekte i aktere vezane uz tu temu.

Uz većinu ključnih riječi generirani su, očekivano, *n-grami* koji upućuju na Hrvatsku (u različitim izvedenim oblicima) kao deiktičko središte te na Europsku uniju, budući da je migracija usmjerena prije svega na zemlje Zapadne Europe. U sličnim bi se omjerima očekivalo pojavljivanje toponima „Sirija“ (ili izvedenica) kao pretpostavljenog ishodišta kretanja, no on se pojavljuje rjeđe. Također, istaknutije se pojavljuju izrazi „izbjeglica“, „izbjeglička kriza“ (u

različitim padežima) što također nije iznenađujuće, ali se primjećuje da izvedeni izrazi vezani uz riječ „migrant“ nisu istaknuti u istoj mjeri. Među grafički istaknutijim pojmovima pojavljuju se izrazi „granica“ i „granični prijelaz“, a očekivani metaforički izraz „val“ se ne pojavljuje u naglašenom obliku (osim u naslovu jednih novina).

Uz ključne riječi koje upućuju na opće pojmove vezane uz migracijski proces (migracija, migrant, izbjeglica, kriza i izvedenice) „oblak riječi“ posebno naglašava *n-gram* „ministar unutarnjih poslova“ čime je subjekt prepoznat kao istaknutiji u upravljanju krizom od, primjerice, tadašnje predsjednice i premijera (pojavnost nije toliko izražena), ali i europskih političara Angele Merkel (naglašenija pozicija u naslovima) i Viktora Orbana. S duge strane, uz ključnu riječ „Merkel“ u tekstovima (člancima) istaknutije se pojavljuju *n-grami* općeg značenja, odnosno očekivana apozicija „njemačka kancelarka“ te izrazi koji uključuju izbjegličku krizu, Njemačku, Europsku uniju dok su uz Orbana istaknutiji izrazi vezani uz granicu, ministra unutarnjih poslova, izbjeglice. Istaknuti *n-grami* uz ključne riječi „Grabar-Kitarović“, „Milanović“, „Ostojić“ većinom predstavljaju uobičajene apozicije koje upućuju na njihovu političku funkciju („hrvatska predsjednica“, „premijer“, „ministar unutarnjih poslova“). Također, izraženi su pojmovi koji upućuju na međusobne odnose političara pa se primjerice „hrvatska predsjednica“ nalazi u korelaciji s također izraženijim *n-gramom* „ministar unutarnjih poslova“, „turski predsjednik“ i sl. Uz izraze koji su semantički najviše vezani uz migraciju (npr. „granični prijelaz“, „izbjeglice“), naglašen je *n-gram* koji upućuje na prenošenje izjava političara („rekao je“, „kazala je“).

Rezultati dobiveni u tekstovima uz ključnu riječ „humanitarna“ slični su rezultatima vezanim uz ostale ključne riječi („ministar unutarnjih poslova“, „izbjegličke krize“, „granični prijelaz“). Nije uočeno naglašavanje pretpostavljenih pojmova „pomoć“, „akcija“, „kriza“, ali se generiraju pojmovi „prihvatni centar“ i „crvenog križa“ kao konceptualno bliski pojmovi humanitarnom djelovanju.

Analizirajući *n-grame* vezane uz korijen riječi „teror*“ koji može objediniti pojmove „terorizam“, „teroristički napad“ i sl., ne pronalaze se (grafički) istaknuti *n-grami* iz tekstova (članaka) koji upućuju na migrante ili izbjeglice, ali se u manjoj mjeri pojavljuju u naslovima. U člancima su naglašeni izrazi „napada parizu“, „ministra unutarnjih poslova“, „islamske zajednice hrvatske“, „bliskom istoku“, „islamske države“, „europska unija“, „granična obalna straža“.

U odnosu na tekstove članaka naslovi općenito prikazuju izraze za koje se pretpostavlja da će više privući pozornost publike („kaos“, „ljudi“, „budućnost“, „spriječiti“ i sl.).

5.3.3. Retorika političkih subjekata

Kao što je naznačeno kvantitativnom analizom, važnu ulogu u kontekstualizaciji diskursa imaju političke osobe koje odlukama i izjavama izravno sudjeluju u koordinaciji migracijom. Političke izjave, posebno politički govori kao izdvojeni žanr, općenito su čest predmet analize u znanstvenim raspravama (npr. Charteris-Black 2018, Fairclough I. i Fairclough N. 2012, Božić Lenard 2016). Na temelju korpusa, izlučene su neke od izjava političara i aktivnosti o kojima, osim u odabranim novinama, pišu i drugi mediji¹¹⁹. One se ovdje iznose onako kako su predstavljene u pretraženom korpusu, a odabrane su ili na temelju postojanja paralelnih zapisa o istim aktivnostima ili izjavama (npr. komentari različitih autora o istoj izjavi ili događaju) ili su navedeni jer su naknadno zaživjeli kao općepoznati. Navode se prema procijenjenom značaju u donošenju odluka o migracijskoj politici, prvo na razini same Europske unije, a onda i na razini Hrvatske. Ovdje se iznose osnovne prepoznate karakteristike samo za potrebe kontekstualizacije.

5.3.3.1. Merkel – Orban

Njemačka kancelarka Angela Merkel tijekom migracija 2015. i 2016. godine bila je u medijima prepoznata kao zagovarateljica tzv. „politike otvorenih vrata“ te humanističkoga i humanitarnog pristupa zbog čega ju se ponekad uspoređuje s Majkom Terezijom¹²⁰, a magazin Time odabrao ju je za osobu godine. Ipak, krajem rujna 2015. u Njemačkoj se smanjuje početni proimigrantski entuzijazam te se počinje propitivati uloga Angele Merkel i njezine poznate izjave „Mi to možemo!“.

(120) Willkommenskultur“ postala je njemačka riječ godine. Ipak „kultura dobrodošlice“ za CSU, bavarskog saveznika Angele Merkel, ne znači politiku potpuno otvorenih vrata za sve izbjeglice (VL, 3. 10. 2015., prilog Obzor).

„Frau Angela“, „potresena šefica Europe“, „dobrotvor samoubojica“, „željezna kancelarka“, „europska mama“ samo su neki od atributa i apozicija pronađenih u tekstovima, a jedan autor navodi da „Postoji čak i slengovski izraz 'merkeln', glagol izveden iz njezina prezimena, a služi kao sinonim za onoga tko „ne radi ništa, ne donosi odluke, ne izražava mišljenje“ (JL, 24. 9.

¹¹⁹ Usporedno su izjave ili aktivnosti pretražene na različitim mrežnim portalima.

¹²⁰ Naslovnica Der Spiegla, 39/2015 prikazuje ju u opravi Majke Terezije uz naslov „Mutter Angela“.

2015., 4). Revidira se i njezina nekadašnja izjava o tome da je multikulturalizam u Njemačkoj potpuno propao te se s vremenom primjećuje pad popularnosti i sve više upućene kritike.

(121) Do jučer suverena na Olimpu, danas je vidimo kako osamljena luta limbovima političkog podzemlja (VL, 31. 10. 2015, BR).

Kao suprotnost Angeli Merkel prepoznat je mađarski premijer Viktor Orban koji zagovara veću kontrolu i zatvaranje granica, zbog čega nailazi na kritike:

(122) Kritičari su ga prekrstili u *Viktator* Orban, ali popularniji je nego ikad prije (VL, 4. 10. 2015., 44).

(123) Ako uspravnicu može postati uspješnicom samo radi li se o timskoj igri, kako se u to uklapa činjenica da je u Mađarskoj na vlasti „*viktator*“ koji s ponosom iskače iz timskih igara da bi igrao solo igru s Rusima? (VL, 14. 10. 2015., TK)

(124) Sa svakom novom krizom Europa gubi samopouzdanje; izbjeglička „invazija“ otkriva dvije dramatične podjele u EU. (nadaslov) „*Orbanizacija*“ Europe (naslov) (VL/Obzor, 2. 11. 2015., 8–9).

Ipak, dio kolumnista pronalazi argumente koji idu u prilog Orbanovim političkim odlukama, navodeći pritom i ekonomski rast Mađarske uz Orbana kao „uspješnog desničara s kojim mađarsko gospodarstvo doživljava preporod“:

(125) Hrvatska ljevica ne podnosi Orbana jer je preporodio Mađarsku, a ne zbog izbjeglica (...) Zbog gradnje zida na granici sa Srbijom i drugih oblika *zaštite od invazije* s Bliskog istoka, nazvan je *ksenofobom, nacionalistom, nacistom...*, a njegovo ime i riječi iz njega izvedene postale su simbolične oznake za sve što ne valja u postupcima s emigrantima (VL, 25. 9. 2015., MI).

(126) Viktor Orban razumije strah Europljana (VL, 24. 9. 2015., 31, DĆ).

Na razini Europske unije kao važan politički subjekt prepoznat je i turski predsjednik Recep Tayyip Erdoğan zbog strateškog položaja Turske u kojoj se nalazi velik broj migranata, a time i važnosti u upravljanju migracijama. Osim što se mogu pronaći kritike jer Turska pod Erdoganovom vlašću „klizi u autokraciju“ te se propituje sloboda govora u Turskoj, Erdogan je prikazan kao figura koja iz daljine odlučuje o budućnosti i posljedicama migracija u Europskoj uniji te su u takvoj konstelaciji Angela Merkel i europski premijeri prikazani kao „sultanovi sluga“ koji mu poput „zlatnih ribica“ ispunjavaju želje (VL, 20. 4. 2016., 37, TK). Političko djelovanje Erdoğanova i uloga Turske u migracijskom procesu posebno se aktualizira u

vrijeme pregovora s Turskom o zadržavanju migranata te o pritom postavljenim turskim uvjetima (financijska nadoknada, ukidanje vize turskim državljanima za EU, ubrzan pristup članstvu EU-a; JL, 8. 2. 2016., 4-5). U dijalektici suprotnih stavova o migracijama, u nekoliko se tekstova pronalaze i argumenti pape Franje koji propagira humanitarno djelovanje.

(127) Papa Franjo: Svi oni koji odbijaju primiti izbjeglice kao da su počinili ratni zločin (VL, 20. 8. 2015.).

5.3.3.2. *Milanović – Grabar-Kitarović*

Tadašnji premijer Zoran Milanović na početku intenzivnijih migracijskih kretanja migrante prepoznaje kao ugroženu skupinu kojoj je potrebna pomoć.

(128) Moramo biti ljudi, imati srca. Spremni smo pomoći (...) Zemlja smo koja je kada je bilo najteže dobila tuđu pomoć i u skladu sa svojim mogućnostima, koje su male, ali postoje, spremni smo pomoći i to ćemo napraviti. Moramo biti ljudi, ako hoćete kršćani, muslimani, imati srca, dati sve od sebe, ne biti sitni gazde, sitni žicari. Tu se ne radi o vrećama kupusa, to su ljudi, ljudi koji su očajni, koji bježe iz teške situacije i ne možete ih dočekati pendrecima (VL, 24. 8. 2015., 4).

Kako se broj migranata s vremenom povećava i kako dolazi do poteškoća u koordinaciji velikog broja ljudi u kratkom vremenskom roku, a u tim je okvirima položaj Hrvatske ovisan i o političkim odlukama donesenima na razini Europske unije, Milanović počinje koristiti i argument nacionalne sigurnosti.

(129) Hrvatska ima srce, ali moramo podsjetiti Europsku uniju da imamo i mozak te da znamo što su naši interesi i sigurnost (nadslov: Hrvatski premijer nakon navale izbjeglica najavio prelazak na plan B; GS, 19. i 20. 9. 2015., 2).

To posebno dolazi do izražaja u trenutku tzv. „kamionskog rata“ sa Srbijom i premijerove poznate izjave „Šaraj malo!“ kojom upućuje na preusmjeravanje migranata i rasterećenje prijelaza preko Hrvatske, kao i izjave "orao ne lovi muhe, a mi smo orao" koja je komentar na poruku srbijanskog ministra Hrvatskoj da ne zatvara granice zbog izbjegličke krize¹²¹.

¹²¹ Jedan od autora navodi ove prepoznatljive izjave kako bi uputio kritiku prema konkretnim političkim odlukama koje iz njih stoje: "Unatoč tome, ovog smo tjedna imali prilike svjedočiti idiotskom scenariju kodnog naziva "orao protiv muhe", operetnom i besmislenom kamionskom ratu koji u trenutku kad pišem ovaj tekst još nije gotov,

Predsjednica se od početaka koristi sigurnosnim diskursom, pri čemu ne isključuje humanitarno djelovanje, ali sigurnosni aspekt stavlja u prvi plan te traži „viši stupanj pripravnosti vojske i spremnost da reagira ako bude potrebno u zaštiti državne granice od ilegalnih migranata.“ (JL, 18.9.2015., 2).

(130) Predsjednica: Moramo biti *humani, ali i riješiti problem* (GS, 19. i 20. 9. 2015., 2).

Iz tog je razdoblja poznata i predsjedničina reakcija na odluku Angele Merkel da se migranti ne mogu prosljeđivati u tolikom broju prema Njemačkoj:

(131) „Gospođa Merkel koja ih je pozivala, sad je povukla ručnu kočnicu i rekla da Njemačka ne može primiti sve te ekonomske migrante koji dolaze. Gospođa Merkel je to učinila a da nije svjesna kako je u vožnji, gdje se skupilo toliko automobila napravila kaos na cesti i treba ga sada riješiti.“ (JL, 23.9.2015., 3)

S obzirom na tretman ovih aktera u kolumnama, Jelena Lovrić u svojoj kolumni navodi da predsjednica u izbjeglicama vidi prijetnju, ali pritom nije eksplicitna pa se njezini stavovi mogu smatrati nekom vrstom „*baršunastog orbanizma*“¹²². S druge strane, dio kolumnista (SD, 25. 9. 2015.,13, JJ) smatra da se „izjavi predsjednice o Merkel sa stanovišta istinitosti i točnosti nema (se) što prigovoriti“, te da sama izjava nije toliko uznemirila Merkel ni Njemačku, koliko domaće političke krugove, a interpretacije njezine ocjene su pretjerane, neiskrene, tendenciozne.

Uz predsjednicu se povezuje i “Jadransko-baltičko-crnomska” inicijativa kao platforma za političku, ekonomsku, infrastrukturnu i sigurnosnu suradnju u srednjoj i istočnoj Europi. Inicijativa vertikalne integracije odnosno povezivanja prostora od Jadrana do Baltika s Hrvatskom na jugu i Poljskom na sjeveru u medijima se naziva „uspravnicom“ i također se pronalazi kao tema argumentacijskog diskursa pojedinih kolumnista.

premda svi znamo da će biti kratkotrajan, kao što svi znamo i to da je bio nepotreban. Riječ je o pseudokrizi u čaši vode koja je otpočela jednim Milanovićevim prostačkim vicem (šaraj malo!), nastavila se opstrukcijom carinskog protokola, da bi do druge polovice tjedna eskalirala u carinsko-ekonomski rat“ (JL, 26. 9. 2015.,33, JP).¹²² „Podsjetimo, na pitanje mora li Hrvatska staviti ogradu na svoju granicu, predsjednica odgovara da bi to voljela izbjeći, ali 'u budućnosti ja ne vidim kako se drugačije zaštititi', kaže. Te još jednom: 'Mislim da će u budućnosti biti potrebna neka ograda ili fizička prepreka. Ali nemojte to zvati žicom.' Šeficu hrvatske države, znači, smetaju termini, a ne podizanje zidova. Žica nekako previše asocira na Srebrenicu i koncentracijske logore, pa je ne bi spominjala.“ (JL, 17. 10. 2015., JL) Ista autorica u drugom tekstu interpretira izjave Tomislava Karamarka i predsjednice te postavlja pitanje hoće li politički uzori biti Viktor Orban ili Angela Merkel, „žica ili europske vrijednost“, kao dvije kontradiktorne političke filozofije (JL, 19. 9. 2015., 25).

S obzirom na tekstove u cjelokupnom korpusu, kao i na istaknutost u *n-gramima* generiranim prema portalima, od ostalih političkih aktera značajnu ulogu u koordinaciji migracijama unutar granica Hrvatske ima i ministar unutarnjih poslova Ranko Ostojić, a posebno se povezuje s organizacijom „tranzitnih centara“ i nastojanjem da Hrvatska ne postane „hotspot“.

5.3.3.3. „Kontroverzne“ izjave

Iako nemaju težinu političke odluke, kao ni značaj u upravljanju migracijama, izjave pojedinih manje poznatih političara izazvale su mnoge reakcije, posebno kolumnista i komentatora. Već je početkom interpretiranog razdoblja uočena kritika izjave Mirela Holy o mogućnosti da među izbjeglicama može biti terorista:

(132) Holy je stavom o izbjeglicama osvojila titulu *grozote mjeseca* (JL 25. 8. 2015. MB, 20).

Autor se služi kontrastiranjem i pretpostavkom da je izjava primjerena desnim i nacionalističkim političkim krugovima, ali „autorska prava na ovu, po svim mogućim kriterijima groznu tvrdnju, vlasništvo su izvjesne sredovječne urbane dame, bogatog humanističkog obrazovanja i deklariranog socijaldemokratskog habitusa“ (ibid.). U sljedećem se broju novina stvara komunikacija s ovim tekstom u kolumni Inoslava Beškera (Rimovanje) „Zašto papa Franjo nije *grozota mjeseca*“. Također, na tekst se intertekstualno referira i Dražen Ćurić iznoseći u kolumni mišljenje o migracijskoj politici i „Svjestan rizika da će me neki političari opće prakse proglasiti *grozotom mjeseca*, beščutnim ksenofobom (...)“ čime ulazi i u raspravu o političkoj korektnosti¹²³ (VL, 27. 8. 2015, 29, DĆ). Uskoro je kritici izložena i Željka Markić i njezin prijedlog za rješavanje problema s izbjeglicama (JL, 10. 9. 2015., BV).

Velike je reakcije medija izazvala izjava tadašnjega predsjednika stranke Hrast i saborskoga zastupnika s liste Domoljubne koalicije Ladislava Ilčića.¹²⁴

(133) Velika je razlika između muslimana i Hrvata. U radnim navikama, u odnosu na život, idealima, odnosu prema ženama (...). Mi imamo milijune ljudi u Africi i Aziji

¹²³ „Zapadna Europa danas se nalazi u problemima dobrim dijelom i zato što zbog torture „političke korektnosti“ nije na vrijeme pvela raspravu o broju imigranata i njihovoj mogućnosti adaptacije na novu sredinu.“ Kritizira i moćne zapadne zemlje koje su imale geopolitički utjecaj na zbivanja na Bliskom istoku, a koje od malih zemalja onda traže da „pokažu solidarnost“. (ibid.)

¹²⁴ Novine prenose dijelove intervjua televizije N1.

koji žele doći u Europu. Mi ne razmišljamo o tome da će ti ljudi preplaviti Europu i da su oni biološki jači od Europljana jer imaju puno djece. Važna je i kulturna politika. Njihova su djeca jednako vrijedna, ali nisu ista. Trebamo se zapitati želimo li mi u Hrvatskoj milijun muslimana (VL, 5. 12. 2015., 12).

O istim izjavama Ladislava Ilčića iz kritičke perspektive piše Ante Tomić, analizirajući svaki njegov pojedinačni argument izrečen u emisiji. Tako se primjerice osvrće na njegovu opasku o brojnosti muslimana i biološkoj superiornosti, koristeći se pritom humorom i ironijom.¹²⁵ Pronalaze se i primjeri pozitivne argumentacije kod drugih kolumnista.¹²⁶

Reakcije medija izazvala je i internetska objava bivše zastupnice u Europskom parlamentu Marijane Petir. O njezinoj objavi, ali i o reagiranjima u javnoj komunikaciji kroz nekoliko u gotovo isto vrijeme objavljenih tekstova pišu različiti kolumnisti dotičući se i teme političke korektnosti i slobode govora¹²⁷.

(134) „Eksplozije u Bruxellesu pred Uskrs pokazatelj su da nekima nije ništa sveto. Neće nas zaplašiti jer naš Bog je pobijedio smrt. Sretan Uskrs!“, napisala je beskompromisno Marijana Petir, očito ne obraćajući previše pažnje na to što bi to možda bilo u tom trenutku u skladu s aktualnim zahtjevima političke korektnosti (VL, 24. 3. 2016., 31, IH).

Nazivajući ga „istarskim fašistom“ Jergović se osvrće i na izjavu Damira Kajina o tome da se migranti ne kreću prema Saudijskoj Arabiji, a činjenicu da bježe prema Europi, a ne prema Saudijskoj Arabiji objašnjava time da to govori o njihovim prioritetima i svjetonazoru te da u tom kontekstu oni svakako nisu Europljani, ali jesu europci (JL, 25. 8. 2015., 21, MJe).

U primjerima je zamijećeno da pojedine „kontroverzne“ izjave političkih figura kod nekoliko kolumnista otvaraju pitanje političke korektnosti. No, poticaj toj temi nisu isključivo

¹²⁵ „Čovjek raspiruje paniku o doseljavanju cijelog milijuna muslimanskih stanovnika u našu većinski kršćansku, katoličku zemlju, a tih se nevoljnika od početka izbjegličke krize tu trajno naselilo točno, samo malo da prebrojim...Nula! (...) Ako nam je sedam stotina godina, često u daleko nepogodnijim okolnostima, uspijevalo sačuvati kršćansku vjeru na ovim prostorima, otkud Ilčiću sada strah da će ga osunetiti i zabraniti mu da gusli Bachovu misu u h-molu?“ (SD, 10. 12. 2015., 12, AT)

¹²⁶ „Bez sustezanja, Iličić je manirom dežurnih korektora javnog mišljenja okvalificiran kao ksenofob, klerofašist, čisti fašist i nacist.“ „Zapanjuje, naravno, ta lakoća etiketiranja, a da se nitko nije potrudio upustiti se u smirenu raspravu o tome (...)“ (SD, 8. 12. 2015., 12, JJ)

¹²⁷ Dok Tomislav Krasnec kritizira Petir iznoseći u kolumni da borba protiv terorizma nije razina „naš bog-vaš bog“ (VL, 23. 3. 2016., 39, TK), Šola postavlja protutezu da je u raspravi o korijenu terorizma važna upravo slika boga u činjenju i legitimaciji nasilja. (SD, 27. 3. 2016., 23, IŠ), a Ivkošić ju naziva „bistrim jezerom morala nasuprot mutnoj lokvici bezbožaca“ (VL, 26. 3. 2016., 34, MI)

kontroverzne izjave, već se problematiziranje tog koncepta pronalazi i u tekstovima općenito vezanim uz koordinaciju migracija.

5.3.4. Politička korektnost

Pitanje političke korektnosti općenito se kao tema rasprava i članaka često povezivalo s njezinom manifestacijom u obrazovnom diskursu visokog školstva.¹²⁸ Iznoseći stavove svjetonazorski različitih autora, Mesić (2005: 171, 178) prikazuje kako se koncept političke korektnosti razvijao prije svega u akademskim krugovima američkog društva u kojemu su prepoznate dvije suprotstavljene naracije – „ljevičarska“ i „desničarska“. Pritom intelektualna i politička desnica prikazuje političku korektnost kao ideološku zavjeru kojoj je cilj zatiranje slobode mišljenja, a time i američkih i europskih vrijednosti. S druge strane, ljevica na političku korektnost gleda kao na konstrukt desnice koja zamagljuje svoj ideološki napad na društvena i akademska postignuća ljevice. Politička korektnost dovodi se u vezu i s idejom multikulturalizma koji stavlja naglasak na različitost (etnicitet, rasa, rod, seksualna orijentacija). Interpretirajući ovaj koncept kroz različite teorijske pristupe, autor o podijeljenosti na dva suprotna stajališta govori kao o suženim perspektivama, ali i daje primjere analitičara koji nadilaze jednostavnu binarnost stavova navodeći pritom kako slika nije isključivo crno-bijela te da je moguće iskorištavanje koncepta i jedne i druge perspektive za svoje različite obrazovne i političke agende. Primjeri pronađeni u korpusu ukazuju na to da je koncept političke korektnosti nadišao krugove obrazovnog diskursa i ušao u javnu komunikaciju u kojoj može biti primijenjen u gotovo bilo kojoj vrsti (pod)diskursa kao vrsta argumentacije. Tako argument političke korektnosti kolumnisti ponekad primjenjuju i u diskursu o migracijama.

(135) Europa na raskrižju bezumne političke korektnosti (VL, 16. 1. 2016., 27, SB).

(136) Ona [Europa] danas ima ozbiljan problem s istinom, pa i s istinom o izbjeglicama. Europa je intelektualno i politički rastegnuta između zaštite “našega načina života” i neumjerenog veličanja “političke korektnosti” (...). O činjeničnoj razlici kultura kod nas se, kao i u Europi, zbog pritiska, pa čak i mentalnoga terora “političke korektnosti” više zapravo i ne može razborito i objektivno raspravljati. (...) Zbog takve nesnošljivosti i mentalne isključivosti dijalog i polemika sve više nestaju pa ozbiljnih javnih rasprava

¹²⁸ Wilson (1995), Dunant Sarah (ed.)(1994); Berman (ed.) (1995)

gotovo više i nema. Tako se uništava i sama bit demokracije kojoj je upravo dijalog temelj (VL, 30. 3. 2016., 36, MJ).

(137) Politička korektnost je AIDS mišljenja, koji se na društvenoj razini očituje infekcijom 'virusom' orvelijanskog novogovora koji uzrokuje (auto)cenzuru (...) U tom slučaju, etiketiranje inomišljenika je ujedno i njegova psihijatrizacija, jer fobije su fenomeni iz psihijatrijskih manuala (SD, 29. 11. 2015.,10, IŠ).

(138) Samonametnuta politička korektnost priječila je države sljedbenice politike otvorenih vrata da vide političku pozadinu (ciljana destabilizacija i islamizacija Europe) i sigurnosne posljedice bliskoistočnog vala (SD, 20. 2. 2016., 15, VS).

(139) Moralna policija sastavljena od kolumnističkih virtualnih dobrotvora zadnjih sedam dana preventivno odrađuje posao kako se nitko ne bi usudio zucnuti ništa protiv kad prve tisuće migranata prema kojima nemamo nikakav specifičan politički ni povijesni dug nahrupe u našu zemlju. Prosječnom čitatelju ne preostaje ništa drugo nego diviti se kako su to krasni ljudi kad tako širokogrudno pišu kako bi primili i hranili sve koji hoće ući u Hrvatsku. Natječu se u virtualnom altruizmu i proklinjanju ksenofobnih Hrvata, temeljeći to mišljenje uglavnom na anonimnim komentarima po društvenim mrežama (...) Sveprimači prijete etiketom nacista svakome tko se usudi iskazati bilo kakvu rezervu prema onome što se događa (VL, 28. 8. 2015., 26, NR).

Koncept političke korektnosti ponekad se povezuje s konceptom „fašizma“ koji se u ovom kontekstu koristi kao kritički argument, najčešće kroz izražavanje nezadovoljstva zbog proglašavanja „fašistima“ onih koji su se protivili tadašnjom koordinacijom migracijama.

(140) Upozoravati na problem s Molenbeekom do jučer je značilo automatski dobiti etiketu ksenofoba, rasista i fašista iako su s ljudima iz te četvrti povezivani teroristički činovi u Madridu, Londonu i Parizu (VL, 26. 3. 2016., 33, NR).

(141) (...) u povodu migrantske krize – žestoko se antifašistički spina. Prva se u tu igru ubacila njemačka kancelarka Merkel pokušavajući pozivom dobrodošlice sirijskim izbjeglicama osvojiti tu visoku moralnu poziciju za sebe, kako bi skinula stigmatu fašizma s vlastite nacije. Na klackalici antifašizma tako su se našli svi ostali dokazujući svoju antifašističku pravovjernost pristankom na njezinu politiku dobrodošlice. Međutim, takva strategija nije polučila željeni rezultat europske horske humanitarne usuglašenosti (VL, 13. 2. 2016., 29, BR).

S druge strane, u nekoliko se tekstova izlaže o jačanju desnice¹²⁹ s kojom se i proces migracije dovodi u uzročno-posljedični odnos (intenzivne migracije osnažuju desnicu). Izlaganjem o jačanju desnice progovara se o svojevrsnom procesu „fašizacije društva“ (a ponekad se ističe i ideja o oživljavanju nacizma¹³⁰).

(142) Nisu ni Ukrajinci ni Marine Le Pen slika novog europskog fašizma. Petra Laszlo je slika tog fašizma: fašizma s oksidiranim pramenovima, u izbljedjelom jeansu i sportskim “tenama“ (JL, 12. 9. 2015., 33, JP).

Usmjeravanje na koncept političke korektnosti barem djelomično uključuje i interpretaciju pragmatičkih kategorija „uljudnosti“ i „neuljudnosti“ (*politeness* i *impoliteness*).¹³¹ Tako primjerice Klotz (1999: 157) povezuje oba pojma tumačeći ih u okvirima mogućih ideoloških implikacija.

The result of our *and*-link between Political Correctness and Politeness is that politeness integrates political correctness in the long term and in the process partly reshapes and distorts it. Because politeness is a tool in itself; it is not courtesy, as I would like to point out by looking at a closely synonymous word.

Koncept uljudnosti u općenitom prikazu pretpostavlja preduvjet za suradnju i ustroj društvenoga života, oblikuje društvene odnose i utječe na smanjivanje mogućih sukoba. Velik dio onoga što komuniciramo upravo i jest određen našim društvenim odnosima (Kuna 2009). U užem smislu označava poštovanje sugovornika te potvrđivanje njegove vrijednosti. U argumentacijskim tekstovima ulogu „sugovornika“ preuzima čitatelj kojemu je tekst usmjeren. Budući da su kolumne i komentari vrsta tekstova u kojima se iznosi stav autora, ne pretpostavlja

¹²⁹ Članci su to o jačanju političarke Marine le Pen (Nacionalna fronta) u Francuskoj, AfD-a u Njemačkoj, rastu utjecaja Norberta Hofera i Slobodarske stranke u Austriji, stabilnoj poziciji Viktora Orbana u Mađarskoj, rastu desnice u Poljskoj itd.

¹³⁰ U tom kontekstu, Jergović posvećuje cijelu kolumnu resemantizaciji „plavog različka“ kao simbola nacizma („Povijest različka u Austriji započinje 1934. kad ovaj cvijet simpatizerima zabranjene nacističke stranke postaje znak prepoznavanja koji zamjenjuje svastiku“; JL, 31. 5. 2016., 25, MJ) te stvara poveznicu s Norbertom Hoferom, predstavnikom antiimigrantske Slobodarske stranke u Austriji koji je polučio dobar rezultat na izborima. Simbolično je to što je bio prepoznatljiv po plavom cvijetu u zapučku, čime naslov teksta („Plavi cvijetak prijeti Europi) dobiva puno značenje. Osim što spominje značenje plavog cvijeta, spominje i resemantizaciju svastike. „Tako to sa simbolima biva: neki veliki događaj ih prekodira i poništi njihova prethodna značenja. Pa kao što svastika više nije bila staroindijski simbol vječnog kretanja sunca, tako ni različak više nije mogao simbolizirati nešto drugo ili nekog drugog. Nemoguće je, naime, nositi u zapučku plavi različak, a ne referirati se na progonjene austrijske naciste“ (ibid.) Iako na kraju Hofer nije dobio izbore, autor upozorava da je „avet plavog različka ostala da lebdi nad Srednjom Europom. Nevin tajni cvijetak, pod suncem koje se vječno kreće.“ (ibid.)

¹³¹ Koncepti o uljudnosti i neuljudnosti inkorporirani su u teorije različitih autora koji su razvili zasebne sustave principa, maksima i taksonomija kooperativnosti: Paul Grice (1975, 1989), Brown i Levinson (1987), Geoffrey Leech (1983), Jonathan Culpeper (2011) i dr.

se njihova stilska ili sadržajna neutralnost kao u ostalim vrstama obavijesnih tekstova (npr. u vijestima). To također pretpostavlja veću autorsku slobodu u izražavanju zbog čega se ponekad problematizira prihvatljivost onoga što čitatelj može procijeniti kao „neuljudno“ te implicira pitanje može li autor tekstova u kojima izražava vlastiti stav prijeći granice „uljudnosti“ (koja opet može biti rezultat subjektivne procjene recipijenta), odnosno ima li slobodu biti „neuljudan“. To se posebno odnosi na tekstove koji preuzimaju karakteristike književnoumjetničkoga djela, poput satire koja kao primjer književnog djela pronalazi svoje mjesto i u medijima¹³², a označava tekst kojim se napada pojedinac ili kolektiv te se podvrgava ismijavanju, ironiziranju, osudi i prijeziru. U jednoj od kolumni autor na temelju usporedbe migracije ljudi na sjever i migracije ptica na jug na humorističan i satiričan način progovara o političkoj „migraciji“ između stranaka kritizirajući tako općenito nestabilnost političkog miljea. Pritom se koristi bogatim figurativnim izrazom i prepoznatljivim elementima diskursa o migracijama.¹³³

5.3.5. Koncepti humanosti i humanitarnosti

Dosadašnji pregledi korpusa, konteksta i stavova političkih osoba upućuju na prezentaciju dualizma u diskursu o migracijama. S jedne strane primijenjen je diskurs sekuritizacije, a s druge strane humanitarni diskurs (v. 5.2.2). Jednostavna dijalektika stavova često sugerirana naslovima članaka ponekad se ipak posložnjuje u samim tekstovima, posebno u kolumnama i komentarima kojima je već i žanrovski zadano izlaganje mišljenja i argumentacije. Pojedini, ali rijetki toposi ne mogu se klasificirati jednostavnom podjelom *pro et contra* te problematiziraju i produbljuju jednostavnu binarnu podjelu stavova. Primjer pronalazimo u paralelno objavljenim člancima u kojima se suvremeni slovenski filozof Slavoj Žižek, predstavljajući svoju verziju drame „Antigona“, osvrće i na pitanje migracija¹³⁴ pa tri moguća raspleta u duhu „Antigone“ autor vidi i kod „izbjegličke krize“.

¹³² Uloga satire u medijima posebno je osviještena poslije napada u prostoru francuskog satiričnog tjednika Charlie Hebdo početkom 2015. godine.

¹³³ „Prvi je izbjeglički val već došao na odredište. Neobrijani, gladni i iscrpljeni esdepeovski i haenesovski nesretnici razapeli su šarene šatore i roštiljaju kobasice pod platanama na zagrebačkom Trgu žrtava fašizma, puni nade zureći u prozore predsjedništva Hrvatske demokratske zajednice.“ (JL, 26. 9. 2015., AT)

¹³⁴ „Postoji prvo humanitarna pozicija za izbjeglice, apstraktna humanitarnost (...) No postoji nešto lažno u toj liberalnosti Europe, to licemjerje koje liberalnim dušama daje osjećaj moralne superiornosti. Nije dovoljno suosjećati da bismo se od toga osjećali dobro (...) Odnosno (...) postoje dvije vrste ideološke ucjene. Prva je da Europa treba pokazati solidarnost, druga su antiimigrantski nastrojeni populist. Oba su loša. Rješenje nije u tome

(143) Prvi je onaj liberalni, Antigonin i humanitarni, što znači da Europa treba otvoriti vrata i zaželjeti im dobrodošlicu. Drugi je Kreontov, kojeg danas simbolizira mađarski premijer Orban, a koji želi braniti Europu. Treći tvrdi da su ova dva pristupa lažna. Ja sam pristalica liberalnog pristupa, ali tvrdim da izbjeglički problem nije humanitarno pitanje. Treba ga rješavati tamo gdje je nastao i zapitati se kako je do njega došlo (VL, 25. 1. 2016., 4).

Problematizacija koncepta humanosti i humanitarnosti u argumentacijskim je tekstovima ponekad vidljiva prikazom kontradiktornog odnosa emocija i racionaliziranja te nacionalnih interesa.

(144) Do jučer su naši i srpski mediji s ponosom isticali kako smo humani za razliku od groznih Mađara. I pogledavali prema Bruxellesu vidi li „Europa“ kako smo dobri i humani, pa bismo cvjetali kad bi nas Guardian i slični pohvalili. Odjednom, danas se hrvemo kao da se radi o međusobnom uvaljivanju nuklearnog otpada (...) Do jučer je svatko svakom blefirao i glumatao bezgraničnu humanost, uz izuzetak mađarske barbaroge, a sada maske padaju i svi se bore za svoj nacionalni interes. Puno se zadnjih dana govori o tome tko je pokazao da je čovjek, a tko je ne-čovjek. Pored opće osobine „humanosti“ kao solidarnosti, čovjek je eminentno razumno biće. Koristiti razum znači „hladne glave“ sagledati sadašnje stanje i planirati buduće poteze (...) Cool je i pitanje prestiža uslikati selfi s migračem i riješiti se starih kaputa, šibnuti ih prema zapadu, ali kako sutra ljudima koji htjednu ili budu morali ostati tu pomoći da ostvare dostojan ljudski život od svoga rada? (VL, 25. 9. 2015., 30, NR)

Drugi autor (SD, 27. 9. 2015, 5, IŠ) govori o postojanju dvije vrste retorike u priči oko izbjeglica: „jedna je humanitarna, druga ekonomska, pri čemu se ona prva u konačnici svodi na onu drugu“ (ibid.) objašnjavajući da je Merkel u prvoj fazi rabila humanitarnu retoriku: „No humanitarni diskurs Angele Merkel samo je pokrivalo za ono što stoji iza toga, a to je ekonomska računica, pa je kancelarka doista 'povukla ručnu', kako je rekla Grabar-Kitarović.“

da se Europa u potpunosti otvori, već da se promijeni funkcioniranje kapitala.“ „Ako želimo riješiti problem, moramo postavljati radikalna pitanja. Rekonstruirati društvo da izbjeglice ne lutaju okolo, što više ih tretiramo kao objekt humanitarne pomoći, više dolazi do napetosti. Morat ćemo iza sebe ostaviti ljevičarske tabue.“ Autor dalje nastavlja da je osim globalnog kapitalizma „Problem (je), dalje, i 'izjednačavanje kritike dijela islama s islamofobijom, taj patološki strah liberala Zapada da ne budu optuženi za islamofobiju (...) Idealizacija izbjeglica, tumači, nikome ne čini dobro: „Što ako otkrijemo da među njima, kao uostalom, i među nama, ima i loših ljudi. Pogrešno je misliti da patnja nekog čini boljim čovjekom (...) Volimo ih kad su dobri, kad su zahvalni, no što kad nisu zahvalni, a na to imaju pravo, da ne budu zahvalni.“ (JL, 25. 1. 2016., 26, 27; Naslov: Slavoj Žižek: I među izbjeglicama ima loših ljudi. Ljevičarske tabue treba rušiti)

(ibid.). Nasuprot tome, izlaže se i o razlici između pragmatičnosti nacionalnih interesa i humanizma pri čemu prvo stajalište zastupaju oni koji žele zapečatiti granice, a drugo oni koji pomažu izbjeglicama. Autor zaključuje: „Pragmatizam je gesta većine, humanizam je prirodni refleks manjine. Tako je oduvijek bilo.“ (JL, 29. 9. 2015., 25, MJe)

Drakulić (JL, 19. 9. 2015., SD) također navodi da velik broj izbjeglica dovodi u pitanje solidarnost i razvija podjelu među europskim zemljama u kojima su se oblikovala dva modela: lijevi i liberalni „švedski“ model (no i ovdje raste utjecaj antiimigrantskih struja) i „mađarski“ model. Pritom navodi Žižekovo mišljenje da je potrebno ostaviti iza sebe „arogantno lijevičarsko moraliziranje“ već „Moramo napustiti ideju da je rasistički ili protofašistički braniti svoj 'način života' za domaće stanovništvo. Ako to ne učinimo, utabat ćemo put antiimigrantskih osjećaja u Evropi čija je posljednja manifestacija u Švedskoj.“ (ibid.).

5.3.6. Identitet Europe u diskursu o migracijama

Osim navedenih primjera dualističkih pristupa, binarne suprotnosti vidljive su i u tekstovima u kojima se revitaliziraju mitologemi o Istoku i Zapadu, ali i o unutarnjim podjelama na istok i zapad same Europe. U poopćenim mjerilima, medijski prikazi načelno različitih stavova prema migracijama istočnih i zapadnih europskih zemalja dovode i do razvijanja argumentacije o njihovoj nejednakoj političkoj i ekonomskoj pozicioniranosti. Time mreža različitih vrsta diskursa koji se nalaze u interakciji s diskursom o migracijama objedinjeni Faircloughovom idejom interdiskurzivnosti ukazuju na jednu zajedničku osobinu – većinu ih povezuje topos vezan uz identitet, položaj i budućnost Europe. Na taj se način stvara svojevrsni (nad)diskurs o Europi čiji je jedan od sastavnih dijelova upravo diskurs o migracijama pa tako „Izbjeglice postaju lakmus za propitivanje održivosti identiteta Europske unije, njezinih zakona i humanističkih vrednota.“ (SD, 3. 10. 2015., 5, DPI). Identitet, položaj, političke odluke vezane uz Europu postaju zamagljeno očište, perspektiva iz koje se promatra i sama migracija te se otvara pitanje kakve će posljedice intenzivni migracijski procesi ostaviti na Europu kao na svojevrsno deiktčko središte, kolektivni ego ili nultu točku. Različite vrste diskursa, kao i različiti topoi tako postaju dijelom objedinjujućeg (nad)diskursa o Europi¹³⁵.

¹³⁵ Tako jedan od autora navodi da su migracijska kriza, neriješena kriza eurozone, utjecaj Rusije, tadašnja mogućnost izlaska Velike Britanije iz EU veće krize od terorizma, to su krize koje predstavljaju jednu suštinsku krizu – krizu identiteta EU (VL, 18. 11. 2015. TK)

(145) Europa više neće biti ista. Treba li žaliti za Europom koja nestaje? (JL, 19. 9. 2015., naslovnica priloga Magazin)

(146) „Europa više nikada neće biti što je bila. S dolaskom izbjeglica promijenit će se identitet i vizura europskih društava.“ (GS, 2. 9. 2015., Anđelko Milardović-Institut za migracije i narodnosti)

(147) „Useljavanje muslimana drastično će promijeniti strukturu europskog stanovništva.“ (GS, 3. i. 4. 10. 2015., 4, intervju s demografom Nenadom Pokosom)

Veza migracija i moguće promjene europskog identiteta ponekad je prikazana metaforičkim izrazima „mijenjati lice Europe“ ili „mijenjati sliku Europe“.

Pitanje ravnomjerne raspodjele migranata kristalizira unutarnju nesigurnost Europske unije zbog jaza između starih i novih članica, odnosno između istočnih i zapadnih zemalja te se apstrahira i na razinu sukoba između europske ljevice i desnice. Iznosi se ekonomski argument da bogate države članice više uplaćuju u proračun Europske unije, a siromašnije više dobivaju kako bi se politikom solidarnosti smanjile razlike među njima, zbog čega se očekuje da nove članice također budu solidarne i prime veći broj izbjeglica. Također se općenito izlaže o problemu neodlučnosti i podjela u Europskoj uniji koja nema jasan stav o vanjskopolitičkim i sigurnosnim problemima, bez obzira na to što aktivno sudjeluje u pružanju humanitarne pomoći. U tom se okviru posebno raspravlja i o poziciji Njemačke kao dominantne zemlje u upravljanju migracijama.

(148) Hrvatska je pokazala solidarnost s imigrantima, neka Europa sad pokaže solidarnost s Hrvatskom (JL 19. 9. 2015, 7).

(149) Dokle će Europica samo komemorirati? (SD, 22. 11. 2015., DPI)

(150) Da je to upravo tako, da se u Europskoj uniji sve više radi o pitanju hegemonije i odnosa moći, možda najbolje pokazuje aktualna migrantska kriza. Ta je kriza bjelodano iskorištena kako bi se uspostavila hegemonija Njemačke nad ostatkom Europe (...) Navodna zabrinutost za sudbinu Europske unije zbog inokosnih akcija i nepristajanja većine europskih država na suradnju u zamišljenom načinu rješavanja migrantske krize samo je krinka obuhvatne akcije korištenja migrantske krize od Njemačke i njoj pokornih eurokrata kako bi se dodatno narušio suverenitet europskih nacionalnih država. Mehanizmi ucjene i prinude na tu suradnju u rukama europskih gospodara su

moćni, poput vezivanja korištenja europskih fondova za pristanak na raspodjelu migrantskih kvota (VL, 12. 3. 2016., 29, BR).

(151) Što je to 'europsko ponašanje? Ono što odgovara Njemačkoj? (VL, 26. 10. 2015., 2, SV)

(152) Bruxelles nema rješenje za izbjegličku dramu na svom pragu, a svaka država vodi svoju politiku (nadslov) Europa migrantima: ne znamo što bismo s vama (SD 18. 8. 2015, 5).

5.3.7. Kolumne i komentari: završne misli o „proizvodnji“ teksta

Komentatorski, argumentacijski tekstovi (kolumne, komentari, uvodnici, ali i op.ed tekstovi) pripadaju diskursu mišljenja (eng. *opinion discourse*) zbog čega se pretpostavlja slobodniji, stilski bogatiji izraz i jasno zastupanje određenog stava. Iako njihova osnovna funkcija nije informiranje i iznošenje činjenica, tekstovi koji pripadaju diskursu mišljenja mogu uokviriti ono što je dano kao činjenično. Također, takvi tekstovi omogućuju stavljanje naglaska na teme koje inače u političkim krugovima mogu biti ignorirane, čime i sami mogu preuzeti ulogu aktivnih političkih subjekata. U odnosu na čitatelje kojima se obraćaju, tekstovi diskursa mišljenja imaju snažnu komunikacijsku funkciju jer predstavljaju udaljen autoritativan glas (Greenberg 2000: 517) koji ima potencijal oblikovanja mišljenja i samih čitatelja.

Opinion discourses not only take sides by evaluating events, but they also explain these events in ways that have to do first and foremost with the attribution of responsibility. They are primarily, but not exclusively, blame-oriented and, as such, they attempt to mobilize and enroll newsreaders around particular ideological positions by resonating in ways that will connect with their ethics and emotions (Greenberg 2000: 521).

Rad je obuhvatio iščitavanje tekstova koji pripadaju diskursu mišljenja 62 autora u četirima novinama. Osim autora koji imaju jednu stalnu kolumnu s prepoznatljivim naslovom, neki od autora istovremeno pišu i dvije kolumne u istim novinama (npr. Jergović, Plevnik, Ivkošić), a poneki autori pišu za različite novine (npr. Tomić u Jutarnjem listu i Slobodnoj Dalmaciji). Također, u nekim se stalnim rubrikama (npr. Dnevni komentar) izmjenjuje nekoliko većinom istih autora. Nailazimo i na specifičan oblik kolumne koju čine dva paralelno pisana teksta različitih autora pod istim zajedničkim nazivom (kolumna „Dva o jednom“ Ivana Ugrina i Danka Plevnika).

S obzirom na politiku pojedinačnih novina kojima pripadaju argumentacijski tekstovi, one izravno ne ističu svoj politički *credo* u smislu jasnog deklariranja o zastupanju „ljevice“ ili „desnice“ i s jasnim ograničavanjem na publiku određenog svjetonazora. Dostupna samoodređenja pojedinačnih novina su općenita (JL: „moderne, individualistički orijentirane novine“ ; SD: „potiče kritičko razmišljanje o procesima u društvu“, „objektivne, nezavisne“). Ipak, budući da su kolumne i komentari žanrovi u kojima se iznosi stav i mišljenje koje podupire određena argumentacija, ponekad se neizravno upućuje na određenu vrstu svjetonazora. Već i sami nazivi pojedinih kolumni mogu implicirati politička stajališta autora („Politička šahovnica“, „Rodoljubna zanovijetanja“, „Nediplomatski“, „Konzervativni kutak“). S obzirom na diskurs o migracijama, detektirano je nekoliko kolumni ili komentara čiji autori propagiraju promigracijski stav ili humanitarni diskurs. Tako u Jutarnjem listu Jergović u kolumni „Sumnjivo lice“ kroz nekoliko tekstova kritički analizira izraz „migrant“ u odnosu na izraz „izbjeglica“, pronalazi simboliku u motivu bodljikave žice koji služi kao poveznica s povijesnim okolnostima i poziva čitatelja da osvijesti tko je zapravo unutar žice, a tko izvan nje. Čak i u kolumni „Subotnja matineja“ autor, predstavljajući najčešće pojedinog umjetnika i njegovo djelo, tekst ponekad posredno povezuje s migracijom („Bio je beskućnik i izbjeglica, a postao jedan o ključnih umjetnika naše epohe.“ JL, 3.10.2015., 57, MJe). Pozitivni stavovi zastupljeni su i u, primjerice, kolumnama Inoslava Beškera i Ante Tomića koji stajališta iznosi satiričnim prikazom političke scene.

S obzirom na iznošenje stajališta i populariziranje određenog autorskog svjetonazora, postavlja se pitanje o njegovoj usklađenosti s eventualnom politikom novina i selekcijom tekstova (i fotografija kao dijela vizualnog diskursa). Malović (2005: 363) govori o nekoliko teorija selekcije. Prema jednoj, novinar jedini odlučuje o izboru vijesti, dok postoji i tzv. *gatekeeper* teorija koja se većinom odnosi na uredništva koja dobivaju vijesti od agencija. Danas više nije atraktivna teorija zrcala prema kojoj vijesti određuju sami događaji, a novinari samo prenose takav odraz stvarnosti. Četvrta teorija, ističe nadalje Malović (ibid.), navodi da se vijesti odabiru izvan uredništva te da snažne društvene skupine stvaraju javna zbivanja o kojima novinari objavljuju. Aktualnija teorija jest ona američkog sociologa Herberta Gansa koja određuje selekciju vijesti kao zatvoren krug u kojemu se nalaze izvor vijesti, novinar i primatelj. „Novinari, bolje rečeno urednici, odlučuju o tome što će se objaviti.“ (Malović 2005: 365) i oni odlučuju formalno. No, proces masovne komunikacije mogu regulirati *gatekeeperi* u medijima (od vlasnika do urednika), Vlada, izvori vijesti, oglašivači, individualni potrošači, potrošači okupljeni u skupine za pritisak (npr. udruga protiv prikazivanja nasilja) (ibid.).

Uzimajući u obzir formalnu uredničku ulogu u selekciji tekstova, a s obzirom na stavove o migracijama, u nekim novinama pronađeni su i tekstovi kojima se zastupa promigrantski stav i istovremeno oni u kojima su izraženi toposi tereta i prijetnje ili jednostavno skepticizma i suzdržanosti u odnosu na migracijski proces. Takva dijalektika stavova izraženija je u Večernjem listu (s jedne strane humanitarni diskurs zastupljen je u tekstovima Tomislava Krasneca, Silvija Tomaševića, Branimira Pofuka i dr., a s druge strane elementi skepticizma pronalaze se kod Milana Jajčinovića, Milana Ivkošića i dr.). Slična dijalektika postoji i u Slobodnoj Dalmaciji (primjerice, Jurica Pavičić i Zlatko Gall u odnosu na Tihomira Dujmovića i Josipa Jovića). S obzirom na teorije selekcije, vidljivo je da u ovim slučajevima uredništvo dopušta različita mišljenja. Ipak, detektiranje autorskog stava samo po sebi nije jednostavno i zahtijevalo bi potpunu neutralnost istraživača, kao i određivanje jasnih kriterija. Naime, na primjeru dominantnih konceptualnih metafora o migraciji (odjeljak 5.2.4.) koje uključuju domenu nadiruće vode, odnosno opasnosti vidljivo je da je ta vrsta konceptualne metafore toliko učestala da se pojavljuje i u tekstovima s izrazito humanitarnim stavovima iako je u teoriji prepoznata kao izraz koji sadrži negativne konotacije. Zbog toga istraživanje diskursa mišljenja predstavlja izazov, tim više što je općenito u teoriji slabije istražen.

6. ZAKLJUČAK

Kriza u Afganistanu, poplave u zapadnoj Europi, tornado u Češkoj, ekstremna suša u Keniji samo su neki od brojnih suvremenih svjetskih događaja koji i u stabilnim društvima mogu stvoriti neravnotežu i potaknuti novi, a istovremeno stari i iskušani način ljudskog prilagođavanja – migraciju. Migracijski su procesi stalni, bez obzira na njihove uzroke (prisilna ili neprisilna kretanja) te se mogu proučavati kako u kontekstu suvremenih zbivanja, tako i dijakronijski, u bilo kojem povijesnom periodu i na bilo kojoj lokaciji. Upravo kontinuitet migracijskih procesa u različitim vremenskim i prostornim okvirima uvjetuje uvijek novi znanstveni interes za tu temu, bilo da se ona obrađuje u okviru sociologije, geografije, povijesti, ekonomije ili u mnogim drugim strukama. Interes za temu migracija pronašao je svoje mjesto i u brojnim studijama unutar analize diskursa. Upravo taj pristup prepoznat je kao najpovoljniji za prikaz migracijskog procesa koji se odvijao 2015. i 2016. godine i koji je u medijima označen kao „migracijska“ ili „izbjeglička kriza“. Proces je obuhvatio kretanje ljudi iz zemalja Bliskog istoka i Afrike prema zemljama Europske unije te je izazvao značajan interes medija, zbog čega su se u ovome radu analizirale upravo specifičnosti diskursa koji je u takvim okolnostima oblikovan. Rad se pritom temeljio na analizi diskursa o migracijama u četirima hrvatskim dnevnim novinama (Jutarnji list, Večernji list, Slobodna Dalmacija, Glas Slavonije), paralelno i njihovim internetskim portalima. Ovdje su se pratili potkorpusi kometatorskih tekstova u kolumnama kao zasebnog žanra koji pretpostavlja slobodniji autorski glas i potkorpus ostalih novinskih vrsta koji olakšava iščitavanje cjelokupnog konteksta.

Radom su se u obzir uzele teorijske postavke (kritičke) analize diskursa koja se temelji na interakciji tri osnovna pojma: diskursu, tekstu i kontekstu. Kada je riječ o diskursu, značenje ovog pojma u teoriji nije jednodimenzijnsko, ali prevladava značenje „jezika u uporabi“, dok se određenje pojma „tekst“ s vremenom mijenjalo od jedinice koja premašuje rečenicu do naglašavanja njegove komunikacijske uloge koja se ostvaruje u okviru konteksta. Kontekst pritom označuje elemente koji su važni za razumijevanje komunikacijskog događaja (npr. neverbalne, društvene i situacijske aspekte). Kritička uloga analize diskursa temelji se na otkrivanju neravnomjernih odnosa moći, njihovo nastajanje, reproduciranje i održavanje u diskursu. Tom se ulogom bavila već i Frankfurtska škola, kritička lingvistika (Fowler, Hodge, Trew, Kress), a velik utjecaj na cjelokupnu teoriju ostavio je i Michel Foucault. Ipak, usustavljeni teorijski temelj kritičke analize diskursa daje Norman Fairclough (1992) čiji se

trodimenzijski sustav kao teorijski okvir primjenjuje u radu. Dio terminologije koju u svom radu koristi Fairclough primijenjen je i nadopunjen u diskursno-povijesnom pristupu, novijem pravcu kritičke analize diskursa koju je oformila Ruth Wodak sa suradnicima. Stoga su se u radu upotrebljavali i pojedini termini i strategije analize karakteristične za taj teorijski smjer. Ono što je zajedničko različitim pravcima analize diskursa jest poštovanje načela interdisciplinarnosti i nastojanje da se različiti društveni i jezični fenomeni analiziraju iz različitih kuteva. Taj se princip nastojao primijeniti i u ovom radu. Naime, pri istraživanju različitih jezičnih i kontekstualnih obilježja diskursa o migracijama, nastojale su se prikazati njegove reprezentativne karakteristike pa se svaka tema unutar rada ne istražuje dubinski, ali se željelo postići raznovrsnost podtema. Pritom se kombinirao kvalitativni i kvantitativni pristup u čemu je u nekim dijelovima rada uzor bilo istraživanje Gabrielatosa i Bakera (2008), a kasnije i KhosraviNika (2010). Pregledom manjeg ručno prikupljenog potkorpusa i većeg korpusa prikupljenog na portalima novina (pri čemu je ostvarena suradnja s Laboratorijem za analizu teksta i inženjerstvo znanja – TakeLab) te uzimajući u obzir osnovne karakteristike Faircloughova trodimenzijskog sustava, pronađene su karakteristike koje su promatrane kao specifičnosti diskursa o migracijama.

Na razini teksta (kao prvoj razini Faircloughova sustava) proučavale su se prije svega jezične karakteristike diskursa o migracijama. Zamijećeno je da autori tekstova na različite načine koriste nazive za subjekte „migrant“ i „izbjeglica“ te da, usprkos neutralnosti značenja imenice „migrant“, ona ponekad dobiva pejorativno značenje. Uzmemo li se u obzir tekstovi objavljeni na portalima novina (skupno), broj članaka s obzirom na izbor ključne riječi (i njezine izvedenice) „migrant*“ je 2501, a „izbjegli*“ 3943. Iako su definicije stručnih izvora vrlo slične te se „migrant“ većinom uzima kao krovni pojam za osobu koja se kreće neovisno o razlozima, neki primjeri ukazuju na to da se pod tom imenicom misli na osobu koja se kreće iz većinom ekonomskih razloga. Dio autora u tekstovima naizmjenično upotrebljava imenice „izbjeglica“, „migrant“, „imigrant“ (čak i na razini iste rečenice). Ponekad se „migrant“ koristi kao hiperonim koji uključuje sve osobe koje migriraju iz različitih razloga, među njima i izbjeglice. U nekim se slučajevima izrazi pojavljuju zajedno kao svojevrsna sintagma „migrant i izbjeglica“ čime se pretpostavlja značenjska razlika među njima. Općenito, struka uz dva osnovna izraza koja se koriste u medijima razlikuje i niz bliskoznačnica koje, ukoliko se primijene u kontekstima izvan struke, mogu izazvati nerazumijevanje (npr. sličnost značenja imenica „prisilni migrant“ i „izbjeglica“). Proces migracije u korpusu se naziva „migracijskom krizom“, „migrantskom krizom“ ili „izbjegličkom krizom“ s tim da neki autori problematiziraju

izraz „kriza“ te se, kako bi izrazili nepriklanjanje tom izrazu, služe modifikatorom „takozvana“ ili izraz stavljaju u navodnike. Ipak, u mnogim stručnim izvorima, kao i u rječnicima, izraz pronalazimo bez modifikatora što upućuje na zaključak da postaje naturaliziran. Izraz „migracijska kriza“ koji se odnosi na konkretno vremensko razdoblje intenzivnih migracija u 2015. godini treba razlikovati od novijeg stručnog koncepta „krizne migracije“ budući da se pod krizom ne podrazumijevaju samo ratni sukobi, nego i druge vrste nepogoda koje mogu uzrokovati migracije (poplave, potresi, epidemije itd.). Proces kretanja velikog broja ljudi, bez obzira na to je li riječ o unutarnjoj ili vanjskoj migraciji, simbolički je nazvan i „seobom naroda“ te „egzodusom“, izrazima koji svoje temelje imaju u povijesnom i biblijskom diskursu. Pri imenovanju prostora kretanja, uz uobičajene toponime, koriste se idealizirane sintagme za odredište „obećana zemlja“ (također iz biblijskog diskursa) te „novi“ ili „bolji život“ („Ići u bolji život.“). Prostori privremenog boravka imenuju se kao „tranzitni centar“, „prihvatište“, *hot-spot*, a prisutna je i konceptualizacija prostora u izrazu povijesnoga značenja „koncentracijski logor“. Strategije imenovanja u uskoj su vezi s drugim strategijama u analizi diskursa, prije svega sa strategijom perspektivizacije i *framinga*.

Na drugoj razini analize koja uključuje diskursnu praksu fokus je bio na obilježjima komentatorskih tekstova u kolumnama kao odabranog „žanra“ koji je prepoznat kao plodonosan izvor argumentacijskog diskursa. Ovdje su pronađeni toposi naziva, brojeva, koristi, financija, realnosti, opasnosti, odgovornosti, povijesti, kulture. Analiza diskursa kao važnu karakteristiku uzima u obzir i interdiskurzivnost zbog čega su zasebno analizirani humanitarni i vizualni diskurs s kojima diskurs o migracijama kao dio šireg medijskog diskursa dolazi u vezu. Humanitarni diskurs obilježen je postupkom viktimizacije subjekata prije svega strategijom imenovanja i opisivanja (očajni, nevoljnici i sl.) te pojavom narativa kao osobnih priča migranata o njihovom iskustvu putovanja. U humanitarnom diskursu pojavljuju se i religijski motivi koji se mogu pronaći i u korpusu fotografija koje prate novinski tekst (fotografije egzodusa, madone s djetetom, obitelji i sl.) i koje stvaraju zaseban vizualni diskurs koji se iščitava na principima „vizualne gramatike“ (Kress i van Leeuwen 2006). U njemu su dominantni motivi žice, natpisa državne granice, kolone ljudi, pruge i dijelova vlaka. S obzirom na broj prikazanih subjekata razlikuju se fotografije koje naglašavaju masovnost i anonimnost od ciljano fotografiranih portreta na kojima subjekti gledaju izravno u fotografa, odnosno izazivaju suosjećanje publike. Fotografija sugerira i različite odnose moći među kojima se također nalaze primjeri koji služe kao nadogradnja humanitarnog diskursa (policajci koji pomažu) ili fotografije koje sugeriraju oprečnost (oni-mi). Prepoznatljive stilske figure

pronađene u vizualnom diskursu su metonimija (npr. tračnice vlaka za cijeli put) i antiteza (prostorna podijeljenost mase i pojedinca; kontrast prikaza nasmijanog djeteta i kaosa koji ga okružuje; policajci u uniformama kao predstavnici institucije nasuprot šarolikosti ljudi u masi bez identiteta i sl.). U ovom se dijelu rada posebna pozornost posvetila i konceptualnoj metafori koja snažno obilježava migracijski diskurs čemu svjedoče već mnogi postojeći radovi. U prikupljenom novinskom korpusu pronađeni su primjeri poznate metafore koja konceptualizira migraciju kroz domenu vode, odnosno prirodne nepogode. Pronađeni su i primjeri koji uključuju domene ratovanja, migranata kao objekata, nacije kao građevine, ideja kao predmeta, Europe kao živog bića. Dominantna metafora MIGRACIJA JE KRETANJE VODE postala je naturalizirana pa se primjeri, osim u medijskom diskursu, mogu pronaći i u stručnim izvorima. Ipak, preporuka je da se njezina semantika ublaži biranjem blažih izraza (npr. „migracijski tok“ umjesto „poplava“ i sl.). Zbog važnosti komunikacijske uloge koju imaju mediji s obzirom na publiku kojoj se obraćaju, otvara se, prema Steenovoj podjeli metaforā, pitanje o namjernim i nenamjernim metaforama te njihovoj svjesnoj ili nesvjesnoj uporabi u tekstovima te se ovo pitanje prepoznaje kao područje koje još treba istražiti.

Treći se dio analize u osnovnim karakteristikama oslanjao na Faircloughov pojam „društvene prakse“ te se temeljio na interpretaciji konteksta u kojemu je oblikovan diskurs o migracijama. Pregled društvenopolitičkih događanja i osoba koje su prepoznate kao ključne u upravljanju migracijom nadopunjen je kvantitativnom analizom koja se temeljila na određivanju broja članaka vezanih uz migracijski proces, a prema odabranim ključnim riječima za koje se pretpostavljalo da su uz proces vezane. Frekvenciju članaka prema ključnim riječima moguće je pratiti kroz vremensku os za portal svakih pojedinačnih novina zasebno, a mogući su i zajednički pregledi. Uočeno je da većina ključnih riječi u dijagramima koji sintetiziraju rezultate svih portala najveću pojavnost ima u rujnu 2015. Rezultat se poklopio i s brojem ručno prikupljenih tekstova kojih također u prosjeku ima najviše u rujnu. Takav skok može se opravdati dolaskom većeg broja ljudi na granicu (iako su brojevi kasnije bili i veći) i nesigurnošću u pravilnu koordinaciju cjelokupnim procesom te pitanjem hoće li Hrvatska biti tranzitna ili odredišna zemlja. U generiranju *n-grama* na temelju istih ključnih riječi često su istaknuti očekivani pojmovi koji predstavljaju deiktičko središte („Hrvatska“, „Europska unija“, ali ne i „Sirija“ kao glavna ishodišna zemlja), pojmovi vezani uz migraciju općenito („izbjeglička kriza“, „izbjeglica“, manje istaknut pojam „migrant“) te sintagma „ministar unutarnjih poslova“ što može implicirati na tada značajniju ulogu od ostalih političkih figura.

Općenito kroz diskurs o migracijama pojedini autori otvaraju i pitanje političke korektnosti i njezinog utjecaja na slobodu govora i pisanja te uz to aktualiziraju pojam „fašizma“. Uz dualnost argumenata koji zastupaju sekuritizaciju s jedne strane i humanitarnost s druge strane javlja se i onaj koji nadilazi binarni pristup i problematizira ga. Zbog toga je teško tekstove nekih autora podijeliti na pro i antimigrantske te u tom smislu donijeti decidirani zaključak. U diskursu o migracijama često se raspravlja o identitetu same Europe unutar koje su se iznjedrili različiti stavovi prema migracijama što je dovelo i do razvijanja argumentacije o nejednakoj političkoj i ekonomskoj pozicioniranosti europskih istočnih i zapadnih zemalja. Tako, osim globalne podjele na Zapad koji označava Europu općenito i Istok koji predstavlja ishodište migracija, postoji naglašena dihotomija „istoka i zapada“ unutar same Europe.

6.1. Izazovi za buduća istraživanja

U analizi rada kombiniran je kvalitativan i kvantitativan pristup, kao i tradicionalno prikupljanje tiskanog korpusa te onog na portalima. Treba uzeti u obzir da kod izdvojenih primjera u kvalitativnoj analizi nije naglašena statistička relevantnost, ali primjeri mogu biti indikativni u oslikavanju idejnih koncepata koje se nastojalo interpretirati. Radom se ne tvrdi da pronađeni rezultati zaokružuju spoznaju o diskursu o migracijama u apsolutnom smislu, već se nastoji predstaviti one koji su se pokazali reprezentativnima. To otvara mogućnost za popunjavanje novih prostora u istraživanjima o migracijama među kojima su kao potentne prepoznate sljedeće ideje:

- Odnos samo dva jednostavna pojma „migrant“ i „izbjeglica“ izazvao je rasprave u medijskom diskursu i stvorio temelj određenoj razini perspektivizacije. Nejasne konotacije vezane uz terminologiju nose posljedice zbog prava i obaveza subjekata koji su nositelji nekih od naziva, ali i u konceptualizaciji i mogućoj stigmatizaciji u društvu, a upotreba u medijskom diskursu samo je jedan od primjera. To otvara prostor za jasnije lingvističko i stručno raslojavanje pojmova, jasniju kategorizaciju i hijerarhiju.
- Potencijalni prostor za istraživanje diskursa o migracijama je akademski, stručni korpus koji pretpostavlja neutralnost i znanstvenu utemeljenost. No zbog hipoteze o naturaliziranosti metaforičkog jezika (posebno kada je riječ o konceptualnoj metafori koja uključuje domenu vode) postavlja se pitanje koristi

li se ipak i u njemu metaforički jezik i je li on (nenamjerno) pejorativan. To, nadalje, otvara raspravu o (ne)namjernim i (ne)svjesnim metaforičkim izrazima.

- Istraživanja o „migracijskoj krizi“ koja je svoj vrhunac imala 2015. godine moguće je uklopiti u veće longitudinalno dijakronijsko istraživanje s usporednim razdobljima kasnijih ili ranijih migracija.
- Budući da su migracijski procesi stalni, vjerojatno je da će se diskurs o njima mijenjati kako se bude mijenjao i karakter samih migracija. Tako se pretpostavlja da će plodonosno područje za istraživanje biti interdiskurzivni odnos migracija i klimatskih promjena. Također, pretpostavlja se da će u istraživanja biti uključene i ranjive skupine osoba koje nemaju mogućnost kretanja.
- Uz pristupe koje nudi kritička analiza diskursa, migracije se mogu proučavati i u okviru alternativnog i manje poznatog pristupa „pozitivne analize diskursa“ (eng. *positive discourse analysis*, Martin 2004) koja bi mogla biti usmjerena na prednosti koje migracije (ili druge društvene promjene) mogu donijeti.
- Moguće je istražiti smanjuje li se razlika između analitičko-komentatorskih tekstova (bilo da se nalaze u kolumnama ili ne) i ostalih, „neutralnih“ novinskih tekstova, odnosno postaje li argumentacijski diskurs dijelom „neutralnih“ žanrova.

LITERATURA

- Appraisal framework, Appraisal discourse analyses, *The Language of Evaluation*.
<http://www.prrwhite.info/prrwhite,%202015,%20Appraisal%20theory,%20Wiley%20Encyclopedia.pdf> (pristup 19.9.2016.)
- Asylum and Migration Glossary 6.0. Dostupno na: <https://emn.ie/publications/european-migration-network-asylum-and-migration-glossary-6-0/> (pristup 17.7.2019.)
- Badurina, Lada. 2005. Od teksta prema diskursu. U Pranjković, Ivo. *Od fonetike do etike – zbornik o sedamdesetogodišnjici prof. dr. Josipa Silića*, 363–371. Zagreb: Disput.
- Badurina, Lada. 2008. *Između redaka: studije o tekstu i diskursu*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada; Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Bagić; Krešimir. 2012. *Rječnik stilskih figura*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bardak, Ummuhan. 2017. Root causes and changing patterns of migration in the Mediterranean. U Jünemann, Annette et al. (ur.), *Fortress Europe? Challenges and Failures of Migration and Asylum Policies*, 35–50. Wiesbaden: Springer VS.
- Beaugrande, de, Robert Alain; Dressler, Wolfgang Ulrich. 2010. *Uvod u lingvistiku teksta*. Zagreb: Disput.
- Berman, Paul (ur.) 1992. *Debating P.C. The Controversy over Political Correctness on College Campuses*. New York: Laurel.
- Bertrand, Claude-Jean. 2007. *Deontologija medija*. Zagreb: ICEJ: Sveučilišna knjižara.
- Billig, Michael. 2003. Critical Discourse Analysis and the rethoric of Critique. U Weiss, Gilbert; Wodak, Ruth (ur.), *Critical discourse analysis: Theory and interdisciplinarity*, 35–46. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.
- Biti, Vladimir. 1997. *Pojmovnik suvremene književne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Borucinsky, Mirjana; Tominac Coslovich, Sandra. 2015. Formalno i funkcionalno u jeziku: sistemska funkcionalna gramatika u odnosu na ostale funkcionalne gramatike i kognitivnolingvističke pristupe. *Fluminensia*, 27(2), 11–29.
- Botrić, Valerija. 2016. Nezaposlenost i dugotrajna nezaposlenost doseljenih u Hrvatsku. *Migracijske i etničke teme* 32(1). 63–89.
- Božić, Saša; Kuzmanović, Boško; Barada, Valerija. 2013. Strani radnici u Hrvatskoj: porijeklo, status, orijentacije. *Migracijske i etničke teme* 29(3). 367–404.
- Božić Lenard, Dragana. 2016. Gender differences in the political speeches from the 113th United States Congress / doktorska disertacija. Osijek : Filozofski fakultet.
- Brdar, Mario. 2019. Metafore i metonimije u interakciji. U Molvarec, Lana; Pišković, Tatjana *Metafore u hrvatskome jeziku, književnosti i kulturi: zbornik radova 47. seminara Zagrebačke slavističke škole*, 51–94. Zagreb: Filozofski fakultet; Zagrebačka slavistička škola.

- Breeze, Ruth. 2011. Critical discourse analysis and its critics. *Pragmatics*, 21(4). 493–525.
- Brown, Gillian; Yule, George. 1983. *Discourse analysis*. Cambridge: University Press.
- Brown, Penelope; Levinson, Stephen. 1987. *Politeness: Some universals in language*. Cambridge: University Press.
- Cameron, Deborah. 1995. *Verbal Hygiene*. London; New York: Routledge.
- Cameron, Deborah; Kulick, Don. 2003. *Language and sexuality*. Cambridge: University Press.
- Cameron, Deborah. 2007. *The myth of Mars and Venus*. Oxford: University Press.
- Cameron, Lynne. 2003. *Metaphor in educational discourse*. London; New York: Continuum.
- Charteris-Black, Jonathan. 2006. Britain as a container: Immigration metaphors in the 2005 election campaign. *Discourse & Society* 17(5): 563–581.
- Charteris-Black, Jonathan. 2018. *Analysing Political Speeches: Rhetoric, Discourse and Metaphor*. London: Palgrave Macmillan Education.
- Chilton, Paul. 2004. *Analysing Political Discourse: Theory and Practice*. London: Routledge.
- Chouliaraki, Lilie. 2012. Between Pity and Irony – Paradigms of Refugee Representation in Humanitarian Discourse. U Moore, Kerry et al., *Migrations and the Media*, 13–31. New York: Peter Lang
- Chouliaraki, Lilie. 2013. *The Ironic Spectator Solidarity in the Age of Post-Humanitarianism* Cambridge, Malden: Polity Press.
- Cotter, Colleen. 2015. Discourse and Media. U Tannen, Deborah; Hamilton, Heidi, Schiffrin Deborah (ur.), *Handbook of Discourse Analysis*. 2.izd., Malden; Oxford: Wiley – Blackwell, 795–821.
- Jonathan Culpeper, Jonathan. 2011. *Impoliteness: Using language to cause offence*. Cambridge: University Press.
- Čipin, Ivan; Strmota, Marin; Međimurec, Petra. 2016. Mobilnost stanovništva u Hrvatskoj iz perspektive životnoga ciklusa. *Migracijske i etničke teme* 32(1). 9–35.
- Danesi, Marcel. 2009. *Dictionary od media and communication*. Armonk; London: M.E. Sharpe.
- De Fina, Anna. 2003. *Identity in narrative: a study of immigrant discourse*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- De Fina, Anna; Tseng, Amelia. 2017. Narrative in the study of migrants. U Canagarajah, Suresh (ur.), *The Routledge handbook of migration and language*, 381–396. London; New York: Taylor&Francis.
- DuBois, John. 2007. The stance triangle. U Englebretson, Robertn(ur.), *Stancetaking in Discourse. Subjectivity, evaluation, interaction*, 139–182. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins.

- Dunant Sarah (ur.). 1994. *The War of the Words. The Political Correctness Debate*. London: Virago Press.
- Eagleton, Terry. 1991. *Ideology: an Introduction*. London; New York: Verso.
- Englebretson, Robert. 2007. Stancetaking in Discourse. U: Robert Englebretson (ur.), *Stancetaking in Discourse. Subjectivity, evaluation, interaction*. 1–25. Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins.
- Fairclough, Isabela; Fairclough, Norman. 2012. *Political discourse analysis: a method for advanced students*. London; New York: Routledge.
- Fairclough, Norman. 1989. *Language and Power*. London: Longman.
- Fairclough, Norman. 1992. *Discourse and Social Change*. Cambridge; Malden: Polity Press
- Fairclough, Norman. 1995a. *Critical Discourse Analysis*. London, New York: Longman.
- Fairclough, Norman. 1995b. *Media Discourse*. London: Arnold.
- Fairclough, Norman. 2003. *Analysing Discourse: textual analysis for social research*. London; New York: Routledge.
- Fairclough, Norman. 2006. *Language and Globalization*. London: Routledge
- Fairclough, Norman. 2013. *Critical Language Awareness*. London; New York: Routledge. (prvo izd. 1992)
- Fanuko, Nenad. 2008. Kulturni kapital i simbolička moć: Tri aspekta Bourdieuove teorije ideologije. *Školski vjesnik* 57(1–2). 7–41.
- Fauconnier, Gilles; Turner, Mark. 1998. Conceptual integration networks. *Cognitive Science* 22(2), 133–187.
- Fauconnier, Gilles; Turner, Mark. 2002. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. New York: Basic Books.
- Foucault, Michel. 2010. *Vladanje sobom i drugima: predavanje na Collège de France*. Zagreb: Antibarbarus.
- Foucault, Michel. 2013. *Povijest seksualnosti*. Zagreb: Domino.
- Fowler, Roger. 1991. *Language in the news: Discourse and ideology in the press*. London: Routledge.
- Fukuyama, Francis. 1994. *Kraj povijesti i posljednji čovjek*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Gabrielatos, Costas; Baker, Paul. 2008. Fleeing, Sneaking, Flooding: a corpus analysis of discursive constructions of refugees and asylum seekers in the UK press, 1996 – 2005. *Journal of English Linguistics* 36 (1). 5–38.
- Gee, James Paul. 2011. *An Introduction to Discourse Analysis: Theory and method*. 3. izd. New York; London: Routledge.
- Gradečak-Erdeljić, Tanja; Milić, Goran; Župarić Iljić, Drago. 2016. From ‘migrant routes’ to ‘refugee flows’: a case study on imposing and shaping conceptual metaphors in Croatian

- expert and public discourse. *3rd Croatian National Conference Of English Studies With International Participation Migrations*. Malenica, Frane ; Fabijanić, Ivo (ur.). Zadar: Hrvatsko društvo za anglističke studije, 14–14.
- Greenberg, Joshua. 2000. Opinion discourse in Canadian Newspapers: the case of the Chinese „boat people“. *Canadian Journal of Communication Corporation* 25, 517–537.
- Gregurević, Margareta; Kuti, Simona; Župarić – Iljić, Drago. 2016. Attitudes towards immigrant workers and asylum seekers in eastern Croatia: Dimensions, determinants and differences. *Migracijske i etničke teme* 32(1). 91–122.
- Grice, Paul. 1975. Logic and Conversation. U Cole P. i Morgan, J.J. *Syntax and Semantics 3: Speech Acts*, 41–58. New York: Academic Press.
- Grice, Paul. 1989. *Studies in the Way of Words*. Harvard: University Press. Google Books.
- Greussing, Esther; Boomgaarden, Hajo G. 2017. Shifting the refugee narrative? An automated frame analysis of Europe’s 2015 refugee crisis, *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 43(11), 1749–1774.
- Hart, Christopher. 2010. *Critical discourse analysis and cognitive science: New perspective on immigration discourse*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Hassouri, Parastou. 2017. Challenging established categories and exploring intersections. U Jünemann, Annette et al. (ur.), *Fortress Europe? Challenges and Failures of Migration and Asylum Policies*, 11–22. Wiesbaden: Springer VS.
- Herrmann, J. B. 2013. *Metaphor in academic discourse: Linguistic forms, conceptual structures, communicative functions and cognitive representations*. Utrecht: LOT.
- Heršak, Emil (ur.). 1998. *Leksikon migracijskog i etničkog nazivlja*. Zagreb: Institut za migracije i narodnosti; Školska knjiga.
- Inglis, Fred. 1997. *Teorija medija*. Zagreb: Barbat: AGM.
- Izveštavanje o migracijama i izbjeglicama: preporuke za novinare*. UNHCR; IOM. Dostupno na: <https://bih.iom.int/sites/bih/files/Reporting%20on%20Refugees%20BHS%20print.pdf> (pristup 4.10.2020.)
- Lakoff, George; Johnson, Mark. 2003. *Metaphors we live by*. London: University of Chicago Press.
- Leech, Geoffrey. 1983. *Principles of pragmatics*. London, New York: Longman Group Ltd.
- Katunarić, Vjeran. 2014. Katastrofe i migracije: kritičko-hermeneutički pristup. *Migracijske i etničke teme*, 30(3), 297-330.
- KhosraviNik, Majid. 2009. The representation of refugees, asylum seekers and immigrants in British newspapers during the Balkan conflict (1999) and the British general election (2005). *Discourse & Society*, 20(4). 477–498.
- KhosraviNik, Majid. 2010. The representation of refugees, asylum seekers and immigrants in British newspaper: a critical discourse analysis. *Journal of Language and Politics*, 9(1), 1–28.

- Klatt, Martin. 2020. The so-called migration crisis and Euroscepticism in Border Regions: Facing Rebordering Trends in the Danish-German Borderland. *Geopolitics*, 25(3). 567–586.
- Klotz, Peter. 1999. Politeness and political correctness: ideological implications. *Pragmatics* 9(1).155–161.
- Klempić Bogadi, Sanja; Lajić, Ivan. 2014. Suvremena migracijska obilježja statističkih jedinica Republike Hrvatske. *Migracijske i etničke teme*, 30(3). 437–477.
- Kovačević, Marina; Badurina, Lada. 2001. Raslojavanje jezične stvarnosti. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Kövecses, Zoltán. 2002. *Metaphor: a practical introduction*. Oxford: University Press.
- Kövecses, Zoltán. 2013. The metaphor–metonymy relationship: Correlation metaphors are based on metonymy. *Metaphor & Symbol* 28: 75–88.
- Kress, Gunther; van Leeuwen, Theo. 2001. *Multimodal discourse: the modes and media of contemporary communication*. London: Arnold; New York: Oxford University Press.
- Kress, Gunther; van Leeuwen, Theo. 2006. *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. 2.izd. London; New York: Routledge.
- Kuna, Branko. 2009. Uljudnost i njezini učinci u komunikaciji. *Lingua Montenegrina*. Cetinje: Lingua montenegrina. Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje "Vojislav P. Nikčević". 81–93.
- Kunczik, Michael; Zipfel, Astrid. 1998. *Uvod u publicistički znanost i komunikologiju*. Zagreb: Zaklada Friedrich Ebert.
- La Barbera, MariaCaterina (ur.). 2015. *Identity and Migration in Europe: Multidisciplinary Perspectives*. Springer.
- Lalić Novak, Goranka. 2015. Načelo zabrane vraćanja i pristup sustavu azila: dva lica iste kovanice. *Migracijske i etničke teme* 31(3), 365–385.
- Malović, Stjepan. 2005. *Osnove novinarstva*. Zagreb: Golden marketing: Tehnička knjiga.
- Martin, James R. 2004. Positive discourse analysis: solidarity and change. *Revista Canaria de Estudios Ingleses*, 49. 179-202.
- Martin, J.R.; White, P.R.R. 2005. *The Language of Evaluation: Appraisal in English*. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.
- Martin, Susan F.; Weerasinghe, Sanjula; Taylor, Abbie (ur.). 2014. *Humanitarian crisis and migration: causes, consequences and responses*. London; New York: Routledge.
- Matheson, Donald. 2005. *Media discourses: Analyzing media texts*. Maidenhead; New York: Open University Press.
- Mayer, Benoît. 2016. The arbitrary project of protecting environmental migrants. U McLeman, Robert et al., *Environmental Migration and Social Inequality*, 189–200. Heidelberg New York Dordrecht London: Springer.

- Mayr, Andrea. 2015. Institutional discourse. U Tannen, Deborah; Hamilton, Heidi E.; Schiffrin, Deborah (ur.) *The Handbook of Discourse Analysis*. 2. izd. 755 – 774. Oxford: Wiley Blackwel.
- McAdam, Jane. 2013. *Conceptualizing „crisis migration.“*, UNSW Law Research Paper, 20. 1–20.
- McLeman, Robert et al. 2016. Introduction: environment, migration, and inequality – a complex dynamic. U McLeman, Robert et al. (ur.), *Environmental Migration and Social Inequality*, 3–23. Heidelberg New York Dordrecht London: Springer
- Medlobi Mateja, Čepo Dario. 2018. Stavovi korisnika društvenih mreža o izbjeglicama i tražiteljima azila: post festum tzv. izbjegličke krize. *Političke perspektive*, 8(1-2). 41–69.
- Mesić, Milan. 2005. Kontroverzije oko “političke korektnosti”. *Revija za sociologiju*, 36(3–4), 171–185.
- Mills, Sara. 2012. *Gender matters: Feminist Linguistic analysis*. Sheffield: Equinox.
- Mujagić, Mersina. 2018. Dangerous waters Metaphor in news discourse on refugee crisis. *Metaphorik*, 28. 99–131.
- Musolff, Andreas. 2004. *Metaphor and political discourse: Analogical reasoning in debates about Europe*. London: Palgrave Macmillan.
- Musolff, Andreas. 2015. Dehumanizing metaphors in UK immigrant debates in press and online media, *Journal of Language and Conflict* 3(1), 41–56.
- Nejašmić, Ivo. 2014. Iseljavanje iz Hrvatske od 1900. do 2001.: demografske posljedice stoljetnog procesa. *Migracijske i etničke teme* 30(3). 405–435.
- Obradović, Đorđe. 2008. Novine nisu novinski rod. *Medanali*, 2(3), 13–38.
- O'Keeffe, Anne. 2006. *Investigating media discourse*. London; New York: Routledge.
- O'Keeffe, Anne. 2011. Media and discourse Analysis. U Gee, James Paul; Handford Michael (ur.), *The Routledge handbook of discourse analysis*, 441–454, London; New York: Routledge.
- Otto, Santa Ana. 2002. *Brown tide rising: metaphors of Latino sin contemporary american public discourse*. Austin: University of Texas press.
- Petersson, Bo, Kainz, Lena. 2017. Migration in the media metaphors in Swedish and German news coverage. *NordEuropa Forum* 38–65. Humboldt-Universität zu Berlin, Nordeuropa-Institut.
- Petrovic, Edit. 2003. Re-Creation of Self: Narratives of Immigrant Women from Ex-Yugoslavia living in Western Canada. *Space of Identity*, 3(3), 7–25.
- Podboj, Martina. 2019. *Diskursna konstrukcija identiteta u narativima o migrantskom iskustvu*. Doktorska disertacija. Zagreb: Filozofski fakultet.

- Pohl, Walter; Wodak, Ruth. 2012. The Discursive Construction of "Migrants and Migration". U Messer et al. (ur.), *Migrations: Interdisciplinary Perspectives*, 205–212. Wien: Springer-Verlag.
- Reisigl, Martin; Wodak, Ruth. 2000. *Discourse and Discrimination*. London: Routledge.
- Reisigl, Martin; Wodak, Ruth. 2009. The discourse -historical approach (DHA). U Wodak, Ruth; Meyer, Michael (ur.), *Methods of critical discourse analysis*, 87–120. London: Sage.
- Rogers, Rebecca. 2004. *An introduction to critical discourse analysis in education*. Mahwah, New Jersey, London: LEA.
- Ryznar, Anera. 2014. Interdiskurzivnost: stilistički prilog teoriji književnoga diskurza. *Umjetnost riječi* LVIII (1). 55–74.
- Seidlhofer, Barbara. 2003. *Controversies in Applied Linguistics*. Oxford: University Press.
- Selim, Nasima; Abdalla, Mustafa et al. 2018. Coming together in so-called crisis. *Anthropology in Action*, 25(3).
- Shada, Islam. Europe migration 'crisis' isn't about numbers. It's about prejudice. <https://www.theguardian.com/world/2020/oct/08/europe-migration-crisis-prejudice-eu-refugee-orban-christian> (pristup 22.12.2020.)
- Shuy, Roger. 2015. Discourse Analysis in the legal context. U Tannen, Deborah; Hamilton, Heidi E.; Schiffrin, Deborah (ur.) *The Handbook of Discourse Analysis*. 2. izd. 822–840. Oxford: Wiley Blackwel
- Shi-xu. 2000. Opinion discourse: Investigating the paradoxical nature of the text and talk of opinions, *Research on Language and Social Interaction* 33(3). 263–289.
- Silić, Josip. 2006. *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Zagreb: Disput
- Soto-Almela, Jorge; Alcaraz-Mármol, Gema. 2019. Victims or non-humans: Exploring the semantic preference of refugees in Spanish news articles, *Language & Communication*, 68, 11–25
- Steen, Gerard. 2008. The paradox of metaphor: why we need a three-dimensional model of metaphor, *Metaphor and symbol* 23(4). 213–241.
- Steen, Gerard. 2011a. From three dimensions to five steps: the value of deliberate metaphor. *Metaphorik*, 21. 83–110.
- Steen, Gerard. 2011b. What does 'really deliberate' really mean?: more thoughts on metaphor and consciousness. *Metaphor and the Social World*, 1(1), 53–56.
- Stefanowitsch, Anatol. 2019. A usage-based perspective on public discourse: Towards a critical cognitive linguistics. *Yearbook of the German Cognitive Linguistics Association*, 7(1). 177–200.

- Stević, Anja; Car, Viktorija. 2017. Vizualno portretiranje izbjeglica i migranata - ikonske fotografije. U Car, Viktorija; Matović Marijana (ur.), *Mediji, novinarstvo i ljudska prava*, 19–38. Zagreb: Fakultet političkih znanosti i Hanns Seidel Stiftung.
- Stubbs, Michael. 1997. Whorf's Children: Critical comments on Critical Discourse Analysis (CDA). U Ryan Ann; Wray Alison. *Evolving models of language*, 100–116. Clevedon; Philadelphia; Toronto; Sydney; Johannesburg: British association for applied linguistics; Multilingual matters ltd.
- Sunderland, Jane. 2004. *Gendered Discourses*. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.
- Šarić, Tatjana. 2015. Bijeg iz socijalističke Jugoslavije – ilegalna emigracija iz Hrvatske od 1945. do početka šezdesetih godina 20. stoljeća. *Migracijske i etničke teme* 31(2). 195–220.
- Škarić, Ivo. 2011. *Argumentacija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Tannen, Deborah. 1996. *Gender and discourse*. Oxford: University Press.
- Therborn, Göran. 2011. Frankfurtska škola. *Čemu*, 10 (20), 16–47 (preveo A. Sućeska).
- Toolan, Michel. 1997. What is critical discourse analysis and why are people saying such terrible things about it? *Language and Literature: International Journal of Stylistics* 6(2). 83–103.
- Torring, Jacob. 2005. Discourse Theory: Achievements, Arguments, and Challenges. U Horwath, David; Torring Jacob (ur.), *Discourse theory in european politics: Identity, policy and governance*, 1 – 32. Basingstoke; New York: Palgrave Macmillan.
- Toulmin, Stephen Edelston. 2003. *The uses of argument: updated edition*. Cambridge: University Press.
- Udier, Sanda Lucija; Banković Mandić, Ivančica. 2009. Suvremena hrvatska politička publicistika – političke kolumne. U *Lingvistika javne komunikacije: sociokulturni, pragmatički i stilistički aspekti*, 111–123, Zagreb-Osijek, HDPL.
- United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. 2016. *International Migration Report 2015: Highlights* (ST/ESA/SER/375)
<http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2015_Highlights.pdf> (22.11.2017.)
- Van Dijk, Teun A. 1984. *Prejudice in discourse*. Amsterdam: Benjamins.
- Van Dijk, Teun A. 1987. *Communicating racism. Ethnic Prejudice in Thought and Talk*. Newbury Park: Sage.
- Van Dijk, Teun A. 1991. *Racism and the press*. London: Routledge.
- Van Dijk, Teun A. 1993. *Elite discourse and racism*. Newbury Park: Sage.
- Van Dijk, Teun A. 1995. Opinions and ideologies in editorials. (*Paper for the 4th International Symposium of Critical Discourse Analysis, Language, Social Life and*

- Critical Thought*, Atena, 14. – 16. prosinca 1995). Dostupno na: <http://www.discursos.org/unpublished%20articles/Opinions%20and%20ideologies%20in%20editorials.htm> (pristup 2.11.2016.)
- Van Dijk, Teun A. 1997. The Study of Discourse. U Van Dijk, Teun A. (ur.), *Discourse as Structure and Process*, svezak 1, 1–34. London, Thousand Oaks; New Dehli: Sage.
- Van Dijk, Teun A. 1998. Opinions nad Ideologies in the Press. U Bell Allan; Garrett, Peter (ur.), *Approaches to Media Discourse*, 21–63. Oxford, Malden: Blackwell Publishers.
- Van Dijk, Teun A. 2006. *Ideologija: multidisciplinarni pristup*, Zagreb: Golden marketing: Tehnička knjiga.
- Van Dijk, T.A. 2009. *Society and Discourse: How Social Contexts Influence Text and Talk*. Cambridge: University Press.
- Van Dijk, Teun A. 2015. Critical Discourse Analysis. U Tannen, Deborah; Hamilton, Heidi E.; Schiffrin, Deborah (ur.) *The Handbook of Discourse Analysis*. 2. izd. 466 – 485. Oxford: Wiley Blackwel.
- Van Emmeren, Frans H. et al. *Handbook of Argumentation Theory*. Dordrecht; Heidelberg; New York; London: Springer.
- Van Rijn-van Tongeren, Geraldine W. 1997. *Metaphors in medical texts*. Amsterdam; Atlanta: Rodopi.
- Vezovnik, Andreja; Šarić, Ljiljana. 2020. Subjectless images: visualization of migrants in Croatian and Slovenian public broadcasters' online news. *Social Semiotics* 30(2). 168–190.
- Wales, Katie. 2011. *A Dictionary of Stylistics*. 3rd ed. London; New York: Routledge; Taylor and Francis group.
- Weber, Max. 1999. *Vlast i politika*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk; Hrvatsko sociološko društvo.
- Weiss, Gilbert; Wodak, Ruth. Introduction: Theory, Interdisciplinarity and Critical Discourse Analysis. U Weiss, Gilbert. Wodak, Ruth (ur.) *Critical Discourse Analysis: Theory and Interdisciplinarity*. Basingstoke, New York: Palgrave Macmillan, 1–32.
- Wilson, J.K. 1995. *The Myth of Political Correctness: the Conservative Attack on Higher Education*. Durham, NC: Duke University Press
- Wodak, Ruth (ur.). 1989. *Language, power and ideology: studies in political discourse*. Amsterdam: John Benjamins.
- Wodak, Ruth. 2001a. The discourse-historical approach. U Wodak, Ruth; Meyer Michael (ur.), *Methods of Critical Discourse Analysis*, 64–94. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Wodak, Ruth. 2001b. What CDA is about - a summary of its history, important concepts and its developments. U Wodak, Ruth i Meyer; Michael (ur.), *Methods of Critical Discourse Analysis*, 1–13. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Wodak, Ruth et al. 2009. *The discursive construction of national identity*. Edinburgh: University Press.

Wodak, Ruth. 2013. *The Discursive Construction of Strangers: Analyzing Discourses about Migrants and Migration from a Discourse-historical Perspective*. APSA Migration and Citizenship Organized Section, 6–10.

Wright, Terence. 2010. Moving images: The media representation of refugees. *Visual Studies*, 17(1), 53–66.

Žižek, Slavoj. 2002. *Sublimni objekt ideologije*. Zagreb: Arkzin; Društvo za teorijsku psihoanalizu.

Župarić-Iljić, Drago. 2016. *Iseljavanje iz republike Hrvatske nakon ulaska u Europsku uniju*. Zagreb: Friedrich Ebert Stiftung. Dostupno na: http://www.fes-croatia.org/fileadmin/user_upload/FES_Iseljavanje_web.pdf

Mrežni izvori

Agencija za zaštitu tržišnog natjecanja. <<http://www.aztn.hr/8041/>> (29.6.2019.)

Državni zavod za statistiku. <https://www.dzs.hr/> (23.11.2020.)

Enciklopedija Proleksis. <<https://proleksis.lzmk.hr/>>

European Union Terminology. <<https://iate.europa.eu/home>> (7.4.2020.)

Eurostat. <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/main/data/statistics-by-theme>

Frontex. <<https://frontex.europa.eu/along-eu-borders/migratory-map/>> (13.9.2018.)

Google Trends. <<https://trends.google.com/trends/?geo=HK>>

HanzaMedia. <<http://pretplata.hanzamedia.hr/kategorija/dnevne-novine/>> (29.6.2020.)

Hrvatska enciklopedija. <<https://www.enciklopedija.hr/>>

Hrvatski jezični portal. <<http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search>> (5.4.2019.)

IOM. Migration. <<https://www.iom.int/key-migration-terms>> (15.12.2017.)

IOM BiH.

<<https://bih.iom.int/sites/default/files/Reporting%20on%20Refugees%20BHS%20print.pdf>>
(4.10.2020.)

Retriever – dijagrami. <<https://retriever.takelab.fer.hr/migrant-counts/>> (16.9.2021.)

Retriever – n-grami. <<https://retriever.takelab.fer.hr/migrant-ngrams/>> (16.9.2021.)

Struna – Hrvatsko strukovno nazivlje. <<http://struna.ihjj.hr/>>

Text Analysis and Knowledge Engineering Lab –TakeLab. <<https://takelab.fer.hr/>>
(11.10.2021.)

UNHCR. <<https://www.unhcr.org/hr/>>

SAŽETAK

Analiza diskursa o migracijama u kolumnama hrvatskih dnevnih novina

Ovaj je rad usmjeren na analizu različitih karakteristika diskursa o migracijama koji se u medijima razvijao tijekom 2015. i 2016. godine, kao posljedica velikog migracijskog procesa koji je obuhvatio kretanje ljudi iz bliskoistočnih i sjevernoafričkih zemalja prema zemljama Europske unije. Izlaže se o teorijskim temeljima (kritičke) analize diskursa, njezinim predstavnicima i smjerovima, medijskom diskursu i ambivalentnom položaju kolumne u publicistici. Također, prikazuje se sociopolitički kontekst suvremenih migracija i iznose relevantni dostupni statistički podatci.

Analiza se vrši na korpusu tekstova iz odabranih hrvatskih dnevnih novina (Jutarnji list, Večernji list, Slobodna Dalmacija, Glas Slavonije) u jednogodišnjem razdoblju (1. 7. 2015. – 30. 6. 2016.), a s obzirom na pretpostavku o njihovoj dostupnosti korisnicima, odnosno na nacionalnu i regionalnu pokrivenost. Provodi se kvalitativna analiza korpusa koji je prikupljen u tiskanom obliku (fotografiranjem tekstova), unutar kojega se stavlja naglasak na komentatorske tekstove u kolumnama kao zaseban žanr za koji se pretpostavlja slobodniji stil obraćanja korisnicima u odnosu na druge novinske vrste koje se temelje na pretpostavci o neutralnosti i objektivnosti. Za potrebe kvantitativne analize promatra se zajednički korpus svih novina i na njihovim mrežnim portalima pri čemu se provodi i anotacija članaka kako bi se smanjio udio lažnih pozitiva.

Kao širi teorijski okvir za analizu odabran je trodimenzijski sustav analize diskursa prema Normanu Faircloughu (1992). Analiza pritom obuhvaća mikro i makro razinu te prikazuje karakteristike odabranog diskursa kroz dimenzije teksta, diskursne prakse i društvene prakse uz primjenu odabranih strategija analize prema Reisigl i Wodak (2009). Same dimenzije analize nisu strogo odijeljene i dopuštaju primjenu različitih strategija u različitim dimenzijama. Unutar dimenzije teksta, rad je usmjeren na jezične karakteristike, prije svega na terminološku neujednačenost, analizu strategija imenovanja subjekata i procesa te načina na koji su oni opisani. Sljedeća razina opisuje karakteristike žanra koji se analizira te interdiskurzivne relacije diskursa o migracijama s humanitarnim i vizualnim diskursom. Također, pronalaze se i analiziraju primjeri konceptualne metafore o migracijama te načela argumentacije u kolumnama prikazana primjerima *toposa*. Naposljetku, izlaže se o kontekstu, odnosno društvenoj praksi unutar koje se opisuju političke okolnosti u kojima se stvara diskurs o

migracijama, o subjektima koji sudjeluju u koordinaciji procesima te o konceptima koji uokviruju medijsko praćenje migracijskoga procesa.

Ključne riječi: migracija, analiza diskursa, diskurs o migracijama, migrant, izbjeglica, medijski diskurs, novine, kolumna, komentar

SUMMARY

Analysis of Migration Discourse in Croatian Daily Newspaper Columns

This paper analyses various characteristics of the migration discourse which developed in Croatian news media in 2015 and 2016, as a result of substantial migration process that included movement of people from the Middle East and North Africa towards European Union. The paper presents theoretical foundations of (critical) discourse analysis, its key representatives and branches, media discourse in general, and the ambivalent position of the newspaper column as a non-fiction form. In addition, it demonstrates the socio-political context of modern migrations and presents available relevant statistical data.

The analysis includes corpus of texts from selected Croatian daily newspapers (Jutarnji list, Večernji list, Slobodna Dalmacija, Glas Slavonije) during a one year period (1.7.2015 – 30.6.2016), taking into consideration their availability to users, namely their national and regional coverage. A qualitative analysis is applied to the corpus, which is collected in printed form (by photographing text), within which emphasis is placed on commentary texts in newspaper columns as a separate genre, whose style of addressing users is more relaxed compared to other newspaper genres that are based on the assumption of neutrality and objectivity. For the purpose of quantitative analysis, a common corpus of all newspapers and the corpus on their webpages have been taken into consideration, and an annotation of articles is implemented with the aim of reducing the rate of false positives.

A three-dimensional discourse analysis system, according to Norman Fairclough (1992), was chosen as a broader theoretical framework of the analysis. The analysis includes micro and macro levels, and shows the characteristics of the chosen discourse using the dimensions of text, discourse practice, and social practice, with the application of chosen analysis strategies, according to Reisigl and Wodak (2009). The dimensions of the analysis are not strictly separated and they allow the application of different strategies in different dimensions. Within the dimension of text, the paper focuses on linguistic characteristics, primarily on terminological inconsistency, analysis of the naming strategies of subjects and processes and the way in which they are described. The next level describes the characteristics of the genre being analysed and the interdiscursive relations of migration discourse with humanitarian and visual discourse. In addition, examples of the conceptual metaphor of migration and principles of argumentation in columns demonstrated using examples of topos are identified

and analysed. Finally, the paper presents the context, i.e. the social practice within which political circumstances of migration discourse creation, subjects involved in process coordination and concepts framing media coverage of the migration process are described.

Keywords: migration, discourse analysis, migration discourse, migrant, refugee, media discourse, newspapers, column, commentary

ŽIVOTOPIS

Sanja Pajnić rođena je 1981. godine u Virovitici. Osnovnu i srednju školu pohađala je u Slatini. Na Filozofskom fakultetu u Zagrebu završila je smjerove Hrvatski jezik i književnost i Filozofija, a kasnije završava i redovni dodatni studij Bibliotekarstva na istom fakultetu. Počinje raditi 2007. godine u OŠ „Vladimir Nazor“ u Novoj Bukovici, a od 2011. godine radi u OŠ Ivane Brlić-Mažuranić Virovitica kao stručna suradnica školska knjižničarka. Na Filozofskom fakultetu u Osijeku pohađala je poslijediplomski studij Jezikoslovlje. Nekoliko tekstova objavila je u časopisima *Jezikoslovlje*, *Libri et liberi* i *Svezak*.